

M. T. B. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. ^{Ref.}
_{Sur.} 427-434

Title: Pratham Panchika
Ataraya Bala Hanuman

427 to 434.

C			
:	:	તેલરેય ગ્રાહ્યતા.	: Title
:	:	કાલીદાસ તેલરેય.	: Author
:	:		: Editor
:	:		: Year, Vols.
:	:		: Publisher
427 to	:		: Remarks
434.			

427
to
434

प्रथम पंखिका

Aitareya Brāhmaṇa-

: Prāthama Pañchikā

Title

: Manidāsa Aitareya

: Author

: :

: Editor

: : Saka 1737

: Year, Vols.

: :

: Publisher

427-434

: Remarks

अथप्रथमपंचिकाप्रारंभः

ब्रा० प्र०

१

श्रीगणेशायनमः॥ हरिः३०३म्॥ अग्निर्वैदेवानामवमोविद्युः परमस्तदंतरे
णसर्वाअन्यादेवता आग्नावैद्युः पुरोकाशं निर्वपंति दीक्षणीयमेकादशकपा
लं सर्वाभ्यएवैनंतदेवताभ्योनंतरायं निर्वपंत्यग्निर्वैदेवताविद्युः सर्वादेव
ताएतेवैयज्ञस्यात्येतन्वोयदग्निश्चविद्युश्चतद्यदाग्नावैद्युः पुरोकाशं निर्वपंत्य
ततएवतदेवान्ध्रुवंति तदादुर्यदेकादशकपालः पुरोकाशोद्वावग्नाहूकेन वि
योस्तत्रकृत्तिः काविभक्तिरित्यष्टाकपाल आग्नेयोष्टाक्षरावैगायत्रीगायत्रमग्ने
श्छंदस्त्रिकपालोवैद्युर्विहृदिं विद्युर्व्यक्रमतसेनयोस्तत्रकृत्तिः साविभक्ति
र्यतेचरुं निर्वपेतयोप्रतिष्ठितो मन्येतास्यावावसनप्रतितिष्ठतियोनप्रतितिष्ठ

१

स्त

तितयद्भुतंतत्त्रिंशेपयोयेतंडुलास्तेपुंसस्तन्मिथुनंमिथुनेनैवैनंतत्यजयाप
श्रुतिः प्रजनयति प्रजात्येप्रजायते प्रजयापश्रुतिर्यएवं वेदारब्धयज्ञोवाएषः
आरब्धदेवतोयोदर्शपूर्णमासाभ्यायजत आमावासेनवाहविषेष्टापोर्णसेन मा
वातस्मिन्नेवहविषितस्मिन्वर्हिषिदीक्षेतेषोएकादीक्षासप्तदशसामिधेनी
रनुब्रूयात्सप्तदशोवैप्रजापतिर्द्वादशमासाः पंचर्तवोहेमंतशिशिरयोः समा
सेनतावान्संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापत्यायतनाभिरेवाभीराधोतिय
एवंवेद॥१॥ यज्ञोवैदेवेश्यउदकामत्तमिष्टिः प्रेषमेछन्यदिष्टिः प्रेषमे
छस्तदिष्टीनामिष्टित्वंतमन्वविंदन्ननुवित्तयज्ञोराधोतियएवंवेदाहुतयोवै
नामेतायदाहुतयएताभिर्वैदेवान्यजमानोदयतितदाहुतीनामाहुतित्वम्

ब्रा० प्र०

२

ह

तयः खलु वैतानामयाभिर्देवायजमानस्य हवमायंति ये वै पंथानो यास्कृतयस्ता
वाकृतयस्तत्र एवेतत्स्वर्गयाणायजमानस्य भवन्ति तदा दुर्यदन्याज होतृथयो
नुचाहयजति च कस्मात्तं होते त्याचक्षत इति यद्वा वसतत्र यथा भाजनं देवता
अमुमावहा मुमावहे त्यावायति तदेव होतुर्होतृत्वं होता भवति होते तेन माच
क्षते य एवं वेद ॥ २ ॥ पुनर्वा एतमृत्विजो गर्भं कुर्वन्ति यं दीक्षयं त्यद्विरभिमिचं
तिरेतो वा आपः संरेत समे वै नंतत्कृत्वा दीक्षयंति नवनीते नाभ्यंजं त्याज्यं वै
देवानां सरसि घृतं मनुष्याणामायुतं पितृणां नवनीतं गर्भाणां तद्यन्नवनी
ते नाभ्यंजंति स्वेनैवै नंतद्भागधेयेन समर्धयं त्याजं तेन ते जो वा एतदक्ष्यो य
दां जनं सतेजसं मेवै नंतत्कृत्वा दीक्षयंत्येकविंशत्यादर्शपिंजृल्लेः पावयंति

२

शुद्धमेवै नंतत्पूतं दीक्षयंति दीक्षितविमितं प्रपादयंति यो निर्वा एषा दीक्षितस्य
यदीक्षितविमितं यो निर्मेवै नंतत्स्वा प्रपादयंति तस्माद्भवाद्योनेरास्ते च चर
ति च तस्माद्भवाद्योनेर्गर्भाधीयंते च प्रचजायंते तस्मादीक्षितं नान्यत्र दीक्षि
तविमिता दादित्योऽप्युदियाद्वाभ्यस्तमियाद्वापि वाभ्याश्रावयेयुर्वा ससाप्रो
णुवंत्कृत्वा एतदीक्षितस्य यद्वास उल्वेनैवै नंतत्प्रोणुवंति कृत्वा जिनमु
त्तरं सवत्कृत्तरं वा उल्वज्जरायुजरायुणो वै नंतत्प्रोणुवंति मुष्टी कुरुते मुष्टी
वेकृत्वा गर्भं तः शते मुष्टी कृत्वा कुला कुमारो जायते तद्यन्मुष्टी कुरुते यज्ञं वै
वतत्सर्वाश्च देवता मुष्ट्योः कुरुते तदा दुर्नपूर्वदीक्षिणः संसर्वास्ति परिगृ
ह्यतो वा एतस्य यज्ञः परिगृह्यतो देवताने तस्यार्तिरस्त्यपरदीक्षिण एव यथा

ब्रा० प्र०

३

तथेत्युन्मुच्य कृच्छ्राजिनमवपथमभ्यवेतितस्मान्मुक्तागर्भाजरायोर्जायं
ते संहैव वाससाभ्यवेतितस्मात्संहैवोल्बेन कुमारो जायते ॥ ३ ॥ त्वमग्ने स
प्रथा असि सोमयास्ते मयोक्तव इत्याज्यभागयोः पुरोनुवाक्ये अनुब्रूयाद्यः
पूर्वमीजानस्यात्तस्मै त्वया यज्ञं वितन्वत इति यज्ञं मेवास्मा एतद्वितनोत्यग्निः
प्रत्नेन मन्मना सोमगीर्भिश्चावयमिति यः पूर्वमीजानस्यात्तस्मै प्रत्नमिति पू
र्वं कर्माभिवदति तत्तन्नादत्यग्निर्वृत्राणि जंघनत्वं सोमासि सत्यतिरिति वा
त्राघ्नाविव कुर्याद्दृत्रं वा एष हंति यं यज्ञ उपनमति तस्माद्वात्रघ्नाविव कर्तव्या
वग्निर्मुखं प्रथमो देवतानामग्निश्च विद्योतप उत्तमं मह इत्याग्नावेष्टवस्य
हविषो याज्यानुवाक्ये भवत आग्नावेष्टव्यै रूपसमृद्धे एतद्वेयज्ञस्य समृद्धे

३

यद्रूपसमृद्धं यत्कर्म क्रियमाणमृगभिवदत्यग्निश्च हं वे विष्णुश्च देवानां दीक्षा
पालो तो दीक्षाया ईशा ते तद्यदाग्नावेष्टवं हविर्भवति यो दीक्षाया ईशा ते तो श्री
तो दीक्षां प्रयच्छतां यो दीक्षयिता रो तो दीक्षयेतामिति त्रिष्टुभो भवतः सेंदिय
त्वाय ॥ ४ ॥ गायत्र्योऽस्विष्टकृतः संयाज्ये कुर्वत ते जस्कामो ब्रह्मवर्चसका
मस्ते जो वे ब्रह्मवर्चसं गायत्रीति जस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति य एवं विद्वान्गायत्र्यो
कुरुत उच्चिहा वायुष्कामः कुर्वता युर्वा उच्चिक् सर्वमायुरेति य एवं विद्वानु
च्चिहो कुरुते नुष्टुभो स्वर्गकामः कुर्वत द्वयोर्वा अनुष्टुभोऽश्वतुषश्चिरसरा
णि त्रय इम ऊर्ध्वो एकविंशालोकारे विंशत्येकविंशत्यै वे मां लोकान्नेहति क
स्वर्ग एव लोके चतुःषष्टितमेन प्रतितिष्ठति प्रतितिष्ठति य एवं विद्वाननुष्टु

ब्रा० प्र०

४

भो कुरुते बृहत्तो श्री कामो यशस्कामः कुर्वत श्रीर्वे यशश्छंदसां बृहती श्रि
यमेव यश आत्मं धत्ते य एवं विद्वान् बृहत्तो कुरुते पङ्की यज्ञकामः कुर्वत पं
क्तो वै यज्ञं पेनं यज्ञो नमति य एवं विद्वो पंक्ती कुरुते त्रिष्टुभो वीर्यकामः कु
र्वतो जो वा इन्द्रियं वीर्यं त्रिष्टुभो जस्वां दियवान् वीर्यवान् सवति य एवं विद्वो
त्रिष्टुभो कुरुते जगत्तो पशुकामः कुर्वत जागतां वै पशवः पशुमान् सवति
य एवं विद्वान् जगत्तो कुरुते विराजा वं नाद्यकामः कुर्वता न्नं वै विराट् तस्मा
द्यस्येव ह भूयिष्ठं मं नं सवति स एव भूयिष्ठं लोकै विराजति तद्विराजो वि
राट् त्वं विस्वेषु राजति श्रेष्ठस्वानां सवति य एवं वेद ॥ ५ ॥ अथोपंचवीर्यं
वा एतच्छंदो यद्विराज्य त्रिपदा ते नो ह्यिहा गायत्र्यो यदस्या एकादशाक्षराणि

४

पदानितेन त्रिष्टुभ्यत्रयस्त्रिंशदक्षरातिनानुमन्वा एकेनाक्षरेण छंदोऽसि विन्यति ६
न द्वाभ्यां यद्विराट् तत्पंचमं सर्वेषां छंदसां वीर्यमवरुंधे सर्वेषां छंदसां वीर्यमश्रुते स
र्वेषां छंदसां सायुज्यं सरूपतां सलोकतामश्रुते नादो नपति सवत्यश्रुते प्रजया
नाद्यं य एवं विद्वान्विराजो कुरुते तस्माद्विराजा वेंवकर्तव्ये प्रेडे अग्नइमो अग्नइत्ये
ते चरते वा वदीक्षा सत्यं दीक्षा तस्माद्दीक्षितेन सत्यमेव वदितव्यं मथो रवल्वाङ्
को हतिमनुष्यः सर्वं सत्यं वदितुं सत्यं संहितां वेदे वा अन्ततः संहितामनुष्या इति
विचक्षणवती वाचं वेदे चक्षुर्वै विचक्षणं विद्येनेन पश्यतीत्येतद्वै मनुष्येषु
सत्यं निहितं यच्च सुस्तस्मादाचक्षणमाङ्कुरद्रागिति स यद्यदर्शमित्याह आस्य
श्रद्धाति यद्युवे स्वयं पश्यति नुबद्धनां च नान्येषां श्रद्धाति तस्माद्विचक्षणवती

ब्रा० प्र० ५ मेववाचंवेदेत्सत्योत्तरांहेवास्यवागुदिताभवतिभवति ॥ ६ ॥ इतिप्रथमोऽध्यायः
 : ॥ स्वर्गंवाएतेनलोकमुपप्रयंतियत्प्रायणीयस्तत्प्रायणीयस्यप्रायणीयत्वंप्रा
 णोवेप्रायणीयउदानउदयनीयःसमानोहेताभवतिसमानोहिप्राणोदानोप्राणा
 नांकृत्येप्राणानांप्रतिप्रज्ञात्येयज्ञोवेदेवेभ्यउदक्रांतिदेवानकिंचनाशक्रुवन्कर्तुंन म
 प्राजानंस्तेब्रुवन्नदितित्वयेमंयज्ञंप्रजानामेतिसातथेत्यब्रवीत्सांवेवोवरवृणाइति
 वृणीषेतिसेतमेववरमवृणीतमत्प्रायणायज्ञाःसंतुमउदयनाइतितथेतितस्मादा
 दित्यश्वरुःप्रायणीयोभवत्यादित्यउदयनीयोवरवृतोह्यस्याअथोएतंवरमवृणी
 तमंयेवप्राचींदिशंप्रजानाथाग्निनादक्षिणांसोमेनप्रतीचींसवित्रोदीचीमितिप ५
 थ्यायजतियत्पथ्यायजतितस्मादसौपुरउदेतिपश्चास्तमेतिपथ्याह्येषानुसंचर

त्यग्निंयजतियदग्निंयजतितस्मादक्षिणतोग्रओषधयःपच्यमानाआयंत्याग्ने
 य्याह्योषधयःसोमंयजतियत्सोमंयजतितस्मात्पतीच्याप्यापोबह्वःस्यंदंतेसो
 म्याह्यापःसवितारंयजतियत्सवितारंयजतितस्मादुत्तरतःपश्चादयंभूयिष्ठप
 वमानःपवतेसवितप्रसूतोह्येषएतत्पवतउत्तमामदितियजतियदुत्तमामदि
 तियजतितस्मादसाविमांवृष्ट्याभ्यनत्यभिजिघ्रतिपंचदेवतायजतिपांक्तोय
 जःसर्वादिशःकल्पंतेकल्पंतेयज्ञोपितस्येजनतायेकल्पंतेयत्रेवंविद्वान्होता
 भवति ॥ ७ ॥ यस्तेजोब्रह्मवर्चसमिच्छेत्प्रयाजाङ्गुतिभिःप्राङ्मृशयात्तेजोब्रह्म
 वर्चसंप्राचीदिक्तेजस्वाब्रह्मवर्चसीभवतियएवंविद्वान्प्राङ्मृशयात्तेजोब्रह्म
 त्वयाजाङ्गुतिभिर्दक्षिणासइयादंनादोवाएषोनपतिर्यदग्निरंनादोनपतिर्भव

ब्रा० प्र०
६

त्यश्नते प्रजयां नाघं य एवं विद्वां दक्षिणे तियः पशुनि छेत्प्रया जाडुतिभिः प्रत्यङ्
सइया त्यशवो वा एते यदा पः पशुमान्भवति य एवं विद्वां न्यत्यङ्गु तियः सोमपीथमि
छेत्प्रया जाडुतिभिरुदङ् सइया दुत्तराहं वे सोमो राजा प्रसोमपीथमाप्नोति य एवं विद्वा
नुदङ्गु तियः स्वर्ग्ये वोर्ध्वादि क सर्वा रुदिक्षराध्नोति सम्यं चोवा इमे लोकाः सम्यं चोस्मा
इमे लोकाः श्रिये दीद्यति य एवं वेद पथ्या यजति य त्यथ्या यजति वाचमेव तद्यज्ञमु
खे संभरति प्राणा पाना वग्नीषोमो प्रसवाय सविता प्रतिष्ठित्या अदितिः पथ्यामेव
यजति य त्यथ्यामे यजति वाचमेव तद्यज्ञं पंथा मपि नयति चक्षुषी एवाग्नीषोमो प्रस
वाय सवाय सविता प्रतिष्ठित्या अदितिः श्वक्षुषा वै देवा यज्ञं प्राजानं श्वक्षुषा वा एत
त्यज्ञायते यदप्रज्ञेयं तस्मादपि मुग्धश्चरित्वा यं देवानुष्या चक्षुषा प्रजानात्यथ प्र

६

जानाति यं देवतं देवा यज्ञं प्राजानं न स्यां वा वत त्याजानं न स्यां समभरन्नस्यै वै यज्ञस्ता
यते स्यै क्रियते स्यै संप्रियत इयं ह्यदितिस्तदुत्तमामदिति यजति यदुत्तमामदि
ति यजति यज्ञस्य प्रज्ञात्यै स्वर्गस्य लोकस्यानुरव्यात्यै ॥ ८ ॥ देवविशः कल्पयित
व्याडुत्याडुस्ताः कल्पमाना अनुमनुष्यविशः कल्पंत इति सर्वा विशः कल्पते क
ल्पते यज्ञोपितस्ये जनता ये कल्पते यत्रैवं विद्वा न्होता भवति स्वस्तिनः पथ्यासुध
न्वस्वित्यन्वाहस्वस्त्यप्सृष्टजने स्वर्वति ॥ स्वस्तिनः पुत्रकृत्तेषु योनिषु स्वस्तिराये
मरुतो दधातनेति मरुतो वै देवानां विशस्ता एवेत द्यज्ञमुखे चीकूपत्सर्वे श्छंदो
भिर्यजेदित्याहुः सर्वे वै छंदोभिरिष्ट्वा देवा स्वर्गं लोकमजयंस्तथैवेत द्यजमानः
सर्वे श्छंदोभिरिष्ट्वा स्वर्गं लोकं जयति स्वस्तिनः पथ्यासुधन्वसु ॥ स्वस्तिरिद्धिप्र

ब्रा० प्र०
७

पथे श्रेष्ठेति पथ्याया स्वस्तेस्त्रिष्टुप्तावगेनयस्य पथाराये अस्माना देवानामपि पं
थामगन्मेत्यग्नेस्त्रिष्टुप्तावगेनयस्य पथाराये अस्माना निदिविया पथि
व्यामिति सोमस्य त्रिष्टुप्तावगो विश्वदेवं सत्यति य इमा विश्वा ज्ञातानीति सवितु
र्गायत्र्यो सुत्रामाणं पथि वींघामनेह संमही मृष्टुमातरं सुवतानामित्यदि ते जग
त्या वेतानि वा वसर्वाणि छंदोसि गायत्रं त्रैष्टुप् संजागतमन्व न्या न्येतानि हि यज्ञे प्र
तमामिव क्रियंत एते ह वा अस्य छंदोसि र्यजतः सर्वे छंदोसि रिष्टं भवति य एवं वे
द ॥ ९ ॥ तावा एताः प्रवत्यो नेतमत्यः पथिमत्यः स्वस्तिमत्य एतस्य हविषा या
ज्यानुवाक्या एतासि वा इष्टुदेवाः स्वर्गं लोकं जयंस्तथैवेतद्यजमान एतारिणि
ष्टुः स्वर्गं लोकं जयति ता रूपदमस्ति स्वस्तिराये मरुतो दधातनेति मरुतो ह

७

वेदेव विशांतरि सप्तज्ञानास्तेत्याह योनिवेद्यः स्वर्गं लोकं मेतीश्वराहेनं निवारो देवि
वामथितोः सयदाह स्वस्तिराये मरुतो दधातनेति तं मरुद्व्यादेव विदुष्यो यजमानं नि
वेदयति न ह वा एनं मरुतो देवविशः स्वर्गं लोकं यंतं निरुधते न विमश्नते स्वस्तिहेनम
त्यजंति स्वर्गं लोकं मसि य एवं वेद विराजा वेतस्य हविषः स्विष्टकृतः संयाज्ये स्यातां
ये त्रयस्त्रिंशदक्षरे ॥ सेदग्नि रग्नी रत्यस्वन्यान्ते स दग्निर्यो वनुष्यतो निपातीत्येते वि
राज्या वा इष्टुदेवाः स्वर्गं लोकं जयंस्तथैवेतद्यजमानो विराज्या मिष्टुः स्वर्गं लोकं
जयति ते त्रयस्त्रिंशदक्षरे भवतस्त्रयस्त्रिंशदक्षरे देवाः अष्टौ वसव एकादश रुद्र
द्वादशादित्याः प्रजापतिश्च वषट्कारश्च तत्प्रथमे यज्ञमुरे वेदेवता अक्षरभाजः
करोत्यक्षरेणाक्षरेणैव तं देवतां प्रीणाति देवपात्रेणैव तं देवतास्तर्पयति ॥ १० ॥ प्र

ब्रा. प्र.
८

याजवदननुयाजं कर्तव्यं प्रायणीयमित्याहुर्हनिमिववा एतदीं शिवितमिव यत्प्रा
यणीयस्यानुयाजा इति तत्तन्नादत्यं प्रयाजवदेवानुयाजं कर्तव्यं प्राणावे प्रयाजा
ः प्रजानुयाजायत्प्रयाजानंतरियात्प्राणस्तद्वजमानस्यांतरियाद्यदनुयाजानंत
रियात्प्रजांतघजमानस्यांतरियात्तस्मात्प्रयाजवदेवानुयाजवत्कर्तव्यं पत्नीर्नमं
याजयेत्संस्तितयज्जर्नं जुहुयात्तावन्तेव यज्ञो संस्तितः प्रायणीयस्य निष्कासं
निदध्यात्तमुदयनीयेनाग्निनिर्वपेद्यज्ञस्य संतत्ये यज्ञस्याव्यवच्छेदाय थोरवलुयस्या
मेव स्तालया प्रायणीयं निर्वपेत्तस्यामुदयनीयं निर्वपेत्तावन्तेव यज्ञः संततो व्यवच्छिं
नो भवत्यमुष्मिन्वा एतेन लोके राध्रवंति नास्मिन्नित्याहुर्न त्प्रायणीयमिति प्राय
णीयमिति निर्वपंति प्रायणीयमिति चरंति प्रयंत्ये वास्मां लोकाद्यजमाना इत्य

स्य

विधयेव तदाहुर्व्यतिषजेद्याज्यानुवाक्यायाः प्रायणीयस्य पुरोनुवाक्यास्ता उदय
नीयस्य याज्याः कुर्याद्या उदयनीयस्य पुरोनुवाक्याः स्ताः प्रायणीयस्य याज्याः कुर्या
त्तद्व्यतिषजत्फस्यो लोकयोर्न ह्या उभयोर्लोकयोः प्रतिष्ठित्या उभयोर्लोकयो
र्ध्नीत्युभयोर्लोकयोः प्रतितिष्ठति प्रतितिष्ठति य एवं वेदादित्यश्वरुः प्रायणीयो भव
त्यादित्य उदयनीयो यज्ञं धृत्ये यज्ञस्य वर्सनध्यं यज्ञस्या प्रसंसाय तद्यथेवाद इति ह स्माह
तेजन्या उभयतो तयोर प्रसंसाय वं सो न ह्यत्येवमेवेतद्यज्ञस्योभयतो तयोर प्रसं
साय वं सो न ह्यति यदादित्यश्वरुः प्रायणीयो भवत्यादित्य उदयनीयः पथ्ययेवे
तस्वस्त्या प्रयंति पथ्या स्वस्ति मप्युद्यंति स्वस्त्येवेतः प्रयंति स्वस्त्युद्यंति स्वस्त्युद्यंति
॥ ११ ॥ इति द्वितीयोऽध्यायः ॥ प्राच्यां वैदिशि देवाः सोमं राजानं मन्त्रं कीर्णं तस्मा

ब्रा. प्र.
६

प्राच्यादिशि क्रीयते तं त्रयोदशा न्मासाद क्रीणं स्तस्मा त्रयोदशो मासो नानुविद्यते
न वै सोम विक्रय्यनुविद्यते पापो हि सोम विक्रयीतस्य क्रीतस्य मनुष्या न भूयाव
तमानस्य दिशो वीर्याणीं दिश्याणि व्युदसीदंस्तान्येक्यर्चावारुरुत्संत तानि नाश
कुर्वंस्तानि द्वाभ्यां तानि तिरस्तिस्तानि च तस्तिस्तानि पंच तिरस्तिस्तानि षड् तिरस्ति
सप्त तिरस्तिर्नैवा वारुंधत तान्यष्टा तिरवारुंधताष्टा तिराश्रुवत यदष्टा तिरवारुं
धताष्टा तिराश्रुवत तदष्टानामष्टत्वं मश्नुते यद्यत्कामयते य एवं वेद तस्मादेते
षु कर्म स्वष्टावष्टावन्तु च्यंत इं दिश्याणां वीर्याणामवरुध्यै ॥ १२ ॥ सोमाय क्रीता
य प्रोह्यमाणायानुब्रूहीत्याहा ध्वर्युर्भिद्रादसिः श्रेयः प्रेहीत्यन्वाहायं वावलोका
मदस्तस्मादसावेव लोकश्रेयान्त्वर्गमेव तं लोकं यजमानं गमयति बृहस्पतिः

हि

पुर एताते अस्त्विति ब्रह्म वै बृहस्पतिर्ब्रह्मैवास्मा एतत्पुरो गवमकर्ण वै ब्रह्म ण्वदि
ष्यत्यथे मवस्यवर आष्टि व्या इति देवयजनं वै वरं एष्टि व्यै देवयजन एवेनंत
दवसाय यत्पारेश त्रुन्कणुं सर्ववी इति द्विषंत मे वासेत त्याप्मानं प्रात व्यमप
बाधते धरं पांश्रति सोमयास्ते मयो मुव इति तृचं सोम्यं गायत्रमन्वाह सोमेरा
जनि प्रोह्यमाणे स्वयैवेनंत देवतया स्वेन छंदसा समर्धयति सर्वेनंदतिय
शसागतेनेत्यन्वाह यशो वै सोमो राजा सर्वो हवा एतेन क्रीयमाणेन नंदतिय
श्रवयं जे लप्यमानो भवति यश्च न सभासाह न सरव्या सरवाय इत्येष वै ब्राह्म
णानां सभासाहः सरवाय त्सोमो राजा किल्विषस्पदित्येष न एव किल्विष
स्पदो वै भवति यः श्रेष्ठता मश्नुते स किल्विषं भवति तस्माद ऊर्मानुवाचो

ब्रा. प्र.
११

त्रिरुत्तमांताद्वादशसंपद्यंतेद्वादशवेमासाः संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापत्याय
तनाभिरेवाभीराध्नोतिय एवं वेदत्रिः प्रथमां त्रिरुत्तमामन्वाहयज्ञस्येवतद्वर्मानह्यति
रुद्धमेवलायाविसंसाय ॥ १३ ॥ अन्यतरोनडून्मुक्तस्यादन्यतरोविमुक्तोथराजान
मुपावहरेयुर्यडुभयोर्विमुक्तयोरुपावहरेयुः पितृदेवत्यं राजानं कुर्युर्यद्युक्तयो रयोग
क्षेमः प्रजाविंदेताः प्रजाः परिप्लवेरन्योनडून्विमुक्तस्तलालासदां प्रजानां रूपं योयु
क्तस्तच्चक्रियाणां ते ये युक्तेन्येविमुक्तेन्यउपावहरं त्यसावेवं ते क्षेमयोगो कल्पयंति
देवासुरावाएषुलोकेषु समयतंततएतस्यां प्राच्यां दिश्ययतंततांस्ततोसुराअजयं
स्तेदक्षिणस्यां दिश्ययतंततांस्ततोसुराअजयंस्तेप्रतीच्यां दिश्ययतंततांस्ततोसुरा
अजयंस्तउदीच्यां दिश्ययतंततांस्ततोसुराअजयंस्तउदीच्यां प्राच्यां दिश्ययतंत

११

तेततो नपरा जयंतं सेषादिगपराजिता तस्मादेतस्यां दिशियते तवायातये द्वेश्वरोहानृणा
कर्तोस्ते देवा अब्रुवं न राजतयावेनो जयंति राजानं करवामहा इति तथेति सोमं राजानम
कुर्वंस्ते सोमेन राजा सर्वादिशो जयन्नेषं वे सोमराजा यो यजते प्राचितिष्ठत्यादधति तेन
प्राचीं दिशं जयति तं दक्षिणापरिवहंति तेन दक्षिणां दिशं जयति तं प्रत्यंचमावर्तयंति ते
न प्रतीचीं दिशं जयति तमुदीचस्तिष्ठतउपावहरंति तेनोदीचीं दिशं जयति सोमेन रा
जा सर्वादिशो जयति एवं वेद ॥ १४ ॥ हविरातिथ्यं निरुप्यते सोमे राजन्या गते सोमो वे
राजा यमानस्य गृहाना गच्छति तस्मा एतद्धविरातिथ्यं निरुप्यते तदातिथ्यस्यातिथ्यत्वं
नवकपालो भवति नवैवे प्राणाः प्राणानां कूर्त्त्ये प्राणानां प्रतिप्रज्ञात्ये वेष्टवो भवति वि
ष्टुर्वै यज्ञः स्वयं वेनं तदेव तया स्वेन लुं दसा समर्धयति सर्वाणि वावलुं दांसि चष्टानि

ब्रा. प्र.
१२

वि
ति

च सोमं राजानं कीतमन्वायेति यावन्तः खलु वेराजानमनुयेति तेभ्यः सर्वेभ्य आति
थ्यं क्रियते ग्निं मेथंति सोमे राजान्यागते तद्यथे वादो मनुष्यराज आगते न्यस्मिन्वाहं
क्षाणं वा वेहतं वा क्षदंत एवमेवास्मा एतस्स दंतं यदग्निं मेथंत्यग्निर्हि देवानां पशुः १५
॥ अग्नये मथ्यमानायानुब्रूहीत्याहाध्वर्युरसित्वा देवसवितरिति सावित्रीमन्वाहं
तदा दुर्यदग्ने ये मथ्यमानायानुवाचा हाथ कस्मात्सावित्रीमन्वाहेति सविता वेष्ट
सवानामीशे सैत प्रसूता एवेनंतं मेथंति तस्मात्सावित्रीमन्वाहं महीद्योः पृथिवी
च न इति धावा पृथिवीयामन्वाहं तदा दुर्यदग्ने ये मथ्यमानायानुवाचा हाथ कस्मा
धावा पृथिवीयामन्वाहे धावा पृथिवीभ्यां वा एतं जातं देवाः पर्यगृह्णंस्ताभ्यामेवा
धापि परिगृहीतस्तस्माद्धावा पृथिवीयामन्वाहत्वा मग्ने पुष्करादधीति तच्च माग्ने

१२

यं गायत्रमन्वाहाग्ने नो मथ्यमाने स्वये वेनंतं देवतया स्वेन छंदसा समर्धयत्यथर्वानिर
मेथंतेति रूपसमृद्धं मेतद्वै यज्ञस्य समृद्धं यद्रूपसमृद्धं यत्कर्म क्रियमाणं मृगसिव
दतिस यदि न जायेत यदि चिरं जायेत राक्षोघ्ना गो यज्ञ्या नूच्या अग्नेर्हं सिन्यत्रिणमित्य
तारक्षसामपहत्यै रक्षांसि वा एनंतर्ह्यालभंतं ते यर्हि न जायते यर्हि चिरं जायते स यद्ये
कस्यामेवानूक्तायां जायेत यदि ह्येयोरथो तब्रुवंतु जंतव इति जाताय जातवती मसिरू
पामनुब्रूयाद्यद्यज्ञे मिरूपंतत्समृद्धमायं हस्तेन रवादिनमिति हस्ताभ्यां ह्येनं मेथंति
शिशुं जातमिति शिशुरिव वा एष प्रथमजातो यदग्निर्न विभ्रति विशामग्निं स्वध्वर
मिति यद्वै देवानां नेति तदेषामो ३ मिति प्रदेवं देववीतये भरता वसुवित्तममिति प्र
क्रियमाणा या मिरूपा यद्यज्ञे मिरूपंतत्समृद्धमाखेयो नो निषीदत्वित्येष हवा अस्य

ब्रा. प्र.
१३

सन्नितरः सन्नितरः

स्वेयोनिर्यदग्निरग्नेराजातं जातवेदसीति जातइतरो जातवेदाइतरः प्रियं शिशिताति
शिमित्येषहवा अस्य प्रियोतिथिर्यदग्निरग्नेर्योन आगृहपतिमिति शांत्यामेवेनंतद्धात्य
ग्निनाग्निः समिध्यते कविर्गृहपतिर्युवा ॥ हव्यवाङ्कृद्वा स्य इत्यभिरूपायघज्ञेभिरूपे
तत्समृद्धं ह्यग्ने अग्निना विप्रो विप्रेण संत्सतेति विप्रइतरो विप्रइतरः सर्वा सरव्यास
मिध्यस इत्येषहवा अस्यः स्वः सर्वाय दग्निरग्नेस्तं भर्जयंत सकृत्तुं पुरोयावानमाजि
षु ॥ स्वेषु क्षयेषु वाजिनमित्येषहवा अस्य स्वः क्षयो यदग्निरग्नेर्यज्ञेन यज्ञमयजंत देवा
इत्युक्तमया परिदधाति यज्ञेन वै तद्देवा यज्ञमयजंत यदग्निनाग्निमयजंत ते स्वर्गं लो
कमायंस्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् तेह नाकं महिमानः सचंत यत्र पूर्वसाध्याः संति
देवा इति छंदांसि वै साध्या देवास्तेग्नेग्निनाग्निमयजंत ते स्वर्गं लोकमायन्नादित्याश्चे

१३

वेहा सन्नगिरसश्च तेग्नेग्निनाग्निमयजंत ते स्वर्गं लोकमायन्तेषां स्वर्ग्या इति र्यदग्न्या
इति र्यदिह वा अप्यब्राह्मणोक्तो यदिदुरुक्तोक्तो यजंतं ये हे षा इति र्गच्छत्येव देवानपा
प्रना संसृज्यते गच्छत्यस्या इति र्देवान्नास्या इतिः पाप्माना संसृज्यते य एवं वेद ता एता
स्त्रयो दशान्वाहरूपसमृद्धा एतद्देयज्ञस्य समृद्धं यद्रूपसमृद्धं यत्कर्मक्रियमाणमृग
सि वदति तासां त्रिः प्रथमा मन्वाह त्रिरुत्तमांताः सप्तदशसंपद्यंते सप्तदशो वै प्रजा
पतिर्द्वादशमासाः पंचर्तवस्तावान्त्संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापत्या यतना
भिरेवाभीराध्नोति य एवं वेद त्रिः प्रथमा त्रिरुत्तमा मन्वाह यज्ञस्यैव तद्दसौ न ह्यति
रुद्धे नैव लाया विसंसाय ॥ १६ ॥ समिधाग्निं दुवस्य ताप्याय स्वसमेतु त इत्याज्यसाग
योः पुरोक्तेषां वत आतिथ्यवत्योरूपसमृद्धे एतद्देयज्ञस्य समृद्धं यद्रूपसमृद्धं यत्कर्म
नुवा

क्रियमाणमग्निरिवदति सैषाग्नेय्यतिथिमती न सोम्यातिथिमत्यस्ति यत्सोम्यातिथि
मतीस्यालुश्वत्सास्यादितत्वे वेधातिथिमती यदापीनवतीयदावा अतिथिं परि वे विष
त्यापीन इवेवे सतर्हि सवतितयोर्जेषाणेनेव यजतीदं विष्णुर्विचक्रमेतदस्य प्रियम
सिपाथो अश्यामिति वेद्योत्रिपदामनूच्य चतुष्यदया यजति सप्तपदानि भवंति
शिरोवा एतद्यज्ञस्य यदातिथ्यं सप्तं वेशीर्षन्याणाः शीर्षेनेव तत्प्राणा दधाति हो
तारं चित्ररथमध्वरस्य प्रप्रायमग्निर्भरतस्य शृण्व इति स्विष्टकृतः संयाज्ये सव
त आतिथ्यवत्योरूपसमृद्धे एतद्वेयज्ञस्य समृद्धं यद्रूपसमृद्धं यत्कर्म क्रिमाणम्
ग्निरिवदति त्रिष्टुभो सवतः सेंद्रियत्वायैकांतं भवतीकांतेन वा एतेन देवा अराध्ना
वन्यदातिथ्यं तस्मादिकांतमेव कर्तव्यं प्रयाजानेवात्र यजंति नानुयाजान्प्राणा

वे प्रयाजानुयाजस्ते यद्मेशीर्षन्याणास्ते प्रयाजायेवांचस्ते नुयाजाः संयाजानुयाजा
न्यजेद्येमान्प्राणानालुप्य शीर्षं धितेत्तादृक्कदतिरिक्तं तत्समुवाद्मेषाणां विदेय
चेमेये चेमेतद्यदेवात्र प्रयाजान्यजंति नानुयाजांस्तत्र सकाम उपाप्सो यो नुयाजेषु
यो नुयाजेषु ॥ १७ ॥ इति तृतीयोऽध्यायः ॥ यज्ञो वेदे वेप्य उदकामन्नबोहमन्नं
सविष्यामीति नेति देवा अब्रुवन्नन्नमेव नो सविष्यसीति तं देवा विभेथिरे संहं प्या
विहृतो न प्रवृत्तवते होचुर्देवानेवेन इत्थं विहृतो लं सविष्यति हंते मं यज्ञं संभरामे
तितथेति तं संजम्कः संसंभृत्यो चुरश्विना विभं भिषज्यतमित्यश्विनो देवानां भि
षजा वश्विनावध्वर्युतस्मादध्वर्युधर्मं संभरतस्तं संभृत्या हतुर्ब्रह्म न्यवर्ग्येण प्रच
रिष्यामो होतरभिष्टुहीति ॥ १८ ॥ ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्तादिति प्रतिपद्यते ब्रह्म

ब्रा. प्र.
१५

वेदहस्पतिर्ब्रह्मणेवेनंतद्विषज्यतीयं पित्रे राष्ट्रेत्यग्र इति वाग्देवाध्रीवाचमेवास्मिं
स्तदधातिमहान्मही अस्तभायद्विजात इति ब्राह्मणस्य त्या ब्रह्मवेदहस्पतिर्ब्रह्मणेवे
नंतद्विषज्यत्याभित्यं देवं सवितारमोण्यारिति सावित्री प्राणोवे सवित प्राणमेवा
स्मिंस्तदधाति संसीदस्व महो असीत्येवेनं स मासादयन्नं जंतियं प्रथयं तो न विप्राइ
त्यज्यमानायाभिरूपायघज्ञेभिरूपंतत्समृद्धं पतंगमक्तमस्करस्यमायया योनः स
नुत्यो अभिदासदग्ने सवानो अग्ने समना उपेताविति द्वे द्वे अभिरूपे यघज्ञेभिरू
पंतत्समृद्धं कृणुष्व पाजः प्रसितिं न एथ्वीमिति पंचरासो ध्यो रस सामपहं त्ये परि
त्वागिर्वणो गिरोधि द्वयोरदधा उक्थ्यं वचः शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यदयश्यं गो
पामनिपद्यमानमिति च तस्य एकपातिन्यस्ता एकविंशतिर्भवंत्येकविंशोयं पुरुषो

१५

दशहस्त्या अंगुल यो दशपाद्या आत्मेकविंशस्तमिममात्मानमेकविंशं संस्कुरुते
॥ १९ ॥ सक्वेदस्य धमतः समस्वरं निति नवपावमान्यो नववे प्राणाः प्राणाने
वास्मिंस्तदधात्यं वेन श्वोदयत्पश्चिगर्भा इत्यं वे वेनोस्माद्वा ऊर्ध्वा अन्ये प्रा
णोवेनं त्यवांचो न्येतस्माद्धेनः प्राणोवा अयं सन्नाभेरिति तस्मान्नाभिस्तन्नाभे
नाभित्यं प्राणमेवास्मिंस्तदधाति पवित्रं ते विततं ब्रह्मणस्पते तपोष्पवित्रं विततं
वदिवस्पदे वियत्यवित्रं धिषणा अतन्वतेति पूतवंतः प्राणास्तइमेवांचोरेतस्यो
मृच्यः पुरीष्य इत्येताने वास्मिंस्तदधाति ॥ २० ॥ गणानां त्वागणपतिहवामह इ
ति ब्राह्मणस्य त्या ब्रह्मवेदहस्पतिर्ब्रह्मणेवेनंतद्विषज्यं प्रथश्वयस्य सप्रथश्व
नामेति धर्मतन्वः सतनुमेवेनंतत्सरूपं करोति रथंतरमाजभा रावसिष्ठः ॥ १९

ति

ब्रा. प्र.
१६

ह्राजो बृहदाचक्रे अग्नेरिति बृहद्व्यंतरवंतमेवेनंतत्करोत्यपश्येत्वामनसा चेकि
तानमिति प्रजावान्प्राजापत्यः प्रजामेवास्मिंस्तदधातिकाराधदोत्राश्विना वामि
ति नवविंशं दसस्तदेतद्यज्ञस्यांतस्त्यं विष्कड्मिव वा अंतरस्य मणीय इव चरुवी
य इव च तस्मादेता विंशं दसो भवंत्येताभिर्होश्विनोः कक्षीवान्प्रियं धामोपागच्छ
त्सपरमं लोकमजयदुपाश्विनोः प्रियं धाम गच्छति जयति परमं लोकं य एवं वेदा
भात्यग्निरुषसामनीकमिति सूक्तं पीयिवांसमश्विना धर्ममच्छेत्पिरूपं यद्यज्ञे
पिरूपं तत्समृद्धं तदुन्नेष्टुमं वीर्यं वै त्रिष्टु वीर्यमेवास्मिंस्तदधातियावाणवतदिद
मैजरेथे इति सूक्तं मक्षी इव कर्णाविवनां सवेत्यंगसमारव्यायमेवास्मिंस्तदिंदि
याणि दधाति तदुन्नेष्टुमं वीर्यं वै त्रिष्टु वीर्यमेवास्मिंस्तदधाती क्छेद्यावा एथिवापू

१६

वंचित्तय इति सूक्तं मग्निं धर्मं सरुचं यामग्निं दृष्टय इत्यपिरूपं यद्यज्ञे पिरूपं तत्स
मृद्धं तदुजागतं जागतां वै पशवः पशूनेवास्मिंस्तदधातिया पिरमुमावतं या पिरमु
मावतमित्येतावतो हात्राश्विनो कामां ददृशतुस्तानेवास्मिंस्तदधाति तैरेवेनंतत्स
मर्धयत्यरुरुचदुपसः एश्विरग्निय इति रुचितवती रुचमेवास्मिंस्तदधातिद्यु पिर
क्तुभिः परिपातमस्मानित्युत्तमया परिदधात्यरिष्टे पिरश्विना सोमगेभिः ॥ त
न्नामित्रो वरुणो मामहंतामिति सिंधुः एथिवी उत घोरित्येतैरेवेनंतत्कामेः
समर्धयतीति नुपूर्वं पटलं ॥ २१ ॥ अथोत्तरमुपद्वये स दुधंधेनुमेतां हि कृण्व
तीव सुपत्नी वसूनामपित्वा देवसवितः समीवत्सं न मातृभिः संवत्स इव मा
तृभिर्यस्ते स्तनः शशयो योमयो ऋगैरमीमेदनुवत्सं मिषं तं नमसेदुपसीदत

ब्रा. प्र.
१७

संज्ञानानाउपसीदंन्नासिद्वादशभिर्विवस्वतो दुहंति संसेकांसमिदो अग्निरश्वि
नासमिदो अग्निर्वेषणारतिर्दिवस्तदुप्रयक्षतममस्य कर्मात्मन्व न भो दुह्यते घृतं
पयं नृत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते धुष्सात्पिप्युषीभिषमुपद्वपयसा गोधुगोषमासु ते सिंच
तश्चियमानूनमश्विनो र्षिः समुत्ये महतीरप इत्येकविंशतिरभिरूपायधजे
भिरूपंतत्समृद्धमुदुष्यदेवः सविता हिरण्ययेत्यनृत्तिष्ठति प्रेतु ब्रह्मणस्पतिरि
त्यनुप्रेति गंधर्व इत्यापदमस्य रक्षतीति रवरमुवेक्षते नाके रूपणमुपयत्यतं
तमित्कपविशति तस्योवांघर्मेन सति स्वहोता सापिबतमश्विनेति पूर्वाह्णे यज
त्यग्ने वीहीत्यनुवषट्करोति स्विष्टकृद्वाजनं यदुसिया स्वाहुतं घृतं पेयोस्यपि
वतमश्विनेत्यपराह्णे यजत्यग्ने वीहीत्यनुवषट्करोति स्विष्टकृद्वाजनं त्रयाणां

१७

व७

हवे हविषोस्विष्टकृतेन समवधंति सोमस्य धर्मस्य वाजिनस्येति सयदनुवषट्क
रोत्यग्ने रवस्विष्टकृतो नंतरित्ये विश्वा आशादक्षिणसादिति ब्रह्माजपतिस्वाहा कृ
तः शुचिर्देवेषु धर्मः समुद्रादूर्ध्वमुदियति वेनो इप्साः समुद्रमभियज्जिगाति ॥
सरेव सरवायमभ्याववृत्स्वोर्ध्व ऊषुण ऊत य ऊर्ध्वो नः पाह्यं हसस्तं घेमित्या नम
स्विन इत्यभिरूपायधजे भिरूपंतत्समृद्धं पावकशोचेत बहिः सयं परीति सक्षमा
कांक्षते दुतं हविर्मधुहविरिंदतमेग्नावश्यामते देवधर्म ॥ मधुमतः पितुमतो वा
जतांगिरस्वतो नमस्ते अस्तु मामाहिंसीरिति धर्मस्य सक्षयति श्येनो न योनि
सदनं धिया कृतमायस्मिन्सप्तवासवा इति संसाधमाने न्वाह हविर्हविषो म
हिसग्ने देव्यभितियदहरुत्सादयिष्यंतो भवंति सूर्यवसाङ्गवती हि ष्या इत्य

या

ब्रा० प्र०
१८

तमयापरिदधातितदेतदेवमिथुनं यद्वर्मः स यो धर्मस्तच्छिन्नं यो शकौ तो शकौ
 योपयमनी तेश्रोणि कपालं यत्पुस्तं देतस्तदिदमग्नौ देवयो न्यां प्रजनने रेतसि
 च्यते ग्निर्वेदेव योनिः सोमैर्देवयो न्या आकृतिभ्यः संभवत्यङ्गयो यजुर्मयः
 साममयो वेदमयो ब्रह्ममयो मृतमयः संसृज्य देवता अप्येतिय एवं वेदयश्चैवं वि
 दाने तेन यज्ञक्रतुना यजते ॥ २२ ॥ देवा सुरा वा एषु लोकेषु समयतं तं ते वा असु
 रा इमाने वलोकान् पुरो कुर्वत यथो जीयांस एव ते वा अयस्मयी मेवे माम कुर्वत र
 जतामं तरि संह रिणी दिव ते तथे मान् लोकान् पुरो कुर्वत ते देवा अब्रुवन् पुरा वा इ
 मे सुरा इमान् लोकान् क्रतुपुर इमान् लोकान् व्यतिकर वामहा इति तथेति ते स
 द एवास्याः प्रत्य कुर्वता ग्रीध्रमं तरि सा ह्यविर्धाने दिवस्ते तथे मान् लोकान् पु

मोबलीयां

१८

रः प्रत्य कुर्वत ते देवा अब्रुवन् पुप सद उपायामोप सदो वै महा पुरं जयंतीति तथेति
 ते या मेव प्रथमा मुप सद मुपायं स्तथे वै नानस्मान् लोकान् दनु दंतयां द्वितीयां तयां तरि
 सा धां तृतीयां तया दिव स्तां स्तथे भ्यो लोके भ्यो नु दंत ते वा एभ्यो लोके भ्यो नुत्ता असु
 रा क्रतु न श्रयं ते देवा अब्रुवन् पुप सद एवोपायामेति तथेति त इमा स्ति स्रः सती रुप स
 दो द्विर्द्विरे कैका मुपायं स्ताः षट्समपद्यंत षड्वा क्रतु वस्ता न्वा क्रतु भ्यो नु दंत ते वा
 क्रतु भ्यो नुत्ता असुरा मासान श्रयं ते देवा अब्रुवन् पुप सद एवोपायामेति तथेति त
 इमाः षट्सती रुप सदो द्विर्द्विरे कैका मुपायं स्ता द्वादश समपद्यंत द्वादश वै मा स्ता
 न्वे मासे भ्यो नु दंत ते वै मासे भ्यो नुत्ता असुरा अर्धमासान श्रयं ते देवा अब्रुवन् पु
 प सद एवोपायामेति तथेति त इमा द्वादश सती रुप सदो द्विर्द्विरे कैका मुपायं स्ता

ब्रा. प्र०

१९

श्वतुर्विंशतिः समपद्यंत चतुर्विंशतिर्वा अर्धमासास्तान्वा अर्धमासेभ्यो नुदंत ते
वा अर्धमासेभ्यो नुत्ता अस्मरा अहोरात्रे अश्रयंत ते देवा अब्रुवन्नुपसदा ववोपा
यामेति तथेति ते यामेव पूर्वाह्ण उपसदमुपायंस्तथेवेनानङ्गो नुदंत यामपराह्ण
तथात्रेस्तास्तथोभाभ्यामहोरात्राभ्यामेतरायंस्तस्मात्पूर्वाह्ण एव पूर्वयोपस
दाप्रचरितव्यं स्वपराह्णे परयातावंतमेव तद्विषते लोकं परिशिनष्टि ॥ २३ ॥ जि
तयोवेनामेता यदुपसदो सपत्नां वा एताभिर्देवा विजितिं व्यजयंता सपत्नां वि
जितिं विजयते य एवं वेद यां देवा एषु लोकेषु यामृतुषु यामासेषु यामर्धमासेषु
यामहोरात्रयोर्विजितिं व्यजयंत तां विजितिं विजयते य एवं वेद ते देवा अविम
पुरस्माकं विप्रेमाणमन्विदमस्मरा आपविष्यतीति ते व्युत्क्रम्यामंत्रयंताग्नि

१९

र्वस्मभिरुदक्रामादिंदोरुंदेर्वरुण आदित्येर्बृहस्पतिर्विष्णवेर्देवैस्ते तथा व्युत्क्रम्या
मंत्रयंत ते अब्रुवन्त या एव न इमाः प्रियतमास्तन्वस्ता अस्य वरुणस्य राजा गृहे सं
निदधामहे ताभिरेवनः सनसंगच्छांतै यो न एतदतिक्रामाद्य आलुलोभयिषादि
तितथेति ते वरुणस्य राजा गृहे तन्वः सन्यदधत ते यद्वरुणस्य राजा गृहे तन्वः सन्य
दधत तत्तानून प्रमभवत्तत्तानून प्रस्यतानून प्रत्वं तस्मादाहुर्न सतानून प्रिणो
ग्यव्यमितितस्माद्दिदमस्मरानान्वा भवंति ॥ २४ ॥ शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदाति
थ्यं ग्रीवा उपसदसमानवर्हिषी भवतः समानं हि शिरो ग्रीवमिषुं वा एतां देवाः सम
स्कुर्वत यदुपसदस्तस्या अग्निरनीकमासीत् सोमः शल्या विद्युस्ते जनं वरुणः
पर्णानितामाज्यधन्वानो व्यस्तजंस्तया पुरोभिंदंत आयंस्तस्मादेता आज्यहवि

ब्रा. प्र.
२०

कुर्या

षोभवंति चतुरो ग्रेस्तनान् व्रतमुपेत्य पसत्सु चतुः संधिर्हाषुरनीकं शल्यस्ते जनं
पणानि त्रीस्तनान् व्रतमुपेत्य पसत्सु त्रिषंधिर्हाषुरनीकं शल्यस्ते जनं ॥ द्वौस्त
नौ व्रतमुपेत्य पसत्सु द्विषंधिर्हाषुः शल्यश्चेत्येव ते जनं चैकं स्तनं व्रतमुपेत्य
पसत्सु एकषंधिर्हाषुः शल्यश्चेत्येव ते जनं चैकं स्तनं व्रतमुपेत्य
अर्वांगं हीयांसः परस्तादर्वाचीरुपसद उपेत्य वा मेवलोकानामभिजित्वा उप
सद्या यमीक्षुष इमां मे अग्ने समिधमिमां सुपसदं वने रितितिसस्ति सः समिधे
न्योरूपसमृद्धा एते द्वे यज्ञस्य समृद्धय इ पसमृद्धयत्कर्म क्रियमाणमृगाभि
वदति जाध्विवतीर्या ज्यानुवाक्या दग्निर्वृत्राणि जंघनघ उग्र इव शर्यहा त्वं सो
मासि सत्यतिर्गय स्फानो अमी वहं दं विष्णुर्विचक्रमेत्रीणि पदा विचक्रम इत्ये

२०

ता विपर्यस्ताभिरपराहेय जति घ्नंतो वा एताभिर्देवाः पुरोभिंदंत आयन्य दुपसदः
सच्छंदसः कर्तव्यानविच्छंदसो यद्विच्छंदसः कुर्याद्भूवास्तु द्वांद्व्यादीश्वरोग्ला
वो जनितोस्तस्मात्सच्छंदस एव कर्तव्यानविच्छंदसस्तु दुहं समाहोपाविर्जानश्रु
ते य उपसदां किल वेतद्वाहोणे यस्मादप्यश्लीलस्य श्रात्रियस्य मुखं व्येवज्ञाय
ते तत्तमि वरेभती वेत्याज्यहविषो ह्यपसदो ग्रीवासु मुखमध्याहितं तस्माद्भुसमत
दाह ॥ २५ ॥ देववर्म वा एतद्यत्प्रयाजाश्चानुयाजाश्च प्रयाजमननुयाजं सव
तींश्च संशित्या अप्रतिशराय सकृदति क्रम्याश्रावयति यज्ञस्याभिक्रान्त्या अनप
क्रमायतदाहुः कूरमिव वा एतत्तोमस्य राज्ञो ते चरंति यदस्य घृतेनां ते चरंति
घृतेन हि वज्रेणेंद्रा वृत्रमहंस्तद्यदंशुरं शुष्टे देव सोमाप्यायतामिंद्रायेकधनवि

ब्रा. प्र.
२१

द आ तु भ्य मिं दः प्या य ता मा त्व मिं दाय प्या य स्वा प्या य या स्मा न्त्सर वी न् ॥ स न्या मे ध
या स्व स्ति ते दे व सो म रु त्वा मु द च म शी ये ति रा जा न मा प्या य यं ति य दे वा स्य त च्छ र मि
वां ते च रं ति त दे वा रं ये ते ना प्या य यं त्य थो ए नं वर्ध यं त्ये व द्या वा द्वा थि व्या वा ए ष ग भो
य त्से मो रा जा त द्य दे षा रा य ए षा वा मा नि प्रे षे भ गा य ॥ क र त मृ त वा दि भ्यो न मो दि
वे न मः ए थि व्या इ ति प्र स्त रे नि द्ध व ते द्या वा द्वा थि वी क्पा मे च त न्न म स्कु र्वं त्य थो
ए ने वर्ध यं त्ये व वर्ध यं त्ये व ॥ २६ ॥ इ ति च ह्यो ध्या यः ॥ सो मो वे रा जा गं ध र्वं षा सी
त्तं दे वा श्व क र ष य श्वा ष्य ध्या य न्क थ म य म स्मा न्त्से मो रा जा गं धे दि ति सा वा ग ब्र वी
त्स्त्री का मा वे गं ध र्वी म ये व स्त्रि या षू त या प ण ध्व मि ति ने ति दे वा अ ब्रु व न्क थं व यं
त्व द्द ते स्या मे ति सा ब्र वी त्की णी ते व य र्हि वा व वो म या र्थो भ वि ता त र्ह्य व वो ह पु न

२१

रा गं ता स्मी ति त थे ति त या म हा ण ग न्या षू त या सो मं रा जा न म क्री णं स्ता म नु कृ ति
म स्कं नां व त्स त री मा जं ति सो म क य णी त या सो मं रा जा नं क्री णं ति तां पु न क्री णि
णी या त्पु न र्हि सा ता ना ग लु त्ता स्मा दु पां शु वा चा च रि त व्यं सो मे रा ज नि क्री ते गं ध
र्वे षु हि त र्हि वा ग भ व ति सा ग्ना वे व प्र णी य मा ने पु न रा ग लु ति ॥ २७ ॥ अ ग्न ये प्र
णी य मा ना या नु ब्रू ही त्वा हा ध्व र्युः प्र दे वं दे व्या धि या भ र ता जा त वे द सं ॥ ह व्य नो
व क्ष दानु ष गि ति गाय त्रीं ब्रा ह्म ण्या नु ब्रू या द्जा य त्रै वे ब्रा ह्म ण स्ते जो वे ब्र ह्म व च सं
गा य त्री ते ज सं वे नं त इ व च सं न स म र्ध य ती मं म हे वि द थ्या य श्रू ष मि ति त्रि षु मं
रा ज न्य स्या नु ब्रू या त्रि षु सो वे रा ज न्य ओ जो वा इं दि यं वी र्यं त्रि षु वा ज सं वे नं त दि
द्वि ये ण वी र्ये ण स म र्ध य ति श श्व त्क त्व इ द्वा य प्र ज ञ्क रि ति स्वा नां मे वे नं त छे

स

वा. प्र.
२२

छ्यगमयति शृणोतु नोदयेभिरनीकैः शृणोतु त्वग्निर्दिव्ये रजस इत्याजर संहसि
न जसो दीदाय य एवं वेदा यमिह प्रथमो धायिधा तृप्तिरिति जगती वैश्यस्यानु
ब्रूयाज्जागती वैश्या जागताः पशवः पशुभिरेवेन तत्समर्धयति वनेषु चित्रं वि
भवं विशे विश इत्यभिरूपा यद्यज्ञे भिरूपं तत्समर्धमयमुष्य प्रदेवयुरित्यनुष्टुप्ति
वाचं विस्तजते वाग्वा अनुष्टुप्ति वाच्ये वतद्वाचं विस्तजते यमुष्य इति यदा हायमुस्या
गमेया पुरा गंधर्वेष्ववाक् समित्येव तद्वाक् प्रब्रूते यमग्निरुरुष्यतीत्ययं वा अग्नि
रुरुष्यत्यमृतादिव जन्म न इत्यमृतत्वमेवास्मिंस्तद्वाति सहसश्चित्सहीया
न्देवो जीवात वेकृत इति देवो ह्येष एतज्जीवात वेकृतो यदग्निरिकायास्त्वाप
देवयन्नाभाष्टथिव्या अधीत्य तद्वा इत्यास्पदं यदुत्तरवेदीनाभिर्जात वेदो नि
का

२२

धामहीति निधास्यं तोह्येनं भवं त्यग्ने हव्या यवो ब्रह्म इति हव्यं हि वक्ष्यन्मवत्य
ग्ने विश्वेभिरस्वनीक देवैरूर्णावंतं प्रथमः सीदयो निमिति विश्वेरेवेन तदेवैः स
हासादयति कुलायिनं घृतवंतं सवित्र इति कुलायमिव ह्येतद्यज्ञे क्रियते यत्पे
दारवाः परिधयो गुग्गुलूर्णास्तकाः सुगंधिते ज्ञानानीति यज्ञं नयजमानायसा
ध्वितियज्ञमेव तद्वाक्यं प्रतिष्ठापयति सीदं होतस्व उलोके चिकित्वा नित्यं निर्व
देवानां होता तस्यैष स्वालोको यदुत्तरवेदीनाभिः सादया यज्ञं सुकृतस्य योनाति
तियज्ञमानो वै यज्ञो यजमानो ये वैतामा शिषमा शास्ते देवावीर्देवान् हविषाय जास्य
ग्ने ब्रह्म यजमाने वयो धा इति प्राणां वैवयः प्राणमेव तद्यजमाने दधाति निहोता
होतृषदने विदान इत्यग्निर्वै देवानां होता तस्यैतद्वा तृषदने यदुत्तरवेदीनाभि

बा. प्र.
२३

स्त्वेषोदीदिवाऽंसदत्तदक्षइत्यासन्नेहिसतीर्हभवत्यदब्धव्रतप्रमतिर्वसि
ष्ठइत्यग्निर्वेदेवानां वसिष्ठः सहस्रं भरः शुचिजिज्ञो अग्निरित्येषा हवा अस्य
सहस्रं भरताय देन मे कं सं तं बहुधा विहरंति प्रहवे साहस्रं पोषमाप्नोति य एवं
वेद त्वं दूतस्त्वमुनः परस्या इत्कत्तमया परिदधाति त्वं वस्य आ वृष मप्रणता
॥ अग्नेतो कस्य नस्तनेत नूना मप्रयुक्तं दीद्यद्वोधिगोपा इत्यग्निर्वेदेवानां गो
पा अग्निमेव तत्सर्वं तो गोप्तारं परिदत्त आत्मने च यजमानाय च यत्रेवं विद्वाने
तया परिदधात्यथो सं वत्सरी णामेवैतां स्वस्तिं कुरु ते ता एता अष्टा वन्वा हरूप
समृद्धा एतद्वै यज्ञस्य समृद्धं यद्रूप समृद्धं यत्कर्म क्रियमाणं मृगसि वदति ता
सां त्रिः प्रथमा मन्वा ह विरुत्तमां तो द्वादश संपद्यंते द्वादश वै मासाः संवत्सरः सं

२३

वत्सरः प्रजापतिः प्रजापत्या यतनाभिरेवाभीराप्नोति य एवं वेद त्रिः प्रथमां त्रि
रुत्तमा मन्वा ह यज्ञस्येव तद्वर्षे न ह्यतिष्ठेन्नेव लाया विसंसार्य ॥ २८ ॥ हविर्धा
नाभ्यां प्रोह्य माणाभ्यामनुब्रूहीत्याहो ध्वर्यु र्युजे वां ब्रह्म पूर्वं न मे पिरित्यन्वा
ह ब्रह्मणा वा एते देवा अयुजत यद्द्विर्धाने ब्रह्मणो वै ने एतद्युः तेनैव ब्रह्मण्व
दिष्यति प्रेतां यज्ञस्य शंभुवेति तत्तच्छां पृथिवी यमन्वा ह तदा द्यु र्यद्द्विर्धानाभ्यां
प्रोह्य माणाभ्यामनुवाचा हाथ कस्मात्तच्छावा पृथिवी यमन्वा हति घावा पृथि
वी वै देवानां हविर्धाने आस्तंति उ एवाद्यापि हविर्धाने ते हो दमं तरेण सर्वं हविर्य
दिदं किंच तस्मात्तच्छावा पृथिवी यमन्वा ह यमे इव यतमाने यदैतमिति यमे
इव ह्येते यतमाने प्रवाङ्मु गितः प्रवां सरन्मानुषा देवयंत इति देवयंतो ह्येनेमा

ब्रा. प्र.
२४

नुषाः प्रसरं त्यासीदतं स्वमुल्लोकं विदाने ॥ स्वास स्ते सवतमिंदवेन इति सोमो
वैराजेंदुः सोमायैवेने एतद्वाह आसदेची कुपदधिद्वयोरदधानवस्थं वचइति
द्वयोर्ह्येतत्तृतीयं छदिरधि निधाय तत्र वस्थं वचइति यदाह यज्ञियं वै कर्मो वस्थं
वचो यज्ञमेवेतेन समर्धयति यतस्कचाभिथुनायासपर्यतः ॥ असंयत्तो ब्रते
ते क्षेति पुष्यतीति यदेवादः पूर्वे यत्तव त्यदमाह तदेवेतेन शांत्या शमयति तद्वा
शक्तिर्यजमानाय सन्वत इत्याशिषमाशास्ते विश्वारूपाणि प्रतिमुंचते कविरि
ति विश्वरूपामन्वाह सरराद्यामीक्षमाणो नु ब्रूयाद्विश्वमिव हिरूपं रराद्याः शु
क्लमिव चकलमिव च विश्वं रूपमवरुंध आत्मने च यजमानाय च यत्रैवं विद्वा
ने तारराद्यामीक्षमाणो न्वाह परित्वा गिर्वणो गिर इत्युत्तमया परिदधाति सय

२४

देवहविर्धाने संपरिश्रिते मन्येताथ परिदध्यादनग्नं भावुकाह होतुश्च यजमान
स्वचकार्या भवंति यत्रैवं विद्वा नेतयाह विर्धानयोः संपरिश्रितयोः परिदधाति य
ज्जपावा एते संपरिश्रियेते यद्दुर्विद्वा ने यज्जपेवेने एतत्परिश्रियंति तोयदेवाध्वयु
श्च प्रतिप्रस्ताता चोभयतो मेथ्यो निहन्याता मथ परिदध्यादत्र हिते संपरिश्रि
ते सवतस्ता एता अष्टावन्वाहरूपसमृद्धा एते द्वे यज्ञस्य समृद्धं यद्रूपसमृद्धं यत्क
र्मक्रियमाणमृगमिव दति तासां त्रिः प्रथमामन्वाह त्रिरुत्तमां ताद्वादशसंपद्यं
तेद्वादशवेमासाः संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापत्या यतनाभिरेवाभी
राध्नोति य एवं वेद त्रिः प्रथमां त्रिरुत्तमां न्वाह यज्ञस्येव तद्वर्सेन ह्यति स्तुमे
बलाया विस्वसाय ॥ २५ ॥ अग्नीषोमाभ्यां प्रणीयमानाभ्यामनुब्रूहीत्याह

ब्रा. प्र.
२५

ध्वर्युः सावीर्हि देवप्रथमायपित्र इति सावित्रीमन्वाह तदा दुर्यदग्नीषोमाभ्यां प्रणी-
यमानाभ्यामनुवाचा हाथकस्मात्सावित्रीमन्वाहेति सविता वेप्रसवानामीशे सवि-
तप्रसूता एवै नो तत्प्रणयंति तस्मात्सावित्रीमन्वाहेतु ब्रह्मणस्पतिरिति ब्राह्म-
णस्पत्यामन्वाह तदा दुर्यदग्नीषोमाभ्यां प्रणीयमानाभ्यामनुवाचा हाथकस्मा-
द्ब्राह्मणस्पत्यामन्वाहेति ब्रह्म वेष्टहस्पतिर्ब्रह्मेवाभ्यामेतत्पुरोगवमकर्णवे ब्रह्म-
ण्वदिष्यति प्रदेव्येतुस्तुतेति सस्तुतमेव तद्यज्ञं करोति तस्माद्ब्राह्मणस्पत्या-
मन्वाह होता देवो अमर्त्य इति तच्च माग्नेयं गायत्रमन्वाह सोमे राजनि प्रणीयमाने
सोमं वैराजानं प्रणीयमानं मन्तरेणो वसदो हविर्धानान्यस्तरारक्षांस्यजिघांसंस्त-
मग्निर्मायया त्यनयत्पुरस्तादेति माययेति मायया हि सतमत्यनयत्तस्मादस्या

२५

ग्निं पुरस्ताद्धरं त्यक्तपत्वाग्नेर्देवे दिव उपधियं पनिघ्नतमिति तिस्रश्चैकां चान्वाहेश्व-
रो हवा एतो संयंतै यजमानं हिंसितो र्यश्वासो पूर्व उद्धृतो भवति यमुचैनमपरं प्रण-
यंति तद्यत्ति स्रश्चैकां चान्वाह संजानाना वैवै नो तत्संगमयति प्रतिष्ठाया मेवै नो
तत्प्रतिष्ठापयत्यात्मनश्च यजमानं स्य चाहिंसाया अग्ने ऊषस्व प्रतिहर्यत द्वच-
इत्याहुत्यां हूयमानायामन्वाहाग्नय एव तज्जगृहिमाहुतिं गमयति सोमो जिगा-
तिगातु विदिति तच्च सोमं गायत्रमन्वाह सोमे राजनि प्रणीयमाने स्वयं वै नंत-
देवतया स्वेन छंदसा समर्धयति सोमः सधरुमासददित्या सत्स्यन्ति सतर्हि
भवति तदति क्रमेणानुब्रूयात्पृष्ठत इवाग्नीध्रं कृत्वा तमस्य राजावरुणस्त-
मश्विनेति वेष्टवीमन्वाह कतुं सचंतमारुतस्य वेधसः ॥ दाधार दक्षमुत्तमम

ब्रा. प्र.
२६

हविर्दं ब्रजं च विष्णुः सखि वाँ अपोर्णु त इति विष्णुर्वेदेवानां द्वारपः स एवास्मा
एतद्वारं विष्णो त्वं तश्च प्रागा अदितिर्नवासीति प्रपाद्यमाने न्वाहयेनोन
योनिं सद नंधिया कृतमित्या सन्ने हिरण्ययमा स दं देव एष तीति हिरण्यमयमि
वहवा एष एतं देवेभ्यश्छु दयति यत्कृच्छाजिनं तस्मा देताम न्वाहा स्त ज्ञाद्या
मसूरो विश्ववेदा इति वारुण्या परिदधाति वरुणं देव त्वो वा एष ता वद्या व
दुप नद्धो यावत्परि श्रितानि प्रपद्यते स्वये वेनं तं देव तया स्वेन छंदसा समर्थ
यति तं यद्यप्यवाधा वेयुरभयं वे छेरन्ने वा वंदस्व वरुणं हंतमित्येतया परि
दध्याद्या वद्धो हाभयमिच्छति यावद्ध्या हाभयं ध्यायति तावद्ध्या हाभयं भव
तिये त्रेवं विद्वानेतया परिदधाति तस्मा देवं विद्वानेतयेव परिदध्यात्ता एताः

२६

ब्रा. प्र.
२७

सप्तदशान्वाहरूपसमृद्धा एतदेयज्ञस्य समृद्धं यद्रूपसमृद्धं यत्कर्म क्रियमाण
मृगसि वदति ता सांतिः प्रथमामन्वाहं चिरुत्तमां ता एकविंशतिः संपद्यंत
एकविंशो वै प्रजापतिर्द्वादशमासाः पंचर्तवस्त्रय इमे लोका असावादित्य एक
कविंश उत्तमा प्रतिष्ठात देवं क्षत्रं सा श्रीस्तदाधिपत्यं तद्रूपस्य विष्टपंत त्वज
पतेरायतनं तत्स्वाराज्यमध्वोत्येतमे वै ताभिरेकविंशत्येकविंशत्या ॥ ३० ॥
इति प्रथमपंचिकायां पंचमोऽध्यायः समाप्तः ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ७ः
॥ शके १७३७ युवानाम संवत्सरे पोषवद्यप्रतिपद्यां इंदुवासरे इंदुदं पुस्तकं समा
प्तं ॥ चिंचककरोपनामकगंगाधरेण लिखितं ॥ स्वार्थे परोपकारार्थं च ॥ हरजी
करोपनामकजनार्दनसदृशो चीपोथी वस्तीतेरवणर ॥ ७ः ॥ ७ः ॥ श्री ॥

२७

427

इतिप्रथमयंचिकासमाप्ता

428

: Diwitya Panchika		: Title
:	:	: Author
:	:	: Editor
:	: Saka 1739	: Year, Vols.
:	:	: Publisher
428	:	: Remarks

पं. द्वि.
१

आगणेशाय नमः हरिः ॐ ३३ ॐ अज्ञेन वै देवा उर्ध्वाः स्वर्गं लोकमायं स्ते विभयु
रिमं नो दृष्ट्वा मनुष्याश्च त्रयश्चानुप्रज्ञास्यंतीति तं वै यूपेनैवा योपयं स्तं यद्यूपेनै
वा योपयं स्तं यूपस्य यूपतंतमवाचीनाग्रं निमित्त्योर्ध्वा उदायं स्ततो वै मनुष्याश्च त्र
यश्च देवानां यज्ञवास्तस्यायं न्यज्ञस्य किंचिदेषिष्यामः प्रज्ञात्या इति तं वै यूपं मे
वा विंदन्नवाचीनाग्रं निमित्तं तं विदुरनेन वै देवा यज्ञमयुपनिर्तितमुत्वा योर्ध्व
न्यमिन्वं स्ततो वै ते प्रयज्ञमजानन्स्वर्गं लोकं तद्यद्युप उर्ध्वो निर्माते यज्ञस्य प्रज्ञा
त्यै स्वर्गस्य गत्यै लोकस्यानुख्यात्यै वज्रो वा एष यद्युपः सोऽष्टाश्रिः कर्तव्योऽष्टाश्रिः
वै वज्रस्तं प्रहरति द्विषते स्नातव्या यवधं योस्य स्तुत्यस्तस्मै स्तर्तवै वज्रो वैशू
पः स एष द्विषतो वध उद्यतस्तिष्ठति तस्मादप्येतर्हि यो द्वेष्टि तस्या प्रियं भवत्य

५
राम
१

मुष्यायं यूपो मुष्यायं यूप इति दृष्ट्वा स्वादिरं यूपं कुवर्तस्वर्गं कामः स्वादिरेण वै यूपे
न देवाः स्वर्गं लोकं मजयं स्तथैवैतद्यजमानः स्वादिरेण यूपेन स्वर्गं लोकं जयति
वै त्वं यूपं कुवर्तान्नाद्य कामः पुष्टि कामः समां समां वै विल्वो गृभीतस्तदनाद्यस्य
रूपमाशूलास्त्राभिरनुचितस्तत्पुष्टेः पुष्टति प्रजां च पशूंश्च य एवं विद्वान्वै त्वं
यूपं कुरुते यदेव वै त्वा ३३ ॥ विल्वं ज्योतिरिति वा आचक्षते ज्योतिः स्वेषु भवति
श्रिष्ठः स्वानां भवति य एवं वेद पालाशं यूपं कुवर्तते जस्कामो ब्रह्मवर्चसकाम
स्तजो वै ब्रह्मवर्चसं वनस्पतीनां पलाशस्तजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति य एवं विद्व
न्यालाशं यूपं कुरुते यदेव पालाश ३३ ॥ सर्वेषां वा एष वनस्पतीनां यो निर्यत्य
लाशस्तस्मात्पलाशस्यैव पलाशेनाचक्षते मुष्यपलाशममुष्यपलाशमिति स

५

ब्रा० द्वि
२

वैष्णवास्त्यवनस्पतीनां कामउपासोभिवतिय एवं वेद ॥ १ ॥ अञ्जोऽयमनुब्रूही
त्याहाध्वर्युरंजंति त्वामध्वरे देवयंतऽइत्यन्वाहाध्वरेत्येनं देवयंतो जंति वनस्प
ते मधुना देव्येनेत्येतद्वै मधुर्देव्यं यदाज्यं यदध्वं स्तिष्ठाद्विणे ह धत्ताद्यद्वाक्ष्यो
मातुरस्या उपरुड इति यदि च तिष्ठासि यदि च शयासे इविणे मेवास्माकं धत्ता
दित्येव तदा हो ह्वयस्व वनस्पत इत्युद्धीय माणा याप्तिरूपा मद्यज्ञेति रूपं तत्स
मृद्वर्षे नृथिव्या अधीत्येतद्वै वर्षे पृथिव्यै यत्र यूपमुन्मिनंति समितीमीय
मानो वचो धायज्ञवाहस इत्याशिषमाशास्ते समिद्वस्य श्रयमाणः पुरस्तादिति
समिद्वस्य ह्येष एतत्पुरस्ताद्व्यते जलवन्नानो अजरं सत्वीरमित्याशिषमेवा
शास्तेऽअरिऽअस्मदमतिबाधमान इत्यशनायावैपाप्मा मतिस्तामेव तदारा

राम
२

चुदते यज्ञाच्च यजमानाचौ ह्वयस्व महते सौभगा येत्याशिषमेवाशास्तेऽ
ध्वर्युर्गुणर्तयेतिष्ठा देवो न सवितेति यद्वै देवानां नेति तदेवामो ३ मिति ति
ष्ठ देव इव सवितेत्येव तदा हो ह्वो वाजस्य सनितेति वा न सनि मेवैनंतद्वन
सां सनोति यदंजिभिर्वाघाद्भिर्विद्वयामह इति छंदांसि वा अंजयो वा घतस्ते
रेत देवान्यजमाना विद्वयंते मम यज्ञमागच्छत मम यज्ञमिति यदि ह वाऽअपि
बहव इव यजंते यहास्यं देवा यज्ञमेवैव गच्छंति यत्रैवं विद्वानेतामन्वाहो ह्वो नः
पात्यं ह सो नि केतुना विश्वं समन्त्रिणं दहेति रक्षांसि वैपाप्मा त्रिणोरक्षांसि पाप्मा
नंदहेत्येव तदा ह रुधीन उर्ध्वांचरथाय जीवस इति यदा ह रुधीन उर्ध्वांचरणा
य जीवस इत्येव तदा ह यदि ह वा अपि नीत इव यजमानो भवति परिहैवैनंतत्सं

ब्रा. डि.
२ ति

वत्सराय ददाति विदारे वेपु नोडव इत्याशिषमेवाशास्ते जातो जावत्सु दिन तेषा
क्राभि जातो ह्येष एतज्जायते समर्थ आविदथे वर्धमान इति वर्धयं त्ये वै नंत तु नंति
धीरा अप सोम नीषेति पुनं त्ये वै नंत देवया विप्र उदियति वाचमिति देवो य एवै नंत नि
वेदयति युवा सुवासाः परि वीत आगादित्युत्तमया परि दधाति प्राणो वै यु
वा सुवासाः सोयं शरीरैः परि वृतः सज्जयेयान्न भवति जायमान इति
श्रियां ह्येयान् ह्येष एतद्भवति जायमानस्तं धीरासः कवय उन्नयंति स्वा
ध्यो मनसा देवयंत इति ये वा अनूचानास्ते कवयस्त एवै नंत दुन्नयंति
ता एताः सप्तान्वाह रूपसमृद्धा एतं द्वेयज्ञस्य समृद्धं यद्रूपसमृद्धं यत्क
र्म क्रियमाणं मृगमिव दति तासां त्रिः प्रथमामन्वाह त्रिरुत्तमां ता ए

राम
३

कादश संपद्यंत एकादशा क्षरा वै त्रिष्टुप् त्रिष्टुप् बिंदुस्य वज्र इंद्राय तना
भिरे वाभीरा भोतिय एवं वेद त्रिः प्रथमां त्रिरुत्तमामन्वाह यज्ञस्यैव
तद्वसौ न ह्यतिष्ठे मे बलाया विसंसाय ॥ २ ॥ तिष्ठे द्यूपाः ॥ अ
नुप्रहरे इत्युक्ता इति तिष्ठे त्पशुकामस्य देवभ्यो वै पशवो नाद्यायालं
भायनातिष्ठंत ते पशुकाम्य प्रतिवा वदतो तिष्ठे नास्मानालस्य ध्वेनास्मा
निति तूतो वै देवा एतं द्यूपं वज्रमपश्यंस्तमेभ्य उदश्रयंस्तस्माद्विभ्य
त उपावतंत तमेवाद्याप्नुपावृत्तास्त ते वै देवभ्यः पशवो नाद्यायालं भायातिष्ठंत तिष्ठं
ते स्मै पशवो नाद्यायालं भायय एवं वेद यस्य चैवं विदुषो द्यूपास्तिष्ठंत्यनुप्रहरेत्स्व
गिकामस्य तमुहस्मै तं पूर्वे न्वेव प्रहरंति यजमानो वै द्यूपो यजेमानः प्रस्तरो भिर्वेद

ब्रा. द्वि.
४

वयोनिः सोमेदेवयोन्या आकुतिभ्यः संसृज्यहिरण्यशरीरउर्ध्वः स्वर्गलोकमे
ध्यतीत्यथयेतेभ्योवरआसंस्तएतंस्वरुमपश्यन्पुत्रकलंतंतस्मिन्कालेनुप्र
हरेत्तत्रसकामऽउपाप्सोयोनुप्रहरणेत्तत्रसकामउपाप्सोयः स्नानेसर्वाभ्योवाए
षुदेवताभ्यऽआत्मानमालभतेयोदीक्षतेभिः सर्वादेवताः सोमः सर्वादेवताः स
यदग्नीषोमीयंपशुमालभतेसर्वाभ्यएवतदेवताभ्योयजमानऽआत्मानंनिष्क्रा
णितितदाहुर्द्विरूपोग्नीषोमीयः कर्तव्योहिदेवलोहातितत्तन्नाहृत्यपीवइवकर्त
व्यः पीवोरूपावैपशवः कृशितइवखलुवैयजमानोभवतितद्यत्पीवापशुर्भवति
यजमानमेवतत्स्वेनमेधेनसमर्धयतितदाहुर्नाग्नीषोमीयस्यपशोरग्नीयात्पु
रुषस्यवाएषोष्मातियोग्नीषोमीयस्यपशोरग्नातियजमानोत्येतेनात्मानंनिष्क्रा

राम
४

णितइतितत्तन्नाहृत्यवाचंवाएतद्विर्यदग्नीषोमीयोग्नीषोमाभ्यांवाइंद्रोहत्रमहंस्ता
वेनमब्रूतामावाभ्यांवैवत्रमवर्धयिर्विरंतेवृणावहाइतिवृणाथामितितावेतमेववरमह
णातांश्वः सत्यायांपशुंसएनयोरेषोच्युतोवरहृतोत्येनयोर्नस्मात्तस्याशितव्यंचैव स्त
लीशितव्यंच ॥३॥ आप्रीभिराप्तीणातितेजोवैब्रह्मवर्चसमाप्रियस्तेजसैवैनंतद्
ब्रह्मवर्चसेनसमर्धयतिसमिधोयजतिप्राणावैसमिधः प्राणाहीदंसर्वंसमिधतेयदि
दंकिंचप्राणानेवतत्प्रीणातिप्राणान्यजमानेदधातितन्नपातंयजतिप्राणोवैतन्न
नपात्सहितन्वः पातिप्राणमेवतत्प्रीणातिप्राणंयजमानेदधातिनराशंसंयजति
प्रजांवेनरोवाकृशंसः प्रजांचैवतद्वाचंचप्रीणातिप्रजांचवाचंचयजमानेदधाती
क्यजत्यन्नंवाइकोन्नमेवतत्प्रीणात्यन्नंवायजमानेदधातिबर्हिर्यजतिपशवोवैव

आ. द्वि.

५

हिः पशूनेवतस्त्रीणातिपशून्यजमानेदधातिउरोयजतिदृष्टिर्वेउरोदृष्टिमेवतस्त्रीणातिदृष्टि
मन्नाद्यंयजमानेदधात्युषासानक्तायजत्यहोरात्रेवाऽऽषासानक्ताहोरात्रेएवतस्त्रीणात्य
होरात्रयोर्यजमानेदधातिदेव्याहोतारायजतिप्राणापानौवैदेव्याहोताराप्राणापानावेवत
स्त्रीणातिप्राणापानौयजमानेदधातितिस्रोदेवीर्यजतिप्राणोवाऽअपानोव्यानस्तिस्त्रोदेव्य
स्ताएवतस्त्रीणातितायजमानेदधातिलक्षारंयजतिवाग्देवतश्वाग्धीदंसर्वेताष्टीववाचमेव
तस्त्रीणातिवाचंयजमानेदधातिवनस्पतियजतिप्राणोवैवनस्पतिःप्राणमेवतस्त्रीणातिप्राण
यजमानेदधातिस्वाहाकृतीर्यजतिप्रतिष्ठावैस्वाहाकृतयःप्रतिष्ठायामेवतद्यज्ञमंततःप्रति
ष्ठापयतितामिर्यथक्रथ्याप्रीणीयाद्यद्यथक्रथ्याप्रीणीयतियजमानमेवतद्वंधुतायानो
त्सृजति॥४॥ पर्यग्नयेक्रियमाणायानुब्रूहीत्याहाध्वर्युरग्निर्होतानोअध्वरइतिलचमा

राम
५

ग्नयंगायत्रमन्वाहपर्यग्निक्रियमाणेस्वयैवैनंतदेवतयास्वेनह्रंदसासमर्धयतिवाजीसन्प
रिणीयतइतिवाजिनमिवत्येनंसंतंपरिणयंतिपरित्रिविष्टध्वरंयात्यग्नीरथीरिवेत्येषहि
रथीरिवाध्वरंपरियातिपरिवाजपतिःकविरित्येषहिवाजानांपतिरतउपप्रेष्यहोतहव्यादे
वेभ्यइत्याहाध्वर्युरजैदग्निरसनहाजमितिमैत्रावरुणउपप्रेषंप्रतिपद्यतेतदाउर्यध्वर्युर्हो
तारमुपप्रेष्यत्यथकस्मान्मैत्रावरुणउपप्रेषंप्रतिपद्यतइतिमनेवैयज्ञस्यमैत्रावरुणेवा
ग्यज्ञस्यहोतामनसावाइषितावाग्वदतिपांत्त्यन्यमनावान्वदत्यस्यैवैसावागदेव
जुष्टतद्यन्मैत्रावरुणउपप्रेषंप्रतिपद्यतेमनसेवतद्वाचमीरयतितन्ननसेरितयावाचो
देवेभ्योहव्यंसंपादयति॥५॥ देव्याःशमितारआरभध्वमुतमनुष्याइत्याहयेचैव
देवानांशमितारोयेचमनुष्याणांतानेवतत्संशास्त्युपनयतमेध्याउरऽआशासाना

ह

॥ ब्रा. द्वि. मेधपतिभ्यां मेधमिपशुर्वैमिधोयजमानो मेधपतिर्यजमानमेव तस्मिन् मेधेन समर्धय
 द्दे स्थोखत्वाङ्कुर्येवावकस्ये च देवतायै पशुरालभ्यते सेवमेधपतिरिति सं वदेवत्यः पशु यद्ये
 स्यान्मेधपतय इति ब्रूयाद्वादिद्विदेवत्यो मेधपतिभ्यामिति यदि ब्रूदेवत्यो मेधपतिभ्य इ
 त्मेतदेव स्थितं प्रात्मा अग्निं भरतेति पशुर्वैनीयमानः समृत्त्युप्रापयत्स देवा आन्व काम
 यि यतैतुंतं देवा अत्रुवन्नेहि स्वर्गं वै त्वा लोकं गम इत्याम इति सतथेत्यत्र वीक्षस्य वै मेयुष्माकं
 मेकः पुरस्तादैलितित भेति तस्याग्निः पुरस्तादैल्लोमि मनु प्राच्यवर्ततस्मादाङ्कुराग्नेयो
 वाव सर्वेः पशुरग्निं हि सोऽनु प्राच्यवर्तेति तस्माद्स्याग्निं पुरस्ताद्हरंति कृष्णीतवर्हि रित्योष
 ध्यात्मा वै पशुः पशुमेव तत्सर्वात्मानं करोत्यन्वेनं मातामन्यतामनुपितानुभ्रातासगर्भ्यो
 नुसत्वा सपृथ्य इति जनित्रैरेवै नंतस्मनुमतमालभंत उद्दीचीनां अस्य पदो निधत्तात्स्

राम
 ६

धा मेचक्षुर्गमयता द्वातं प्राणमन्ववसृजता दंत रिक्षम संदिशः श्रोत्रं पृथिवीं शरीरमित्ये
 धेवै नंतल्लोके धा दधात्येकं स्यल च माच्छता त्पुरा नास्या अपिश सो वपा सुदिव दता
 दंतरे वोष्माणं वायै रे ध्वा दिति पशुषे वतस्त्राणां दधाति स्ये नमस्य वक्षः कृष्णता त्रशसा
 बाहू शला दोषणी कश्यपे वां सा छिंदे श्रोणी कवषो रूस्त्रे कपर्णा छीवंता षड्दिशति रस्य वं
 क्रयस्ता अनुष्ठो च्या वयता द्वात्रिंशः अमस्या नूनं कृष्णता दित्यंगान्ये वास्य तद्वात्राणि
 श्रीणा ल्यवध्य गोहं पार्थिवं रवनता दित्या होषधं वा उवध्य मियं वा ओषधीनां प्रतिष्ठा
 तदेन त्वायां मेव प्रतिष्ठायामंततः प्रतिष्ठापयति ॥ ६ ॥ अस्मारक्षः संसृजता दित्या
 हंतुषेर्वै फलीकरणे देवा हविर्यज्ञेभ्यो रक्षां सिनिरभजं नस्नामहा यज्ञात्स यदस्मारक्षः
 संसृजता दित्या हरक्षां स्ये वत्स्वेन भागधेयेन यज्ञान्नि रवदयते तदा ऊर्न यज्ञे रक्षसा

त्रा. द्वि.

७

न

कीर्तयेत्कानिरक्षांस्तेरक्षावेयञ्जइति तदुवाऽआहुः कीर्तयेदेवयोवेसागिनं भागां
नुदते चयते वै न संमदिवै न न चयते थपुत्रमथपौत्रं चयते त्वेवै न मितिसयद्विकीर्तयेत् तं
पांशुकीर्तयेत्तिरइव वा एतद्वाचो यडपांशुतिरइवै तद्यइक्षां स्यथ यडचैः कीर्तयेदीश्व
रोहास्यवाचो रक्षाभाषेज नितो र्यो यं राक्षसी वा चं वदति सयां वै दृष्टो वदति यामुन्मत्तः
सा वै राक्षसी वा द्वात्मना दृष्ट्यतिनास्य प्रजायां दृष्टऽआजायते य एवं वेद निष्ठुमस्य
भारा विष्टोरूकं मन्यमान निद्वस्तो केतनये रवितार वळमितार इति ये चैव देवानां शमि
तारो ये च मनुष्याणां तिस्य एवं तं परिददात्य धिगोशमीध्वंस्तु शमिशमीध्वंशमीध्वम
धिगाश्च इति त्रिर्ह्येदपापेति चाधिगुर्वै देवानां शमितापापो निग्रसीत शमितस्य
श्चैवै न तं निग्रसीत् न्यश्च संप्रयच्छति शमितारो यद्वत्सु कृतं कृणवथास्मात्सु तद्वद्

राम
७

त कृतमन्यत्रैदित्याह गमिर्वै देवानां होतासीत्स एनं वाचा व्यशाद्वाचा वा एनं होता वि
शास्ति तद्यद्वै ग्यत्परः कृतं तिस्य दुत्वं गं यद्विथुरं क्रियते शमितस्य श्वैवै न तं निग्र
स शीत्स्य श्वमनुदिशति स्वस्त्येव होतो न्मुच्यते सर्वायुः सर्वायुताय सर्वमायुरेति य
एवं वेद ॥ ७ ॥ पुरुषं वै देवाः पशुमालभंत तस्मादालब्धान्मेध उदक्रामत्सोऽश्वं प्रावि
शत्तस्मादश्वान्मेधो भवदथैनमुल्कांतमेधमत्याजंत स किंपुरुषो भवति श्वमालभं
त सोऽश्वालब्धा दुदक्रामत्सगां प्राविशत्तस्मादौर्मेधो भवदथैनमुल्कांतमेधमत्या
त जंसंगोरमृगो भवति गामालभंत स गोरालब्धा दुदक्रामत्सो विप्राविशत्तस्मादविर्मे
धो भवदथैनमुल्कांतमेधमत्याजंत स गवयो भवति विमालभंत सो वै रालब्धा दुद
क्रामत्सो जं प्राविशत्तस्मादजो मेधो भवदथैनमुल्कांतमेधमत्याजंत स उश्मिव

त

त्रा. द्वि.
८

त्सौजेन्योक्तमाभिवारमततस्मादेव एतेषां पशूनां प्रयुक्ततमो यदज्ञस्ते जगालभंतस्तौ
जादालब्धा दुदकामत्स इमां प्राविशत्तस्मादियं मेध्या भवदंथेन मुक्तांतमेधमत्याजं
तस शरसो भवत्त एत उक्तांतमेधा अमेध्याः पशवस्तस्मादेतेषां नाश्रीयात्तमस्यामन्व
गच्छन्त्सोनुगतोत्री हिरभवत्तद्यत्तशो पुरोकां भुनिर्वपं तिसमेधेन नः पशुनेष्टमस श
क्तेवलेन नः पशुनेष्टमसदितिसमेधेन हास्य पशुनेष्टं भवति केवलेन हास्य पशुनेष्टं भव
तिय एवं वेद ॥ ८ ॥ सवा एष पशुरेवालप्यते यत्पुरोकाशस्तस्य यानि किं शारूणि ता
निरोमाणियेतुषाः सा त्वये फली करणास्तदष्टग्यत्पिष्टं किं कृसास्तन्मांसं यत्किंचि राम
त्वं सारं तदस्ति सर्वेषां वा एष पशूनां मेधेन यजते यः पुरोकाशेन यजते तस्मादाहुः
पुरोकाशसत्रं लोक्यमिति युवमेतानि दिविरोचनान्यग्निश्च सोमसकृत् अधत्तं ॥

युवंसिंधू रभिश्चस्ते रचुणाद्यादग्नीषोमावमुंचतं गृभीतानिति वपायै यजति सर्वाभि
र्वा एष देवताभिरालब्धो भवति ये दीक्षितो भवति तस्मादाहुर्न दीक्षितस्याश्रीयादिति स
यदग्नीषोमावमुंचतं गृभीतानिति वपायै यजति सर्वाभ्य एव तं देवताभ्यो यजमा
नं प्रमुंचति तस्मादाहु रशितव्यं वपायां कुतायां यजमानो हि स तर्हि भवतीत्यादि वि
मातरिश्वाजसारेति पुरोकाशस्य यजत्यमृतादन्यं परिश्ये नो अद्वितीत इव च ह्येष इत इव च
मेधः समाहृतो भवति स्वदस्वहव्यासमिषो दिदीहीति पुरोकाशः स्विष्टकृतो यजति हविरेव
स्मा एतत्स्वदयतीषमृजमासंधत्त इकामुपक्रयते पशवो वा इका पशूनेव त उपक्रयते पशून्यज
माने दधाति ॥ ९ ॥ मनोताये हविषो वदीयमानस्यानुब्रूहीत्याहाध्वर्युत्त्वं ह्यग्ने प्रथमो मनो
तितिस्त्वं मन्वाह तदाहुर्न दन्यदेवत्य उत पशुर्मेव त्यथ कस्मादाग्नेयीरेव मनोताये हविषो वदी
त्त

त्यं

ब्रा. द्वि.

e

यमानस्यान्वाहेतितिस्रोवैदेवानांमनोतास्तास्कहिते^{पां}मनांस्योतानिवाग्वेदे
वानांमनोतातस्याहितेषांमनांस्योतानिगोवैदेवानांमनोतातस्याहितेषांमनां
स्योतान्यग्निर्वैदेवानांमनोतातस्मिन्हितेषांमनांस्योतान्यग्निःसर्वानाम
नोताऽअग्नेमनोताःसंगच्छंतेतस्मादाग्नेयीरेवमनोतायेहविषोवदीयमान
स्यान्वाहाग्नीषोमाहविषःप्रस्थितस्येतिहविषोयजतिहविषइतिरूपसमृ
द्धाप्रस्थितस्येतिरूपसमृद्धासर्वाभिर्हास्यसमृद्धिभिःसमृद्धहव्यंदेवानप्ये
तियएवंवेदवनस्पतियजतिप्राणोवैवनस्पतिर्जीविहास्यहव्यंदेवानप्ये
तियत्रैवंविद्वान्वनस्पतियजतिस्विष्टकृतंयजतिप्रतिष्ठावैस्विष्टकृतप्रति
ष्ठायामिवतद्यज्ञमततःप्रतिष्ठापयतीकामुपद्वयतेपशवोवाइकापशूने

राम

९

वे

वतुपद्वयतेपशून्यजमादेधातिदधाति ॥ १० ॥ इतिद्वितीयपंचिकायांप्रथमो
ध्यायः ॥ देवावैयज्ञमतन्वततास्तन्वानानस्कराअत्यायन्यज्ञवेशसमेषां
करिष्यामइतितानाप्रतिपशौपुरइवपर्यग्नेर्ह्यपंप्रतिपुरस्ताडपायंस्तेदेवाः
प्रतिबुध्याग्निमयीःपुरस्त्रिपुरंपर्यास्यंतयज्ञस्यचात्मनश्चाश्वगुह्यैताएषा
मिमाअग्निमय्यःपुरोदीप्यमानाभ्राजमानाअतिष्ठंस्तांस्कराअनपधृष्येवाप
द्रवंस्तेग्निनेवपुरस्तादस्कररक्षांस्यपाद्मताग्निनापश्वात्तैथैवेतद्यजमानायत्तय
ग्निर्कुर्वत्यग्निमयीरेवतपुरस्त्रिपुरंपर्यास्यंतयज्ञस्यचात्मनश्चाश्वगुह्यैतस्मात्पर्य
ग्निर्कुर्वतितस्मात्पर्यग्येवाहंतवाएतंपशुमाप्रीतंसंतंपर्याग्निकृतमुदंचनयंति
तस्योत्सुकंपुरस्ताद्वरंति यजमानोवाएषनिदानेनयत्पशुरनेनज्योतिषायज

५५५ तीतितेन ज्योतिषा मजमानः पुरो ज्योतिस्वर्गलोके मे

आ. द्वि.
१०

मानः पुरो ज्योतिः स्वर्गलोके मे तितं यत्र निहनिष्यंतां सवर्तित दध्वर्युर्वर्हि रधस्ता
उपास्यति यदेवैनमद आ प्रीतं संतं पर्यग्निकृतं बहिर्वेदिनयंति बहिषदमेवैनं त
त कुर्वंति तस्यो वध्य गोहं खनं लोषधं वा उ वध्यमियं वा ओषधीनां प्रतिष्ठात
देन स्वायामेव प्रतिष्ठायामेव मंततः प्रतिष्ठाययंति तदा दुर्यदेष हविरे वयस्य
श्रुथास्य बद्धं पैतिलोमानि त्वगस्य कुशिकाः शफा विषाणे स्कंदति पिशितं के
नास्य तदा पूर्यते इति यदेवैतस्य शो पुरोकाशं निर्वपंति तेनैवास्य तदा पूर्यते य
शुभ्यो मे धा उ दक्रामंस्तौ ब्रीहिश्चैव यत्र श्वभूता वजायेतां तद्यस्य शो पुरोका
शमनु निर्वपंति समेधेन नः पशुनेष्टमसत्केवलेन नः पशुनेष्टमसदिति स
मेधेन हास्य पशुनेष्टं भवति केवलेन हास्य पशुनेष्टं भवति य एवं वेद ॥ ११ ॥

मनु
राम
१०

तस्य वपा मुतिवद्या हरंति तामध्वर्युः स्रवेणाभिघारयन्नाहं स्तोके न्यो बुद्धीति तद्यत्ने
काश्चातंति सर्वदेवत्या वै स्तोका निन्म इमे नभिप्रीत दिवानां छानिति जुषस्व सप्रथस्तम
मित्यन्वाहव चोदिव सरस्तमं ॥ हव्या जुह्वान आसनीत्यग्नेरेव नांस्तदास्य जुहोतीमं नो
यज्ञममृतं पुधेहीति सूक्तमन्वाह माहव्या जातवेदो जुषस्वेति हव्य जुष्टिमाशास्ते स्तोका
नामग्नेमेदसो घृतस्येति मेदसश्च हि घृतस्य च भवंति होतः प्राशान प्रथमो निषद्येत्यग्नि
वेदेवानां होतानि प्राशान प्रथमो निषद्येत्येव तदा ह घृतवतः पावकं ते स्तोकाश्चातंति मेद
स इति मेदसश्चैव हि घृतस्य च भवंति स्वधर्मं देववीतये श्रेष्ठं नो धेहि वार्यमित्याशि
षमाशास्ते तुभ्यं स्तोका घृतश्रुतोऽग्ने विप्राय संत्येति घृतश्रुतो हि भवंत्यष्टि श्रेष्ठः समि
ध्यसे यज्ञस्य प्राविता भवंति यज्ञसमृद्धिमाशास्ते तुभ्यं श्रुतं त्यग्निगोशचीवः स्तोका

ब्रा. द्वि.

११ शा

सो अग्ने मे दसो ह्यतस्ये मे दसश्च त्वे वहिष्ठतस्य च भवं कविशस्तो बृहता भानुना
हव्या जुषस्व मे धिरेति हव्य जुष्टि मे वा स्त उज्जिष्ठं ते मध्यतो मे द्वादशं ते प्रते वयं
हामहे ॥ श्वातंतिते वसोस्तोका अधित्वचिप्रतितो देवशो विहीत्यभ्यवेनांत ह स्त
षट्करोति यथा सोमस्याग्ने वीहीति ह्यस्तोका श्वातंतिते सर्वदेवत्यां वैस्तोस्तस्मादि का
यंस्तोकशो दृष्टिर्विभक्तोपाचरति ॥ १२ ॥ तदाहुः का स्वाहा कृतीनां पुरोनुवा
क्याः कः प्रेषः कायाज्येति या एवैता अन्वाहेताः पुरोनुवाक्याः प्रेषः संप्रेषो या
याज्यासायाज्या तदाहुः का देवताः स्वाहा कृतय इति विश्वे देवा इति श्रूयति स्मा
त्स्वाहा कृतं हविरदंतु देवा इति यजंतीति देवा वै यज्ञेन श्रमेण तपसा दुतिभिः स्वर्गं
लोकमजयंस्तेषां वपायामे वहुतायां स्वर्गो लोकः प्रारब्धाय तते वपामे वहुत्वाना

राम
३३

दत्तेतराणि कर्मण्यूर्ध्वः स्वर्गलोकमायं स्ततो वै मनुष्याश्च द्रुपयश्च देवानां यज्ञस्त्वभ्याय
न्यज्ञस्य किंचिदेषिष्यामः प्रज्ञात्या इति ते मितः परिचरंत एष शुभे वनिरात्रं शयानं ते विदुरिया
न्वाव किल पशुर्यावती वपेति स एतावानेव पशुर्यावती वपाथयदेनं तृतीयसवने श्रपयित्वा जु
ह्वति भूयसीभिर्न आहुतिभिरिष्टमसं केवलेन नः यशुनेष्टमसदिति भूयसीभिर्होस्याहुति
भिरिष्टं भवति केवलेन हास्य पशुनेष्टं भवति य एवं वेद ॥ १३ ॥ सावा एषा मृताहुतिरेव यद्वपा
हुतिरमृताहुतिरग्न्याहुतिरमृताहुतिराज्याहुतिरमृताहुतिः सोमाहुतिरेता वा अशरीरा
आहुतयो ह्ययं मेकाश्वाशरीरा आहुतयो मृतत्वमेव ताभिर्यजमानो जयति सावा एषा रेत
एव यद्वपा प्रववेरेतो लीयते प्रववपालीयते शुक्लं वैरेतः शुक्लावपा शरीरं वैरेतो शरीराव
पायं द्वे लोहितं यन्मांसं तच्छरीरं तस्माद्भूयाद्यावदलोहितं तावत्परिवासयेति सापंचाव

आ-दि
१२

ताभवति यद्यपि चतुरवर्तीयजमानस्यादथपंचावर्ते ववपाज्यस्योपरत्तणातिहिर
ण्यशल्कोवपाहिरण्यशल्क आज्यस्योपरिष्ठादभिघारयति तदा ऊर्यद्विरण्यनविद्ये
तकथं स्यादिति द्विराज्यस्योपस्तीर्थवपामवदाय द्विरुपरिष्ठादभिघारयत्यमृतं वा
आज्यममृतं हिरण्यं तत्र सकाम उपपाप्मो य आज्यं तत्र सतत्र सकाम उपपाप्मो यो हिरण्ये
तत्संचसंपद्यंते पाप्मो यं पुरुषः पंचधा विहितो लोमानित्वज्जोसमस्ति मज्जासयावाने
नेव पुरुषस्तावंतं यजमानं संस्कृत्या न्नो देवयो न्या जुहोत्यग्निर्वै देवयो निः सोमैर्देवयो
न्या आहुतिभ्यः संभूर्य हिरण्यशरीर्ध्वः स्वर्गलोकमेति ॥ १४ ॥ देवेभ्यः प्रातर्यो व
भ्यो होतरनुब्रूहीत्याहा ध्वर्युरेते वाव देवाः प्रातर्यो वाणो यदग्निरुषा अश्विनौ त एते सप्त
भिः सप्तभिश्चंदोभिरागच्छत्यास्य देवाः प्रातर्यो वाणो हवंगच्छंतिय एवं वेद प्रजापतौ वै

राम
१२

वी

स्वयं होतरि प्रातरनुवाकमनुवक्ष्यत्युभये देवाः सुरायज्ञमुपावसन् भस्मभ्यमनुव
क्ष्यत्यस्मन्यमिति सर्वे देवेभ्य एवान्वब्रवीत्ततो वै देवा अभवन्परासुरा भवत्या
त्मना परास्यद्विषन्पामा आतव्यो भवतिय एवं वेद प्रातर्वै सतं देवेभ्यो न्वब्र
वीद्यत्प्रातरन्वब्रूत्तत्प्रातरनुवाकस्य प्रातरनुवाकत्वं महतिरात्र्या अनूच्यः
सर्वस्यैवाचः सर्वस्य ब्रह्मणः परिगृहीत्यैवो वै भवतियः श्रेष्ठतामश्नुते तस्य
वाचं प्रोदितामनु प्रवदंति तस्मान्महतिरात्र्या अनूच्यः पुरावाचः प्रवदि
तोरनूच्या यद्वाचि प्रोदितायामनुब्रूयादन्यस्यैवैनमुदितानुवादिनं कु
र्यात्तस्मान्महतिरात्र्या अनूच्यः पुराशकुनिवादादनुब्रूयानिर्ब्रूते वा
एतन्मुरवं यद्वाचां सियच्छकुनयस्तद्यत्पुराशकुनिवादादनुब्रूयान्मायश्चि

आ. द्वि.
९३

यांवाचं प्रोदितामनुप्रवदिभेति तस्मान्महतिराव्या अनूच्यो थोरवलुयदेवा
ध्वर्युरुपाकुर्यादथानुब्रूयाद्यदावा अध्वर्युरुपाकरोति वाचैवोपाकरोति वाचा
होतान्वाहवाग्धिब्रह्म तत्र सकाम उपातो यो वाचि च ब्रह्मणि च ॥ १५ ॥ प्रजा
पतौ वै स्वयं होतरि प्रातरनुवाकमनुवक्ष्यति सर्वदेवता आशंसंत मामभिप्रति
पत्स्यति मामभीति स प्रजापतिरैक्षत यद्येकां देवतामादिष्टां मभिप्रतिपत्स्य
मीतरामेकेन देवता उपास्ता भविष्यतीति स एतामृचमपश्यत्वापेरिवतीरित्यापो
वै सर्वदेवतरिवत्यः सर्वदेवताः स एतयर्चा प्रातरनुवाकं प्रत्यपद्यत ताः सर्वा
देवताः प्रामोदंत मामभिप्रत्यपादि मामभीति सर्वाहास्मिन्देवताः प्रातरनुवा
कमनुब्रुवति प्रमोदंतै सर्वाभिर्हास्य देवताभिः प्रातरनुवाकः प्रतिपन्नो भव

राम
९३

तिय एवं वेदते देवा अविभयुरादातारो वै न इमं प्रातर्यज्ञमसुरायथौजीयां सोबली
यां स एव मिति तान ब्रवीदिंद्रोमा विभीतत्रिषमृहमेभ्यो हं प्रातर्वज्रं प्रहर्ता स्मृत्यि तं
वावतदृचमब्रवीद्वज्रस्तेन यदपो न ग्रीयावज्रस्तेन यत्रिष्टुब्जस्तेन यद्वाक्तेन मेभ्यः
प्राहरते नैनान हं स्ततो वै देवा अभवन्परास्करा भवत्यात्मना परास्य द्विषन्प्राभ्रात
व्यो भवतिय एवं वेदत दाडुः संवे होता स्याद्य एत स्यामृचि सर्वाणि छंदसि प्रजनये
दित्येषा वावत्रिरूक्ता सर्वाणि छंदसि भवत्येषा छंदसां प्रजातिः ॥ १६ ॥ शतमनु
च्यमायुष्कामस्य शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः शतेंद्रिय आयुष्यैवेन तद्दीर्घ इन्द्रियेद
धाति त्रीणि च शतानि षष्टिश्चानूच्यानियज्ञकामस्य त्रीणि च वै शतानि षष्टिश्च
संवत्सरस्याहानि तावान्संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञं उपै न यज्ञो न

श्री. द्वि.
१४

मर्तियस्येवंविद्वांस्त्रीणि च शतानि षष्टिं चान्वाहसप्तचशतानि विंशतिश्चानूच्यानि
प्रजापशुकामस्य सप्तचैव शतानि विंशतिश्च संवत्सरस्याहोरात्रास्तावान्संवत्सरः सं
वत्सरः प्रजापतिर्यं प्रजायमानं विश्वं रूपमिदमनु प्रजायते प्रजापतिमेव तत्प्रजायमा
नं प्रजापशुभिरनु प्रजायते प्रजात्यै प्रजायते प्रजापशुभिर्य एवं वेदं शतान्यनू
च्यान्यब्राह्मणे क्तस्य यो वा दुरुक्तोक्तः शमलगृहीतो यजेताष्टाक्षरां वेगायत्री गाय
त्र्यैवे देवाः पाप्मानं शमलमपाध्वतं गायत्र्यै वास्यत साप्मानं शमलमपहंत्य पाप्मानं
हंत्य एवं वेदं सहस्रमनूच्यं स्वर्गकामस्य सहस्राश्विनिवा इतः स्वर्गलोकः स्वर्गस्य लोक
स्य समष्टौ संपत्यै संगत्या अपरिमितमनूच्यं मपरिमितो वै प्रजापतिः प्रजापतेर्वा एतदु
क्तं यत्प्रातरनुवाकस्तस्मिन् सर्वे कामा अवरुध्यन्ते स यदपरिमितमन्वाह सर्वेषां का

राम
१४

माना मवरुध्यै सर्वान् कामानवरुध्ये एवं वेदं तस्मादपरिमितमेवानूच्यं सप्ताग्नेयानि छंदसं
न्वाह सप्त वै देवलोकाः सर्वेषु देवलोकेषु राध्नोति य एवं वेदं सप्तोषस्यानि छंदसं न्वाह सप्त
वेद्याम्याः पशवो वयाम्यान्पशून् रुध्ये एवं वेदं सप्ताश्विनानि छंदसं सप्तधा वै वागवदस्ताव
द्देवागवदस्तस्यैवाचः सर्वस्य ब्रह्मणः परिगृहीत्यै तिस्रो देवता अन्वाह त्रयो वा इमे त्रि
वृत्तो लोकाः ऽएषामि वेत्तुमाना मभिजित्यै ॥ १७ ॥ तदाहुः कथमनूच्यः प्रातरनुवाक इति य
था छंदसमनूच्यः प्रातरनुवाकः प्रजापतेर्वा एतान्यगानि यच्छंदस्य षडएव प्रजापतिर्य
यजते तद्यजमानाय हितं पछेनूच्यः प्रातरनुवाकश्चतुष्पादा वै पशवः पशूनामवरुध्या
अर्धर्चं शएवानूच्यो यथैवैनमेतदन्वाह प्रतिष्ठाया एव द्विप्रतिष्ठो वै पुरुषश्चतुष्पादा पश
वो यजमानमेव तद्विप्रतिष्ठं चतुष्पात्स पशुषु प्रतिष्ठापयति तस्मादर्धर्चं शएवानूच्यं त

स्यन्वाह

ब्रा. द्वि.
१५

दाड्यैर्दूहः प्रातरनुवाकः कथमसूहो भवतीति यदेवा स्य हृती मध्या भेतीति त्रयत्तिने
स्याडुति भागावा अन्यो देवता अन्यो स्तोम भागाश्चंदो भागास्ताया मन्नाना डुतयो दूयंत
ताभिराडुति भागाः प्रीणात्यथय स्तुवंति च शंसंति च तेन स्तोम भागाश्चंदो भागा उभय्या
हास्येता देवताः प्रीता अभीष्टा भवंति य एवं वेद त्रयस्त्रिंशद्वे देवाः सोमपास्त्रयस्त्रिंशदसो
मपाः अष्टौ वसव एकादश रुद्रा द्वादशा दित्याः प्रजापतिश्च वषट्कारश्चैते देवाः सोमपा ए
कादश प्रयाजा एकादशानुयाजा एकादशोपयाजा एते सोमपाः पशुभाजनाः सोमेन सो
मपान् प्रीणाति पशुना सोमपानुभय्या हास्येता देवताः प्रीता अभीष्टा भवंति य एवं वेदाभू
डवारुशसश्चुरित्युत्तमया परिदधाति तदा ड्यैत्री न्क्रत्स्न न्वाहा मेयमुषस्यमाश्विनं
कथमस्यैकयचा परिदधतः सर्वत्रयः क्रतवः परिहिता भवंतीत्यभूडवारुशसश्चुरि

राम
१५

त्युषसो र्पमाग्निरधाय्युत्ति मइत्यग्नेरयो जिवां वृषण्वसू रथो दस्त्वा वमर्त्यो माध्वी ममश्नुतं हव
मित्यश्विनो रेवमुहास्यैकयचा परिदधतः सर्वत्रयः क्रतवः परिहिता भवंति मवंति ॥१८॥ इति
द्वितीयपंचिकायां द्वितीयोऽध्यायः ॥ ॥ ऋषयो वै सरस्वत्यां सत्रमासत ते कवषमैर्लुषं सोमाद
नयं दस्यः पुत्रः किते वा त्रात्मणः कथं नो मध्ये दीक्षिष्टे तितं बहिर्धन्वो देवहन्त्रे नो पिपासा
हंतुं सरस्वत्या उदकं मापादिति सबहिर्धन्वो देवहन्त्रे नो पिपासा
वत्रा ब्रह्मणे गातुरेति तितेनापां प्रियंधामो पागच्छेत्तमापो नूदायं स्तं सरस्वती समंतं पर्यधाव
त्तस्माद्वाप्येति हि परिसारकमित्याचक्षते यदेनं सरस्वती समंतं परिससारते वा ऋषयो ब्रुवन्ति
उवाच मंदेव उपमं दूयामहा इति तथेति तमुपादूयंत तमुपदूयैतदपो न ग्रीयमकुर्वत प्रदेव
त्रा ब्रह्मणे गातुरेति तितेनापां प्रियंधामो पागच्छेत्तुर्पदेवानामुपापां प्रियंधामगच्छेत्तुर्पदेवा

आ. द्वि.
१६

नां जयति परमं लोकं य एवं वेद यश्चैवं विद्वानेतदपो न प्रीयं कुरुते तत्संततमनुब्रूयात्सं
ततवष३हप्रजाभ्यः पर्जन्या भवति यत्रैवं विद्वानेतत्संततमन्वाहयदवग्राहमनुब्रूजी वा
भूतवष३हप्रजाभ्यः पर्जन्यस्यात्तस्मात्तत्संततमेवानूच्यं तस्य त्रिः प्रथमा संततमन्वा
हते नैव तत्सर्वं संततमनुब्रूयं भवति ॥ १९ ॥ ता एतानवानंतरायमन्वाहहि नोतानो
अध्वरं देवयज्येति दशमी मावर्तत तीरधनुर्द्विधारा इत्याहृतास्वेकधनासु प्रति य
दापोऽअहमायतीरिति प्रतिदृश्यमाना स्वाधेनवः पयसा तूर्ण्यर्था इत्युपायती
षु समन्यायं लुपयं त्यन्या इति समायतीष्वापो वा अस्पर्धंतं वयं पूर्वयं शंवक्ष्यामो व
यमिति याश्चेमाः पूर्वेषुर्वसती वर्यो गृह्यं ते याश्च प्रातरेकधनास्ताभृगुरपश्यदा
पो वै स्पर्धंत इति ता एतयर्चा समज्ञपयत्समन्यायं लुपयं त्यन्या इति ताः समजा

राम
१६

न तं संजानानाहास्यापो यं शंवहंति य एवं वेदापो न देवी रूपयंति होत्रियमिति हो
तृचर्मसे समवनीयमाना स्वन्वाहवसती वरीषेकधनासु चाविरपो ध्वर्योऽउ इति
होता ध्वर्युं पृच्छत्यापो वै यज्ञो विदो यज्ञो ॥ इत्येव तदा होते मननमुरित्यध्वर्युः
प्रत्याहोते माः पश्येत्येव तदा हताः स्वध्वर्यो इन्द्राय सोमं सोतामधुमंतं ॥ वृष्टि
वनिती प्रांतं बद्धमध्यं वसुमते रुद्रवत आदित्यवत ऋभुमते विभुमते वा
जवते बृहस्पतिवते विश्वदेव्यावते ॥ यस्येन्द्रः पीत्वा वृत्राणि जघनत्प्रसजन्त्या
नितारिषोमिति प्रत्युत्तिष्ठति प्रत्युत्थेया वा आपः प्रतिवैश्रेयां समायंतमुत्ति
ष्ठति तस्मात्प्रत्युत्थेयाऽअनुपर्याहृत्या अनुवैश्रेयां संपर्यावर्तते तस्माद
नुपर्याहृत्या अनुब्रुवते वा अनुप्रपत्तव्यमीश्वरो ह्यद्यप्यन्यो यजेताथ हो

ब्रा. हि.
१७

तारं यशोर्ती तस्मादनुब्रुवैतवानुप्रपत्तव्यमंबयोयंत्यध्वभिरित्येतामनुब्रुवन्ननुप्रपद्येत
मयोऽअध्वरीयतां ॥ १८ ॥ चतीर्मधुनापयइतियामध्व्यायशोर्तीनुभूषेदमूर्याउपसूर्येयामि
वास्त्यः सहेतितेजस्कामोज्ज्वलवर्चसकामोपोदेवीरुपद्वयेयत्रगावः पिबंतिनइतिपु
कामस्तएताः सर्वाएवानुब्रुवन्ननुप्रपद्येतैतेषांकामानामवरुध्याएतान्कामानवरुधेयए
वंवेदेमाअग्मन्नेवतीजीवधन्याइतिसाद्यमानास्वन्नाहवसतीवरीधेकधनासुचाग्म
नापउशतीर्वहिरदमितिसन्नासुसएतयापरिदधाति ॥ २० ॥ शिरोवारंज्ञस्ययत्नात
रनुवाकः प्राणापानाउपांश्वंतर्यामौवज्रएववाङ्मातृयोरुपांश्वंतर्यामयोर्हीतावाचंवि
स्तजेतयदुक्तयोरुपांश्वंतर्यामयोर्हीतावाचंविस्तजेतवाचावज्जेणयजमानस्यप्राणा
न्वीयाद्यएनंतत्रञ्ज्याद्वाचावज्जेणयजमानस्यप्राणान्व्यग्राप्ताणएनंहास्यतीतिशश्व

तद्य
राम
१७

तथास्यात्तस्मान्नाडुतयोरुपांश्वंतर्यामयोर्हीतावाचंविस्तजेतप्राणयच्छस्वाहात्वासुह
वस्त्योयेत्युपांश्वंतर्याममनुमंत्रयेततमभिप्राणेस्त्राणप्राणमेयच्छेत्यपानंयच्छस्वाहात्वासु
हवस्त्योयेत्यंतर्याममनुमंत्रयेततमभ्यपानेदपानापानंमेयच्छेत्यव्यानायलेत्युपांश्व
सवनंथावाणमभिमृश्यवाचंविस्तजेतआत्मावाउपांश्वसवनंआत्मन्येवतद्देताप्राणा
अतिधार्यवाचंविस्तजेतसर्वायुः सर्वायुत्तायसर्वमायुरेतियएवंवेद ॥ २१ ॥ तदाङ्
सर्पश्च ॥ नसर्पश्चइति ॥ सर्पेदितिहैकआङ्गुरुभयेषांवाएषदेवमनुष्याणांभक्षोयद्व
हिष्पवमानस्तस्मादेनमभिसंगच्छतइतिवदंतस्तत्तन्नादत्यंतसर्पेदचमेवतत्सामो
नुवर्तमानंकुर्याद्यएनंतत्रञ्ज्यादनुवर्तमान्वाअयंहीतासामगस्याङ्गुतातरियशोधाद
व्योषायतनाचौष्यतआयतनादितिशश्वत्तथास्यात्तस्मात्तत्रैवासीनोनुमंत्रयेतयो

भू

आ. द्वि.

१८

स्त

देवानामिह सोमपीथो यज्ञे बर्हिषे वेद्यां ॥ तस्यापि भक्षयामसीत् खिबमुहास्यात्मा सोमपीथा
दनंतरितो भवत्यथो ब्रूयान्मुखमसिमुखं भूया समितिं मुखं वा एतद्यज्ञस्य यद्वहिष्यवमानो मुखं
स्वेषु भवति श्रेष्ठस्वानां भवति य एवं वेदात्करी वै दीर्घजिह्वा देवानां प्रातः सवनमवालिङ्ग्य तद्वामाद्य
ते देवाः प्राजिज्ञासंत ते मित्रावरुणा वज्रुर्वसुवमिदं निष्कुरुत मिति तौ तथेत्यब्रूतां तौ वैवोवरं
वृणावहा इति वृणाथा इति मितो वेतमेव वरम वृणातां प्रातः सवने पयस्यं सैन्योरेषा च्युता व
रुता ह्येनयोर्निघदस्ये विमत्तमिव तदस्ये समृद्धं विमत्तमिव हि तौ तयानिरकुरुतां ॥ २२ ॥
देवानां वै सवनानि नाधियंत त एतान् पुरोकाशान् पश्यंस्तान् नु सवनं निरवपन्त्सवनानां धृ
त्यै ततो वेतानि तेषामधियंत तद्यदनु सवनं पुरोकाशान् निरुप्यंते सवनानां मेव धृत्यै तथा हि
तानि तेषामधियंत पुरोवा एतां देवा अक्रत यत्पुरोकाशास्तत्पुरोकाशानां पुरोकाशं तददा ऊ
त

राम

१८

रनु सवनं पुरोकाशानिर्वपेदष्टाकपालं प्रातः सवनं एकादशकपालं माध्यं दिने सवनं द्वादश
कपालं तृतीयं सवनं तथा हि सवनानां रूपं तथा कंदसामिति तत्तन्नादृत्य मैत्रावा एते सर्वे नि
रुप्यंते यदनु सवनं पुरोकाशास्तस्मात्तानेकादशकपालानि वनिर्वपेत्तददा ऊर्यतो ह्येते नान
कं स्यात्ततः पुरोकाशस्य प्राश्नायात् सोमपीथस्य गुह्येष्टे न हि वज्रेणोद्देष्टव्यमहन्निति
तत्तन्नादृत्य हविर्वा एतद्यदुत्पूतं सोमपीथो वा एष यदुत्पूतं तस्मात्तस्य यत एव कुतश्च प्राश्ना
यात्सर्वतो वा एतास्वधा यजमानमुपक्षरं तियुदेतानि हवींष्याज्यधानाः करंभः परिवापः
पुरोकाशः पयस्येति सर्वत एवेनं स्वधा उपक्षरं तिय एवं वेद ॥ २३ ॥ यो वै यज्ञं हविष्यं किं वे
द हविष्यं किं नायज्ञेन राध्नोति धानाः करंभः परिवापः पुरोकाशः पयस्येत्येष वै यज्ञो ह
विष्यं किं हविष्यं किं नायज्ञेन राध्नोति य एवं वेद यो वै यज्ञं मक्षरपंक्तिं वेदोक्षरपंक्तिना

श्रु. द्वि.
१९

तथा

यज्ञेनराधोतिस्मत्पद्मद्वयंसेषवेयज्ञोक्षरपंक्तिरक्षरपंक्तिनायज्ञेनराधोतियएवंवे
देयोवेयज्ञेनराशंसंपंक्तिवेदनराशंसंपंक्तिनायज्ञेनराधोतिदिनाराशंसंप्रातःसव
नेदिनाराशंसंमाध्यंदिनंसवनंसह्नाराशंसंतृतीयसवनंमेषवेयज्ञेनराशंसंपंक्ति
नराशंसंपंक्तिनायज्ञेनराधोतियएवंवेदेयोवेयज्ञंसवनपंक्तिवेदसवनपंक्तिनायज्ञे
नराधोतिपशुरुपवसथेत्राणिसवनानिपशुरनूबंध्यइत्येषवेयज्ञःसवनपंक्तिःसव
नपंक्तिनायज्ञेनराधोतियएवंवेदहरिवांसंइंद्रोधानाअनुपूषण्वान्करंभंसरस्वतीवा
भारतीवान्परिवापइंद्रस्यापूपइतिहविष्यंतायजत्यवसामेवाइंद्रस्यहरीपशवःपूषा
भंकरंभःसरस्वतीवान्भारतीवानितिवागेवसरस्वतीप्राणोभरतःपरिवापइंद्रस्यापूप
इत्यन्मेवंइंद्रियमपूपएतासामेवतेदेवतानांयजमानंसायुज्यंसरूपतांसलोकतांग
परिवाप

राम्
१९

मयतिगच्छतिश्रेयसःसायुज्यंगच्छतिश्रेष्ठतायएवंवेदहविरग्नेवीहीत्यनुसवनंपुरोक्ताशः
स्विष्टकृतोयजत्यवत्सारेवाएतेनाग्नेःप्रियंधामोपागच्छत्संपरमंलोकंयएवंवेदयश्चैवंविद्वा
नेतयाहविष्यंतायजतयजतीतिचयजतीतिच॥ २४ ॥ इतिद्वितीयपंचिकायांतृतीयोऽध्यायः
देवावेसोमस्थराज्ञोऽग्नेयेनसमपादयन्नहंप्रथमःपिबेयमहंप्रथमःपिबेयमित्येवाकाम
यंततेसंपादयंतोऽब्रुवन्हंताजिमयामसयोनवज्जेष्यतिसप्रथमःसोमस्यपास्यतीतितथेति
तऽआजिमयुस्तेषामाजियतामभिस्टरणानांवायुर्मुखंप्रथमःप्रत्यपद्यताथेंद्रोथमित्रावरु
णावथाश्विनौसोवेदिंद्रोवायुर्मुद्रेजयतीतितमनुपरापतसहनामथोज्जयावेतिसनेत्यब्रवी
दहमेवोज्जेष्यामीतितृतीयंमेथोज्जयावेतिनातिहेवाज्रवीदहमेवोज्जेष्यामीतितुरीयंमेथो
ज्जयावेतितथेतिंतुरीयेत्याजंततत्तुरीयभागिंद्रोमवात्रिभागवायुस्तौसहैवंइवायुदजयतां

जयति

ब्रा. द्वि.

२० ग्रहो

६

८

सहमित्रावरुणोसहाश्विनोतएषामेतेयथोज्जितंभक्षाइंद्रवायोःप्रथमोयमित्रावरुणोरथाश्वि
नोःसएषइंद्रतुरीयोभूयतेयदैंद्रवायवस्तदेतदृषिःपश्यचभ्यनूवाचनित्युत्ताःइंद्रसारथिरि
तितस्माद्वाप्येतर्हिभरताःसत्तनावित्तिप्रयंतितुरीयेहैवसंग्रहातरोवदंतेसुनेवाचकांशेनयद
इंद्रःसारथिरिवभूत्वोजयते ॥ २५ ॥ तेवाएतेप्राणाएवयदिदेवत्यावाक्प्राणश्चैंद्रवायवश्च
श्वमनश्चमैत्रावरुणःश्रोत्रंचात्माचाश्विनतस्मैहेतस्यैंद्रवायवस्याप्येकेनपुणोपुरोनुवाक्यकु
र्वितिगायत्र्योयाज्येवाक्वाएषप्राणश्चग्रहोयदैंद्रवायवस्तदपिहृंदोभ्यांयथायथंक्वप्येतेइति
तत्तंनानृत्त्यंइंद्रवाएतद्वज्ञेक्रियतेयत्रपुरोनुवाक्याज्यायसीयान्यायैयत्रवेयाज्याज्यायसी
तत्समृद्धमथोयत्रसंमैयस्योतत्कामायतथाकुर्योप्राणस्यचवाचश्चात्रैवतदुपाप्तंवावव्या
पूर्वापुरोनुवाक्यैंद्रवायव्युत्तरेवंयाज्ययोःसायावायव्यातयाप्राणंकल्पयतिवायुर्हिप्राणा

राम

२०

थयैंद्रवायवीतस्यैयदैंद्रपदंतेनवाचंकल्पयतिवाग्धेयंद्रुपोतंकाममामो
तियःप्राणेचवाचिचनयज्ञेविषमंकरोति ॥ २६ ॥ प्राणावौइंद्रदेवत्याएकपात्रा
गृह्यंतेतस्मात्प्राणाएकनामानोद्विपात्राह्यंतेतस्मात्प्राणाइंद्रयेनैवाध्वर्युयै
जुषाप्रयच्छतिनेनहोताप्रतिगृह्णत्यिषवसःपुरुवसःरिहवसःपुरुवसमै
थिवसःपुत्रवसर्वाक्पावाचंमेपाहीत्यैंद्रवायवंतक्षयत्युपहृतावाक्सहप्रा
णेनापमांवाक्सहप्राणेनक्षयतामुपहृताःऋषयोदैव्यासस्तनूपावानस्तन्व
स्तपोजाउपमामृषयोदैव्यासोद्वयंतांतनूपावानस्तन्वस्तपोजाइतिप्राणावा
ऋषयोदैव्यासस्तनूपावानस्तन्वस्तपोजास्तानेवतदुपक्षयतएषवसुर्विद

आ-दि-
२१

रिहवसुः विद्वसुः

इसुमेयिवसुर्विद्वसुश्चक्षुष्याश्चक्षुर्मेपाहीतिमेत्रावरुणंभक्षयत्युपहृतं च
क्षुःसहमनसोमपांचक्षुःसहमनसाक्यतामुपहृताऋषयोदेव्यासस्तनूपा
वानस्तन्वस्तपोजाउपमामृषयोदेव्यासोद्वयंतांतनूपावानस्तन्वस्तपोजाइ
तिप्राणावाऋषयोदेव्यासस्तनूपावानस्तन्वस्तपोजास्तानेवतडपद्वयतएष
वसुःसंयद्वसुरिहवसुःसंयद्वसुर्मेयिवसुःसंयद्वसुःश्रोत्रपाश्रोत्रंमेपा
हीत्याश्विनंभक्षयत्युपहृतंश्रोत्रंसहात्मनोपमांश्रोत्रंसहात्मनाक्यतामु
पहृताऋषयोदेव्यासस्तनूपावानस्तन्वस्तपोजाउपमामृषयोदेव्यासोद्वयं
तांतनूपावानस्तन्वस्तपोजाइतिप्राणावाऋषयोदेव्यासस्तनूपावानस्तन्व
स्तपोजास्तानेवतडपद्वयतेपुरस्तात्प्रत्यंचमैत्रावायवंभक्षयतितस्मात्सु

राम
२१

रस्तात्प्राणापानौपुरस्तात्प्रत्यंचमैत्रावरुणंभक्षयतितस्मात्पुरस्ताच्चक्षुर्षीसर्व
तःपरिहारमाश्विनंभक्षयतितस्मान्मनुष्याश्चपशवश्चसर्वतोवाचंवदंतींशृण्व
ति॥ २० ॥ प्राणोवैद्विदेवत्याअनवानंद्विदेवत्यान्यजेप्राणानांसंतत्यैप्राणाना
मव्यवच्छेदायप्राणोवैद्विदेवत्यानद्विदेवत्यानामनुवषट्कुर्याद्यद्विदेवत्या
नामनुवषट्कुर्यादसंस्थितान्प्राणान्संस्थापयेत्संस्थावाएषायदनुवषट्का
रोयएनंतत्रशूयादिसंस्थितान्प्राणान्समतिष्ठिप्राणएनंहास्यतीतिश
श्वत्तथास्यातितस्मान्द्विदेवत्यानामनुवषट्कुर्यात्तदाऊर्द्विराशूर्यमैत्राव
रुणोद्विःअप्यतिसहस्राशूर्यहोताद्विषट्करोतिकाहोतुराशूरितिप्राणा
वैद्विदेवत्याआशूर्वेजस्तद्यद्वहोतांतरेणाशुरेताशुरावज्रेणयजमानस्य

ब्रा. द्वि.

२२

देवात्र

प्राणान्वीयाद्य एनंतत्र ब्रूयादागुरावज्जेषयजमानस्य प्राणान्व्यगात्राण एनं
हास्यतीति शश्वत्तथा स्यात्तस्मात्तत्र होतांतरेण नागुरेताथो मनो वै यज्ञस्य मेवा
वरुणो वाग्यज्ञस्य होता मनसा वा इषिता वाग्वदति यो ह्यन्यमना वाचं वदत्यसुर्यो
वैसा वागे देव जुष्टाति धनैश्चैत्रावरुणो नावरुणो द्विरागुरते सेव होतुरागूः ॥ २८ ॥
प्राणावाक्त्रतु याजास्तद्य ह तु याजेश्वरंति प्राणानेव तद्यजमाने दधति षकृव
नेति यजंति प्राणमेव तद्यजमाने दधति चत्वारः त्रुभि रितियजंत्यपानमे
व तद्यजमाने दधति द्विर्त्रुनेत्युपरिष्ठाद्यानमेव तद्यजमाने दधति सवा
अयं प्राणस्त्रिधा विहितः प्राणो पानो व्यान इति तद्य ह तु न त्रुभि र्त्रुने
तियजंति प्राणानां संतत्यै प्राणानामव्यवच्छेदाय प्राणावाक्त्रतु याजान

राम

२२

तु याजानामनुवषट्कुर्यादसंस्थितावाक्त्रस्तव ऐकैक एव यद्य तु याजानामनु
वषट्कुर्यादसंस्थितान् त्रुत्संस्थापये संस्थावा एषाय नु देव षट्कारो य एनंतत्र
ब्रूयादसंस्थितान् त्रुत्समतिष्ठि पृष्ठु षमं भविष्यतीति शश्वत्तथा स्यात्तस्मान्न
तु याजानामनुवषट्कुर्यात् ॥ २९ ॥ प्राणा वै द्विदेवत्याः पशव इका द्विदेवत्या
न्मक्षयिष्वकामुपद्वयते पशवो वा इका पशूनेव तदुपद्वयते पशून् यजमाने दधा
तितदाङ्कुरवांतरेका पूर्वा प्राश्नीयात् ॥ होतृमंसं भक्षयेत् ३ इति ॥ अवांतरेकमेव त
पूर्वा प्राश्नीयादथ होतृचमसं भक्षयेद्यद्वा द्विदेवत्यान्पूर्वा च भक्षयति तेनास्य
सोमपीथः पूर्वा भक्षितो भवति तस्मादवांतरेकमेव पूर्वा प्राश्नीयादथ होतृच
मसं भक्षयेत्तदुभयतो नाद्यं परिगृह्णा सोमपीथाभ्यामनाद्यस्य परिगृहीत्ये

३ च

त

ति

त्रा. द्वि.
२३

प्राणावैद्विदेवत्याआत्माहोत्तुचमसोद्विदेवत्यानांसंस्ववान्होत्तुचमसेसमवन
यत्यात्मन्येवतद्देताप्राणान्समवनयतेसर्वायुःसर्वायुत्वायसर्वमायुरेतिय
एवंवेद॥ ३० ॥ देवावैयदेवयज्ञेकुर्वन्तदसुराअकुर्वन्तसमावद्दीयाएवासंनव्या
वर्त्तन्तततोवैदेवाएतत्तूष्णींशंसमपश्यन्तमेषामसुरानान्ववायंस्तूष्णींसारो
वाएषयत्तूष्णींशंसोदेवावैययमेववज्रमसुरेभ्यउदयच्छन्ततमेषामसुराःप्र
त्यबुध्यन्ततोवैदेवाएतत्तूष्णींशंसंवज्रमपश्यन्तमेभ्यउदयच्छन्तमेषामसु
रानप्रत्यबुध्यन्ततमेभ्यःप्राहरन्तनेनानप्रतिबुद्धेनाहन्ततोवैदेवाअभवन्परा
सुराभवत्यात्मनापरास्यद्विषन्माप्ताभ्रातव्याभवतियएवंवेदतेवैदेवावि
जितिनोमन्यमानायज्ञमतन्वततमेषामसुराअभ्यार्यन्यज्ञवेशसंमेषाक

राम
२३

शंसंसंस्थापयन्तमेवतूष्णीं ५

रिष्यामइतितान्त्समंतमेवोदारांनपरियत्तानुपश्यन्तस्त्रुवन्त्संस्थापयामि
मंयज्ञंयज्ञेनोसुरामावधिषुरितितथेतितत्तूष्णींशंसंसंस्थापयान्भूरग्नि
ज्योतिर्ज्योतिरग्निरित्याज्यप्रउगंसंस्थापयामिद्रो ज्योतिर्भुवोज्योतिरिंद्र
इतिनिष्केवल्यमरुत्वतीयेसंस्थापयन्त्युर्योज्योतिर्ज्योतिःस्वःसूर्यइति
वैश्वदेवाग्निमारुतेसंस्थापयन्तमेवतूष्णींशंसंसंस्थापयन्तनारिष्टेनो
द्वचमाश्रुवत्सतदावावयज्ञःसंतिष्ठंतयदाहोतातूष्णींशंसंशंसति
सएनंशस्तेतूष्णींशंसउपवावदेदनुवाव्याहरेत्तंब्रूयादेष्वेतामाति
मारिष्यतिप्रातर्वावययमद्युमंशस्तेतूष्णींशंसंसंस्थापयामिस्तंयथा
गृहानितंकर्मणानुसमिष्यादिवमवैनमिदमनुसमिमइतिसहवावता

ब्रा. द्वि.

२५

संसो कामयत प्रजायेय भूयान्स्यामिति सतपो तप्यत सवाच मय ब्रूत संवत्सरस्य परस्ताद्वाहरद्वादशोपदावा एषानि विदेतां वावतां निविदं व्याहरतां सर्वाणि भूतान्यन्वसृज्यत तदेतदृषिः पश्य न भ्यनूवाच स पूर्वयानि विदा कव्यता योरिमाः प्रजा अजनयन्मनूनामिति तद्यदेतां पुरस्तात्सूक्तस्य निविदं दधाति प्रजां तै प्रजायते प्रजया पशुभिर्य एवं वेद ॥ ३३ ॥ अग्निर्देवेन्द्र इति शंसत्यसौ वा अग्निर्देवेन्द्र एतं हि देवा इंधत एतमेव तदेतस्मिन्लोक आयातयत्यग्निर्मन्विद् इति शंसत्ययं वा अग्निर्मन्विद् इमं हि मनुष्या इंधते अग्निमेव तदस्मिन्लोक आयातयत्यग्निः सुषमिदिति शंसति वायुर्वा अग्निः सुषमिद्वायुर्हि स्वयमात्मानं समिधे स्वयमिदं सर्वं यदिदं किंच वायुमेव तदंतरि

राम्
२५

क्षलोक आयातयति होता देव वृत्त इति शंसत्यसौ वै देव होता देव वृत्त एष हि सर्वतो देवैर्वृत्त एतमेव तदेतस्मिन्लोक आयातयति होता मनुवृत्त इति शंसत्ययं वा अग्निर्होता मनुवृत्तो यं हि सर्वतो मनुष्यैर्वृत्तो अग्निमेव तदस्मिन्लोक आयातयति प्रणीयं ज्ञाना मिति शंसति वायुर्वै प्रणीयं ज्ञानं यदा हि प्राणित्यथ यज्ञो थाग्निर्होत्रं वायुमेव तदंतरिक्षलोक आयातयति रथीरध्वराणा मिति शंसत्यसौ वै रथीरध्वराणा मेषा हि यथैतच्चरति रथीरिवैतमेव तदेतस्मिन्लोक आयातयत्यतूर्तो होता इति शंसत्ययं वा अग्निरतूर्तो होता इमं हनकश्च नतिर्यंचंतरत्यग्निमेव तदस्मिन्लोक आयातयति तूर्णिर्हव्यवाकिति शंसति वायुर्वै तूर्णिर्हव्यवाद्वायुर्हि दंसर्वं सद्यस्तरति यदिदं किंच वायुर्देवेभ्यो

श्री. द्वि.
२६

हव्यं वहति वायुमेव तदंतरिक्षलोक आयातयति सो देवो देवान्वृक्षदिति शंस
त्यसौ वै देवो देवाना वहत्यतमेव तदेतस्मिन्लोक आयातयति यस्तदग्निर्देवो
देवानिति शंसत्ययं वा अग्निर्देवो देवान्यजत्यग्निमेव तदस्मिन्लोक आया
तयति सो अध्वरा करति जातं वेदा इति शंसति वायुर्वै जातं वेदा वायुर्होदं स
र्वं करोति यद्दिदं किंच वायुमेव तदंतरिक्षलोक आयातयति ॥ ३४ ॥ प्रवो
देवा याग्नय इत्यनुष्टुभः प्रथमे पदे विहरति तस्मात्स्त्र्यू विहरति समस्म
त्युत्तरे पदे तस्मात्पुमानूस्त्रू समस्यति तन्मिथुनं मिथुनमेव तदुक्तं मुरेव क
रोति प्रजात्यै प्रजायते प्रजे यापयति भिर्य एवं वेद प्रवो देवा याग्नय इत्येवा
नुष्टुभः प्रथमे पदे विहरति वज्रमेव तत्परो वरीयां सं करोति समस्यत्येवो

राम
२६

तरे पदे आरंभणतो वै वज्रस्यापि माथो दंडा स्याथो पुरो शोर्विज्रमेव त
त्प्रहरति द्विषते आह व्यायवधं योस्य स्तुत्यस्तरमेस्तर्तवै ॥ ३५ ॥ देवास्तु
वा रा एषु लोकेषु समयंतं तै वै देवाः सद एवायुत नम कुर्वंतान् सदसो ज
यंस्त आग्नीध्रं संप्रापद्यंत तै ततो पराजयंत तस्मादाग्नीध्र उपवसंति न
सदस्याग्नीध्रे ह्यधारयंत यदाग्नीध्रे धारयंत तदाग्नीध्रस्याग्नीध्रत्वं ते
पां वै देवाना मसूराः सदस्यानग्नीनिर्वापयां चक्रुस्ते देवा आग्नीध्रा
दर्व सदस्यानग्नीनिहरंतै रसुर रक्षांस्य पाघ्नत तथैवैतद्यजमाना
आग्नीध्रा दर्व सदस्यानग्नीनिहरंत्यसुर रक्षांस्येव तदपघ्नत तै वै प्रात
राज्यैरेवाजयंत आयंस्तदा ज्यानामाज्यं तं तासां वै होत्राणा मायती

न्यराज्यैरेवाजयंत आयं

ब्रा. द्वि.

२७

श्रवा

नामाजयंतीनामछावाकीयाहीयततस्यामिंद्राग्नीअध्यास्तामिंद्राग्नीवे
देवानामोजिष्ठोबलिष्ठोसहिष्ठोसत्तमोपारयिष्मुतमोतस्मादेंद्राग्नीमछावा
कः प्रातःसवेनेशसतींद्राग्नीहितस्यामध्यास्तातस्मादुपुरस्तादन्यहोत्रकाः
सदःप्रसर्पेतिपेछावाकःपश्चैवहिहीनोनुसंजिगमिषतितस्माद्योज्राह्म
णोबहुचोवीर्यवान्स्यात्सोस्याछावाकीयांकुर्यात्तिनेवसाहीनाभवति॥
॥३६॥ देवरथोवाएषयद्यज्ञस्तस्यैतावंतरोरश्मीयदाज्यप्रउगेतद्यदा
ज्येनपवमानमनुशंसतिप्रउगेणाज्यं देवरथस्यैवतदंतरोरश्मीविहरत्य
लोभायतामनुकृतिमनुष्यरथस्यैवांतरोरश्मीविहरत्यलोभायनास्य
देवरथोलुभ्यतिनमनुष्यरथोयएवंवेदतदावावस्तोत्रमेवंशस्त्रं पावमा
कुर्यथा

राम
२७

नीषुसामगास्तुवतआग्नेयंहोताज्यंशंसतिकथमस्यपावमान्योनुरास्ता
भवंतीति योवाअग्निःसपवमानस्तदप्येतद्विषणोक्तमग्निर्ऋषिःपवमान
इत्येवमुहास्याग्नेयीभिरेवप्रतिपद्यमानस्यपावमान्योनुरास्ताभवंतित
दाकुर्यथावावस्तोत्रमेवंशस्त्रं गायत्रीषुसामगास्तुवतआनुष्टुभंहोताज्यंश
सतिकथमस्यगायत्र्योनुरास्ताभवंतीतिसंपदेतिब्रूयात्संतेताअनुष्टुभ
स्तास्त्रिःप्रथममयात्रिरुक्तमयेकादशभवंतिविराड्याज्याद्वादशीनवाए
केनाक्षरेणछंदसिवियंतिनद्वाभ्यांताःषोडशगायत्र्याभवंत्येवमुहास्या
नुष्टुभिरेवप्रतिपद्यमानस्यगायत्र्योनुरास्ताभवंत्यमंडस्त्वदाष्टुषो
डशोणइत्याग्नेयायजतिनवाएताविंशतीसंतोव्यजयेतामाग्नेइतीवाए

व

ब्रा. द्वि.
२८

तो संतो व्यजयेतां तद्यदा मेन्द्राय जति विजित्या एव सा विराट् त्रयस्त्रिंशदक्ष
रातिवति त्रयस्त्रिंशद्देवा अष्टौ वसव एकादश रुद्रा द्वादशा दित्याः प्रजापति
श्ववषट्कारश्च तस्य मउकठमुखे देवता अक्षरभाजः करोत्यक्षरमक्षरमे
वत देवता अनुप्रापि वति देवपात्रेणैव तदेव तास्तृप्यति तदा ऊर्यथा वा वशस्त्रमेवं
याज्याग्नेयं होता ज्यंशं सत्यथ कस्मादाग्नेन्द्राय जति या वा आग्नेन्द्रं शान्तिवैसा ती
संशानमेतदुक्तां ग्रहेण चतूष्मींशं सेनं च शान्ति आगतं सतं गीर्भिर्न भो वरेण्य
॥ अस्य पातं धियेषितं तैल्यं शान्तिमध्वर्युर्ग्रहं गृह्णाति भूरग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्नि
रिन्द्रो ज्योतिर्भुवो ज्योतिरिन्द्रः सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः स्वः सूर्य इति होता चतूष्मींशं
संशंसति तद्यथैव शस्त्रमेवं याज्या ॥ ३० ॥ होतृजपं जपति रेतस्तत्ति च त्र्यु

ती

राम

२८

पांशुजपत्कपांश्विवैरेतसः सक्तिः पुराहावा जपति यद्वै किंचोर्ध्वमाहावा च
स्त्रस्यैव तत्परां च चतुष्पद्यासीनमभ्याङ्कयते तस्मात्परां चोभूत्वा चतुष्पादेरेतः
३ सिंचति सम्यै द्विपाद्भवति तस्मात्सम्यं चोभूत्वा द्विपादेरेतः सिंचति पिता मात
रिभ्वेत्याह प्राणो वै पिता प्राणो मातरिश्वा प्राणो रेतो रेतस्तत्ति च त्र्युच्छिद्राप
दाधा इति रेतो वा अछिद्रमंतो ल्यच्छिद्रः संभवत्यच्छिद्रो कठा कवयः शंसंति
तिये वा अनूचानस्ति कवयस्तद्दमच्छिद्रं रेतः प्रजनयन्ति त्येव तदाह सोमो
विश्वविन्नीथानिनेषद्बृहस्पतिरुक्तामदानिशंसिषदिति ब्रह्मैव बृहस्पतिः
क्षत्रं सोमस्तुत शस्त्राणि नाथानि चोक्तामदानि च देवेन चैवैतद्ब्रह्मणा प्र
सूतो देवेन च क्षत्रेणोक्ता निशंसत्येतो ह वा अस्य सर्वस्य प्रसवस्य शांतेयदि

नास्याकृतं कृतं सवति

श्री. द्वि.

२९

दं किंच तद्यदेताभ्यामप्रसूतः करोत्यकृतं तदकृतं मकरिति वै निंदति कृतं
मस्य कृतं भवति य एवं वेद वागायुर्विश्वोर्विश्वमायुरित्याह प्राणो वा आयुः यु
प्राणो रेतो वा ग्यो निर्ग्यो नित दुपसंधाय रेतः संचति क इदं शंसि स्थिति स
इदं शंसि स्थितीत्याह प्रजापतिर्वैकः प्रजापतिः प्रजनं स्थितीत्यवतदाह वि
॥ ३८ ॥ आहूय तूष्मीं शंसं शंसति रेतस्तत्सिक्तं विकरोति सक्तिर्वा
अथैव विकृतिरुपोऽस्तूष्मीं शंसं शंसत्युपांश्चिवैरेतसः सक्तिस्ति
रइव तूष्मीं शंसं शंसति रितिरइवैरेतां सि वि क्रियंते षड्पदं तूष्मीं शंसं
शंसति षड्विधो वै पुरुषः षडंग आत्मानमेव तं षड्विधं षडंगं विकरोति राम
तूष्मीं शंसं शस्त्वा पुरोरुचं शंसति रेतस्तद्विकृतं प्रजनयति विकृति २९

वै

विकृतिर्वा अथैव जातिरुच्चैः पुरोरुचं शंसत्युच्चैरेवै नंत प्रजनयति द्वाद
शपदां पुरोरुचं शंसति द्वादशमासाः संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः सोऽस्य
सर्वस्य प्रजनयिता सोऽस्य सर्वस्य प्रजनयिता स एवै नंत प्रजयापशु
भिः प्रजनयति प्रजात्ये प्रजायते प्रजयापशुभिर्य एवं वेद जातवेदस्यां पुरो
रुचं शंसति जातवेदो न्यंगांतदाहुर्नृत्तीयसवनमेव जातवेदसं आयतन
मथ कस्मात्प्रातः सवने जातवेदस्यां पुरोरुचं शंसतीति प्राणो वै जातवेदाः
सहि जातानां वेदयावतां वै सजातानां वेदते सवति येषामुनं वेद किमु ते स्यु
र्यो वा आज्य आत्म संरुति वेदतत्सु विदितं ॥ ३९ ॥ प्रवेदे वा याग्रय इति

ब्रा. द्वि.
३०

३

शंसति प्राणो वै प्र प्राणं हीमानि सर्वाणि सूतान्यनुप्रयंति प्राणमेव तत्संभावय
ति प्राणं संस्करुते दीर्घां समपूर्वमिति शंसति मनो वै दीदाय मनसो हि न किं
चन पूर्वमस्ति मन एव तत्संभावयति मनः संस्करुते सनः शर्माणि वीतय इति शं
सति वाग्वै शर्म तस्माद्वाचानुवदंत माह शर्मवदास्माभ्यां सीति वाचमेव त
त्संभावयति वाचं संस्करुते उत्तमो ब्रह्मन् विष इति शंसति श्रोत्रं वै ब्रह्म
श्रोत्रेण हि ब्रह्म शृणोति श्रोत्रे ब्रह्म प्रतिष्ठितं श्रोत्रमेव तत्संभावयति श्रोत्रं
संस्करुते संयंता विप्र एषा मिति शंसत्यपानो वै यंतापानेन ह्ययं यतः प्रा
णो न परा भवत्यपानमेव तत्संभावयत्यपानं संस्करुते अतो वायस्य रोद

राम
३०

सी इति शंसति चक्षुर्वा अतस्तस्माद्यतरो विवदमानयो राहो ह मबुध्या चक्षु
षा दर्शमिति तस्य अद्ध्यति चक्षुरेव तत्संभावयति चक्षुः संस्करुते नो रास्वस य
ह सर्वतो कवलुष्टिमद्वस्वित्युत्तमया परिदधात्यात्मा वै समस्तः सहस्रवांस्तो
कवा न्युष्टिमानात्मानमेव तत्समस्तं संभावयत्यात्मानं समस्तं संस्करुते याज्ञ
यायजति प्रतियै याज्ञ्या पुण्यैवलक्ष्मीः पुण्यामेव तल्लक्ष्मी संभावयति पुण्या
लक्ष्मीं संस्करुते स एवं विद्वाः शृद्धं दोमयो देवता मयो ब्रह्म मयो मृतमयः
संभूय देवता अप्येति य एवं वेद यो वै तद्देवता मयो ब्रह्म मयो मृतमयः
संभूय देवता अप्येति तत्सु विदितमित्यध्यात्ममथाधिदे

ब्रा. द्वि.
३१

वर्तते ॥ ४० ॥ षड्पदंतुष्टं शंसति षड्वाचरतवचरतुनेवतकल्पयत्युत्त
नयेति द्वादशपदां पुरोरुचंशंसति द्वादशवेमासा मासां नेवतकल्पयति मा
सानयेति प्रवोदेवायाग्रय इति शंसत्यंतरिक्षं वै प्रांतरिक्षं हीमानि सर्वाणि भू
तान्यनुप्रयंत्यंतरिक्षमेवतकल्पयत्यंतरिक्षमप्येति दीदिवंसमपूर्वमिति
शंसत्यसौ वै दीदार्ययासोतपत्ये तस्माद्दिनं पूर्वमस्त्येतेमेवतकल्पयत्येत
मप्येति सनः शर्माणि वीतय इति शंसत्यग्निर्वै शर्माण्यन्नाद्यानियच्छत्यग्नि
मेवतकल्पयत्यग्निमप्येत्युत नो ब्रह्मन्नाविष इति शंसति चंद्रमा वै ब्रह्म चंद्र
मसमेवतकल्पयति चंद्रमसमप्येति सयंता विप्र एषामिति शंसति वायुर्वै

किंचन

राम
३१

यंता वायुना हीदं यतमेंतरिक्षं न समृद्धति वायुमेवतकल्पयति वायुमप्येत्युत
वायस्य रोदसी इति शंसति द्यावा एथि वी वै रोदसी द्यावा एथि वी एवतकल्प
यति द्यावा एथि वी अप्येति च नो रास्व सहस्व वक्तोकवत्पुष्टिमद्भस्वित्युत्तमया
परिदधाति संवत्सरो वै समस्तः सहस्व वां स्तोका वान्पुष्टिमान्त्संवत्सरमेवतक
मस्तंकल्पयति संवत्सरं समस्तमप्येतियाज्यायजति वृष्टिर्वै याज्या विद्यु
देव विद्युद्दीदं वृष्टिमन्नाद्यं संप्रयच्छति विद्युतमेवतकल्पयति विद्युतमप्येति
स एवं विद्वानित नमयो देवता मयो भवति भवति ॥ ४१ ॥ इति द्वितीयं पंचिकायां
पंचमोऽध्यायः ॥ शके १०३२ ईश्वरे पुस्तकं ॥ चिं-कृशिवरामभट्टेन लिखितं

तृतीय पंचिका

Tritiya Panahika		Title
:	:	Author
:	:	Editor
:	:	Year, Vols.
:	:	Publisher
429	:	Remarks

429

॥ अथ तृतीय पंचिका प्रारंभः ॥ श्री ॥

बा० न०

१ व

श्रीगणेशायनमः॥ हरिः॥ ओ३मू॥ ग्रहोक्थं वा एतद्यत्प्रउगं नवत्रातर्यहायुधं ते
नवसिर्बहिष्पवमानेस्तु तेस्तोमे दशमंगृह्णाति हिंकार इतरासां दशमः सोमा
संमावायव्यं शंसति तेन वायव्य उक्थवानेन्द्रवायवं शंसति तेनेन्द्रवायव उक्थवा
न्मैत्रावरुणं शंसति तेन मैत्रावरुण उक्थवानाश्विनं शंसति तेनाश्विन उक्थवा
नेन्द्रं शंसति तेन शुक्रामंधिना उक्थवंतौ वैश्वदेवं शंसति तेनाग्रयण उक्थवान्त्स
रस्वतं शंसति नसारस्वतो य होस्ति वाक्तु सरस्वती ये तु केच वाचाग्रहायुधं ते तेस्य
सर्वं शस्तोक्था उक्थिनोऽसंतिय एवं वेद ॥ १ ॥ अन्नाद्यं वा एतेनावरुंधे यत्प्रउगं
मन्यान्या देवता प्रउगे शस्यते न्यदन्यदुक्थं प्रउगे क्रियते न्यदन्यदस्यान्नाद्यं प्र
हेषु ध्रियते य एवं वेद तत्थ वै यजमानस्याध्यात्मतममिवोक्थयत्प्रउगं तस्मादे

१

नेनैतदुपेक्ष्य तममिवेत्याहुरेते न ह्येनं होता संस्करोतीति वायव्यं शंसति तस्मादाहुर्वा
युः प्राणः प्राणोरेतोरेतः पुरुषस्य प्रथमं संभवतः संभवतीति यद्वायव्यं शंसति प्राण
मेवास्य तत्संस्करोत्येन्द्रवायवं शंसति यत्र वावप्राणस्तदपानो यदैन्द्रवायवं शंसति
प्राणापानावैवास्य तत्संस्करोति मैत्रावरुणं शंसति तस्मादाहुश्चक्षुः पुरुषस्य प्र
थमं संवत्सः भवतः संभवतीति यन्मैत्रावरुणं शंसति चक्षुरेवास्य तत्संस्करोत्या
श्विनं शंसति तस्मात्कुमारं जातं संबदंत उपवैशुश्रूषते निवैध्यायतीति यदाश्वि
नं शंसति शत्रुमेवास्य तत्संस्करोत्येन्द्रं शंसति तस्मात्कुमारं जातं संबदंते प्रतिधा
रयति वैग्रीवा अथोशिर इति यदैन्द्रं शंसति वीर्यमेवास्य तत्संस्करोति वैश्वदेवं शं
सति तस्मात्कुमारो जातः पश्चैव प्रचरति वैश्वदेवानिह गानियदैश्वदेवं शंस

ब्रा० तृ०

२

त्संगान्येवास्यतत्संस्करोतिसारस्वतं शंसति तस्मात्कुमारं जातं जघन्यावागावि
शतिवाग्विसरस्वतीयत्सारस्वतं शंसति वाचमेवास्यतत्संस्करोत्येष वै जातो जा
यते सर्वाप्येता स्यो देवताप्यः सर्वस्य उक्थेप्यः सर्वस्य श्रुदोप्यः सर्वस्यः
प्रउगेप्यः सर्वस्यः सवनेप्यो य एवं वेद यस्य चैवं विदुष एतच्छंसति ॥ २ ॥ प्रा
णानां वा एतदुक्थं यत्प्रउगं सप्त देवताः शंसति सप्त वै शीर्षन्प्राणाः शीर्षन्नेव
तत्प्राणां दधाति किं स यजमानस्य पापसद्माद्रियेनेति हस्मा हयोस्य होता
स्यादित्यत्रैवैनं यथा कामयेत तथा कुर्याद्यं कामयेत प्राणेनैनं व्यर्धयानीति वा
यव्यमस्य लुब्धं शंसेद्वचं वापदं वा तीयात्तेनैव तल्लुब्धं प्राणेनैवैनं तद्व्यर्धयति २
यं कामयेत प्राणापानाभ्यामेनं व्यर्धयानीत्येदं वायव्यमस्य लुब्धं शंसेद्वचं

वापदं वा तीयात्तेनैव तल्लुब्धं प्राणापानाभ्यामेनं तद्व्यर्धयति यं कामयेत चक्षुषे
नं व्यर्धयानीति मैत्रावरुणमस्य लुब्धं शंसेद्वचं वापदं वा तीयात्तेनैव तल्लुब्धं चक्षु
षे वै न तद्व्यर्धयति यं कामयेत श्रोत्रेणैनं व्यर्धयानीत्याश्विनमस्य लुब्धं शंसेद्वचं
वापदं वा तीयात्तेनैव तल्लुब्धं श्रोत्रेणैवैनं तद्व्यर्धयति यं कामयेत वीर्येणैनं व्यर्धय
नीत्येदमस्य लुब्धं शंसेद्वचं वापदं वा तीयात्तेनैव तल्लुब्धं वीर्येणैवैनं तद्व्यर्धयति यं
कामयेतांगैरेनं व्यर्धयानीति वैश्वदेवमस्य लुब्धं शंसेद्वचं वापदं वा तीयात्तेनैव तल्लु
ब्धमंगैरेवैनं तद्व्यर्धयति यं कामयेत वाचैनं व्यर्धयानीति सारस्वतमस्य लुब्धं शं
सेद्वचं वापदं वा तीयात्तेनैव तल्लुब्धं वाचैवैनं तद्व्यर्धयति यमुक्तामयेत सर्वेरेनम
गैः सर्वेणात्मना समर्धयानीत्येतदेवास्य यथा पूर्वमृजुकृतं शंसेत्सर्वैरेवैनं तदं

ब्रा० तृ०

३

गैः सर्वेणात्मना समर्धयति सर्वे रंगे सर्वेणात्मना समृध्यते एवं वेद ॥ ३ ॥ तदा ऊ-
र्यथा वावस्तोत्रमेवं रास्त्रमाग्नेयीषु सामगास्तु वते वायव्यया ह्येता प्रतिपद्यते क-
थमस्याग्नेय्येनानुशस्ता भवन्तीत्यग्नेर्वा एताः सर्वास्तन्वो यदेता देवताः सयदग्निः प्रवा-
निवदहति तदस्य वायव्यं रूपं तदस्य तेनानुशंसत्यथ यद्वेधमिव कृत्वा दहति द्वौ वा-
इंद्रवायू तदस्यैंद्रवायवं रूपं तदस्य तेनानुशंसत्यथ यदुच्चैरुप्यति निचह्यति त-
दस्य मैत्रावरुणं रूपं तदस्य तेनानुशंसति सयदग्निर्घोरसंस्पृशस्तदस्य वारुणं रु-
पं तं यद्घोरसंस्पृशं संतं मित्रकृत्ये वोपासते तदस्य मैत्रं रूपं तदस्य तेनानुशंसत्य-
थ यदेनं द्वाप्यां बाहुप्यां द्वाप्यामरणीप्यां मंधंति द्वौ वा अश्विनौ तदस्याश्विनं
रूपं तदस्य तेनानुशंसत्यथ यदुच्चैर्घोषस्तनयन्वववा कुर्वन्निवदहति यस्माद्

तानि विजंते तदस्यैंद्रं रूपं तदस्य तेनानुशंसत्यथ यदेनमेकं संतं बहुधा विहरंति तद-
स्य वैश्वदेवं रूपं तदस्य तेनानुशंसत्यथ यत्सूजयन्वाचमिव वदं दहति तदस्य सा-
रस्वतं रूपं तदस्य तेनानुशंसत्येव मुहास्य वायव्ये वै प्रतिपद्यमानस्य तृचेन तृचेनै-
वैतामिर्देवतामिस्तोत्रियोनुशस्ता भवति विश्वेप्तिः सोम्यमध्वग्न इंद्रेण वायुना ॥
पिबामित्रस्य धाममि रिति वैश्वदेवमुक्थं रास्त्वा वैश्वदेव्या यजति यथा सागं तद्देवताः
प्रीणाति ॥ ४ ॥ देवपात्रं वा एतद्यद्वषट्कारो वषट्करोति देवपात्रेणैव तद्देवतास्तर्पय-
त्यनुवषट्करोति नद्यथा दोश्वान्वागावा पुनरप्याकारं तर्पयंत्येवमेवैतद्देवताः पुन-
रप्याकारं तर्पयंतियदनुवषट्करोतीमाने वाग्नीनुपासत इत्याहुर्धिष्यानथ कस्या-
त्पूर्वस्मिन्नेव जुहुंति त्वूर्वस्मिन्वषट्कुर्वन्तीति यदेव सोमस्याग्नेर्वीहीत्यनुवषट्क-

ब्रा० त०

४

रोतितेनधिष्ण्यान्त्रीणात्यसंस्थितान्तेसामान्सक्षयंतीत्यादुर्येषांनानुवषट्करो
तिकोनुसोमस्यस्विष्टकृद्गागइतियद्वावसोमस्याग्नेवीहीत्यनुवषट्करोतितेनैव
संस्थितान्तेसामान्सक्षयंतिसउएवसोमस्यस्विष्टकृद्गागोवषट्करोति ॥ ५ ॥ व
ज्रोवाएषयद्वषट्कारोयंदिष्यात्तंध्यायेद्वषट्करिष्यंस्तस्मिन्नेवतंवज्रमास्था
पयतिषळितिषट्करोतिषडूक्तवज्रतूनेवतत्कल्ययत्यृतृत्पतिष्ठापयत्यृ
तृत्वेप्रतितिष्ठतइदंसर्वमनुप्रतितिष्ठतियदिदंकिंचप्रतितिष्ठतियएवंवेदनडु
हस्माहहिरण्यदन्वैदएतेनवाएतेनषट्प्रतिष्ठापयतिधौरंतरिक्षेप्रतिष्ठितां
तरिक्षंएधिव्याएधिव्यपूषापःसत्येसत्यं ब्रह्मणि ब्रह्मतपसीत्येताएवतत्पति
ष्ठाःप्रतितिष्ठंतीरिदंसर्वमनुप्रतितिष्ठतियदिदंकिंचप्रतितिष्ठतियएवंवेदवोष

ळितिषट्करोत्यसौवाववाहृतवःषळेतमेवतदनुष्वादधात्यृतृषुप्रतिष्ठापय
तियाहृगिवैवेदेवेष्यःकरोतितादृगिवास्मैदेवाःकुर्वंति ॥ ६ ॥ त्रयोवैवषट्कारा
वज्रोधामछुद्रिक्तःसयमेवोच्चैर्बलिषट्करोतिसवज्वस्तंतंप्रहरतिद्विषते
श्चातव्यायवधेयोस्यस्तृत्यस्तस्मैस्तर्तवैतस्मात्सप्त्रातव्यवतावषट्कृत्यो
थयःसमःसंततोनिर्हाणर्चःसधामछुत्तंतंप्रजाश्र्वपशवश्चानूपतिष्ठंतेतस्मा
त्सप्रजाकामेनपशुकामेनवषट्कृत्योथयेनैवषळवराध्नोतिसरिक्तोरिणक्त्या
त्मानंरिणक्तियजमानंपापीयान्वषट्कर्ताभवतिपापीयान्यस्मैवषट्करोति
तस्मात्तस्याशान्नेयात्किंसयजमानस्यपापभद्रमादियेतेतिहस्माहयोस्य
होतास्यादित्यत्रैवैनंयथाकामयेततथाकुर्याद्यंकामयेतयथैवानीजानोभूत्त

ब्रा० त०

५

थैवेजानस्यादितियथेवास्यक्चं ब्रूयात्तथैवास्यवषट्कुर्यात्सदृशमेवैनंतत्क
रोतियंकामयेतपापीयान्तस्यादित्युच्चैस्तरामस्यक्चमुक्ताशनैस्तरावषट्कु
र्यात्पापीयांसमेवैनंतत्करोतियंकामयेतश्रेयान्तस्यादितिशनैस्तरामस्यक्
चमुक्तोच्चैस्तरावषट्कुर्याद्विद्यएवैनंतद्वियामादधातिसंततमृचावषट्क
त्यंसंतत्येसंधीयतेप्रजयापशुसिर्यएवंवेद॥७॥यस्येदेवतायैहविर्गृहीतस्या
तांध्यायेद्वषट्करिष्यन्त्साक्षादेवतदेवतांप्रीणातिप्रत्यक्षादेवतायजनिवज्जो
वैवषट्कारेः स एष ब्रह्म तो शां तो दी दाय तस्य है तस्य न सर्व इ व शांतिं वेद न प्र
तिष्ठां तस्मात्थाप्ये तर्हि भूया निव मृत्कस्तस्य है षै व शांतिरेषा प्रतिष्ठा वा गित्ये
व तस्माद्वषट्कृत्य वषट्कृत्य वा गित्यनुमंत्रयेत स एनं शां तो न हि न स्ति वषट्

कारमा मां षमृक्षो मा हं त्वां षमृक्षं ब्रूताम न उप ह्वये व्याने न शरी रं प्रतिष्ठा सि
प्रतिष्ठां गच्छ प्रतिष्ठां मा गमयेति वषट्कारमनुमंत्रयेत न दुहस्मा ह दी र्घ मेतत्स
दप्रस्वो जः सह ओ ज इत्येव वषट्कारमनुमंत्रयेतौ जश्च ह वै स हश्च वषट्का
रस्य प्रियत मेतन्वौ प्रियेणैवैनंतत्थाम्ना समर्धयति प्रियेण धाम्ना समृद्धयति
ध्यतेय एवं वेद वाक्क वै प्राणा पानौ च वषट्कारस्त एते वषट्कृते वषट्कृते व्युक्ता
मंतिता ननु मंत्रयेत वा गो जः सह ओ जो म वि प्राणा पाना वित्यात्म न्ये व तत्थो ता वा
चं च प्राणा पानौ च प्रतिष्ठापयति सर्वायुः सर्वायुत्वाय सर्वमायुरेति य एवं वेद
यज्ञो वै देवस्य उद काम तं प्रैषैः प्रैषमै छन्य तैषैः प्रैषमै छं स्त त्रैषाणां
प्रैषत्वं तं पुरोरुग्भिः प्रारोचय न्यत्पुरोरुग्भिः प्रारोचयं स्तत्पुरोरुवां पुरोरुक्त्वं

ब्रा० तृ०

६

तं वेद्यामन्वविदं न्यद्देद्यामन्वविदं स्तद्देवेर्वदित्वं तं वित्तं ग्रहैर्न्यगृह्णत यद्वित्तं ग्र
हैर्न्यगृह्णत तद्गृहाणां ग्रहत्वं तं वित्त्वा निविद्विर्न्यवेदयं न्यद्वित्त्वा निविद्विर्न्यवेद
यं स्तन्निविदां निवित्त्वं महद्वा वनष्टैष्यस्य लपं वेछति यतः सोऽवा वत योज्या यद्
वाप्ती छतिस एव तयोः साधीयद् छतिय उ एव तेषां न्वधीय सोऽवधीय सो वेदस
उ एव तान्त्साधीयो वेदनष्टैष्यं ह्येतद्यत्त्रैषां स्तस्मात्प्रकृतिश्च न्येष्यति ॥ ९ ॥
गर्भावा एत उक्थानां यं निविदस्तद्यत्पुरस्ता दुक्थानां प्रातः सवने धीयंते तस्मा
त्परां चोगर्मा धीयंते परां चः संप्रवर्तियन्मध्यतो मध्यं दिने धीयंते तस्मान्म
ध्यगर्मा धृता यदंत तस्तृतीय सवने धीयंते तस्मादमुतोर्वा चोगर्माः प्रजा
यंते प्रजात्यै प्रजायते प्रजया पशुभिर्य एवं वेद पेशावा एत उक्थानां यन्निवि

६

दस्तद्यत्पुरस्ता दुक्थानां प्रातः सवने धीयंते यथैव प्रवयणतः पेशाः कुर्यात्तादृक्त
द्यन्मध्यतो मध्यं दिने धीयंते यथैव मध्यतः पेशाः कुर्यात्तादृक्त द्यदंत तस्तृतीय
सवने धीयंते यथैवावप्रजनतः पेशाः कुर्यात्तादृक्त त्सर्वतो यज्ञस्य पेशासाशो स
तेय एवं वेद ॥ १० ॥ सौर्यावा एता देवता यन्निविदस्तद्यत्पुरस्ता दुक्थानां प्रातः स
वने धीयंते मध्यतो मध्यं दिने तस्तृतीय सवन आदित्यस्यैव तद्भुतमनुपर्यावर्त
ते पछो वै देवा यज्ञं समभरं स्तस्मात्पछो निविदः शस्यंते यद्देवता यज्ञं समभरं
स्तस्मादश्वः समभवत्तस्मादाङ्गुरश्च निविदां शंस्त्रे दद्यादिति तडुखलुवरमेव द
दति न निविदः पदमतीयाद्यन्निविदः पदमतीयाद्यज्ञस्य तच्छिद्रं कुर्याद्यज्ञस्य
वैच्छिद्रं स्ववद्यजमानो नुपापीयान्भवति तस्मान्न निविदः पदमतीयान्न निविदः

पदेविपरिहरेद्यन्निविदः पदेविपरिहरेन्मोहयेद्यज्ञं मुग्धो यजमानस्यात्तस्मान्निविदः पदेविपरिहरेन्ननिविदः पदेसमस्येद्यन्निविदः पदेसमस्येद्यज्ञ
 स्यतदायुः संहरेत्समायुको यजमानस्यात्तस्मान्निविदः पदेसमस्येत्वेदं
 ब्रह्म प्रदं क्षत्रमित्येते एव समस्येद्ब्रह्म क्षत्रयोः संश्रित्येतस्माद्ब्रह्म च क्षत्रं
 च संश्रितेन तृचं न चतुर्चमति मन्येत निवित्थानमेकैकं वै निविदः पदमृचं
 सूक्तं प्रतितस्मान्न तृचं न चतुर्चमति मन्येत निवित्थानं निविदाद्येव स्तोत्रं
 मतिशस्तं सवत्येकां परिशिष्यत्तृतीयसवने निविदं दध्याद्यद्वे परिशिष्यदध्या
 त्सजननं तदुपहन्याद्भस्मे स्तत्प्रजावर्धयेत्तस्मादेकामेव परिशिष्यत्तृतीयस
 वने निविदं दध्यान्न सूक्तेन निविदमतिपद्येत येन सूक्तेन निविदमतिपद्येत

न तत्पुनरुपनिवर्तेत वास्तुहमेव तदन्यत्तद्वैवर्तं तच्छंदसं सूक्तमाहृत्य तस्मिन्निवि
 दं दध्यान्मात्रगामपथोवयमिति पुरस्तात्सूक्तस्य शंसति पथोवा एष वै तियो य
 ज्ञेमुह्यति मायज्ञादिंद्रसोमिन इति यज्ञादेव तं न प्रच्यवते मां तस्थुर्न अरातय इ
 त्यरातीयत एव तदपहं तियो यज्ञस्य प्रसाधनस्तंतुर्देवेष्वानतः ॥ तमाहुर्तं न शीम
 हीति प्रजावैतंतुः प्रजामेवास्मा एतत्संतनोति मनोन्वाहुवामहे नाराशंसे न सो
 मेनेति मनसा वै यज्ञस्तायते मनसा क्रियते सवतत्र प्रायश्चित्तिः प्रायश्चित्तिः
 ॥११॥ ॥ इति तृतीयपंचिकायां प्रथमोऽध्यायः ॥ ॥ देववित्राः कल्पयितव्या इ
 त्याहुः श्रुं दं श्रुं दं सि प्रतिष्ठाप्यमिति शंसावोमित्याहुयते प्रातः सवने च क्ष
 रेण शंसामो देवोमित्यध्वर्युः प्रतिगृणानि पंचाक्षरेण तदष्टाक्षरं संपद्यते

बा० त०

८

क्षरावैगायत्रीगायत्रीमेवतत्पुरस्तात्प्रातःसवनेचीकूपतामुक्थंवाचीत्याहशस्त्वा
चतुरक्षरमोमुक्थंशाडत्यध्वर्युश्चतुरक्षरंतदष्टाक्षरंसंपद्यतेष्टाक्षरावैगायत्री
गायत्रीमेवतदुभयतःप्रातःसवनेचीकूपतामध्वर्योश्चोशावोमित्याद्यतेमध्ये
दिनेषळक्षरेणशंसामोदेवोमित्यध्वर्युःप्रतिगृणातिपंचाक्षरेणतदेकादश
क्षरंसंपद्यतएकादशाक्षरावैत्रिष्टुष्टुसमेवतत्पुरस्तान्मध्येदिनेचीकूप
तामुक्थंवाचीद्रायेत्याहशस्त्वासमाक्षरमोमुक्थंशाडत्यध्वर्युश्चतुरक्षरंतदे
कादशाक्षरंसंपद्यतएकादशाक्षरावैत्रिष्टुष्टुसमेवतदुभयतोमध्येदिने
चीकूपतामध्वर्योश्चोशावोमित्याद्यतेतृतीयसवनेसमाक्षरेणशंसामो
देवोमित्यध्वर्युःप्रतिगृणातिपंचाक्षरेणतद्वादशाक्षरंसंपद्यतद्वादशाक्षरावैज

८

गतीजगतीमेवतत्पुरस्तात्तृतीयसवनेचीकूपतामुक्थंवाचीद्रायदेवस्यइत्याहश
स्त्वेकादशाक्षरमोमित्यध्वर्युरेकाक्षरंतद्वादशाक्षरंसंपद्यतद्वादशाक्षरावैजग
तीजगतीमेवतदुभयतस्तृतीयसवनेचीकूपतांतदेतदृषिःपश्यन्त्यनूवाचयद्वा
यत्रेअधिगायत्रमाहितंत्रैष्टुप्ताद्वात्रैष्टुप्संनिरतस्ततः॥यद्वाजगज्जगत्याहितंपदंय
दुत्तद्विदुस्तेअमृतत्वमानश्चुरित्येतद्देतच्छंदश्छंदसिप्रतिष्ठापयतिकल्पयतिदेव
विश्रायएवंवेद॥१२॥प्रजापतिर्वैयज्ञंछंदंदांसिदेवस्योपागधेयानिव्यभजत्सगाय
त्रीमेवाग्नयेवसस्यःप्रातःसवनेसजत्रिष्टुप्समिंद्रायरुद्रेभ्योमध्येदिनेजगतीवि
श्वेभ्योदेवस्यआदित्येभ्यस्तृतीयसवनेथास्ययत्स्वंछंदआसीदनुष्टुप्तामुदं
तमस्युदोहदछावाकीयामसिसेनमब्रवीदनुष्टुप्स्तनेवदेवानांपापिष्ठोसिय

बा० त०

स्यते हं स्वं छंदोऽस्मियां मोदंतमप्यदोहीरछावाकीयामसीतितदजानात्सस्वं सोम
माहरत्सस्वे सोमेग्रं मुखमभिपर्याहरदनुष्टुपंतस्मादनुष्टुबधिया मुख्या युज्यते
सर्वेषां सवनानामग्रियो मुख्या सवति श्रेष्ठतामश्नुते य एवं वेदस्वै सतत्सोमेक
त्ययत्तस्माद्यत्र कचयजमानवत्रो सवति कल्पत एव यज्ञोपितस्यै जननायै कल्प
तयत्रैवं विद्वान्यजमानो वशीयजते ॥ १३ ॥ अग्निर्वै देवानां होतासीत्तं मृत्युर्वहि
ष्मवमानेसीदत्सोऽनुष्टुप्साज्यं प्रत्यपद्यत मृत्युमेव तत्पर्यक्रामत्तमाज्येसीदत्सप्र
उगेण प्रत्यपद्यत मृत्युमेव तत्पर्यक्रामत्तमाध्यंदिने पवमानेसीदत्सोऽनुष्टुप्साम
रुत्वतीयं प्रत्यपद्यत मृत्युमेव तत्पर्यक्रामत्तमाध्यंदिने बृहतीषु नाराक्रोत्सत्तुं प्रा
णा वै बृहत्यः प्राणानेव तन्नाराक्रोद्यैतुंतस्मान्मध्यंदिने होता बृहतीषु स्तोत्रिये

णैव प्रतिपद्यते प्राणा वै बृहत्यः प्राणानेव तदसि प्रतिपद्यते तंतृतीयपवमानेसीद
त्सोऽनुष्टुप्सा वै श्वदेवं प्रत्यपद्यत मृत्युमेव तत्पर्यक्रामत्तं यज्ञायज्ञीयेसीदत्स वै श्व
नरीयेणाग्निमारुतं प्रत्यपद्यत मृत्युमेव तत्पर्यक्रामद्भोजो वै वैश्वानरीयं प्रतिष्ठा
यज्ञायज्ञीयं वज्रेणैव तत्प्रतिष्ठायामृत्युं नुदते ससर्वा न्याशान्त्सर्वान्स्थान्मृत्यो
रतिमुच्यस्वस्त्येवोदमुच्यतस्वस्त्येव होतो न्मुच्यते सर्वायुः सर्वायुत्वाय सर्वमायुरेति
य एवं वेद ॥ १४ ॥ इन्द्रो वै बृहन्नहत्वा नास्तृषीति मन्यमानः पराः परावतो गच्छत्सपर
मामेव परावतमगच्छदनुष्टुप्पै परमापरावद्वा अनुष्टुप्सवाचं प्रविश्याशाय
तंसर्वाणि भूतानि विभज्यान्वेदं स्तं पूर्वैर्द्युः पितरो विंदन्तु तस्महर्देवास्तस्मात्पृ
र्वैर्द्युः पितृभ्यः क्रियत उत्तरमहर्देवान्यजंतैते नृवन्तसिषुणवामैव तया वा वन आ

ब्रा० तृ०

१०

स्प

शिष्ठमागमिष्यतीति तथेति तेन पुण्वंस्त आत्वारथं यथोक्तय इत्येवैनमावर्त
यन्निदं वसोक्तमंध इत्येवैष्यः स्तकीर्त्यामाविरभविदिंदने दीय एदिहीत्येव
नमध्यं प्रापादयं तागतं देणयज्ञेन यजते संदेणयज्ञेन रात्रौ तिय एव वेद ॥
॥ १५ ॥ इंदं वै वृत्रं जघ्निवांसं नास्तृतेति मन्यमानाः सर्वा देवता अजङ्गुः स्तमरु
त एव स्वापयो नाजङ्गुः प्राणा वै मरुतः स्वापयः प्राणा हे वैनं तं नाजङ्गुः स्तस्मादे
षोच्युतः स्वापिमान् प्रगाथः शस्यत आस्वापे स्वापिप्सिरित्यपि हयद्ये इमे वा त उर्ध्वं छे
दः शस्यते तत्तत् सर्वं मरुत्वतीयं भवत्येष चेदच्युतः स्वापिमान् प्रगाथः शस्यत आस्वा
पे स्वापिप्सिरिति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणस्य त्वं प्रगाथं शसति बृहन्ति पुरोहिता वै देवा अ १०
जयन्त्स्वर्गलोकं व्यस्मिन्लोके जयन्त तथैवैतद्यजमानो बृहस्पतिपुरोहित एव जय

तिस्वर्गलोकं व्यस्मिन्लोके जयन्त तौ वा एतौ प्रगाथा वस्तुतौ संतौ पुनरादायं शस्यते
तदा दुर्गन्धं किंच नास्तु तं सत्पुनरादायं शस्यते थ कस्मादेतौ प्रगाथा वस्तुतौ सं
तौ पुनरादायं शस्यते इति पवमानो वध्यं वा एतद्यन्मरुत्वतीयं षट्सुवा अत्र गा
यत्रीषु स्तवते षट्सु बृहतीषु तिसृषु त्रिष्टुप्सु सवा एष त्रिछंदाः पंचदशो माध्यं
दिनः पवमानस्तदाङ्गुः कथं त एष त्रिछंदाः पंचदशो माध्यं दिनः पवमानो नुशस्त्रो
भवतीति ये एव गायत्र्या उत्तरे प्रतिपदो योगायत्रो नुचरस्ताप्तिरेवास्य गायत्र्यो नु
शस्ताप्तिर्वत्येताभ्यामेवास्य प्रगाथाभ्यां बृहत्या नुशस्ताप्तिर्वन्ति तास्तु वा एता सुबृ
हतीषु सामगारौ रवयो धाजयाभ्यां पुनरादायं स्तवते तस्मादेतौ प्रगाथा वस्तु
तौ संतौ पुनरादायं शस्यते तच्छस्त्रेण स्तात्र मन्येति ये एव त्रिष्टुप्सो धाव्ये यत्रै

दुभं निवित्थानं तासिरे वास्य त्रिष्टु सो नुरास्ता भवत्येवमुहास्यैष त्रिष्ठुदाः पंच
 दशो माध्यंदिनः पवमानो नुरास्ता भवति य एवं वेद ॥ १७ ॥ धाय्याः शंसति धा
 य्यासि वै प्रजापतिरिमां लोकान धय धयं कामम कामयततथैवैतद्यजमानो
 धाय्यासिरे वेमां लोकान धयति यं यं कामं कामयते य एवं वेद यदेव धाय्याः ॥ य
 जयत्र वेदे वा मस्य छिद्रं निरजानं सत्तथा य्यासिरपि दधुस्तथा य्यानां धाय्या
 त्वमच्छिद्रं गहास्य यज्ञेनेष्टं भवति य एवं वेद यदेव धाय्याः ॥ स्यूमहे नद्यज्ञस्य
 यत्तथा य्यास्तद्यथा सूच्या वासः संदधदिया देवमेवैतासि र्यज्ञस्य छिद्रं संदधदे
 तिय एवं वेद यदेव धाय्याः ॥ तान्य वा एता न्युपसदा मे वोक्थानियत्तथा य्या अग्नि
 र्नेते त्ताग्नेयी प्रथमोपसत्तस्या एतदुक्थं त्वं सोम क्रतुभिरिति सौम्या द्वितीयो ११

पसत्तस्या एतदुक्थं पिन्वंत्य पइ निवैष्णवी तृतीयो पसत्तस्या एतदुक्थं यावंतं ह
 वै सौम्येनाध्वरेणेष्ट्वा लोकं जयति नमत एकैक योपसदा जयति य एवं वेद यश्चै
 वं विद्वान् धाय्याः शंसति तत्थैक आहुस्तान्वा मह इति शंसेदेतां रावयं सरतेषु
 रास्यमाना मसि व्यजानी मइति वदंतस्तत्तन्ना हत्यं यदेतां शंसदीश्वरः पर्जन्या ब्र
 ह्मोः पिन्वंत्य पइत्येव शंसेदृष्टिवनि पदं मरुत इति मारुत मत्यं नमिहे विनयंतीति
 विनीत वद्यद्दिनीत वत्तद्दिक्कांत वद्यद्दिक्कांत वत्तद्द्वैष्णवं वा जिनमितींद्रो वै वा जीत
 स्या वा एतस्या चत्वारि पदानि दृष्टिवनि मारुतं वैष्णवं मैंद्रं सा वा एषा तृतीय स व
 नभाजना सती मध्यंदिने रास्यते तस्मात्त्वेदं सरतानां पशवः सायंगोष्ठाः संतो
 मध्यंदिने संगविनी मायंति सो जगती जागता हि पशव आत्मा यजमानस्य मध्यंदि

ब्रा० त०

१२

नस्तद्यजमाने पशून् दधाति ॥ १८ ॥ मरुत्वतीयं प्रगाथं शंसति पशवो वै मरु
तः पशवः प्रगाथः पशूनामवरुध्यै जनिष्ठा उग्रः सहसेतुगयेति सूक्तं शंसति
नद्वा एतद्यजमानजननमेव सूक्तं यजमानं हवा एतेन यज्ञाद्देवयान्यै प्रजन
यति तत्संजयं भवति संचयति विचयते एतद्गौरिवीतं गौरिवीति ह वै
ज्ञात्वा नेदिष्ठं स्वर्गस्य लोकस्यागच्छत्स एतत्सूक्तमपश्यत्तेन स्वर्गलोक
मजयत्तथैवैतद्यजमान एतेन सूक्तेन स्वर्गलोकं जयति तस्यार्धाः शस्त्वा
र्धाः पुरिशिष्यमध्ये निविदं दधाति स्वर्गस्य हैष लोकस्य राहोयन्निवि
त्स्वर्गस्य हैतल्लोकस्याक्रमणं यन्निविता माक्रममाण इव शंसदुपैव यज १२
मानं निगृह्णीत योस्य प्रियस्यादिति नु स्वर्गकामस्याथाभिचरतो यः का

मये तक्षत्रेण विशं ह न्यामिति त्रिस्तर्हि निविदा सूक्तं विशं सेक्षत्रं वै निविदि
दसूक्तं क्षत्रेणैव तद्विशं हंतियः कामयेत विशाक्षत्रं ह न्यामिति त्रिस्तर्हि सूक्ते
न निविदं विशं सेक्षत्रं वै निविदिदसूक्तं विशैव तत्क्षत्रं हंतिय उ कामयेता
भयत एनं विशः पर्यवच्छिनदानीत्कस्य तस्तर्हि निविदं व्याहृयीतो भयत एव
नंतद्विशः पर्यवच्छिनतीति न्वसि चरत इतरथा त्वेव स्वर्गकामस्य वयः सुपर्णा
उपसेदुरिंद्रमित्यक्तमया परिदधाति प्रियमेधा क्रूष्यो नाधमानाः ॥ अपध्वा
नमृणुहीतियेन तमसा प्रावृता मन्येत तन्मनसा गच्छेदपहै वास्मात्तल्लुप्येत
पूर्ध्वं चक्षुरिति चक्षुषी मरीमृज्येता जरं चक्षुः आन्सवति य एवं वेदे मुमु संह
ग्ध्यस्मान्निधयेव बन्धानिति पाशा वै निधामुमुग्ध्यस्मान्पाशादिव बन्धानि

ब्रा० त०

१३

त्येवतदाह॥१०॥ इंदोवैष्टवं हनिष्यन्त्सर्वा देवता अब्रवीदनुमोपतिष्ठध्वमु
पमाह्वयध्वमिति तथेति तं हनिष्यन्त आद्रवन्त्सो वेन्मां वे हनिष्यन्त आद्रवन्ति
हन्ते मान्सीषया इति तानस्मिन्नाश्वसी तस्य श्वसथा दीषमाणा विश्वे देवा अ
द्रवन्मरुतो हनन्नाजङ्गः प्रहरभगवोजहि वीर्यस्येत्येवैनमेतां वाचं वदन्तः उ
पातिष्ठन्त तदेतदृषिः पश्यन्नेत्यनूवाच वृत्रस्य त्वाश्वसथा दीषमाणा विश्वे
देवा अजङ्गयै सरवायः॥ मरुद्भिरिन्द्रं संख्यन्ते अस्त्वथेमा विश्वाः दत्तनाजया
सीतिसो वेदिमेवै किल मे सचिवा इमे माकामयन्त हन्ते मानस्मिन्नुक्थ आ
भजा इति तानेतस्मिन्नुक्थ आभज दधहेततर्ह्यक्षे एव निष्के वत्ये उक्थः
आसतुर्मरुत्वतीयं ग्रहं गृह्णाति मरुत्वतीयं प्रगाथं शंसन्ति मरुत्वतीयं सू

१३

क्तं शंसन्ति मरुत्वतीयं निविदं दधाति मरुतां साभक्तिर्मरुत्वतीयमुख्यं शं
स्त्वा मरुत्वतीयया यजति यथा सा गन्त देवताः प्रीणानियेत्वा हि हत्ये मघ
वन्नवर्धन्ये श्रावरे हरि वा ये गविष्टो॥ ये त्वानूनमनुमदन्ति विप्रः पिबेन्द्र
सोमं सगणो मरुद्भिरितियत्र यत्रै वैभिर्व्यजयत यत्र यत्र वीर्यमकरोत्तदे
वैतत्समनुवेद्येन्द्रेण नान्तसोमपीथान्करोति॥२०॥ इंदोवैष्टवं हत्वा स
र्वा विजिती विजित्वा ब्रवीत्प्रजापतिमहमेतदसानियत्वं महं महान् देसानि
ति स प्रजापतिरब्रवीदथ कोहमिति यदेवैतदवाच इत्यब्रवीत्ततो वै को
नाम प्रजापतिरभवत्को वै नाम प्रजापतिर्यन्महानिद्रो भवत्तन्महेंद्र
स्य महेंद्रत्वं समहान्द्रत्वा देवता अब्रवीदुत्थारं मउत्थरतेति यथाप्येत

हीछितियोवैभवतियः श्रेष्ठतामश्रुतेसमहान्सवतितं देवाअब्रुवन्त्स्वयमे
 वब्रूष्वयत्तेभविष्यतीतिसएतंमाहद्रं ग्रहमब्रूतमाध्यंदिनंसवनानांनिष्के
 वल्यमुक्थानांविष्टुसंछंदसांएष्टंसांज्ञातमस्माउत्धारमुदहरन्नुदस्माउ
 त्धारंहरंतियएवंवेदतं देवाअब्रुवन्त्सर्वंवाअवोचथाअपिनोत्रास्त्वितिस
 नेत्यब्रवीत्कथंवोपिस्यादितितमब्रुवन्नप्यवनोस्तुमघवन्नितितानीक्ष
 तैव॥२१॥ तेदेवाअब्रुवन्नियंवाइंद्रस्यप्रियाजायावावाताप्रासहानामो
 स्यामेवेछामहाइतितथेति तस्यामैछंतसैनानब्रवीत्प्रातर्वःप्रतिवेक्तास्मी
 तितस्मात्त्रियःपत्याविछंततस्मादुस्त्रनुराचंपत्याविछतेतांप्रातरुपाय
 न्तैसनदेवप्रत्यपद्यतयद्वावानपुरुतमंपुराषाळवृत्रहंद्रोनामान्यप्राः॥

अचेतिप्रासहस्यतिस्तुविष्मानितींद्रोवैप्रासहस्यतिस्तुविष्मान्यदीमुश्मसि
 कर्तवेकरत्तदितियदेवैतदवोचामाकरत्तदित्येवैनांस्तदब्रवीत्तेदेवाअब्रुव
 न्नप्यस्याइहास्तमानोस्मिन्नवैकमविददितितथेति तस्याअप्यत्राकुर्वत्त
 स्मादेवात्रापिशस्यतेयद्वावानपुरुतमंपुराषाळितिसेनावाइंद्रस्यप्रिया
 जायावावाताप्रासहानामकोनामप्रजापतिश्चशुरस्तद्यास्यकामेसेनाजयेत्त
 स्याअर्धातिष्ठंस्तृणमुक्षयतःपरिच्छिद्येतरांसेनामस्यस्येत्यासहेकस्त्वाप
 श्यतीतितद्यथेवादस्तुषाश्चशुरालुज्जमानानिलीयमानेत्येवमेवसासेना
 भज्यमानानिलीयमानेतियत्रैवंविद्वांस्तृणमुक्षयतःपरिच्छिद्येतरांसेनाम
 स्यस्यतिप्रासहेकस्त्वापश्यतीतिनानिंद्रगवाचापिवोत्रास्त्वितितेदेवाअब्रु

ब्रा० तृ०

१५

वन्विराज्यास्तु निष्के वल्यस्य यात्रयस्त्रिंशदक्षराः ॥ त्रयस्त्रिंशद्देवा अष्टौ
वसव एकादशरुद्रा द्वादशादित्याः प्रजापतिश्च वषट्कारश्च देवता अक्षरमा
जः करोत्यक्षरमक्षरमेव तद्देवता अनुप्रपि वन्ति देवपात्रेण वतद्देवतास्तप्यं
तियं कामयेतानायतनवान्त्स्यादित्यविराजास्य यजेद्वायव्यावात्रिष्टुभावा
न्येन वा छंदसा वषट्कुर्यादनायतनवन्तमेवेनंतत्करोतियं कामयेतायतन
नवान्त्स्यादिति विराजास्य यजेत्पिबासोममिंद्रमंदनुत्वेत्येतयायतनवन्तमे
वेनंतत्करोति ॥ २२ ॥ ऋक् वा इदमग्ने सामचास्तौ सैव नाम ऋगासीदमोना
मसामसावा ऋक्सामोपावदन्मिथुनं संभवा वज्रा त्या इति नेत्येव वीक्ष्याम
ज्यायान्वा अतोमममहिमेति तद्देहत्वा पावदन्तां तेन प्रतिचन समवदन्ताः

१५

प्रस्तावश्च

स्तिस्त्रोभूत्वोपावदंस्तत्तिष्ठतिः समभवद्यत्तिष्ठतिः समभवत्तस्मात्तिष्ठति
स्तु वन्ति तिसृष्टि रूद्रायंति तिसृष्टिर्हिसामसंभितंतस्मादेकस्य बहुषो जाया
भवन्ति नैकस्यैव बहवः सहपतयो नैकस्यैव नत्सा चामश्च समभवतां नत्सामाभव
त्तत्साम्नः सामत्वं सामन्सवतिय एवं वेदयो वैभवतियः श्रेष्ठतामश्नुते ससाम
न्सवत्यसामन्य इति हि निंदंति ते वै पचान्यद्भूत्वा पंचान्यद्भूत्वा कल्पेतामाहाव
श्च हिंकारश्च प्रथमा च ऋगुद्गीथश्च मध्यमा च प्रतिहारश्चोत्तमा च निधनं
च वषट्कारश्च ते यत्पंचान्यद्भूत्वा पंचान्यद्भूत्वा कल्पेतां तस्मादाहुः पांक्ता
यज्ञः पांक्ताः पञ्चवदितियदुविराजं दशिनीमसि समपद्येतां तस्मादाहुर्विरा
जियज्ञो दशिन्यां प्रतिष्ठित इत्यात्मा वैस्तोत्रियः प्रजानुरूपः पत्नी धाय्याप

ब्रा० त०

१६

शवः प्रगाथोगृहाः सूक्तं स वा अस्मिंश्च लोके मुष्मिंश्च प्रजया च पशुभिश्च
गृहेषु वसति य एवं वेद ॥ २३ ॥ स्तोत्रियं शंसत्यात्मा वेस्तोत्रियस्तं मध्यमया वा
चा शंसत्यात्मानमवतत्सं स्फुरते नु रूपं शंसति प्रजा वा अनुरूपः स उच्चैस्त
राभिवानुरूपः शंस्तव्यः प्रजामवतच्छ्रयसीमात्मनः कुरुते धाय्यो शंसति प
त्नी वै धाय्या सानी चैस्तरामिव धाय्या शंस्तव्या प्रतिवादिनी हास्यगृहेषु प
त्नी सवति यत्रैवं विद्वान्नी चैस्तरां धाय्या शंसति प्रगाथं शंसति सः स्वरवत्या
वा चा शंस्तव्यः पशवो वै स्वरः पशवः प्रगाथः पशूनामवरुध्या इन्द्रस्य नुवी
र्याणि प्रवोचमिति सूक्तं शंसति तद्वा एतत्प्रियमिन्द्रस्य सूक्तं निष्कृत्यं हे
रण्यस्तूपमेतेन वै सूक्तेन हिरण्यस्तूप आंगिरस इन्द्रस्य प्रियं धामोपागच्छत्सं

१६

परमं लोकमजयदुपेन्द्रस्य प्रियं धाम गच्छति जयति परमं लोकं य एवं वेद गृहा वै
प्रतिष्ठा सूक्तं तत्प्रतिष्ठितं तमया वाचा शंस्तव्यं तस्माद्यद्यपि दूर इव पशून्ल
भते गृहानि वै नाना जिगमिषति गृहा हि पशूनां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठा ॥ २४ ॥ इति
तृतीयपंचिकायां द्वितीयोऽध्यायः ॥ सोमो वै राजा मुष्मिन्लोक आसीत्तदेवा
श्वरूपयश्चास्यध्यायन्कथमयमस्मान्तेसामो राजा गच्छेदिति नेब्रुवंशं
दांसि यूयं न इमं सोमं राजानमाहरते नित्येति नेरूपर्णां हृत्वा दपतं स्तेय
त्सूपर्णां हृत्वा दपतं स्तेयं तस्योपर्णमित्याख्या न विदरा चक्षते छंदांसि वैत
त्सोमं राजानमच्छाचरं स्तानि हतर्हि चतुरक्षराणि चतुरक्षराण्येव छंदां स्या
सन्त्सार्गेजे ती चतुरक्षरा प्रथमो दपतं त्साप नित्वा धर्मध्वनोगत्वा आभ्यत्सा

बा० न०

१७

परास्यत्रीण्यक्षराण्येकाक्षराभूत्वा दीक्षां चतुष्पञ्चहरंती पुनरस्यवापतत
स्मात्तस्यवित्ता दीक्षावित्तं तपो यस्य पशवः संति जागता हि पशवो जगती हि
ताना हरदयत्रिष्टुबुदपतत्सापतित्वाभूयोर्धादध्वनोगत्वाभ्याम्यत्सापरा
स्यैकमक्षरं त्र्यक्षराभूत्वा दक्षिणा हरंती पुनरस्यवापतत स्मान्माध्यंदिने
दक्षिणानीयंते त्रिष्टुभो लोके त्रिष्टुप्सिता आहरत ॥ २५ ॥ ते देवा अनुवृत्ता
यत्रैतं न इमं सोमं राजानमाहरेत्तिसा तथेत्यज्रवीत्तां वै मासर्वेण स्वस्त्य
यनेनानुमंत्रयध्वमिति तथेति सो दपतत्तां देवाः सर्वेण स्वस्त्ययनेनानुमं
त्रयंतं चेति चेति चेत्येतद्वै सर्वं स्वस्त्ययनं यत्वेति चेति चेति तद्योस्य प्रिय
स्यात्तमे तेनानुमंत्रयेत चेति चेति चेति चेति स्वस्त्येव गच्छति स्वस्ति पुनरागच्छ

१७

तिसापतित्वा सोमपालान्सीषयित्वा पञ्चां च मुखेन च सोमं राजानं समगृष्णा
द्यानि चेतरे छंदसी अक्षराण्यजहितानि चोपसमगृष्णात्तस्या अनुविष्ट
ज्य छत्रानुः सोमपालः स्वस्त्यपदानं रवमच्छिदत्त छल्यको सवत्त स्मात्सनर
निवयद्दशमस्ववत्सावशा भवत्त स्मात्साहविरिवाथयः शल्यो यदनीकमासी
त्स सपीनिर्दश्यध्वत्सहसस्वजोयानिपर्णानि ते मंथावलायानि स्नावानि
ते गंडूपदायते जनं सो धाहिः सो सातथे पुरभवत् ॥ २६ ॥ साय दक्षिणेन पदा
समगृष्णात्तत्प्रातः सवनमभभवत्त द्वायत्री स्वमायतनमकुरुत न स्मात्तत्समृ
त्थतमं मन्यंते सर्वेषां सवनानामप्रियो मुख्या भवति श्रेष्ठतामश्नुते य एवं
वेदाथयत्सव्येन पदा समगृष्णात्तन्माध्यंदिनं सवनमभभवत्त द्विस्वंसतत

आ० तृ० १८ दिस्वस्तं नान्वात्रोत्पूर्वसवनं ते देवाः प्राजिज्ञासंत तस्मिंस्त्रिष्टुप्संछंदसामद
 धुरिं इं देवतानां तेन तत्समावद्दीर्यमसवत्पूर्वणसवनेनोप्ताभ्यां सवनाभ्यां स
 मावद्दीर्याभ्यां समावज्जामीभ्यां रात्रोतिय एवं वेदाथयन्मुखेन समगृह्णा
 तत्तृतीयसवनमसवत्तस्य पतंतीरसमधयत्तद्धीतरसं नान्वात्रोत्पूर्वसवनेन
 देवाः प्राजिज्ञासंत तत्पशुष्वपश्यंस्तद्यदाशिरसवनयंत्याज्येन पशुना चरंति
 तेन तत्समावद्दीर्यमसवत्पूर्वाभ्यां सवनाभ्यां सर्वैः सवनैः समावद्दीर्यैः समा
 वज्जामिमीरात्रोतिय एवं वेद ॥ २७ ॥ ते वा इमे इतरे छंदसी गायत्री मस्य वेद
 तां वित्तं नावक्षराण्यनुपर्यागुरिति नेत्यब्रवीद्गायत्री यथा वित्तमेव न इति ते देवै १८
 पुनैव प्रश्नमैतां ते देवा अब्रुवन् यथा वित्तमेव न इति तस्मात्थाप्ये तर्हि वित्यां व्या

ऊर्यथा वित्तमेव न इति ततो वा अष्टाक्षरा गायत्र्यसवत्त्रिष्टुप् बेकाक्षरा जग
 ती साष्टाक्षरा गायत्री प्रातः सवनमुदयच्छन्नाशक्रोचिष्टुप् त्र्यक्षरा माध्यंदिनं स
 वनमुद्यंतुं तां गायत्र्यब्रवीदायान्यपि मेत्रास्त्विनिसातथेत्यब्रवीत्त्रिष्टुप् तां वै मैतै
 रष्टाक्षिरक्षरैरुपसंधेहीति तथेति तामुपसमदधादेतद्वै तद्गायत्र्यै माध्यंदिने यत्र
 रुत्वतीयस्यान्तरे प्रतिपदो यश्चानुचरः सैकादशाक्षरा भूत्वा माध्यंदिनं सवनमु
 दयच्छन्नाशक्रोज्जगत्येकाक्षरा तृतीयसवनमुद्यंतुं तां गायत्र्यब्रवीदायान्यपि मेत्रा
 स्त्विनिसातथेत्यब्रवीज्जगती तां वै मैतैरेकादशाक्षिरक्षरैरुपसंधेहीति तथेति ता
 मुपसमदधादेतद्वै तद्गायत्र्यै तृतीयसवने यद्वै च देवस्योन्तरे प्रतिपदो यश्चानु
 चरः साद्वादशाक्षरा भूत्वा तृतीयसवनमुदयच्छन्तो वा अष्टाक्षरा गायत्र्यसव

ब्रा० त०

१९

देकादशाक्षरात्रिष्टुप् द्वादशाक्षराजगतीसर्वेष्टुदोभिः समावद्दीर्घैः समावज्जामि
भीराध्नोतिय एवं वै देकं वै सत्तत्रेधा सवत्तस्मादाहुर्दीतव्यमेवंविदुष इत्येकं हि सत्तत्रे
धा सवत् ॥ २८ ॥ ते देवा अब्रुवन्नादित्यानुष्मासिरिदं सवनमुद्यच्छामेति तथेति त
स्मादादित्यारंभणं तृतीयसवनमादित्यग्रहः पुरस्तात्तस्य यजत्यादित्यासो अदिनि
र्मादयं तामिति मद्दित्यारूपसमृत्थया मद्दहै तृतीयसवनस्य रूपं नानुवषट्करोति
न सप्तस्य निसंस्थावा एषायदनुवषट्कारः संस्था सप्तः प्राणा आदित्यानेत्याणान्सं
स्थापयानीति त आदित्या अब्रुवन्संविता रं त्वये दंसह सवनमुद्यच्छामेति तथेति त
स्मात्सावित्री प्रतिपद्भवति वैश्वदेवस्य सावित्र्यग्रहः पुरस्तात्तस्य यजति दमूनादे
वः सविता वरेण्य इति मद्दित्यारूपसमृत्थया मद्दहै तृतीयसवनस्य रूपं नानुवषट्करोति

१९

रोति न सप्तस्य निसंस्थावा एषायदनुवषट्कारः संस्था सप्तः प्राणः सविता नेत्या
णं संस्थापयानीत्युक्ते वा एष एते सवने विषिबतियत्सविता प्रातः सवनं च तृतीय
सवनं च तद्यत्पिबवत्सावित्र्ये निविदः पदं पुरस्ताद्भवति मद्दुपरिष्ठा दुस्योरेवै
नंतत्सवनयोराभजति प्रातः सवने च तृतीयसवने च बल्यः प्रातर्वायव्याः त्रस्यं
न एका तृतीयसवने तस्माद्दूर्वाः पुरुषस्य भूयांसः प्राणाय च्चावां चोद्यावा एधि वी
यं त्रांसनिद्यावा एधि रीवै प्रतिष्ठ इयमेव ह प्रतिष्ठा सावमुत्र तद्यद्यावा एधि वीयं
त्रांसनि प्रतिष्ठयोरेवै नंतत्प्रतिष्ठापयति ॥ २९ ॥ आर्षवंचांसत्पृथग्वा वै देवेषु
तपसा सोमपीथमस्य जयं स्तेष्यः प्रातः सवने वाचिकल्पयिषं स्तानग्निर्वसुभिः
प्रातः सवनादनुदत्तेष्यो माध्यंदिने सवने वाचिकल्पयिषं स्तानिंद्रोरुद्रैर्माध्यं

ब्रा० त०

२०

दिनात्सवनादनुदत्ततेष्वस्तृतीयसवने वाचिकल्पयिषंस्तान्विश्वेदेवा अनोनुद्यं
तनेहपास्यंतिनेहेतिसप्रजापतिरब्रवीत्सवितारंतववाइमंतेवासास्त्वमेवैभिः सं
पिबस्वेतिसतथेत्यब्रवीत्सविताना नैत्वमुभयतः परिपिबेति तान्प्रजापतिरुभ
यतः पर्यपिबते एते धाय्ये अनिरुक्ते प्राजापत्ये रास्ये ते अभित आर्भवं स्फुरूप
कृत्नुमृतयेयं वेन श्रोदयत्पृश्निगर्भा इति प्रजापतिरेवैनांस्तदुभयतः परिपिबति
तस्मादुश्रेष्ठीपात्रे रोचयत्सेवयं कामयते तं तेभ्यो वै देवा अपैवावी सत्संतमनु
ष्यगंधात्त एते धाय्ये अंतरदधतयेभ्यो मातैवापि च इति ॥ ३० ॥ वैश्वदेवं शंसति य
था वै प्रजा एवं वैश्वदेवं तद्यथांतरं जनता एवं सूक्तानियथारण्यान्येवं धाय्यास्त
दुभयतो धाय्यां पर्याह्वयते तस्मात्तान्यरण्यानि सैत्यनरण्यानि मृगैश्च वयोभि

२०

श्वेति हस्माह यथा वै पुरुष एवं वैश्वदेवं तस्य यथा वांतरमंगान्येवं सूक्तानियथा
पर्वाण्येवं धाय्यास्तदुभयतो धाय्यां पर्याह्वयते तस्मात्पुरुषस्य पर्वाणि शिथिराणि
संति दह्मनि ब्रह्मणा हितानि धृतानि मूलं वा एतद्यज्ञस्य यथा धाय्याश्च याज्याश्च
तद्यदन्या अन्या धाय्याश्च याज्याश्च कुर्युर्न मूलमेव तद्यज्ञं कुर्युस्तस्मात्ताः समान्य
एव स्युः पांचजन्यं वा एतदुक्तं यद्वैश्वदेवं सर्वेषां वा एतत्पांचजनानामुक्तं वै देवमनु
ष्याणां गंधर्वां सरसां सर्पाणां च पितॄणां चैतेषां वा एतत्पांचजनानामुक्तं सर्व एनं
पांचजनाविदुरेनं पांचिन्यै जनता यै हविर्नो गच्छंति य एवं वेद सर्वदेवत्या वा एष होता
यो वैश्वदेवं शंसति सर्वादिशो ध्यायेच्छं सिध्यन्त सर्वास्त्वतदिह्मरसं दधाति यस्या
मस्य दिशि ह्यस्यान्नतां ध्यायेदनुहाये वास्यत दीर्यमा दत्तेदिति द्यौरिदि निरंत

रिहमिक्तमया परिदधातीयं वा अदिति रियं द्यौरियं संतरिक्षमदि निर्माता सपि
ता सपुत्र इतीयं वै मातेयं पितेयं पुत्रो विश्वे देवा अदितिः पंचजना इत्यस्यां वै वि
श्वे देवा अस्यां पंचजना अदितिर्जातमदि निर्जनित्वमितीयं वै जातमियं जनित्वं
द्विः पछः परिदधाति चतुष्पादा वै पशवः पशूनामवरुध्ये सकृदधर्चराः प्रति
ष्ठाया एव द्विप्रतिष्ठा वै पुरुषश्चतुष्पादाः पशवो यजमानमेव तद्विप्रतिष्ठं चतु
ष्पात्स पशुषु प्रतिष्ठापयति स देवपंचजनीयया परिदध्यात्तदुपस्पृशान्सूभिं
परिदध्यात्तद्यस्यामेव यज्ञं संभरति तस्यामेव नंतदंततः प्रतिष्ठापयति विश्वे
देवाः शृणुते महवं मइति विश्वे देवमुक्थं रास्त्वा विश्वे देवा यजनियथा सा गंत दे
वताः प्रीणाति ॥ ३१ ॥ आग्नेयी प्रथमा घृतया ज्या सोमी सोम्यवा ज्या वैष्णवी घृ

तया ज्या त्वंसोमपितृप्तिः संविदान इति सोम्यस्य पितृमत्या यजति घ्नंति वा एतत्सो
मं यदसिषुण्वं नितस्येतामनुस्तरणीं कुर्वंति यत्सोम्यः पितृस्यो वा अनुस्तरणी
तस्मात्सोम्यस्य पितृमत्या यजत्यवधिषुर्वा एतत्सोमं यदस्य सुषुवुस्तदनं पुनः सं
भावयंति पुनराप्याययंत्युपसदां रूपेणोपसदां किल वै तद्रूपं यदेता देवता अग्निः
सोमो विष्णुरिति प्रतिगृह्य सोम्यं होता पूर्वशृङ्गदो गेस्यो वेक्षते न हं के पूर्वछंदो गे
स्यो हरंति तत्तथानुक्रुयादेषट्कर्ता प्रथमः सर्वसंक्षान्नाक्षयतीति हस्माह तेनै
वरूपेण तस्मादेषट्कर्तैव पूर्वा वेक्षता ये न छंदो गेस्यो हरंति ॥ ३२ ॥ प्रजापतिर्वैसां
दुहितरमस्य ध्यायदिवमित्यन्य आद्रुपसमित्यन्ये तोमृत्रयो भूतारोहितं पृ
तामस्यैतं देवा अपश्यन्नेकतंवै प्रजापतिः करोतीति तेन मे छन्य एनेमारिष्यत्ये

ब्रा० तृ०

२२

तमन्योन्यस्मिन्नाविदंस्तेषांयाएवघोरतमास्तन्वआसंस्ताएकधासमस्तरेस्ताः
संस्तताएषदेवोभवत्तदस्येतद्भूतवन्नामभवतिवैसयोस्येतदेवंनामवेदतंदेवा
अब्रुवन्नयंवैप्रजापतिरुत्तमकेरिमंविध्येतिसतयेत्यब्रवीत्सवैवोवरंरुणा
इतिवृणीष्वेतिसएतमेववरमवृणीतपशूनामाधिपत्यंतदस्येतत्पशुमन्नाम
पशुमान्सवतियोस्येतदेवंनामवेदतमभ्यायत्याविध्यत्सवित्थर्ध्वउदप्रप
ततमेतंमृगइत्याचक्षतेयउएवमृगव्याधःसउएवसयारोहित्सारोहिणीयोए
वेषुस्त्रिकांडासोएवेषुस्त्रिकांडगतद्वादंप्रजापतेरेतःसिक्तमधावत्तेत्सरोश
वत्तेदेवाअब्रुवन्मेदंप्रजापतेरेतोदुषदितियदब्रुवन्मेदंप्रजापतेरेतोदुषदि
तितन्मादुषमभवत्तन्मादुषस्यमादुषत्वंमापुषंहवैनामैतद्यन्मानुषंतन्मादु

२२

षंसन्मानुषमित्याचक्षतेपरोक्षेणपरोक्षप्रियाद्रवहिदेवाः॥ ३३ ॥ तदग्निनापर्या
दधुस्तन्मरुतोधून्वंस्तदग्निर्नप्राच्यावयत्तदग्निनावैश्वानरेणपर्यादधुस्तन्म
रुतोधून्वंस्तदग्निर्वैश्वानरःप्राच्यावयत्तस्ययद्रेतसःप्रथममुददीप्यतंतदसावा
दित्योभवद्यद्वितीयमासीतद्गुरभवत्तंवरुणोन्यगृहीततस्मात्सप्तगुर्वारुणिर
ययत्ततीयमदीदेदिवतआदित्याअभवन्येगाराआसंस्तेंगिरसोभवन्यदंगाराः
पुनरवशांताउददीप्यततद्बृहस्पतिरभवद्यानिपरिक्षाणान्यासंस्तेरुष्णाःप
शवोभवन्यालोहिनीमृत्तिकातेरोहिताअथयद्गस्मासीत्तत्परुष्यंब्यसर्पद्वौरो
गवयःऋतयउष्ट्रगर्दभइतियेचैतेरुणाःपशवस्तेचतान्वाएषदेवोस्यवदतम
मवाइदंममवैवास्तुहमितितमेतयर्चानिरवादयंतयेषारोदीशस्यतआतेपि

ब्रा० तृ०

२३

त३

तर्मरुतांसुममेतुमानःसूर्यस्यसंहशोयुयोथाः॥ त्वंनोवीरोअर्वतिक्षमेथाइति
ब्रूयान्नाभिनइत्यनभिमानुकोहैषदेवःप्रजापवतिप्रजायेमहिरुद्रियप्रजाभिरिति
ब्रूयान्तरुद्रेत्येतस्यैवनाम्नःपरिहृत्येतदुखलुशंनःकरतीत्येवशंसंछमितिप्रति
पद्यतेसर्वस्माएवशंत्यैनृष्योनारिस्थोगवइतिपुमांसोवैनरस्त्रियोनार्यःसर्वस्मा
एवशंत्यैसोनिरुक्तारौद्रीशंतासर्वायुःसर्वायुत्तायसर्वमायुरनियएवंवेदसोगा
यत्रीब्रह्मवेगायत्रीब्रह्मणैवैनंतंनमस्यति॥३४॥ वैश्वानरीयेणाग्निमारुतंप्रति
पद्यतेवैश्वानरोवाएदेतःसिक्तंप्राच्यावयनस्माद्वैश्वानरीयेणाग्निमारुतंप्रति
पद्यतेनवाएनंप्रथमक्रूकृशंस्तव्याग्नीन्वाएषोर्चीष्यशंतान्प्रसीदन्नेतियआ
ग्निमारुतंशंसतिप्राणेनैवतदग्नीस्तस्यधीयन्नुपहन्यादन्यंविवक्तारमिच्छे

२३

तमेवतत्सेतुं कृत्वातरतितस्मादाग्निमारुतेनव्युच्यमेष्टव्योविवक्तामारुतंशंस
तिमरुतोहवाएतदेतःसिक्तंधून्वंतःप्राच्यावयंस्तस्मान्मारुतंशंसनियज्ञायज्ञा
नोअग्नयेदेवोवोद्विणोदाइतिमध्येयोनिंचानुरूपंचशंसतितद्यन्मध्येयोनि
चानुरूपंचशंसतितस्मान्मध्येयोनिर्धृतायदुहैसूक्तेशस्त्वाशंसतिप्रतिष्ठयो
रेवतदुपरिष्ठात्स्वजननंदधातिप्रजात्यैप्रजायतेप्रजयापशुभिर्यएवंवेद॥३५॥
जातवेदस्यंशंसतिप्रजापतिःप्रजाअसृजतताःसृष्टाःपराच्यएवायन्नव्याव
र्ततताअग्निनापर्यगच्छताअग्निमुपावर्तततमेवाध्याप्युपाहृताःसोब्रवीज्जा
तावैप्रजाअनेनाविदमिति यदब्रवीज्जातावैप्रजाअनेनाविदमितितज्जात
वेदस्यमपवन्नज्जातवेदसोजातवेदस्त्वंताअग्निनापरिगतानिरुत्थाःशोचन्तो

ब्रा० त०

२४

से

दीध्यत्योतिष्ठंस्तु अद्भिरभ्यषिंचत्तस्मादुपरिष्ठाज्जातवेदस्य स्यापोहिष्ठीयं
शंसति तस्मात्तच्छ्रमयते वशं स्तव्यं ता अद्भिरभ्यषिच्य निजास्यै वामून्यततास्तु
वा अहिना बुध्नेन परोक्षान्ते जो दधा देव ह वा अहिर्बुध्नो यदग्निर्गार्हपत्योऽग्नि
नैवासुतद्गार्हपत्येन परोक्षान्ते जो दधाति तस्मादाहुर्जुह्वेदे वा जुह्वतो वसीयानि
ति ॥ ३ ॥ देवानां पत्नीः शंसत्यनूचीरग्निं गृहपतिं तस्मादनूची पत्नी गार्हपत्य
मास्तेन दाहृताकां पूर्वोऽग्निं ज्जाम्ये वै पूर्वपेयमिति तत्तन्नादृत्यं देवानामेव पत्नीः
पूर्वाः शंसे देव ह वा एतत्पत्नीषुरेतो दधाति यदग्निर्गार्हपत्योऽग्नि नैवासुतद्गार्ह
पत्येन पत्नीषु प्रत्यक्षा देतो दधाति प्रजात्यै प्रजायते प्रजया पशुभिर्य एवं वे २४
दतस्मात्समानो दयाः स्वसान्यो दयायै जायाया अनुजीविनी जीवति राकांशं

सति राका ह वा एतां पुरुषस्य सेवनीं सीव्यति येषां शिश्न्येधि पुमांसोऽस्य पुत्रा जायं
ते य एवं वेद पोवीरवीं शंसति वाग्वै सरस्वती पावीरवी वा च्येव तद्वाचं दधाति त
दाहुर्दयामी पूर्वोऽग्निं सेतु ॥ पित्र्या इति ॥ यामी मेव पूर्वोऽग्निं सेदि मं यमं प्रस्तरमाहि
सी देति राक्षो वै पूर्वपेयं तस्माद्यामी मेव पूर्वोऽग्निं मोतली कव्यैर्यमो अंगिरोऽभिदे
तिका व्यानामनूचीं शंसत्यवरेणैव वै देवान्काव्याः परेणैव पितृंस्तस्मात्काव्या
नामनूचीं शंसत्यदीरताम वरुत्परास इति पित्र्याः शंसत्यन्मध्यमाः पितरः सो
म्यास इति ये चैवावमाये च परमाये च मध्यमास्तान् सर्वानन्तरायं प्रीणात्याहं
पितृन्सकृद्विद्वां अवित्सीति द्वितीयां शंसति बर्हिषदो ये स्वधया सुतस्येत्ये
तत्थवा एषां प्रियं धाम यद्बर्हिषद इति प्रियेणैव न संतथा म्ना समर्धयति प्रिये

ब्रा० तृ०

२५

णभाम्नासमृध्यतेयएवंवेदेदंपितृभ्योनमोअस्त्वद्येतिनमस्कारवतीमंततःशं
सनितस्मादंततःपितृभ्योनमस्त्रियतेतदादुर्व्याहावंपित्र्याःशंसेत्॥अव्या
हावां३इति॥व्याहावमेवशंसेदसंस्थितंवेपितृयज्ञस्यसाध्वसंस्थितंवाएष
पितृयज्ञसंस्थापयनियोव्याहावंशंसनितस्माद्व्याहावमेवशंस्तव्यं॥३७॥स्व
दुष्किलायंमधुमांउतायमितींद्रस्येदीरनुपानीयाःशंसत्येताभिर्वाइंद्रस्तृती
यसवनमन्वपिबतदनुपानीयानामनुपानीयात्वंमाधंतीववैतर्हिदेवतायदेता
होताशंसनितस्मादेतास्मद्वत्प्रतिगीर्यययोरोजसास्कभितारजासीतिवैष्णु
वारुणीमृचंशंसतिविष्णुर्वैयज्ञस्यदुरिष्टंपातिवरुणस्त्रिष्टंयोरुभयोरैव
शंत्यैविष्णोर्नुकंवीर्याणिप्रबोचमितिवैष्णवीशंसनियथावैमत्यमेवंयज्ञ

स्यविष्णुस्तद्यथादुष्कष्टं दुर्मतीकृतं सुकष्टं सुमतीकृतं कुर्वन्निद्यादेवमेवैतद्य
ज्ञस्यदुष्टतंडःशस्तं कष्टतंसुशस्तंकुर्वनेनियदेतांहोताशंसनितंतुतन्वन्न
सोभानुमन्विहीतिप्रजापत्यांशंसतिप्रजावैतंतुःप्रजामेवास्माएतत्संतनोति
ज्योतिष्मतःपथोरक्षधियाकृतानितिदेवयानावैज्योतिष्मतःपंथानस्तानेवा
स्माएतद्धितनोत्यनुल्बणंवयतजोगुवामपोमनुर्भवजनयादैव्यंजनमित्येवै
तन्मनोःप्रजयासंतनोतिप्रजात्यैप्रजायतेप्रजयापशुभिर्यएवंवेदेवानइंद्रो
मघवाविरप्रीत्कृतमयापरिदधातीयंवाइंद्रोमघवाविरप्रीकरत्सत्याचर्ष
णीष्टदनर्वतीयंवैसत्याचर्षणीष्टदनवी॥त्वंराजाजनुषांधेह्यस्मइतीयं
वैराजाजनुषाधेह्यस्मइतीयंवैराजाजनुषामधिश्त्रवोमाहिनंयज्जरित्रइती

ब्रा० तृ०

२६

यं वै माहिनं यज्ञं श्रवो यजमानो जरिता यजमाना यै वै तामाशिषमाशास्ते तदुपस्थ
शान्मूर्ध्नि परिदध्यात्तद्यस्यामेव यज्ञसंभरति तस्यामेव नंतदंततः प्रतिष्ठापयत्य
ग्नेमरुद्भिः शुभयद्भिर्ब्रह्मभिरित्याग्निमारुतमुक्थं रास्त्वाग्निमारुत्या यजति
यथा प्रागंत देवताः प्रीणाति प्रीणाति ॥ २५ ॥ इति तृतीयपंचिकायां तृतीयो
ध्यायः ॥ ॥ देवा वा असुरैर्युत्थमुपप्रायन्विजयाय तानग्निर्नान्वकामयते तु तं
देवा अब्रुवन्न पितृमेह्यस्माकं वै त्वमेकोसीतिसनास्ततो न्वेष्यामीत्यब्रवीत्स्तु
तनुमेतितथेतितं ते समुक्ताम्योपनिवृत्त्यास्तु वंस्तान्स्तुतो नु प्रेतसत्रिः श्रेणिर्ह
त्वा अनीको सुरान्युत्थमुपप्रायद्भिर्जयाय त्रिः श्रेणिरिति छंदां स्येव श्रेणी रक्क २६
तत्र अनीक इति सवनान्ये रानीकानि तानसंभाव्यं पराभावयत्ततो वै देशा अभवन्

१ रासुरात्मना परास्यद्विषन्प्राप्तास्त्रातव्यो भवन्तिय एवं वेदसावा एषा गायत्रे
वयदग्निष्टोमश्चतुर्विंशत्यक्षरा वै गायत्री चतुर्विंशत्यक्षरा वै गायत्री चतुर्विंशति
रग्निष्टोमस्य स्तुतशस्त्राणितद्वयदिदमाहुः सुधायां हवैवाजी सुहितो दधानाति
तिगायत्री वै तन्न हवैगायत्री क्षुमारमतर्ध्वा हवा एषो यजमान मोदाय स्वरेती
त्यग्निष्टोमो वै तन्न हवा अग्निष्टोमः क्षुमारमतर्ध्वा हवा एष यजमान मोदाय
स्वरेतिसवा एव संवत्सरश्च वयदग्निष्टोमश्चतुर्विंशत्यर्धमासो वै संवत्सरश्च
तुर्विंशतिरग्निष्टोमस्य स्तुतशस्त्राणितं यथा समुद्रं श्रोत्या एवं सर्व यज्ञक
तवोपियंति ॥ २६ ॥ दीक्षणीयेष्टिस्तायने नामेवानुयाः काश्चेष्ट्यस्ताः सर्वा
अग्निष्टोममपियंती कामुपद्वयत इका विधा वै पाकयज्ञा इका मेवानुमेके च

पाकयज्ञास्ते सर्वे ग्निष्टोममपियंति सायं प्रातरग्नि हो चं जुह्वति सायं प्रातर्ब्रतं प्र
यच्छंति स्वाहाकारेणाग्नि हो चं जुह्वति स्वाहाकारेण ब्रतं प्रयच्छंति स्वाहाकारमे
वान्वग्नि हो चं मग्निष्टोममप्येति पंचदश प्रायणीये सामिधेनी रन्वाह पंचदश
दर्शपूर्णमासयोः प्रायणीयमेवानुदर्शपूर्णमासावग्निष्टोममपीतः सामं राजा
नं क्रीणेत्योषधो वै सोमो राजोषधिसिस्तं सिषज्यंति यंभिषज्यंति सोममेव राजा
नं क्रीयमाणमनुमानिकानि च तेषजानि तानि सर्वाण्यग्निष्टोममपियंत्यग्नि
मातिथ्ये मंथं त्यग्निं चानुर्मास्येष्वातिथ्यमेवानु चानुर्मास्यान्यग्निष्टोममपि
यंति पयसा प्रवर्ग्ये चरंति पयसा दाक्षायणयज्ञे प्रवर्ग्यमेवानु दाक्षायणयज्ञो
ग्निष्टोममप्येति पशुरुपवसथे भवन्ति तमेवानुयेके च पशुबन्धास्ते सर्वे ग्निष्टो

ममपियंतीका दधो नाम यज्ञकृतुस्तं दध्ना चरंति दध्ना दधिधर्मं दधिधर्ममेवान्वि
का दधो ग्निष्टोममप्येति ॥ ४० ॥ इति नुपुरस्तादयो परिष्ठात्पंचदशोक्त्यस्य स्तो
त्राणि पंचदशान्त्राणि समासो मासधा संवत्सरो विहितः संवत्सरो ग्निर्वैश्वा
नरो ग्नि रग्निष्टोमः संवत्सरमेवानु कथ्यो ग्निष्टोममप्येत्युच्यते अपियंति मनुवा
जपेयोप्येत्युच्यते हि सप्तवति द्वादशरात्रेः पर्यायाः सर्वे पंचदशास्ते द्वौ द्वौ सं
पद्यन्ति त्रिंशदेकविंशं षोडशं त्रिंशत्सामिष्टुत्संधिः सा त्रिंशत्समासस्त्रिंशत्समासस्य
रात्रयो मासधा संवत्सरो विहितः संवत्सरो ग्निर्वैश्वा नरो ग्नि रग्निष्टोमः संवत्स
रमेवान्वति रात्रो ग्निष्टोममप्येत्यनिरात्रमपियंति मन्वस्योर्माप्येत्यत्यतिरात्रो
हिसप्तवत्येन द्वे च नुपुरस्तादयो परिष्ठाद्यज्ञकृतवन्ते सर्वे ग्निष्टोममपियंति

ब्रा० तृ०

२८

तस्य संस्तुतस्य न वति शतं स्तोत्रियाः सायान वति स्ते दश त्रिष्टुतो ययान वति
स्ते दशाथया दशता सामेका स्तोत्रियो देनि त्रिष्टुत्परिशिष्यते सोसावे कविंशो
ध्याहितस्तपति विषुवान्वा एष स्तोमानां दश बाहू न स्मादवांचिस्त्रिष्टुतो दश
परं चो मध्य एष एकविंशो जयतो ध्याहितस्तपति तद्या सोस्तोत्रियो देनि
सैतस्मिन्नध्यूह्य सयजमानस्तद्देवं हवन्सहो बलमभ्युते हवै देवं हवन्स
हो बलमेतस्य रुसायुज्यं सरूपतां सलोकतामभ्युते य एवं वेद ॥ ४१ ॥ देवा वा अ
सुरैर्विजिग्याना उर्ध्वाः स्वर्गं लोकमायन्तेऽग्निर्दिर्विष्टगूर्ध्व उदश्रयत सः
स्वर्गस्य लोकस्य द्वारमवृणोद्गन्निर्वै स्वर्गस्य लोकस्याधिपतिस्तं वसवः प्रथ
मा आगच्छंस्त एनमब्रुवन्नति नोर्जस्या काशं नः कुर्वीतिसनास्तुतोतिस्वह्य

२८

इत्यब्रवीत्स्तुतनुमेति तथेति तं ते त्रिष्टुता स्तोमेनास्तुवंस्तान्स्तुतोत्यार्जतते यथा
लोकमगच्छंस्तं रुद्रा आगच्छंस्त एनमब्रुवन्नति नोर्जस्या काशं नः कुर्वीतिसना
स्तुतोतिस्वह्य इत्यब्रवीत्स्तुतनुमेति तथेति तं ते पंचदशेन स्तोमानास्तुवंस्तान्
स्तुतोत्यार्जतते यथा लोकमगच्छंस्तमादित्या आगच्छंस्त एनमब्रुवन्नति नोर्ज
स्या काशं नः कुर्वीतिसनास्तुतोतिस्वह्य इत्यब्रवीत्स्तुतनुमेति तथेति तं ते स
प्तदशेन स्तोमेनास्तुवंस्तान्स्तुतोत्यार्जतते यथा लोकमगच्छंस्तं विश्वे देवा आ
गच्छंस्त एनमब्रुवन्नति नोर्जस्या काशं नः कुर्वीतिसनास्तुतोतिस्वह्य इत्यब्र
वीत्स्तुतनुमेति तथेति तं ते एकविंशेन स्तोमेनास्तुवंस्तान्स्तुतोत्यार्जतते य
था लोकमगच्छं नैकैकेन वै तं देवा स्तोमेनास्तुवंस्तान्स्तुतोत्यार्जतते यथा

ब्रा० तृ०

२९

लोकमगच्छन्त्यहैनमेष एतैः सर्वैस्तोमैस्तोतियोयजने यश्चैनमेवं वेदातीतुत
मर्जता अतिहवा एनमर्जते स्वर्गलोकमभिय एवं वेद ॥ ४२ ॥ सवा एषोऽग्निरेव
मदग्निष्टोमस्तं यदस्तु वंस्तस्मादग्निस्तोमस्तं मग्निस्तोमं संतं मग्निष्टोम इत्या
चक्षते परोक्षेण परोक्षप्रियादबहिर्देवास्तं यच्चतुष्टया देवाश्चतुर्भिस्तोमैर
स्तु वंस्तस्माच्चतुस्तोमस्तं चतुस्तोमं संतं चतुष्टोम इत्याचक्षते परोक्षेण परोक्ष
प्रियादबहिर्देवा अधयदेनमूर्ध्वं संतं ज्योतिर्भूतं मस्तु वंस्तस्माज्ज्योतिस्तोम
स्तं ज्योतिस्तोमं संतं ज्योतिष्टोम इत्याचक्षते परोक्षेण परोक्षप्रियादबहिर्दे
वाः सवा एषो पूर्वो न परोयज्ञक्रतुर्यथारथचक्रमनंतमेवं यदग्निष्टोमस्तस्य २९
यथैव प्रायणं तथोदयनं तदेषाभियज्ञगाथागीयते ॥ यदस्य पूर्वमपरं स द्वय

यदस्यापरं तदस्य पूर्वं ॥ अहेरिव सर्पणं शाकलस्य न विजानंति यतरस्परस्तादिति
यथा ह्येवास्य प्रायणमेवमुदयनमसदिति तदा ऊर्यत्रिष्टयायणमेकविंशमुदय
नं केन ते समे इति योवा एकविंशस्त्रिष्टुहसो योयदुसौ नृचौ त्रिणाविति ब्रूयात्ते
नेति ॥ ४३ ॥ योवा एष न पत्येषोऽग्निष्टोम एष साङ्गः स्तंसहैवाङ्गा संरुढापयेयुः सा
ङ्गा वै नाम तेना संत्वरमाणाश्चरेयुर्यथैव प्रातः सवन एवं माध्यंदिन एवं तृतीय
सवन एवं मुहयजमानो प्रमायुको सवति यत्थवा इदं पूर्वयोः सवनयोरसंत्वरमा
णाश्चरन्ति तस्मात्थेदं प्राच्योग्रामता बहुला विष्टा अथ यत्थेदं तृतीयसवने
संत्वरमाणाश्चरन्ति तस्मात्थेदं प्रत्यंचिदीर्घारण्यानि सवन्ति तथा हयजमानो
प्रमायुको सवति तेना संत्वरमाणाश्चरेयुर्यथैव प्रातः सवन एवं माध्यंदिन एवं

ब्रा० तृ०

३०

तृतीयसवन एव मुह्यजमानो प्रमायुको सवतिस एतमेव रास्त्रेणानुपर्यावर्तेत य
दावा एष प्रातरुदेत्यथ मंदंत पतितस्माद् इयावाचा प्रातः सवने शंसेद ययदास्ये मं
त्यथ बलीयस्त पतितस्माद् द्वितीयस्यावाचामध्यं दिने शंसेद ययदासितरामेत्य
थ बलिष्ठतमंत पतितस्माद् द्विष्ठतमयावाचा तृतीयसवने शंसेदेवं शंसेद्यदि
वाच ईशीत राग्धिरास्त्रं ययातु वाचो नरोत्तरि ण्योत्सहेत समापनाय तथा प्रति
पद्येते तत्स रास्ततममि व भवतिसवा एष न कदाचना स्तमेति नोदेति तं यद
स्तमेतीति मन्यंते द्रु एव तदंतमित्वा ध्यात्मानं विपर्यस्यते रात्री मे वा वस्ता कुरु
तेहः परस्तादथ यदेनं प्रातरुदेतीति मन्यंते रात्रेरेव तदंतमित्वा ध्यात्मानं विपर्य ३०
स्यते हरे वा वस्ता कुरुते रात्री परस्तात्सवा एष न कदाचन निश्रावति न ह वै क

दाचन निश्रावत्येतस्य ह सायुज्यं सरूपतां सलोकतामश्नुते य एवं वेद य एवं वेद ॥
॥ ४४ ॥ ॥ इति तृतीयपंचिकायां चतुर्थोऽध्यायः ॥ ॥ यज्ञो वै देवभ्यो न्नाद्यमुदक्रा
मते देवा अब्रुवन् यज्ञो वै नो न्नाद्यमुदक्रमीदन्विमं यज्ञमन्नमन्विच्छामेति ते ब्रु
वन्कथमन्विच्छामेति ब्राह्मणेन च छंदोभिश्चैव त्वं ब्रुवंस्ते ब्राह्मणं छंदोभिरदी
ष्टयंस्तस्यांतं यज्ञमतन्वतापि पत्नीः संयाजयंस्तस्मात्प्राप्येतर्हि दीक्षणीया
यामिष्टावांतमेव यज्ञंतन्वतेपि पत्नीः संयाजयंति तमनुन्यायमन्ववायंस्ते प्रा
यणीयमतन्वतंतं प्रायणीयेन नेदीयो न्वागच्छंस्ते कर्मसिः समत्वरंतं छवंत
मकुर्वंस्तस्मात्प्राप्येतर्हि प्रायणीयं शय्वंतमेव भवति तमनुन्यायमन्ववायं
स्त आतिथ्यमतन्वतंतमातिथ्येन नेदीयो न्वागच्छंस्ते कर्मसिः समत्वरंतं तद्विष्णुं

त

ब्रा० त०

३१

तमुकुर्वन्स्तस्मात्थाप्येतर्ह्यनिध्यमिच्छांतमेवभवतितमनुन्यायमन्ववायंस्त
उपसदोनन्वततमुपसद्भिर्नदीयोन्वागच्छंस्तेकर्मभिः समत्वरंततेतिस्वःसमिधे
नीरन्वत्यतिस्त्रोदेवताअयजंस्तस्मात्थाप्येतर्ह्यपसत्कृतिस्वएवसमिधेनी
रन्वत्यतिस्त्रोदेवतायजंतितमनुन्यायमन्ववायंस्तउपवसथमतन्वततमुप
वसथ्येहन्वाभुवंस्तमास्त्वांतयज्ञमतन्वतापिपत्नीःसमयाजयंस्तस्मात्थाप्ये
तर्ह्यपवसथआंतमेवयज्ञंतन्वतेपिपत्नीःसंमोअयंतितस्मादेतेषुपूर्वेषुक
र्मसुज्ञानैस्तरांशानैस्तरामिवानुब्रूयादन्तसारमिवहिनेनमायंस्तस्मादुपवस
थेयावत्यावाचाकामयीततावत्यानुब्रूयादोहिसतर्हिभवतीतितमास्त्वाभुवं
स्तिष्ठस्वनोन्नाद्यायेतिसनेत्यब्रवीत्कथंवस्तिष्ठयेतितानीक्षतेवनमब्रुवं ३१

ब्राह्मणेनचनष्टुंदोभिश्चसयुग्मत्वाद्वाद्यायतिष्ठस्वेतितथेतितस्मात्थाप्ये
तर्हियज्ञःसयुग्मत्वादेवप्योहव्यवहतिब्राह्मणेनचष्टुंदोभिश्च ॥ ४५ ॥ त्रीणिह
वेयज्ञेक्रियंतेजग्धंगीर्णंवांतंतत्थेतदेवजग्धंयेदाशंसमानमार्त्विज्यंकारयतउत
वामेदद्यादुतवामावृणीतेतितत्थतत्पराजेवयथाजग्धंनहवैतद्यजमानंभुनक्त्य
थहेतदेवगीर्णंयद्विष्यदार्त्विज्यंकारयतउतवामानवाधेनोतवामेनयज्ञवेशसं
कुर्यादिनितत्थतत्पराजेवयथागीर्णंनहवैतद्यजमानंभुनक्त्यथहेतदेववांतं
यदमिश्रस्यमानमार्त्विज्यंकारयतेयथाहवाइदंवांतान्मनुष्याभीक्ष्णंस्तनएवं
तस्मादेवास्तत्थतत्पराजेवयथावांतंनहवैतद्यजमानंभुनक्तिसएतेषांत्र
याणामाशंनेयातंतयद्येतेषांत्रयाणामेकंरिदकाममप्याप्तवेतस्यास्तिवाम

देवस्य स्तोत्रे प्रायश्चित्तिरिदं वा इदं वा मदेव्यं यजमानलोको मृतलोकः स्वर्गो
 लोकस्तत्रिभिरक्षरैर्न्यूनं तस्य स्तोत्रं उपसृप्य त्रेधात्मानं विगृहीत्वा तुरुष
 इति स एतेषु लोकेष्व्वात्मानं दधात्यस्मिन् यजमानलोके स्मिन् मृतलोके स्मि
 न्स्वर्गलोके स सर्वान्दुरिष्टि मत्येत्यपि यदि समृत्वा इव क्रत्विजः स्युरिति ह स्मा
 हाथं हतज्जपेदेवेति ॥ ४६ ॥ छंदांसि वै देवस्यो हव्यमूढा श्रान्तानि जघनार्थं
 यज्ञस्य तिष्ठंति यथा श्वो वा श्वेन रो वो हि वांस्तिष्ठेदेवं तैश्च एतं मैत्रावरुणं
 पशुपुरोकां मनुदेविका हवींषि निर्वपेत्वा त्रेपुरोकां शं द्वादश कपालं यो
 धाता स वषट्कारो नुमत्ये चरुं यानुमतिः सा गायत्री राका ये चरुं याराका सा त्रि ३२
 ष्टुप्रसिनी बाल्ये चरुं यासिनी वाली सा जगती कुक्षे चरुं या कुक्षुः सानुष्टुबतानि

वाव सर्वाणि छंदांसि गायत्रं त्रैष्टुभं जागतमानुष्टुभमन्वन्यायेतानि हियज्ञेषु
 तमाप्तिवक्रियंत एतैर्हवा अस्य छंदोभिर्यजनः सर्वे ष्छंदोभिरिष्टं भवेति य
 एवं वेद तद्वै यदि दमाङ्गः सुधायां हवै वाजी सुहितो दधातीति छंदांसि वै तत्सु
 धायां हवा एनं छंदांसि दधत्यननुध्यायि नं लोकं जयति य एवं वेद तत्त्वे क आङ्ग
 र्धातारमैव सर्वासां पुरस्तात्पुरस्तादाज्येन परियजेत्तदा स सर्वा सुमिथुनं द
 धातीति तदुवा आङ्गर्जामिवा एतद्यज्ञे क्रियते यत्र समानी स्यामृगभ्यां समा
 ने हन्मजतीति यदि हवा अपि बह्व्य इव जायाः पतिर्वावतासां मिथुनं न दद्या
 सां धातारं पुरस्ताद्यजनि तदा स सर्वा सुमिथुं दधातीति नुदेविकानां ॥ ४७ ॥
 अथ देवीनां सूर्याय पुरोकांशमेक कपालं यः सूर्यः स धाता स उ एव वषट्का

ब्रा० तृ०

३३

रोदिवेचरुंयाद्योःसानुमतिःसोएवगायत्र्युषसेचरुंयोषाःसाराकासोएवत्रिष्टु
प्रगवेचरुंमागोःसासिनीवालीसोएवजगतीएथिव्येचरुंयाएथिवीसाकुहूः
सोएवानुष्टुबेतानिवावसर्वाणिछंदांसिगायत्रंवेष्टुसजागतमानुष्टुसमन्व
न्यान्मेतानिहियज्ञेप्रतमामिवक्रियंतएतैर्हवाअस्यछंदोभिर्यजतःसर्वेष्टु
दोभिरिष्टंभवतियएवंवेदतद्वेददिदमाहुःसुधायांहवेवाजीसहितोदधा
तीतिछंदांसिवेतत्सुधायांहवाएनंछंदांसिदधत्यननुध्यायिनंलोकंज
यतियएवंवेदतत्त्वैकआहुःसूर्यमेवसर्वासांपुरस्तात्पुरस्तादाज्येनपरिय
जेत्तदासुसर्वासुमिथुनंदधातीतिदुष्माआहुर्जामिवाएतद्यज्ञेक्रियतेयत्र ३३
समानीभ्यामृग्भ्यांसमानेहन्यजतीतियदिहवाअपिबह्वइवजायाःपतिर्वा

वतासांमिथुनंतद्यदासांसूर्यपुरस्ताद्यजतितदासुसर्वासुमिथुनंदधानिता
माइमास्ताअमूर्याअमूर्स्ताइमाअन्यतरासिर्वावतंकाममाप्नोतियएतासू
मीषुताउभयीर्गतिःश्रियःप्रजातिकामस्यसंनिर्वपेनेतेष्विष्टमाणस्ययदे
नाएष्विष्टमाणस्यसंनिर्वपेदीश्वरोहास्मवित्तेदेवाअरंतोर्यदाअयमात्म
नेलममंस्तेतिताहशुचिदृष्टोगोपालोयनोवृत्थद्यन्स्याभिप्रतारिणस्ये
भवीर्यज्ञेसन्निरुवापतस्यहरथगृत्संगाहमानंदष्टोवाचेत्यमहमस्यराजन्य
स्यदेविकाश्वदेवीश्वोभयीर्यज्ञेसममादयंयदस्येत्यंरथगृत्संगाहतइति
चतुःषष्टिकंवचिनःशश्वत्थास्यतेपुत्रनम्राआसुः॥४८॥अग्निष्टोमंवै
देवाअश्रयंतोक्यान्यसुरास्तेसमावदीर्याएवासन्नव्यावर्तंतान्मरद्वाज

वा० त०

३४

ऋषीणामपश्यदिमेवाअसुराउक्थेषुश्रितास्तानेषानकश्चनपश्यतीतिसोग्नि
मुदक्यदेहूषुब्रवाणितेनइत्येतरागिरइत्यस्यार्थीइतरागिरः+इवा+सोग्नि
रुपोतिष्ठन्ब्रवीत्किंस्विदेवमह्यंछशोदीर्घःपलितोवक्ष्यतीतिभरद्वाजोहवै
छशोदीर्घःपलितआससोब्रवीदिमेवाअसुराउक्थेषुश्रितास्तानेषानकश्च
नपश्यतीतितानग्निरश्वोभूत्वाप्यत्यद्रवद्यदग्निरश्वोभूत्वाप्यत्यद्रवत्तत्सा
कमश्चंसामाभवत्तत्साकमश्चस्यसाकमश्चत्वंतदाहुःसाकमश्चेनोक्था
निप्रणयेदप्रणीतानिवावतान्युक्थानियान्यन्यत्रसाकमश्चादितिप्रमं
हिष्ठीयेनप्रणयेदित्याहुःप्रमंहिष्ठीयेनवैदेवाअसुरानुक्थेस्यःप्राणुदंत
तस्याहवप्रमंहिष्ठीयेननयेत्प्रसाकमश्चेन॥४९॥तेवाअसुरामैत्रावरुण

३४

स्यात्तथमश्रयंससोब्रवीदिंद्रःकश्चाहंचेमानितोसुरान्नोक्त्यावहाइत्यहंचेत्यब्र
वीद्वरुणस्तस्मादैंद्रावरुणंमैत्रावरुणस्तृतीयसवनेशंसतींद्रश्चहितान्वरुणश्च
ततोनुदेतांतेवैततोपहताअसुराब्राह्मणाछंसिनउक्थमश्रयंतसोब्रवीदिंद्रःक
श्चाहंचेमानितोसुरान्नोक्त्यावहाइत्यहंचेत्यब्रवीद्वरुणस्तस्मादैंद्रावरुणस्तृ
त्यंब्राह्मणाछंसीत्तृतीयसवनेशंसतींद्रश्चहितान्वरुणश्चततोनुदेतांतेवै
ततोपहताअसुराअछावाकस्योक्थमश्रयंतसोब्रवीदिंद्रःकश्चाहंचेमानितोसुरा
न्नोक्त्यावहाइत्यहंचेत्यब्रवीद्विष्णुस्तस्मादैंद्रावैष्णवमछावाकस्तृतीयसवनेशं
सतींद्रश्चहितान्विष्णुश्चततोनुदेतांतेवैततोपहताअसुराहंइमिंद्रेणदेवताः
शस्यंतेहंहंवैमिथुनंतस्माहंहान्मिथुनंप्रजायतेप्रजात्येप्रजायतेप्रजयापशु

ब्रा० त०

३५

सिर्य एवं वेदाथ है ते पोत्रीयाश्च नेष्ट्रीयाश्च चत्वारः क्रतुयाजाः ष कृचः साविराट्
दशिनीतद्विराजियज्ञं दशिन्यां प्रतिष्ठापयन्ति प्रतिष्ठापयन्ति ॥ ५० ॥ इति त्व
तीयपंचिकायां पंचमोऽध्यायः ॥ ॥ शके १७५४ नंदननामसंवत्सरे आषाढ शु
कृष्णोर्णिमास्यां गुरुवासे रतदिनी पुस्तकं समाप्तं ॥ ॥ हर्जीकरोपनामक काशीनाथ
सदेन लिखितं ॥ हर्जीकरोपनामक जनार्दन पाध्यायस्य पुस्तकं ॥ शुभं भवतु ॥

३५

ब्रा० त०

३६

या दृशं पुस्तकं दृष्ट्वा ता दृशं लिखितं मया ॥ यदि शुभं मशुभं वाममदोषेन विद्यते ॥ १ ॥

३६

सुन्दर पंचिका

: Chaturtha Panchik		Title
:	:	: Author
:	:	: Editor
:	:	: Sak a 1715 : Year, Vols.
:	:	: Publisher
430	:	: Remarks

श्रीः इति चतुर्थ पंचिका प्रारंभः श्रीः

५०४॥ श्रीगणेशायनमः हरिः ॐ देवावैप्रथमेनाङ्गैर्द्रायवज्रं समसरं स्तं दितोयेनाङ्गासिचंस्त्रं
 ॥१॥ तायेनाङ्गाप्रायः स्तंचतुर्थेहन्नाहरत्तस्माच्चतुर्थेहन्पोकशिनंशंसतिवज्रोवाएषयत्पोक
 शीतघच्चतुर्थेहन्पोकशिनंशंसतिवज्रमेवतत्प्रहरतिदिपतेस्मात्तुव्यायवधंयोस्यस्तु
 स त्यस्तमेस्तर्तवैवज्रोवैपोकशीपद्वावउ कथानितं परस्ताडु कथानांपर्यस्यशंसतितंयत्स
 रस्ताडु कथानांपर्यस्यशंसतिवज्रेणैवतत्पोकशिनापद्मन्यरिगच्छतितस्मात्तद्वाव
 ज्रेणैवपोकशिनापरिगतामनुष्ठानस्यपावर्ततेतस्माद्ववोवापुरुषावागोर्वाहस्ती
 वापरिगतएवस्वयमात्मनेतएववाचाभिषिद्धउपावर्ततेवज्रमेवपोकशिनंपर्यन्व
 ज्रेणैवपोकशिनापरिगतोवाग्धिवज्रोवाक्पोकशीतदाहुः किंपोकशिनः पोकशि ॥१॥
 त्वमितिपोकशः स्तोत्राणांपोकशः शस्त्राणांपोकशभिरक्षरैरादत्तपोकशभिः प्रणो

तिपोकशपदानि विदं दधातितत्पोकशिनः पोकशित्वं देवा असरे अतिरिच्येते पोकशिनो
 नुष्टसमक्षिसंपन्नस्यवाचोवावतौस्तनौ सत्यानृते वावते अवत्येनं सत्यनैनमनृतं हिनस्ति
 यएवंवेद ॥१॥ गोरिवीतं पोकशिसामकुवर्तते जस्का मो ब्रह्मवर्चसकामस्तेजो वै ब्रह्म
 वर्चसं गोरिवीतं तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी सवतिय एव विद्वान् गोरिवीतं पोकशिसामकुवर्तते
 नानदं पोकशिसामकर्तव्यमित्याहु रिंद्रो वै वृत्राय मुदयच्छतमस्मै प्राहरत्तमस्य ह वज्र
 नत्सोसिहतो व्यनदद्यद्भानदत्तं नानदं सामासवत्तन्मानदस्य नानदत्तं मध्वात्तु व्यंवा ए
 तद्भान्तु व्यहासामयन्नानदमध्वात्तु व्योभ्रात्तु व्यहासवतिय एव विद्वान् नानदं पोकशि
 सामकुवर्तते तद्यदि नानदं कुर्युरविलतः पोकशानां स्तव्यो विलतासुहितासुस्तवते यदि
 गोरिवीतं विलतः पोकशानां स्तव्यो विलतासुहितासुस्तवते ॥२॥ अथातश्चैदं स्येव

पं० ४१ को द्वितीया सौहो कस्तृतीया सर्वेभ्यो वा एष लोकेभ्यः सन्निर्मितो यत्सो कश्चाति
 ॥ २ ॥ घनमहानाग्नीनामुपसर्गानुपसृजतिसर्वेभ्य एवैतलोकेभ्यः सन्निर्मितो ते सर्वे न
 भ्यो लोकेभ्यः सन्निर्मितेन षोडशिनाराधोतिय एवैवदप्रवस्त्रिभूमिषमर्चत प्रा
 र्चत ॥ यो व्यती रफाणयदिति प्रज्ञाता अनुष्टुप्ः शंसति तद्यथैह चेहचापयेन च
 रित्वा पंथानं पर्यवेयात्ता दृक्तद्यत्ताज्ञाता अनुष्टुप्ः शंसति स यो व्यासो गतश्च
 रिव मन्येता विहृतं षोडशिनं शंसयेन्नेहं दसो ककुदादवपद्या इत्यथयः पाप्मा
 नमपजिघांसुः स्याद्विहृतं षोडशिनं शंसयेद्भूतिषक्त इव वै पुरुषः पाप्मना श्रीः
 व्यतिषक्तमेवास्मै तत्पाप्मानं शमलमपहंस्य पाप्मानं हतेय एवैवदोद्यद्भू ॥ २ ॥
 स्य विष्टुषमित्कत्तमया परिदधाति स्वर्गे वै लोको धेनुस्य विष्टुषं स्वर्गमेव तल्लो

कं यजमानं गमयत्यपाः पूर्वेषां हरिवः सूतानां भित्तियजतिसर्वेभ्यो वा एष सवने
 भ्यः सन्निर्मितो यत्सो कश्चाति घनमहानाग्नीनामुपसर्गानुपसृजतिसर्वेभ्य एवैतलोकेभ्यः सन्निर्मितो ते सर्वे न
 तः सवनं प्रातः सवनादेवैनं तत्सन्निर्मितो यो इदं सवनं केवलं तदिति माध्यंदिनं ति
 वै सवनं केवलं माध्यंदिनादेवैनं तत्सवनात्सन्निर्मितो यो मम द्विसोमं मधुमंतमिदं
 तिमद्वै तृतीयसवनं तृतीयसवनादेवैनं तत्सन्निर्मितो यो सत्रावृषं क्षरणा
 वृषस्वेति वृषपदं द्वेषोडशिनो नूपं सर्वेभ्यो वा एष सवनेभ्यः सन्निर्मितो यत्सो क
 श्चाति घनमहानाग्नीनामुपसर्गानुपसृजतिसर्वेभ्य एवैतलोकेभ्यः सन्निर्मितो ते सर्वे न
 भ्यो लोकेभ्यः सन्निर्मितेन षोडशिनाराधोतिय एवैवदप्रवस्त्रिभूमिषमर्चत प्रा
 र्चत ॥ यो व्यती रफाणयदिति प्रज्ञाता अनुष्टुप्ः शंसति तद्यथैह चेहचापयेन च
 रित्वा पंथानं पर्यवेयात्ता दृक्तद्यत्ताज्ञाता अनुष्टुप्ः शंसति स यो व्यासो गतश्च
 रिव मन्येता विहृतं षोडशिनं शंसयेन्नेहं दसो ककुदादवपद्या इत्यथयः पाप्मा
 नमपजिघांसुः स्याद्विहृतं षोडशिनं शंसयेद्भूतिषक्त इव वै पुरुषः पाप्मना श्रीः
 व्यतिषक्तमेवास्मै तत्पाप्मानं शमलमपहंस्य पाप्मानं हतेय एवैवदोद्यद्भू ॥ २ ॥
 स्य विष्टुषमित्कत्तमया परिदधाति स्वर्गे वै लोको धेनुस्य विष्टुषं स्वर्गमेव तल्लो

१५०४१ सन्निर्मितोयत्सोऽक्षीतघनमहानाग्नीनांपंचाक्षरानुपैजंसेजत्येकादशाक्षरेषुपादेषु सर्गानुप
 ॥४॥ सर्वस्यऽएवैनंतच्छंदोऽस्यः सन्निर्मिमीतेसर्वस्यश्छंदोऽस्यः सन्निर्मितेनषोऽक्षिनाराधो
 तियएवंवेद॥४॥ अहर्वैदेवाजश्रयंतरात्रीमस्तरास्तेसमावद्वार्याएवासन्नव्यावर्तत
 सोऽत्रवीदिंद्रः कश्चाहंचेमानितोस्तरान्नात्रीमन्वेष्ट्यावद्वारितसंदेवेऽनुप्रत्यविंदद
 विभयूरात्रेस्तमसोमृत्योस्तस्माद्वाप्येतर्हि नक्तंयावन्मान्त्रमिवैवापक्रम्यविसेति
 तमइवहिरात्रिर्मृत्युरिव॥ तंवैछंदांस्येवान्ववायंस्तंयच्छंदांस्येवान्ववायंस्तस्मा
 दिंद्रश्चैवछंदांसिचरात्रींवहंति नृविच्छस्यतेनपुरोऽद्भुः धाय्यानान्यादेवतंद्रश्च श्रीः
 त्येवछंदांसिचरात्रींवहंति तान्वैपर्यायेरेवपर्यायमनुदंतयत्यर्थायैः पर्यायमनु ॥४॥
 दंततत्यर्थायाणांपर्यायत्वंतान्वैप्रथमेनैवपर्यायेणपूर्वरात्रादनुदंतमध्यमेन

मध्यरात्रादुत्तमेनापररात्रादपिशर्वर्याअनुस्मसीत्यब्रुवन्नपिशर्वराणिखलुवाए
 तानिछंदांसीतिहस्माहेतानिहांदंरात्रेस्तमसोमृत्योर्विध्यतमत्यपारयंस्तदपिश
 र्वराणामपिशर्वरत्वं॥५॥ पांतमावोअंधसइत्यंधस्वत्यानुष्टुभारात्रींप्रतिपद्यतआ
 नुष्टुभीवैरात्रिरेतद्रात्रिरूपमंधस्वत्यः पीतवत्योमद्वत्यस्त्रिष्टुभोयाज्याभवंत्यभि
 त्प्रायद्यज्ञेभिर्पंतत्समृद्धप्रथमेनपर्यायेणस्तुवतेप्रथमान्योवपदानिपुनरा
 ददतेयदेवैषामश्वागावआसंस्तदेवैषांतेनाददतेमध्यमेनपर्यायेणस्तुवतेम
 ध्यमान्येवपदानिपुनराददतेयदेवैषामनोरथाभासंस्तदेवैषांतेनाददतउत्तमे
 नपर्यायेणस्तुवतउत्तमान्येवपदानिपुनराददतेयदेवैषांवासेहिरण्यमणि
 रध्यात्ममासीत्तदेवैषांतेनाददतआद्विषतोवस्तुदत्तेनिरेनमेत्यः सर्वस्योलोके

पं. ४ भ्योनुदतेय एवं वेद पवमानवदहरित्याहुर्नरात्रिः पवमानवती कथमुपेपवमान
 वतीभवतः केन ते समावद्भ्राजौभवत इति यदेवं शायमदने स्तुतमिदं वसो स्तुतमं य
 इदं त्वन्वोजसा स्तुतमिति स्तुतं वंति च शंसंति च तेनरात्रिः पवमानवती तेनो मे पव
 भवतः मानवतीभवतस्तेन ते समावद्भ्राजौ पंचदशस्तोत्रमहरित्याहुर्नरात्रिः पंचदशस्तोत्रा
 कथमुपेपंचदशस्तोत्रेभवतः केन ते समावद्भ्राजौभवत इति द्वादशस्तोत्राण्यपिशर्व
 राणिति स्तुतिर्देवताभिः संधिनाराथं तरेण स्तुवते तेनरात्रिः पंचदशस्तोत्राणि नो
 मे पंचदशस्तोत्रेभवतस्तेन ते समावद्भ्राजौभवतः परिमितं स्तुतं परितमं श्रीः
 नुशंसति परिमितं वैश्वतमपरिमितं सव्यमपरिमितं स्यावसुध्या इत्यतिशंसति ५
 स्तोत्रमतिवैप्रजात्मानमतिपशवस्तद्यस्तोत्रमतिशंसति यदेवास्यात्मात्मानं

तदेवास्यैतेनावसुंधेवसुंधे ॥ ६ ॥ इति प्रथमोऽध्यायः ॥ प्रजापतिर्वै सोमायराज्ञे इहि
 तरं प्रायच्छत्सुयांसा वित्रीतस्यैव सर्वदेवा वरा आगच्छन्तस्या एतत्सहस्रं बहवुमना
 करोद्यदेतदाश्विनमित्याचक्षते नारात्रिः न ह वै वतद्यदवाक्सहस्रं तस्मात्तत्सहस्रं वै
 वशं सेद्वयोवा प्राश्य घृतं शंसेद्यथा ह्वा इदमनोवारयोवाक्तो वर्तत एवं ह वै वाक्तो वर्त
 तेराकु निरिवोत्यतिथ्यन्नाह्यात तस्मिन्देवानसमजानतममेदमस्तु ममेदमस्ति
 तिते सजानाना अश्विनो बोजिमस्यायामहं स योन उज्जेष्यति तस्येदं भविष्यतीति
 तेनेरेवाधिगृहपतेरादित्यं काष्ठा मकुर्वत तस्मादाग्नेयी प्रतिपद्भवत्याश्विनस्याग्नि
 होता गृहपीतिः सराजेति तदेकमादुरग्निं मन्ये पितरमग्निमापिमित्येतया प्रतिपद्य
 तदिविशुक्रं यजतं सूर्यस्येति प्रथमं यवक्रुचाकाष्ठा मामोतीति तत्तन्नादित्यं यएन

पं० ४१

॥ ६ ॥

तत्र ब्रूयादग्निमग्निमिति वै प्रत्यपाद्यग्निमापात्स्यतीति शत्रवत्तथा स्यात्तस्मादग्निर्होता
गृहपतिः सराजेत्येतथैव प्रतिपद्येत गृहपतिवती प्रजातिमतीशांता सर्वायुः सर्वायुत्वा
यसर्वमायुरेत्येव वेद ॥ ७ ॥ तासां वै देवतानां माजिंधावन्तीनामसि सृष्टानां मग्निमु
खं प्रभमः प्रत्यपद्यत तमश्विना वन्वा गच्छतां तमब्रूतामपोदित्वा वां वा इदं जेष्याव
इति स तथेत्यब्रवीत्तस्य वै ममेहाप्यस्त्विति तथेति तस्मात्प्रत्यपाद्य कुरुतां तस्मादाग्नेय
माश्विने शस्यते ता उषसं वन्वा गच्छतां तमब्रूतामपोदित्वा वां वा इदं जेष्याव इति सा
तथेत्यब्रवीत्तस्य वै ममेहाप्यस्त्विति तथेति तस्मात्प्रत्यपाद्य कुरुतां तस्मादुषस्य मा
श्विने शस्यते ता विंदमन्वा गच्छतां तमब्रूतामावां वा इदं मधुवज्जेष्वाव इति न हतं द
धुषतुरपोदिहति वक्तुं स तथेत्यब्रवीत्तस्य वै ममेहाप्यस्त्विति तथेति तस्मात्प्रत्यपाद्य कुरु

॥ श्रीः ॥

॥ ६ ॥

रुतां तस्मादैंद्रमाश्विने शस्यते तदश्विना उदजयतामश्विना वाश्ववातां यदश्विना उ
जयतामश्विना वाश्ववातां तस्मादेतदाश्विनमित्याचक्षते श्वते यद्यत्कामयते य एवं
वेद तदा दुर्यच्छस्यत आग्नेयं शस्यत उषस्यं शस्यत ऐंद्रमथ कस्मादेतदाश्विनमित्या
चक्षत इत्यश्विनो हितु उदजयतामश्विना वाश्ववातां यदश्विना उदजयतामश्विना
वाश्ववातां तस्मादेतदाश्विनमित्याचक्षते श्वते यद्यत्कामयते य एवं वेद ॥ ८ ॥ अश्व
तरीरयेनाग्निराजिमधावत्तासां प्राजमानो यो निमक्कुरु यत्तस्मात्तान विजायंते गो
भिररुणे रुपा आजिमधावत्तस्मादुषस्यागताया मरुणा मि वै वृषसात्युषसो रूपामश्व
रथे नैंद्रमाजिमधावत्तस्मात्स उच्चैर्घोष उषदिमान् सत्रस्य रूपमैंद्रो हि स गर्दभ रथेना
श्विना उदजयतामश्विना वाश्ववातां यदश्विना उदजयतामश्विना वाश्ववातां त

स्वात्सल्यतजवोडुग्धदेहः सर्वेषामेतर्हिवाहनानामनाशिछोरेतसस्त्वस्यवीर्येनाहरतां
 तस्मात्सद्दिरेतावाजीतदाहुः सप्तसौर्याणि छंदोसि शंसं च ये वाग्नेयं यशो यस्य यथा
 श्विनं सप्त वै देवलोकाः सर्वेषु देवलोकेषु राधोतीति तत्तन्नादृत्य चाप्येव शंसं च ये
 वा इमे त्रिवृतो लोका एषामेव लोकानामभिजित्यैतदाहुः रुडृत्य जातवेदसमिति
 सौर्याणि प्रतिपद्येतेति तत्तन्नादृत्य यथैव गत्वा काष्ठा मपराधुयात्तादृक्तसूर्यो नो
 दिवस्याखिल्येते नैव प्रतिपद्येते यथैव गत्वा काष्ठा मभिपद्येतांते दृक्तुडृत्य जातवे
 दसमिति द्वितीयं शंसति चित्रं देवानामुदगादनीकमिति त्रैष्टुभमसौ वावचित्रं दे
 वानामुदेति तस्मादेतच्छंसति नमो मित्रस्य वरुणस्य चक्षस इति जागृतं तदा श्रीः
 पदमाशिषमेवैतेनाग्नास्त आत्मने च यजमानाय च ॥ ९ ॥ तदाहुः सूर्यो नातिश

॥ श्रीः ॥

॥ ७ ॥

* यदुबार्हतः प्रगाथस्तेन बृहतीनातिशंसत्यसित्वा शूरनो नुमदतिराथं तरो योनिं शंसति *

स्यो बृहतीनातिशस्यायत्सूर्यमतिशंसं द्रुह्ववर्चसमतिपद्येते यद्बृहतीमतिशंसं त्वा
 णानतिपद्येते तींद्रक्तुं न आसरेत्येद्रं प्रगाथं शंसति शिक्षाणो अस्मिन्सुरुक्ष्णतयाम
 नितीवाज्यातिरशीमहात्यसौ वावज्यातिस्तेने सूर्येनातिशंसति राथं तरेण वै संधि
 नाश्विनायस्तुवते तद्यथाथं तरो योनिं शंसति रथं तरेणैव स योनिताये शानमस्य
 जगतः स्वर्दशमित्यसौ वावस्वर्दक्षेन सूर्येनातिशंसति यदुबार्हतः प्रगाथस्तेन बृ
 हतीनातिशंसति बहवः सूरचक्षस इति मेत्रावरुणं प्रगाथं शंसत्यहवै मित्रो रात्रि
 र्वरुण उषे वा एषो होरात्रे आरसते योतिरात्रमुपेति तद्यन्मैत्रावरुणं प्रगाथं शंस
 त्यहोरात्रे योरेवैनं तदतिष्ठापयति सूरचक्षस इति तेन सूर्येनातिशंसति य
 दुबार्हतः प्रगाथस्तेन बृहतीनातिशंसति महीद्योः पृथिवी च नस्ते हि द्यावा पृथि

पं० ४२ वाविश्वशंभवेतिद्यावापृथिवीशंसतिद्यावापृथिवीवेतिप्रतिष्ठेइयमेवहप्रतिष्ठासावमु
 चतद्यद्यावापृथिवीयेहनिशंसतिप्रतिष्ठेयोरैवेनंतत्प्रतिष्ठापयतिदेवोदेवीधर्मणा
 सूर्यः शक्तिरिति तेन सूर्येनातिशंसति यदुगायत्री च जगती च ते देवहृत्योतेन बृह
 लोनातिशंसति वचस्य देवी मृचयस्य जन्मनो नयारोषाति न ग्रसदिति द्विपदांशो
 सति च तैधमुक्थमिति हस्मवा एतदा च क्षतं यदेतदा विवर्तनं निर्कृतिहस्मपाशिन्नुपा
 स्तय देव होता परिधास्यत्यथ पाशान् प्रति मोक्ष्यामीति ततो वा एता बृहस्पतिर्द्विपदाम
 पश्यन् नयारोषाति न ग्रसदिति तया निर्कृत्याः पाशिन्या अधराचः पाशानपास्यन्तद्य
 देतां द्विपदां होतांशंसति निर्कृत्या एव तस्याशिन्या अधराचः पाशानपास्यति स्वस्ये
 व होतो न्युच्यते सर्वायुः सर्वायुत्वाय सर्वमायुरेति य एवं वेद मृचयस्य जन्मन इत्य

॥ श्रीः ॥

सौवावमर्चयतीव तेन सूर्येनातिशंसति यदुद्विपदा पुरुष छंदसं सा सर्वाणि छंदं सास्या
 सा तेन बृहतां नातिशंसति ॥ १० ॥ ब्राह्मणस्पत्यया परिदधाति ब्रह्म वे बृहस्पतिर्ब्रह्मण्येवे
 नंतदंततः प्रतिष्ठापयत्येवापि त्रेविश्वदेवाय बृहस्पतये तया परिदध्यात्स जाकामः पशू
 कामो बृहस्पतेः स प्रजावारवंत इति प्रजया वै स प्रजावारवान्वयं स्याम पतयोरपीणामि
 ति प्रजावान्पशुमान्त्रियमान् वारवान् सवतियत्रैवो ब्रह्म नेतया परिदधाति बृहस्पतेः अति
 यदयो अर्हादित्येतया परिदध्यात्ति जस्मामो ब्रह्म वर्चसं कामोतीववान्यान् ब्रह्म वर्चसं
 हति यमो दीति यमो दिव वै ब्रह्म वर्चसं विसातीति वाव वै ब्रह्म वर्चसं सातियद्वा दय छवस
 क्रतुजानेति दीदाये वै वै ब्रह्म वर्चसं तदस्मा रुद्रविणधेहि चित्रमिति चित्रमिव वै ब्रह्म
 वर्चसं ब्रह्म वर्चसो ब्रह्म यशो सा सवतियत्रैवं विद्वानेतया परिदधाति तस्मादेवो विद्वानि

पं० ४२ तथैव पारदध्यादुल्लणस्यात्तेन सर्वनातिशंसति यदुच्यते संश्रितः शंसति सा सवाणिष्ठं दं
 ९ स्य स्यात्सति न ब्रह्मनातिशंसति गायत्र्या च त्रिष्टुप्ता च वषट्कुर्याद्ब्रह्मवैगायत्रि वीर्यं त्रि
 २४ ब्रह्मवर्षं पुत्रवत्सर्गैव तदीयं संदधाति ब्रह्मवर्चसौ वीर्यं वा न्भवति यत्रैव विद्वान्गायत्र्या च त्रि सी
 पुष्टान् च वषट्करोत्यश्विनो वायुना युवंसु दक्षो भाषिवत मश्विनोति गायत्र्या च विराजा
 च वषट्कुर्याद्ब्रह्मवैगायत्र्यं न विराद्ब्रह्मणैव तदन्नाद्यं संदधाति ब्रह्मवर्चसी ब्रह्मय
 ज्ञसीति वति ब्रह्माद्यमन्नमस्ति यत्रैव विद्वान्गायत्र्या च विराजा च वषट्करोति तस्मादेव वि
 द्वान्गायत्र्या चैव विराजा च वषट्कुर्यात्प्रवामं धांसि मद्यान्यस्तु रूपाषिवत मश्विनोत्ये ॥ श्रीः ॥
 वेतास्यो ॥ ११ ॥ चतुर्विंशमेतदहं प्रयत्नं त्यारं षणीयमेतेन वै संवत्सरमारभंत एतेन स्तो
 मांश्च षष्ठं दं सितैतेन सर्वा देवता अनारभ्यं वै तच्छंदो नारद आसा देवता यदेतस्मिन्नहं नि

नारसंतेतद्वारं षणीयस्यारं षणीयत्वं चतुर्विंशस्तोमो भवति तच्चतुर्विंशस्य चतुर्विंशत्वं
 तुर्विंशतिर्वा अर्धमासा अर्धमासश्च एव तत्संवत्सरमारभंत उच्यते कथं वाति पञ्चावो वा उच्यते
 निपत्रहनाम वरुणस्य पंचदशस्तोत्राणि भवन्ति पंचदशश्चाणि संमासो मासश्च ए
 व तत्संवत्सरमारभंत तस्य षष्टिश्च त्रिणि च शतानि स्तोत्राणि स्यात्संवत्सरस्या
 हान्यहः शच एव तत्संवत्सरमारभंतै मिश्रं म एतदहं स्यादित्याहु रग्निशोमो वै संवत्सरो न वा
 एतदन्यो मिश्रं मादहं धारं न विव्याचेति सयद्यग्निशोमस्या दश चत्वारिंशश्चायः पव
 मानास्यश्चतुर्विंशानां तत्राणि स्तोत्राणि तदुषष्टिश्चैव त्रिणि च शतानि स्तोत्राणि स्यात्संवत्सर
 संवत्सरस्याहान्यहः शच एव तत्संवत्सरमारभंत उच्यते एव स्यात्पञ्चासमृद्धो यज्ञः पञ्चासमृ
 द्धं सर्वं सर्वाणि चतुर्विंशानि स्तोत्राणि प्रत्यक्षाहु र्देवतदहं चतुर्विंशं तस्मादुच्यते एव स्यात् १२॥

२५०४

१०

बृहद्रथं तरे सामानो भवत एते वै यज्ञस्थनावो संपारिष्यो यद्बृहद्रथं तरे तास्यामेव त
 संवत्सरं तरेति पादौ बृहद्रथं तरे शिर एतदहः पादास्थे वत छियो शिरोस्थायंति पक्षौ वै वृ
 हद्रथं तरे शिर एतदहः पक्षास्थामेव त छियो शिरोस्थायुवते ते उप्तेन समवसृज्येय उप्ते
 समवसृजेयुर्यथैव छिन्नानौ बंधनात्तीरं तीरमुच्छंती प्लुवेतैव मेव ते स त्रिणास्तीरं
 तीरमुच्छंतः प्लुवेरन्य उप्ते समवसृजेयुस्तद्यदिरथं तरमवसृजेयुर्बृहत्तैवोप्ते अनव
 सृष्टे अथ यदि बृहदिवसृजेयुरथं तरेणैवोप्ते अनवसृष्टेयद्वैरथं तरंतद्वै रूपं यद्बृहत्त
 द्वैराजं यद्रथं तरंतद्वै करं यद्बृहत्तद्वै वत मेव मेते उप्ते अनवसृष्टे सवतो ये वा एव
 विद्वांस एतदह रूपं यत्स्यात्स्ववैतेहः शः संवत्सरमास्वाधमासश्चास्वामास
 शोष्वास्तोमांश्च छंदांसि चास्वा सर्वा देवतास्त एव तप्यमानाः सोमपी

श्रीः

१०

थं सप्तयंतः संवत्सरमभिषुण्वंत आसते ये वा अतर्द्ध्वं संवत्सरमुपयंति गुप्तं वै ते सारमक्षिनिद
 धते संवैगुरुत्तारः शृणात्यथ य एनं परस्तात्कर्मक्षिरास्वावस्ताडुपैति सवैस्वस्ति संवत्सरस्य
 पारमश्रुते ॥ १३ ॥ यद्वै चतुर्विंशंतं नमहाव्रतं बृहद्विवेनात्र होतारितः सिंचति तददीमहाव्रती
 येनाङ्गा प्रजनयति संवत्सरे संवत्सरे वैरेतः सिक्तं जायते तस्मात्समानं बृहद्विवो निष्केवल्यं
 ह सवत्येवं वा एनं परस्तात्कर्मक्षिरास्वावस्ताडुपैति य एवं विद्वानेतदह रूपं वैति स्वस्ति संवत्स
 रस्य पारमश्रुते य एवं वेद यो वै संवत्सरस्यावारं च पारं च वेद सवैस्वस्ति संवत्सरस्य पा
 रमश्रुतेति रात्रो वा अस्य प्रायणीयो वारमुदयनीयः पारं स्वस्ति संवत्सरस्य पारमश्रु
 ते य एवं वेद यो वै संवत्सरस्यावरोधनं चोद्धो धनं च वेद सवैस्वस्ति संवत्सरस्य पारम
 श्रुतेति रात्रो वा अस्य प्रायणीयो वारो धनं मुदयनी उद्धो धनं स्वस्ति संवत्सरस्य पार

य

पं०४२ मन्त्रतेय एवं वेदयो वै संवत्सरस्य प्राणोदानो वेदस्वस्ति संवत्सरस्य पारमन्त्रतेय इति रात्रौ स वै
 ११ वत्सज्ञा अस्य प्रायणीयः प्राण उदान उदयनीयस्वस्ति संवत्सरस्य पारमन्त्रतेय एवं वेदय एवं वेद
 १४ इति चतुर्थं पंचिकायां द्वितीयोऽध्यायः ॐ ज्योतिर्गोरायुरिति सोमेभिर्येत्ययं वै लोको
 २ ज्योतिरंतरिक्षं गौरसौ लोक आयुः स एवैष उत्तमस्वहे ज्योतिर्गोरायुरिति त्रीण्यहानि गो
 रायुर्ज्योतिरिति त्रीण्ययं वै लोको ज्योतिरसौ लोको ज्योतिस्ते एते ज्योतिषां सयतः स
 लोके ते ते नैते नोक्षयतो ज्योतिषां षष्ठं हेनयति तद्यदेते नोक्षयतो ज्योतिषां षष्ठं हेनयंत्य
 नयोरेव तल्लोकयो रसयतः प्रतितिष्ठंतो यंत्यस्मिंश्च लोके मुष्णिंश्चोसयो पयं द्वाष्ट श्रीः
 तद्देवचक्रं यदग्निः पूवः षष्ठः सस्ययावत्सितोऽग्निः क्षेमैतो प्रधीये चत्वारो मध्य ११
 उक्थ्यस्तन्नस्य गच्छति वैवर्त्तमानेन यत्र कामयते तत्स्वस्ति संवत्सरस्य पारमन्त्र

तेय एवं वेदयो वै तद्देदयत्रयमः षष्ठः स वै स्वस्ति संवत्सरस्य पारमन्त्रतेयस्तद्देदयद्वि
 तायो यस्तद्देदयत्तृतीयो यस्तद्देदयत्रयं चतुर्थो यस्तद्देदयसंचमः १५ प्रथमं षष्ठं कुरु
 हा पयंति षष्ठो निसवंति षड्वाक्रुतवक्रुतुशरवतत्संवत्सरमाभुवंतस्युतुशः संवत्सरे प्र
 तितिष्ठंतो यंत्यस्मिंश्च लोके मुष्णिंश्चोसयो पयं द्वाष्ट श्रीः
 वनसंवत्सरमाभुवंति मासत्रयः संवत्सरे प्रतितिष्ठंतो यंत्यस्मिंश्च लोके मुष्णिंश्चोसयो पयं द्वाष्ट श्रीः
 दशाहानि सवंति तानि द्वादधानवान्यानि नववान्यानि नववै प्राणानवस्वर्गलोकः प्रा
 णांश्चैव तत्स्वर्गोऽश्वलोकानाभुवंति प्राणेषु चैव तत्स्वर्गेषु च लोकेषु प्रतितिष्ठंतो यंत्य
 चतुर्थं षष्ठं कुरु पयंति चतुर्विंशतिरहानि सवंति चतुर्विंशतिर्वा अर्धमासा अर्धमास
 शरवतत्संवत्सरमाभुवंति अर्धमासत्रयः संवत्सरे प्रतितिष्ठंतो यंत्यस्मिंश्च लोके मुष्णिंश्चोसयो पयं द्वाष्ट श्रीः

पे० ४३ ति त्रिंशदहानिसवन्ति त्रिंशदक्षरावै किराट् विराकन्नाद्यै विराजमेव तन्मासिमास्यभिसं
 १२ पादयंतोयंतं न्नाद्यकामाः खलु वै सत्रमासततद्यद्विराजं मासिमास्यभिसं पादयंतोयंतं
 न्नाद्यमेव तन्मासिमास्यवरुंधानायंत्यस्मै च लोकायामुभे चोसास्यो ॥ ६ ॥ गवामयने
 आदित्या नयंति गावो वा आदित्यानामेव तदयने नयंति गावो वै सत्रमासतत्राफांशुंगाणि सिषा
 सत्यस्तासां दशमे मासि शफाः शृंगाण्यजायंतता अजुवन्यस्मे कामायादी सामत्या
 पामतमुत्तिष्ठमेति ताया उदतिष्ठं स्ता एताः शृंगिण्यो थयोः समापयिष्यामः संवत्सरमित्य
 सतता सामश्रद्धया शृंगाणि प्रावर्ततता एतास्तूपरा उर्जंतु सन्वत्समादुताः सर्वानृत
 वै आह्वोत्तरमुत्तिष्ठं तूर्जंतु सन्वत्सर्वस्य गावः प्रेमाणं सर्वस्य चारुतांगताः सर्वस्य
 प्रेमाणं सर्वस्य चारुतांगतां गच्छति य एव वेदादित्याश्च हवा अंगिरसश्च स्वर्गलोके स्य

धंतवयं पूर्वेष्वप्यमो वयमिति तेहादित्याः पूर्वस्वर्गलोकं जग्मुः पश्चेवांगिरसः पश्यां वा
 वर्षेषु यथावा प्रायणीयोतिरात्रं चतुर्विंश उक्थ्यः सर्वे क्षिप्तुवाः पकहा आस्यंत्यन्मा
 न्यहानितदादित्यानामयनं प्रायणीयोतिरात्रं चतुर्विंश उक्थ्यः सर्वे पृथ्याः पकहा आ
 स्यंत्यन्मान्यहानितदंगिरसामयनं सायथास्क्रतिरंजसायन्येव मक्षिप्तुवः प
 ५ कः स्वर्गस्य लोकस्यायथा महापथः पर्याण एवं पृथ्यः पकः स्वर्गस्य लोकस्य तद्य
 दुभास्यायं सुभाभ्यां वैयन्ति रथ्यसुभयोः कामयो रूपास्त्यै यश्चाक्षिप्तुवेषकहेयश्च
 पृथ्ये ॥ १७ ॥ एकविंशमेतदहस्ययंति विषुवं तं मध्ये संवत्सरस्यैतेन वै देवाः एकविं
 शेनादित्यं स्वर्गाय लोकयोदयच्छन्त एष इत एकविंशस्तस्य दशानस्तादहानिदि
 वाकाल्यस्य सवन्ति दशपरस्तान् मध्य एष एकविंश उक्तयतो विराजिप्रतिष्ठितं उभय

पं० ४३

१३

ताहिवाएषविराजितिप्रैष्ठितस्तस्मादेष्टोतरेमांलोकान्यन्नव्यथतेतस्यवैदेवाआदित्यस्यस्व
र्गलोकादवपाताददक्षितयुस्तंनिधिः स्वर्गलोकेरवस्तात्युत्तभुवन्तोमावैत्रयः स्व
र्गलोकास्तस्यपरान्चोतिपातादविसयुस्तंनिधिः स्वर्गलोकेः परस्तात्यस्तभुवन्तोमा
वैत्रयः स्वर्गलोकास्तत्रयोवस्तात्सप्तदशासवंतित्रयः परस्तान्मध्यएषएकविंशति
यतः स्वरसामसिधृततयतोहिवाएषस्वरसामसिधृतस्तस्मादेष्टोतरेमांलोकान्यन्न
व्यथतेतस्यवैदेवाआदित्यस्यस्वर्गलोकादवपातादविसयुस्तंपरमैः स्वर्गलोकेरवस्ता
त्युत्तभुवन्तोमावैपरमाः स्वर्गलोकास्तस्यपरान्चोतिपातादविसयुस्तंपरमैः स्वर्ग
लोकेः परस्तात्यस्तभुवन्तोमावैपरमाः स्वर्गलोकास्तत्रयोवस्तात्सप्तदशासवंति
त्रयः परस्तात्तेदोदोसंपद्यत्रयश्चतुस्त्रिंशतिचतुस्त्रिंशोवैस्तोमानामुत्तमस्तेषुवा

श्रीः

१२

एषएतदध्याहितस्तपतितेषुर्वाहिएषएतदध्याहितस्तपतिसवाएषउत्तरोस्मात्सर्वस्माद्
ताड्विष्यतः सर्वमेवेदमतिरोचंतयदिदंकिंचोत्तरोसवतियस्मादुत्तरोबुध्पतितस्मा
दुत्तरोसवतियएवंवेद॥१८॥ स्वरसाम्भउपयंतीमेवैलोकाः स्वरसामानुदमानैलोका
त्स्वरसामसिरस्पृष्वस्तत्स्वरसाम्भस्वरसामत्वंतद्यत्स्वरसाम्भउपयंत्येषेवैनंतलो
केषामिजांतितेषांवैदेवाः सप्तदशानांप्रवृत्त्यादविसयुः समाद्वैवैस्तोमाअविरुद्ध
इवमेहनप्रविशुयेरान्तितान्तसर्वैः स्तोमैरवस्तात्यार्षन्तसर्वैः पृष्ठैः परस्तात्तद्यदभि
जित्सर्वैस्तोमावस्ताड्वतिविश्वजित्सर्वपृष्ठैः परस्तात्तत्सप्तदशानुत्तयतः पृष्ठैः
तिधृत्याअप्रवृत्त्यायनस्यवैदेवाआदित्यस्यस्वर्गलोकादवपातादविसयुस्तंप
चभीरत्रिमभिरुदवयन्॥ रश्मयोवैदिवाकीर्त्यानिमहादिवाकीर्त्यपृष्ठंभवतिविक

पे० ४३ रं ब्रह्मसामं भासमभिष्टोमसामोभे बृहदथं तरे पवमानयोर्षे वतस्तदादित्यं पंचवीरश्मि
 १४ क्षिरुदयं तिष्ठत्या अनवपातादियोनः आदित्ये प्रातरनुवाकमनुब्रूयात्सर्वे त्वेवेन दह
 दिवा कार्यं सवति सौर्यं पशुमन्यं गश्वेतं सवनीयस्योपालं त्यमालं सरन्त्युदेवत्यं त्येत
 दहरेकविंशतिं सामिधेनीरनुब्रूयात्सत्यसाध्येत दहरेकविंशमेकपंचान्नतं द्विपंचान्नतं
 वांशस्त्वामध्ये निविदेदधातितावती रुत्तराः शंसति तातयुर्वै पुरुषः शतवीर्यः शतेन्द्रि
 यं आयुष्येवेन तद्दीयं इन्द्रिये दधाति ॥ १९ ॥ हरो हणं रोहति स्वर्गो वै लोको हरो हणं स्वर्गमे
 वतल्लोकं रोहति य एवं वेद य देव हरो हणां ३ ॥ असौ वै हरो होयो सौ तपति कश्चिद्वा श्रीः
 अत्र गच्छति स य हरो हणं रोहत्येतमेव तद्रोहति हंसवत्यारोहति हंसः शुचिषदित्ये १४
 षवै हंसः शुचिषदसुरंतरिक्षसदित्येष वै वसुरंतरिक्षसदोता वेदिषदित्येष

वे होता वेदिषदतिथिर्दुरोण सदित्येष वा अतिथिर्दुरोण सन्नुषदित्येष वै नृषदर सदित्येष वै
 वरसदरं वा एतत्समनां यस्मिन्नेष आसन्नस्तपत्युत सदित्येष वै सत्यसदोम सदित्येष वै
 व्यामसदोम वा एतत्समनां यस्मिन्नेष आसन्नस्तपत्युतादित्येष वा अजा अज्ञो वा एष
 प्रातरुदेत्येषः सायं प्रदिशति गोजादित्येष वै गोजाकृतजादित्येष वै सत्यजा अद्रिजा इ
 त्येष वा अद्रिजाकृतमित्येष वै सत्यमेष एतानि सर्वे ण्येषा हवा अस्य ह्रंदस्स संप्रत्यक्षमो
 नादिव नृपंतस्माद्यत्र क्वच हरोहं ॥ हरो हणं ॥ इंसवत्येवरोहं तास्यै स्वर्गकामस्यरोहं तास्यै
 हवा एतं पूर्वा ध्वानं मे द्युत्रादोगायत्री रूपं गोभूत्वा सोममाहरत्तद्यथाक्षेत्रज्ञमध्वनः पु
 रएतारं कुर्वीत तादृक्तद्य देवतास्यै यं वेतास्यै योयं पवत एष स्वर्गस्य लोकस्यासि वोहो
 त्यसु पुवाजिनं देवज्जतमित्येष वै वाजा देवज्जतः सहावानंत रुतारं रथानां मित्येष वै सहावां

५०४ स्तरुतैषहीमांलोकान्साद्यस्तरत्यरिष्टनेमिष्टतनाजमाशुभित्विषवाअरिष्टनेमिः
 १५ एतनानिहाशः स्वस्तयइतिस्वस्तितामाशास्तेनाह्यमिहादुवेमेतिह्यत्येवैनमेत
 दिइस्येवरातिमाजोडुवानाः स्वस्तयइतिस्वस्तितामेनास्तेनावमिवारुहेमेतिसमे वा
 स वैनमेतदधिरोहतिस्वर्गस्यलोकस्यमस्येसंपत्यैसंगत्याउवीनपृथ्वीबद्धलेगसी
 रेमावामेतौमापरैतौरिषामे तमि एवैतदहन्मंत्रयतआचपराचमेथत्सद्यः श्रियः
 शवसापंचरुष्टीः सूर्यइकज्योतिषापस्ततानेतिप्रत्यक्षंसूर्यमसिवदतिसहस्रसाः
 शतसाअस्वराहर्नस्मावरंतेयुवतिनश्यामित्याशुषमेवैतेनाशास्तआत्मनेच श्रीः
 यज्ञमानेस्यश्च ॥ २० ॥ आहूयहरोहणंरोहतिस्वर्गोवैलोकोहरोहणंवागाहावो २५
 ब्रह्मवैवाक्यसयदाकृतंतेतद्ब्रह्मणाहावेनस्वर्गलोकंरोहतिसपठःप्रथमरोह

तीमंतलोकमामोत्ययार्द्धचंद्रोतरिक्षंतदामोत्ययत्रिपद्यामुंतलोकमामोत्यथकेवल्य
 तदेतस्मिन्नितिछितियएषतपतित्रिपद्याप्रत्यवरोहतिथथाशारवाधारयमाणस्तदमु
 षिंल्लोकेप्रतितिष्ठत्यर्द्धचंद्रोतरिक्षेपठोस्मिंल्लोकआस्तेवतत्सर्गंल्लोकंयज्ञमानाअस्मि
 ल्लोकेप्रतितिष्ठत्ययएककामास्युः स्वर्गवाकामाः परांचमेवतेपांरोहेत्तेजयेयुर्हवस्व
 र्गलोकंनतेवास्मिंल्लोकज्योगिववसेयुर्मिथुनानिसूक्तानिशस्यंतैत्रेयुसानिचजागतानिच
 मिथुनंवैपशवः पशवश्चंद्रांसिपशूनामवरुध्ये ॥ २१ ॥ यथावैपुरुषएवंविषुवास्तस्ययथा
 दक्षिणोर्द्धएवंपूर्वोर्द्धोविषुवतोयथोत्तरोर्द्धएवमुत्तरोर्द्धोविषुवतस्तस्मादुत्तरइत्याच
 क्षंतंप्रवाडुकुसतः शिरएवविषुवान्निदलसंहितइववैपुरुषस्तद्वापिस्यूमेवमध्येवृी
 र्द्धोविज्ञायंततदाडुविषुवत्येवैतदहः शंसेदिषुवान्नाएतदुक्थानामुक्थंविषुवान्नि

५०४

१६

पुवानिति हविषुर्वतोऽसवंति श्रेष्ठतामश्नुत इति तत्तन्नादित्यं संवत्सर एव शंसेद्वेतो वा ए
तत्संवत्सरं दधतो यंतिया निवैपुरा संवत्सरा इतां सिजायंते यानि पंचमास्या निया निष
ण्मास्या निस्त्रा व्यंति वैतानि नवैतैर्क्षिजते यान्येव दशमास्या निजायंते यानि सांव
त्सरिका णितैर्क्षिजते तस्मात्संवत्सर एवैतदहः शंसेत्संवत्सरोत्येतदहराभ्यो तिसंव
त्सरं त्येतदहराभ्युवंत्येषह वै संवत्सरेण पाप्मानमपहत एव विषुवतांगे स्थो ह वै मासे
पाप्मानमहपते त्रीर्हो विषुवता पसंवत्सरेण पाप्मानं हते पविषुवताय एवं वेद वैश्व
कर्मणामृषसं सवनीयस्योपालं त्यमालं रन्दि रूपमुत्तयत एतं महाव्रती ये ह नाशो वै
वृत्रं हत्वा विश्वकर्मा भवत्प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा विश्वकर्मा भवत्संवत्सरो विश्वकर्मे
इमेव तदात्मानं प्रजापतिं संवत्सरं विश्वकर्माणामभ्युवंती इ एव तदात्मानि प्रजापतो

श्रीः

१६

संवत्सरो विश्वकर्मे प्यंततः प्रतितिष्ठति प्रतितिष्ठति य एवं वेद य एवं वेद ॥२२॥ इति च
तुर्यपांचिकायां तृतीयोऽध्यायः ॥ प्रजापतिरकामयत प्रजायेव क्ष्यान्त्या भितिसत
पोतप्यत सतपस्तत्वे मं द्वादशाहमपश्यदात्मान एवांगेषु च प्राणेषु च तमात्मन
एवांगे स्थश्च प्राणेषु स्थश्च द्वादशाधानिरमी भितेतमाहरत्तेनायजत ततो वै सोसा
वदात्मना प्रप्रजया पशुभिरजायत भवत्यात्मना प्रप्रजया पशुभिर्जायते य ए
वं वेद सो कामयत कथं नुगाय च्या सर्वतो द्वादशाहं परिस्स्य सर्वा मृदि मृध्ना
मितितं वै ते जसेव पुरस्तात्पर्यं सवच्छंदोऽस्मि मध्यतोऽस्तरेऽस्तपरिष्ठाद्वाय च्या स
र्वतो द्वादशाहं परिस्स्य सर्वा मृदि मा भोत्सवी मृदि मृध्ना तिय एवं वेद यो

पं०४

१७

शरीरं भूत्वा

वैगायत्रीपक्षिणीचक्षुभतीज्योतिभतीभास्वतीवेदगायत्र्यापक्षिण्याचक्षुभत्या
ज्योतिभत्याभास्वत्यास्वर्गलोकमेत्येषावैगायत्रीपक्षिणीचक्षुभतीज्योतिभती
भास्वतीयद्वादशाहस्तस्यावसितोत्तिरात्रौतौपक्षौयावंतरात्रिंशेमेतेचक्षुषीये
शौमध्यउक्थ्याः सजात्मागायत्र्यापक्षिण्याचक्षुभत्याज्योतिभत्याभास्वत्यास्वर्ग
लोकमेतियएवंवेद ॥ २२ ॥ त्रयश्चवाएतेत्र्यहाद्वादशममहराद्वावतिरात्रौयद्वाद
शाहोद्वादशाहानिदीक्षितोभवतियज्ञियएवतैसंवतिद्वादशरात्रीरुपसदउपैति श्रीः
शरीरमेवताभिर्धूनुतेद्वादशाहंप्रसूतोभूत्वाशुद्धः पूतोदेवताअयेतियएवंवेदप १७
द्विंशद्वादशाहः षड्विंशद्वादशरात्रौवृहतीवृहत्यावारतदयनंयद्वादशा

होवृहत्यावैदेवाइमांलोकानाश्रवततेवैदशप्तिरेवाक्षरैरिमंलोकमाश्रवतद्वादशभिरंत
रिसंदशभिर्दिवंचतुर्भिश्चतस्रोदिशोद्वास्यामेवास्मिंलुकेप्रत्यतिष्ठं प्रतितिष्ठतियए
वंवेदतदादुर्यदन्यानिष्ठंदांसिवश्रयांसिभूयोक्षरतराण्यथकस्मादेतांवृहतीत्याचक्षु
तइत्येतयादिदेवाइमांलोकानाश्रवततेवैदशप्तिरेवाक्षरैरिमंलोकमाश्रवतद्वादशभिरंत
रिसंदशभिर्दिवंचतुर्भिश्चतस्रोदिशोद्वास्यामेवास्मिंलुकेप्रत्यतिष्ठंस्तस्मादेतांवृहती
त्याचक्षुतेऽन्तेयद्यत्कामयतेयएवंवेद ॥ २४ ॥ प्रजापतियज्ञोवाएषयद्वादशाहः प्रजा
पतिर्वाएतेनाग्रेयजतद्वादशाहेनसोब्रवीद्वृत्तंश्चमासांश्चयाजयतमाद्वादशाहेनेति
तंदाक्षयित्वानपक्रमंगमायित्वाबुवन्देहिनुनोयत्वायाजयिष्यामइतितेस्यइषमूर्जं
प्रायच्छत्सेषोर्गुणुचमासेषुचनिहिताददतंवैततमयाजयंस्तस्माद्दद्याज्यः प्रति

पं०४०४ गृहं तो वै ते तमयाजयंस्तस्मात्प्रतिगृह्णतायाज्यामुत्तयेराभूवन्ति व एवं विद्वांसो यजं
 १८ ते च याजयन्ति च ते वा इमं क्रतुं वश्वमासांश्च उरव इवामन्यंत द्वादशाहे प्रतिगृह्यते
 वन्प्रजापतियाजयनो द्वादशाहेनेति स तथेत्यब्रवीत्त वै दीक्षध्वमिति ते पूर्वपक्षाः
 वै दीक्षन्तते पाभानमपाहृततस्मात्ते दिवे वा दिवे वत्पहतपाभानो परपासा अपरे
 दीक्षन्तते नतरां पाभानमपाहृततस्मात्ते तम इव तम इव तन पहतपाभानस्तस्मादेव
 विद्वान्दीक्षमाणेषु पूर्वः पूर्व एव दिदीक्षिषेतापभोपोनं हते य एवं वेद स वा अयं प्रजाप
 तिः संवत्सरः क्रतु पुनर्प्रत्यतिष्ठते वा इमः क्रतु वश्वमासांश्च प्रजापतावेव संवत्सरे न
 त्यतिष्ठंस्त एतेन्योन्यस्मिन्प्रतिष्ठिता एव ह वा वस क्रुत्विजिप्रतितिष्ठतियो द्वादशा
 हेन यजते तस्मादाहुर्न पापः पुरुषो याज्यो द्वादशाहेन नेदयं मयि प्रतितिष्ठति

मासे पुनः

श्रीः

१८

ज्येष्ठयज्ञो वा एष द्वादशाहः सर्वे देवानां ज्येष्ठो य एतेनाग्रे यजत श्रेष्ठयज्ञो वा एष द्वाद
 दशाहः सर्वे देवानां श्रेष्ठो य एतेनाग्रे यजत ज्येष्ठः श्रेष्ठो यजेत कल्याणी ह स मासवति
 न पापः पुरुषो याज्यो द्वादशाहेन नेदयं मयि प्रतितिष्ठति तींद्राय वै देवा ज्येष्ठ्या य
 श्रेष्ठ्या यनातिष्ठंत सो ब्रवीद्दृहस्पतियाजयमा द्वादशाहेनेति तमयाजयन्ततो वै
 तस्मै देवा ज्येष्ठ्या य श्रेष्ठ्या यातिष्ठंत ततिष्ठंते स्मै स्वा ज्येष्ठ्या य श्रेष्ठ्या य समस्मिन्स्वा
 श्रेष्ठतायां जानते य एवं वेदोर्ध्वो वै प्रथमस्त्यहस्तिर्यङ् मध्यमोर्वाङ् तमः सयह
 र्ध्वः प्रथमस्त्यहस्तस्मादयमग्निरूर्ध्वं उदीप्यत ऊर्ध्वोत्येतस्य दिग्यतिर्यङ् मध्य
 मस्तस्मादयं वायुस्तिर्यङ् पवतीति रश्मिरापो वहन्तिति रश्मीत्येतस्य दिग्यदवी

पं०४

१२

भां

उत्तमस्तस्मादसावर्वाङ्मृतपत्यर्वाङ्मृतवर्षत्यर्वाङ्मृतचिन्तनस्यदिक्सम्यं
चोवाङ्मेलोकाः सम्यंच एते त्र्यहाः सम्यंचोस्माङ्मेलोकाः श्रिये दीद्यतिय एवं वे
द॥२५॥ दीक्षावैदेवेभ्योपाक्रामत्तां वासंतिकाभ्यां मासास्यामन्वयुं जततां वासं
तिकाभ्यां मासानोदाभुवंस्तां त्रैमास्यां तां वार्षिकाभ्यां तां शारदाभ्यां तां हेमंतिका
भ्यां मासाभ्यामन्वयुं जततां हेमंतिकाभ्यां मासाभ्यां नोदाभुवंस्तां शैशिराभ्यां
मासाभ्यामन्वयुं जततां शैशिराभ्यां मासाभ्यां माभुवंनाभोतियमीश्रुतिनैर्नदि
पंनाभोतिय एवं वेदतस्माद्यं सत्रियादीक्षोपनमेदेतयोरेव शैशिरयोर्मोसयोरा
गतयोद्दक्षेत साक्षादेवतादीक्षायामागतायां दीक्षते प्रत्यक्षादीक्षां परिगृह्णाति

श्राः

१२

तस्मादेतयोरेव शैशिरयोर्मोसयोरागतयोर्धैवयाम्याः पञ्चवोये चारण्या अणिमा
णमेव तत्परुषिमाणं नियंति दीक्षारूपमेव तदुपनिषुवंते सपुरस्तादीक्षायाः प्राजापत्यं
पशुमालभते तस्य सप्तदशसामिधेनीरनुब्रूयात्सप्तदशो वै प्रजापतिः प्रजापतेरा
ह्येतस्य प्रियोजामदग्न्याभवंति तदा दुर्यदग्न्ये पुपशुपुयथ कृथा प्रियो सवत्यथ क
स्मादस्थिन्त सर्वेषां जामदग्न्य एवेति सर्वरूपा विजामदग्न्यः सर्वसमृद्धाः सर्वरूप एव
पशुपुः सर्वसमृद्धस्तद्यजामदग्न्याभवंति सर्वरूपताये सर्वसमृद्ध्यै तस्य वायु
व्यः पशुपुरोकाश्चोभवंति तदा दुर्यदग्न्ये देवत्यः उत पञ्चसंवत्य केथस्माद्वायव्यः प
ञ्चपुरोकाश्चः कियत इति प्रजापतिर्वै यज्ञो यज्ञस्यायातयामता या इति ब्रूयाद्यु

पं०४
२०
त

वायव्यस्तेन प्रजापतेर्नैति वायुत्वेन प्रजापतिस्तद्वत्कृष्णपवमानः प्रजापतिरिति
सत्रमुचेत्सन्नुप्याग्नीन्यजेरन्तर्मेदीक्षेरन्तर्मेदीक्षानुयुर्वसंतमभ्युदवस्यत्युर्वे
वसंत इषमेव तर्जमस्युदवस्य ॥ २६ ॥ छंदोसिवाभन्यान्यस्यायतनमस्यध्याय
गायत्री त्रिष्टुभश्च जगत्येचायतनमस्यध्याय त्रिष्टुभश्च गायत्र्येच जगत्येच जग
ती गायत्र्येच त्रिष्टुभश्च ततो वा एतं प्रजापतिर्व्यूहं छंदसं द्वादशाहमपश्यत्
माहरत्तेनायजते तेन स सवांकाभां छंदं स्य गमयत्सवांकाभां न्युहति यत्
वं वेद छंदोसिब्यूहं लुप्यात यामतायै छंदोस्येव ब्यूहं तित द्यथादोषैर्वानुकु
र्द्वान्यैरन्यैरश्रान्ततैरैरश्रान्ततैरैरुपविमोकांयां त्येवमेवैतच्छंदोभिरन्यैरन्यै

वा
श्रीः
२०

अश्रान्ततैरैरश्रान्ततैरैरुपविमोकांस्वर्गलोकं यंतिय छंदोसिब्यूहतीमौ वै लोको सहास्तां
तौ व्यैतां नावर्षन् समतपत्ते पंचजनान समजान ततौ देवाः समनयं स्तो संयंता
वेतं देवविवाहं व्यवहृतां रथं तरेणैवेयममूं जिन्वति बृहता सा विमानो धसेनैवेयम
मूं जिन्वति श्येतेना सा विमानो धूमेनैवेयममूं जिन्वति वृष्ट्या सा विमानो देवयजनमे
वेयममुप्यामदधा सवस्न सा वस्यामेतद्वा इयममुप्यादेव यजनमदधा द्यदे
तत्र चंद्रमसि कुरु भिव ॥ तस्मादापूर्यमाण पक्षे पु यजंत एत देवा पेक्षंत ऊषा
न सा वस्यांत द्वापितुरः कावषेयः उवाचोषः पोषो जनमेजय केतितस्माद्वा
प्येतहि गव्यमीमासूमानाः पृच्छंति संतितत्रोषाः इति ॥ ऊषो हि पोषो सौ वै लो
क इमं लोकमभिपयावतंतततो वैद्या वा एथि वीऽअसवतां नद्या वांतरिक्षान्नांत

पं०४

२३

रिसाङ्गमिः ॥ २० ॥ बृहच्चवाइदमग्रेरथंतरंचास्तोवाक्कवैतन्मनश्चास्तोवाग्ग्रेरथंतरं
मनोबृहत्तद्वत्सर्वससृजानंरथंतरमत्यमन्यततद्वत्तंतरंगममन्यसंमधत्तत
वैरूपमसृजततेद्वेष्टत्वारथंतरंचवैरूपंचवृहदत्यमन्येतांतद्वहदुर्भमधत्ततद्वे
राजमसृजततेद्वेष्टत्वावृहच्चवैराजंचरथंतरंचवैरूपंचाल्यमन्येतांतद्वत्तंतरंग
संमधत्ततछाक्कमसृजततानित्रीणिष्टत्वारथंतरंचवैरूपंचराक्करंचवृहच्च
वैराजंचाल्यमन्यततद्वहदुर्भमधत्ततद्वेवतमसृजततानित्रीण्यन्यानित्रीण्य
न्यानिषट्पृष्ठान्यासंस्तानितर्हित्रीणिछंदांसिषट्पृष्ठानिनोदानुबन्त्सागा
यत्रीगसंमधत्तसानुष्टुभमसृजतत्रिष्टुभसंमधत्तसापड्भिर्मसृजतजगतीर्ग
र्भमधत्तसातिष्ठंदसमसृजततानित्रीण्यन्यानित्रीण्यान्यानित्रीण्या

श्रीः

२३

षट्छंदास्यासंमधत्तपृष्ठानितानितथाकलं त्यंतकल्पतेयज्ञोपितस्यैजनतायैकल्पते
यवैवमेतांछंदसांचपृष्ठानांचकुत्तिंविद्वान्दीक्षतेदीक्षते ॥ २० ॥ इतिचतुर्थपंचि
चिकायांचतुर्थोऽध्यायः ॥ अग्निर्वैदेवताप्रथममहर्वहतित्रिवृत्तोमोरथंतरंसाम
गायत्रीछंदोयथादेवतमेनेनयथास्तोमंयथासामयथाछंदसंराधोतियऽएवंवे
दयद्वाएतिचप्रतिचतस्रथमस्याङ्गोरूपंयद्युक्तवद्यद्वयवद्यदाशुमद्यतिववद्य
त्यथमेपदेदेवतानिरुच्यतेयदयंलोकोऽस्यदितोयद्रथंतरंयद्रायत्रंयत्करिष्यदे
वतानिवैप्रथमस्याङ्गोरूपाण्युपप्रयंतोअध्वरमितिप्रथमस्याङ्गऽआख्यंभवति
प्रतिप्रथमेह० पंचायवायाहिदरांतेतिप्रउगमेतिप्रथमेहनिप्रथ० पमात्वारथंयथा
तयःइदंवसोस्तमंधऽइतिमरुत्वतायस्यप्रतिपदनुचरोरथवच्चपिववच्चप्रथमे

पं०४

२२

हनिप्रथम० पमिंदनेदीयेरदिहीतीइनिहवः प्रगाथः प्रथमेपदेदेवतानिरुच्यतेप्रथ
मेहनिप्रथम० पंप्रेतुब्रह्मणस्पतिरितिजाह्नणस्पत्यः प्रेतिप्रथमेहनिप्रथमस्याङ्गो
समग्निर्नतात्वंसोमक्रतुभिः पिबन्त्यपइतिधाव्याः प्रथमेषुपदेदेवतानिरुच्यंते सु
प्रथमेहनिप्रथमस्याङ्गोपंप्रवः इंद्रोयवृहतइतिमरुत्वतीयः प्रगाथः प्रेतिप्रथमेह
निप्रथम० पमायातिंद्रोवसवुपनइतिसूक्तमेतिप्रथमेहनिप्रथम० पमभित्वात्र
रनोनुमोभित्वापूर्वपातयइतिरथंतरं पृच्छंसवतिराथंतरं हनिप्रथमेहनिप्रथम० श्रीः
पयद्वावानपुस्तमपुराणाकितिधाव्यावृत्रेहेंद्रोनामानान्यप्राइत्येतिप्रथमेह
निप्रथम० पंपिवास्तस्यरसिनइतिसामप्रगाथः पिबवान्प्रथमेहनिप्रथमस्या० २२

ङ्गोरूपंत्यमृषुवानिनंदेवजूतमितिताक्ष्यंपुरस्तात्सूक्तस्यत्रांसतिस्वस्त्ययनंवैताक्ष्यः
स्विस्तितायैस्वस्त्ययनमेवतलुरुतेस्वस्तिसंवत्सरस्यपारमश्रुतेयः एवंवेद २२
आनः इंद्रोहरादानः आसादितिसूक्तमेतिप्रथमेहनिप्र० पंसंपातौसवतौनिषेव
त्यमरुत्वतीययोर्निविद्धानेवामदेवोवामदेवः ३३ इमांल्लोकानापचयत्तान्सं
तैः समपतद्यत्संपातैः समपतत्तसंपातानांसंपातत्वंतद्यत्संपातौप्रथमेहनिचं
सतिस्वर्गस्यलोकस्यसमष्ट्येसंपत्यैसंगत्यैतत्सवितुर्वृणीमहेद्यानोदेवसवि
तरितिर्वेश्वदेवस्यप्रतिपदनुचरौराथंतरं हनिप्रथमेहनिप्र० पंपुंजतेमनः उ
तपुंजतेधियइतिसावित्रंयुक्तवत्प्रथमेहनिप्र० पंप्रद्यावायज्ञैः पृथिवीः

कृतावृधेतिद्यावापृथिवीयंप्रेतिप्रथमेहनिप्र० पमिहेहवोमनसाबंधुतारंनेइत्यार्भ
 बंधदः॥ एतिचप्रेतिचतस्रथमेहस्याङ्गो रूपंतद्यत्येति सर्वमसाविष्यत्येप्यनेवास्मा
 लोकाद्यजमानाः इतितद्यदिहेह्वोमनसाबंधुतानरइत्यार्भेवंप्रथमेहनिशंस
 त्ययंवैलोकः॥ इहेहास्मिन्नेवैनांस्तल्लोकेरमयूतिदेवान्कुवेवृहद्वसः स्वस्त
 यः॥ इतिवैश्वदेवंप्रथमेपदेवतानिरुच्यंतेप्रथमेहनिप्र० पंमहोतवाः एतेध्वा
 नमेप्यंतोषवंतियेसंवत्सरंवादादशाहंवासतेतद्यदेवान्कुवेवृहद्वसः स्वस्त
 यः॥ इतिवैश्वदेवंप्रथमेहनिशंसतिस्वस्तितायैस्वस्त्ययनमेवतत्कुरुतेस्वस्तिसं
 वत्सरस्यपारमश्रुतेयः एवंवेदयेषांचैवंविद्वानेतद्धोतादेवान्कुवेवृहद्वसः

श्रीः

२३

प्रतससः प्रतवसोविरश्चिनइतिमारुतंप्रेतिप्रथमेहनिप्र० पं

स्वस्तयइतिवैश्वदेवंप्रथमेहनिशंसतिवैश्वानरायपृथुपाजसेविपइत्यार्भिमारु
 तस्यप्रतिपत्तयमेपदेदेवतानिरुच्यंतेप्रथमेहनिप्रथमस्या० पंजातवेदसेरुन
 वामसोममितिजातवेदस्यांपुरस्तात्सुक्तस्यशंसतिस्वस्त्ययनंवैजातवेदस्यास्व
 स्तितायैस्वस्त्ययनमेवतत्कुरुतेस्वस्तिसंवत्सरस्यपारमश्रुतेयः एवंवेदप्रतव्य
 सीन्व्यसंधातिमग्नयः॥ इतिजातवेदस्यांप्रेतिप्रथमेहनिप्र० समानमाग्निमा
 रुतंसवतियच्चाग्निष्टोमेयद्वैयज्ञेसमानंक्रियतेतत्प्रजायनुसमनंतितस्यात्स
 मानमाग्निमारुतंसवति ॥ ३० ॥ इंदोवैदेवताद्दीतीयमहर्वहतिपंचदशास्तो
 मोबृहत्सामत्रिष्टुछंदोयथादेवतमेनेनयथास्तोमंयथासामयथाछंदसंरा

धोतिमः एवं वेद यद्वै नेति न प्रेतियस्तिष्ठतं तद्वितीयस्याङ्गोरूपं यद्वर्ध्वं वयस्यतिव
 द्यदंतर्वद्यहृषण्वद्यहृधन्वद्यन्मध्यमेपदे देवतानिरुच्यते यदंतर्गिरिमस्थुदितं य
 द्वाहंतं यच्चैषु संयत्तुर्वदेवतानि वै द्वितीयस्याङ्गोरूपाण्यग्निं दत्तं वृणीमह इति द्विती
 यस्याङ्गोऽज्यं सवति कुर्वद्वितीये हनि द्वितीयस्याङ्गोरूपं वायो ये ते सहस्विण इ
 ति प्रउगंस्तः सोमक्रुता वृधेति वृधन्वद्वितीये हनि द्वितीयस्याङ्गोरूपं विश्वान
 रस्य वसति मिन्द्रः इत्सोमपाः एक इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदुचरो वृधन्वज्जात
 वेन्द्रद्वितीये हनि द्वितीयस्याङ्गोरूपं मिन्द्रनेदीयः एहिहात्यच्युतः प्रगाथः उत्तिष्ठ
 ब्रह्मणस्पतः इति ब्राह्मणस्पत्यः ऊर्ध्ववान् द्वितीये हनि द्वितीयस्याङ्गोरूपं मग्नि

श्रीः
२४

नेतात्वं सोमक्रतुभिः पिबन्त्यप इति धाय्या अच्युता हृदिं दाय गायतेति मरुत्वतीयः
 प्रगाथो येन ज्योतिरजनयन्नृता वृधः इति वृधन्वान् द्वितीये हनि द्वितीयस्याङ्गोरूपं
 मिन्द्रसोमं सोमपते पिबे मग्निं सूक्तं स जोषारुद्रैस्तृपदा वृषसेति वृषण्वद्विती
 ये हनि द्वितीयस्याङ्गोरूपं त्वामिन्द्रिहवामहे त्वं त्येहि चेरव इति वृहस्पतं सवति बार्ह
 ते हनि द्वितीये हनि द्वितीयस्याङ्गोरूपं यद्वा वानेति धाय्या अच्युतो मयं शरणवन्नग
 तिसाम प्रगाथो यच्चैदमद्ययदुच्यमासीदिति बार्हते हनि द्वितीये हनि द्वितीय
 स्याङ्गोरूपं त्वमृषुवातिनं देवजुत इति तास्यो अच्युतः ॥ २१ ॥ यात ऊतिरव
 माया परमेति सूक्तं जहि वृष्यानि कृणुही पराचः इति वृषण्वद्वितीये हनि द्विती

नि

यस्याङ्गोरूपविश्वोदेवस्यनेतुस्तत्सवितुर्वरेण्यमाविश्वदेवंसत्यतिभिर्वैश्वदे
वस्यप्रतिपदनुचरोबार्हतेहनिद्वितीयेहनिद्वितीयस्याङ्गोरूपमुदथ्यदेवःसवि
ताहिरण्ययेतिसावित्रमूर्ध्ववद्वितीयेहनिद्वितीयस्याङ्गोरूपंतेहिद्यावापृथिवी
विश्ववांभुवेतिद्यावापृथिवीयंस्तजन्मनीधिषणेऽअंतरायतऽइत्यंतर्वद्वितीयेह
निद्वितीयस्याङ्गोरूपंतसंनयंस्तवृतंविभ्रनापसइत्यासर्वेनसन्हरीऽइंद्रवाहावृष
ण्वसूइतिवृषण्वद्वितीयेहनिद्वितीयस्याङ्गोरूपंयज्ञस्यवोरथ्यंविश्वपतिंविश्वामिति
वैश्वदेवंवृषाकेतुर्यज्ञतोद्यामशायतेतिवृषण्वद्वितीयेहनिद्वितीयस्याङ्गोरूपंत
उशार्यातमंगिरसोवैस्वर्गायलोकायसत्रमासततेहस्मद्वितीयंद्वितीयमेवाह

रागत्यमुत्पंतितान्वाऽएतच्छार्यातोमानवोद्वितीयेहनिस्तत्तमशंसयज्ञतोवैतेप्रय
ज्ञमजानन्प्रस्वर्गलोकंतद्यदेतत्सूक्तंद्वितीयेहनिशंसतियज्ञस्यप्रज्ञाल्यैस्वर्गस्यलो
कस्यानुरव्याल्यैष्टस्यवृक्षोऽअरुणस्यनूसहऽइत्याभिमारुतस्यप्रतिपद्वृषण्व
द्वितीयेहनिद्वितीयस्याङ्गोरूपंवृक्षेराश्यायस्तमरवायवेधसऽइतिमारुतंवृषण्व
द्वितीयेहनिद्वितीयस्याङ्गोरूपंजातवेदसेसुनवामसोममितिजातवेदस्याच्यु
तायज्ञेनवर्धतजातवेदसमितिजातवेदस्यंवृधन्वद्वितीयेहनिद्वितीयस्याङ्गोरू
पमङ्गोरूपं ॥ ३२ ॥ इत्यंतरेयब्राह्मणेचतुर्थपंचिकायांपंचमोऽध्यायः ॥ ३३ ॥
शके १०१५ प्रमथानामसंबत्सरेवैशाशुद्विद्याचिंचककरो०शिवरामेणलिखितं
इदं पुस्तकं जनार्दन पाठ्यो हरडी किरस्य पुस्तकं दत्तमिति श्रीः श्रीः

पंचम पंचिका

: Pañchama Pañchika		: Title
:	:	: Author
:	:	: Editor
:	:	: Saka 1729 (1) : Year, Vols.
:	:	: Publisher
431	:	: Remarks

अथपंचमपंचिकाप्रारंभोयं॥श्री

पं. पं. ९

॥१॥

श्रीगणेशायनमः॥ हरिः ॐ नमः॥ विश्वे वै देवा देवतास्तृतीयमहर्ब
हंतिसप्तदशस्तोमो वै रूपं सामजगतीच्छंदो यथा देवतमे नैयथा न
स्तोमं यथा सामं यथा छंदं सं राध्नोति यः एव वेदय द्वै समा
नोदकं तत्तृतीयस्याङ्गो रूपं यदश्ववद्यदंतवद्यत्पुनरावृ
त्तं यत्पुनर्निवृत्तं यद्रतवद्यत्पर्यस्तवद्यत्रिवद्यदंतं रूपं य
दुत्तमं पदे देवतानिरुच्यते यदसौ को को भुदितो यद्वै रूपं
यज्जागतं यत्कृतं मेतानि वै तृतीयस्याङ्गो रूपाणि युष्वा
हि देवदूतमाऽअश्वाऽअग्नेरथीरिवेति तृतीयस्याङ्गमा

श्रीः

॥१॥

ज्यं भवति देववै तृतीयेनाङ्गास्वर्गलोकमायऽस्तानसुरारक्षांस्य
न्ववारयंतते विरूपाभवत विरूपाभवतेति भवंत आयं स्तेय द्वि
रूपाभवत विरूपाभवतेति भवंत आयऽस्तद्वै रूपं सामाभवत
द्वै रूपं स्य वै रूपं त्वं विरूपः पाप्मानाभूत्वा पाप्मानमपहतेय ए
वं वेदता हस्मान्वेवा गच्छंति स मे वस्तु ज्यंते तान्श्वाभूत्वा पद्मि
रपाप्मत यदश्वाभूत्वा पद्मि रपाप्मत तदश्वानामश्वत्वमभुते
यद्यत्कामयतेय एवं वेदत स्मादश्वः पशूनां जविष्ठस्तस्मा
दश्वः प्रऽपुदाहिनस्तपपाप्मानं हतेय एवं वेदत स्मादेत
दश्ववदाज्यं भवति तृतीये हनि तृतीयस्याङ्गो रूपं वायवाया

ल

ब्रा० पं १

॥ २ ॥

हिवीतये वायोयाहिशिवादिव इन्द्रश्च वायवेषां सुतानां माभिन्ने
वरुणे वयमश्विना विहगच्छत मायात्पदिः मिः सुतं सजूर्वि
रेवभिर्देवेभिस्तनः प्रिया प्रिया स्वि लो छिहं प्रउ गं समानोद
कं तृतीये हनितृतीयस्याङ्गोरूपं तं मिद्राधसेमं हेत्रय इन्द्र
स्य सोमा इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरो निनृत्तवच्चिव
तृतीये हनितृतीयस्याङ्गोरूपं मिद्रने दीय एदि ही लच्युतः
प्रगाथः प्रनृत्तं ब्रह्मणस्पतिरिति ब्राह्मणस्पत्यो निनृत्तवांस्तु
तीये हनितृतीयस्याङ्गोरूपं माग्निर्नेता त्वं सोम क्रतुभिः पिन्वं

श्रीः

॥ २ ॥

त्यप इति धाय्या अच्युतानकिः सुदासोरथं पर्यासनरीरमदिति
मरुत्वतीयः प्रगाथः पर्यस्तवांस्तृतीये हनितृतीयस्याङ्गोरूपं
अयं मामनुषो देवता तेति सूक्तं त्रिवचितीये हनितृतीयस्याङ्गो
रूपं यद्वाव इन्द्रनेरातं यदि द्रयावतस्त्वमिति वै रूपं पृच्छं भवति
राथं तरे हनितृतीये हनितृतीयस्याङ्गो पयद्वावानेति धाय्या
च्युता भित्वा शूरनो नुम इति रथं तरस्य यो निमनुस्निवर्तयति
राथं तरेत्येतदहं रायतनेनेन्द्रमिधातुशरणमिति साम प्रगा
थस्त्रिवांस्तृतीये हनितृतीयस्याङ्गोरूपं त्यमूषुवाजिनदे
वजूतमिति ताह्योच्युतः ॥ १ ॥ ये जात एव प्रथमो मनस्वानि

रू

ब्रा० पं १

॥ ३ ॥

तिस्रस्तुतंसमानोदकं तृतीये ह नितृतीयस्याङ्गोरूपं तदुसजनी
यमेतद्वाङ्मयं इत्येन्द्रियं यत्सजनीयमेतस्मिन्वैरास्यमानं इन्द्रमिन्द्र
दियमाविशतितद्वाप्याङ्गं चंदोगास्तृतीये ह निबद्धं वाङ्मयं इन्द्रस्य
इन्द्रियं शंसंतीति तदुगात्समदमेतेन वै गत्समदं इन्द्रस्य प्रियं धाम
मोपागच्छत्सपरमं लोकं मजयदुपेन्द्रस्य प्रियं धाम गच्छति
जयति परमं लोकं यः एवं वेद तत्सवितुर्वृणीमहे यानो देव
सवितरिति वैश्वदेवस्य प्रतिपदनुचरो राथंतरे ह नितृतीय
ह नितृतीयस्याङ्गोरूपं तद्देवस्य सवितुर्वार्यं महं हितिसा
वित्रं मंतो वै महदंतं स्तृतीये ह नितृतीयस्याङ्गोरूपं तेन द्या पृ
स्तृतीयमह

श्रीः

॥ ३ ॥

वायुधिवीर्यं भीरुतेति द्यावापृथिवीयं द्युतश्रिया द्युतएचा द्युता
द्युतेति पुनराद्युतं पुनर्नितृतीये ह नितृतीयस्याङ्गोरूपं म
नरं वोजातो अनभीशुस्त्वय्य इत्याक्षं वं रथस्थिचक्र इति त्रिव
त्तृतीये ह नितृतीयस्याङ्गोरूपं परावतो ये दिधिषंत आप्यमि
ति वैश्वदेव मंतो वै परावतो तस्त्वृतीये ह नितृतीये ह नितृ
तीयस्याङ्गोरूपं तदुगायमेतेन वै गयः पूतो विश्वेषां देवा
नां प्रियं धामोपागच्छत्सपरमं लोकं मजयदुपविश्वेषां दे
वानां प्रियं धाम गच्छति जयति परमं लोकं यः एवं वेद वैश्व
नरायधिषणा मृता द्युध इत्याग्निमास्तस्य प्रतिपदं तो वै

ब्रा० पं० ९

॥ ४ ॥

धिषणांतस्तृतीयमहस्तृतीयेहनितृतीयस्याङ्गोरूपधाराव
रामस्तोष्टृष्ट्वोजसरतिमास्तबहुभिर्व्यातृत्यमंतोवेव दंत
स्तृतीयमहस्तृतीयेहनितृतीयस्याङ्गोरूपजातवेदसेसुन
वामसोममितिजातवेदस्याच्युतात्वमग्रेप्रथमोअंगिराक्
भिरितिजातवेदस्यंपुरस्तादुदकंस्तृतीयेहनितृतीयस्या
ङ्गोरूपसंतममित्युत्तरंअहमभिवदतिसंतत्येसंततैरव्यहे
रव्यवर्तिनैर्यंतियएवंविद्वांसोयान्ति ॥ २ ॥ आप्यंतेवेस्ता
माआप्यंतेछंदांसितृतीयेहन्यतदेवततउच्छिष्यतेवागित्ये
वतदेतदक्षरंअक्षरंवागित्येकमक्षरमक्षरमितिअक्षरं

श्रीः

॥ ४ ॥

सएवैषउत्तरस्यहोवागेकंगोरेकंधोरिकंततोवैवागेवचतुर्थमहर्
हतितद्यच्चतुर्थमहर्न्यूंस्वयंत्येतदेवतदक्षरमभ्यायच्छंत्येतद्वृ
यंत्येतत्प्रविभावयिषंतिचतुर्थस्याहुउद्यत्याअन्नंवेन्यूंस्वोय
देववाअभिगेष्टाश्चरंत्यथान्नाधंप्रजायंततद्यच्चतुर्थमह
र्न्यूंस्वयंत्यन्ममेवतत्प्रजनयंत्यन्नाद्यस्यप्रजात्येतस्माच्च
तुर्थमहर्जातवद्भवतिचतुरक्षरेणन्यूंस्वयेदित्याहुश्चतुष्पा
दावैपशवः पशूनामवरुध्येत्यक्षरेणन्यूंस्वयेदित्याहु
स्त्रयोवाइमेत्रिवृत्तोलोकाएषामिवलोकानामभिजित्या
एकाक्षरेणन्यूंस्वयेदितिहस्माहलांगलायनोब्रह्मामो

ब्रा० पं१

॥५॥

द्वयएकाक्षरावैवागेषावावसंप्रतिन्यूंखंन्यूंखयतियएकाक्ष
रेणन्यूंखयतीतिद्व्यक्षरेणैवन्यूंखयेत्यतिछायाएवद्विप्रति
छेवैपुरुषश्चतुष्पादाः पशवोयजमानमेवतद्विप्रतिछेचतु
ष्पातुपशुपुप्रतिछापयतितस्माद्व्यक्षरेणैवन्यूंखयेन्मुखतः
प्रातेरनुवाकेन्यूंखयतिमुखतोवैप्रजाअन्नमदंतिमुखतए
वतदन्नाद्यस्ययजमानंदधातिमध्यतआज्येन्यूंखयतिम
ध्यतोवैप्रजाअन्नंधिनातिमध्यतएवतदन्नाद्यस्ययजमा
नंदधातिमुखतोमध्यंदिनेन्यूंखयतिमुखतोवैप्रजाअन्न
मदंतिमुखतएवतदन्नाद्यस्ययजमानंदधातितदुभयतो न्यूं

श्रीः

॥५॥

खंपरिगृह्णातिसवनाभ्यामन्नाद्यस्यपरिगृहीत्यै॥ ३॥ वाग्वै
देवतान्चतुर्थमहर्वहलेकविंशतिस्तोमोवैस्तजंसामानुष्टुप्
छंदोयथादेवतमेनेनयथास्तामंयथासामयथाछंदसरोधो
तियः एवंवेदयद्वाएतच्चप्रतिचतुर्थस्यार्द्रोरूपंयध्ये
वप्रथममहस्तदेतत्पुनर्यच्चतुर्थयद्युक्तवद्यद्वयवद्यदाशु
मद्यासिबवद्यत्तथमेपदेदेवतानिरुच्यंतेयदयंलोकोभ्यु
दितोयज्जातवद्यद्वयद्युक्तवद्यद्वाचोरूपंयद्वैमदंयद्विरि
फितंयद्विछंदायद्वनातिरिक्तंयद्वैराजंयदानुष्टुभंयत्क
रिष्यद्यत्तथमस्याद्भोरूपाण्याधिनः स्वदृक्किमिरिति

१. द्वोरूपंमेतानिवैचतुर्थस्य ।

ब्रा० पं १

॥ ६ ॥

चतुर्थस्याह आज्यं भवति वैमदं विरिक्तं विरिक्तस्य च
चैव चतुर्थं हनि चतुर्थस्याहो रूपं मष्टं पांक्तं पांक्तो यज्ञः पां
क्ताः पशवः पशूनामवरुध्येता उदराजगत्याजगत्यातः
सवन एष्यहस्तेन चतुर्थस्याहो रूपं ता उ पंचदशानुष्ट
भ आनुष्टभं ह्येतदहस्तेन चतुर्थस्याहो रूपं ता उ विंशति
र्गायत्र्यः पुनः प्रायणीयं ह्येतदहस्तेन चतुर्थस्याहो रूपं
तदेतदस्तु तमशस्तमया तयामसूक्तं यज्ञ एव साक्षात्
द्यदेतच्चतुर्थस्याह आज्यं भवति यज्ञादेव तद्व्यज्ञं तन्वते
वाचमेव तत्पुनरुपयंति संतत्ये संतत्ये रव्यवच्छिं

श्रीः

॥ ६ ॥

नैर्यंति य एवं विद्वांसो यंति वायो भुक्ते अयामिति विहिहे
त्रा अवीता वायो रातं हरीणां मिंद्रश्च वायवेषां सोमानामा
चिकितानसूक्तं आनो विश्वाभिरूतिभिस्त्यमुवा अप्रह
णमपत्यं हृजिनं रिपुभं वितमेन दीतम इत्यानुष्टभं प्रज
गमेति च प्रेति च शुक्लवज्रचतुर्थं हनि चतुर्थस्याहो रूपं
तत्वायज्ञे भिरामह इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदं मिह इ
त्यायां म्यमिवेतदहस्तेन चतुर्थस्याहो रूपं मिदं वसो सु
तमंध इंद्रे दीय एदि हि प्रेतु ब्रह्मण स्यात्तरि प्रेते तात्वं सो
मक्रतुभिः पिबंत्यपः प्रवइंद्राय बृहत् इति प्रथमेनाह

सा

आ० पं१

॥७॥

समानआतानश्चतुर्थेहनिचतुर्थस्याङ्गोरूपंशुधीहवमिंद्र
मारिषण्यइतिसूक्तं हववच्चतुर्थेहनिचतुर्थस्याङ्गोरूपंम
रुत्वांइंद्रवभोरणायेतिसूक्तंमुग्रंसहोदामिहतंऊनेमति
हववच्चतुर्थेहनिचतुर्थस्याङ्गोरूपंतडुत्रैष्टुभंतेनप्रतिष्ठित
पदेनसवनंदाधारायतनादेवैतेननप्रच्यतेइमंनुमायिनं
ऊवइतिपर्यासोहववांश्चतुर्थेहनिचतुर्थस्याङ्गोरूपंता
उगायत्र्यागायत्र्योवाऽएतस्यचहस्यमध्यंदिनंवध्नातित
हेतुहोवहतियस्मिन्निविद्धीयतेतस्माद्वायुर्वापुनिवि
दंधधातिपिवासेममिंद्रमंदनुत्वाशुधीहववावोपान

श्रीः

॥७॥

स्यादिरितिबैराजंपृष्ठंभवतिबार्हतेहनिचतुर्थेहनिचतुर्थस्या
ङ्गोरूपंयद्वावानेतिधाय्याच्युतात्वामिंद्रहवामहइतिबृहतो
योनिमनुनिवर्तयतिबार्हतेत्येतदहरायतनेनत्वमिंद्रप्रवृत्ति
धितिसामप्रगाथोरस्तिहाजनितेतिजातवांश्चतुर्थेहनि
चतुर्थस्याङ्गोरूपंत्यमृषुवाजिनंदेवजूतमितितास्थ्याच्यु
तः॥४॥ कुहश्रुतइंद्रःकस्मिन्नयेतिसूक्तंवेमदंविरिफितं
विरिफितस्यक्रंषश्चतुर्थेहनिचतुर्थस्याङ्गोरूपंयुध
स्यतेएवमस्यस्वराजइतिसूक्तंमुक्तंसहोदंजितुषं

ब्रा० पं१

॥ ८ ॥

भुम्भे मिति जातवच्चतुर्थे हनिचतुर्थस्याङ्गोरूपं तदुच्चैः सुभंतेन प्रति
ष्ठितपदेन सवनं दाधारायतनादेवैतेन न प्रच्यवतेत्यमुवः सत्रासा
हमिति पर्यासो विश्वासुगीर्धायतमित्यभ्यायाम्यमिवेतदहस्तेन
चतुर्थस्याङ्गोरूपं ताउगायत्र्यो गायत्र्यो वाऽएतस्य अहस्यमध्यं
दिनं वहंति तद्वै तच्छंदो वहतियस्मिन्निविद्धीयते तस्माद्गायत्री
षु निविदं दधाति निश्चो देवस्य नेतुस्तत्सवितुर्वरेण्यमाविश्वदे
वस सति मिति वैश्वदेवस्य प्रतिपदनुचरो बार्हते हनिचतुर्थे ह
निचतुर्थस्याङ्गोरूपमा देवो याति सविता सुरत्न इति सावित्र

श्रीः

॥ ८ ॥

* प्रभुक्रैतु देवी मनीषेति वैश्वदेव प्रेति भुक्तवच्चतुर्थे हनिचतुर्थस्याङ्गोरूपं *

धु

मेतिचतुर्थे हनिचतुर्थस्याङ्गोरूपं प्रधावायज्ञैः पृथिवी नमो भिरिति
धावा पृथिवी यप्रेति चतुर्थे हनिचतुर्थस्याङ्गोरूपं प्रक्रभुभ्यो हूतमि
ववाचमिष्य इत्यार्षवप्रेति चवाचमिष्य इति चतुर्थे हनिचतुर्थस्या
ङ्गोरूपं ताउविच्छंदसः संति द्विपदाः संति चतुष्पदास्तेन चतुर्थस्याङ्गो
रूपं वैश्वानरस्य सुभंतौ स्यामि त्याग्निमारुतस्य प्रतिपदितो जात इ
ति जातवच्चतुर्थे हनिचतुर्थस्याङ्गोरूपं कर्ष्यक्तानरः सनीका इति
मारुतं न किं तेषां जनूषिवेदेति जातवच्चतुर्थे हनिचतुर्थस्याङ्गो
रूपं ताउविच्छंदसः संति द्विपदाः संति चतुष्पदास्तेन चतुर्थस्या
ङ्गोरूपं जातवेदसं सुनवामसोममिति जातवेदस्याच्युताधि नरो

आ.पं१

॥२॥

हृदि धातिभिररण्योरिति जातवेदस्य हस्तच्युतीजनयंतेति जातवच्चतु
र्थे हनिचतुर्थस्याङ्गोरूपं ता उविच्छंदसः संतिविराजः संतित्रिष्टभस्तेन
चतुर्थस्याङ्गोरूपमङ्गोरूपं ॥ ५ ॥ इति पंचमपंचिकायां प्रथमोऽध्यायः ॥
हं गौर्वदेवतापंचममहर्वति त्रिणवस्तेमः शाकुरं सामपंक्तिश्चंदोय
थादेवतमेनेनयथास्तौ मयथा सामयथा छंदसं राधोतियः एवं देयदे वे
नतिनप्रेतिय लिच्छतंतत्पंचमस्याङ्गोरूपं यथेवद्वितीयमहस्तेदेत श्री
तुनयत्पंचमयद्वयवद्यत्तवद्यदंतवेद्यद्वयवद्यद्वयध्वन्यध्वन्य
ध्यमेपदे देवतानिरुच्यते यदंतरि स्थमभ्युदितं यदुग्धवद्यद्वयवद्य
क्षेनुमद्यस्तुभिमद्यन्मद्वयत्परुरूपं यदध्यासवद्विद्वुद्रा इव हि प

वे
श्रीः
॥२॥

शवोयज्जागतं जागता हि पशवोयद्वाहंतं बार्हता हि पशवोयत्पांक्तं पांक्ता
हि पशवोयद्वा मंवा मं हि पशवोयद्वा मंवा मं हि पशवोयद्वा विष्मद्वा विहि प
शवोयद्वा पुष्मद्वा पुहि पशवोयद्वा कुरंयत्पांक्तं यत्कुर्वद्यद्वितीयस्याङ्गो
रूपमेतानि वै पंचमस्याङ्गोरूपाणि ममूषुवो अतिथिमुषवुधमिति पंच
मस्याङ्ग आज्यं भुवति जागत मध्यासवत्सभुरूपं पंचमहनि पंचमस्या
ङ्गोरूपमानो यस्तविस्मृता मानो वायो महत नैरथेन पृथुपाजसा बहवः
सूरचक्षस इमा उवां दिविष्टयः विवासुतस्य रसि नो देव देवो विसृदे
यं देवं बृहदुगायिषे वच इति बार्हंतं प्रउगं पंचमहनि पंचमस्याङ्गो
रूपं यत्पांचजन्यया विरोति मरुत्वतीयस्य प्रतिपत्पांचजन्ययेति

दि

ब्रा० पं २

१०

पंचमेहनिपंचमस्याङ्गोरूपमिंद्रसोमपाएकइंद्रोदीययदित्युक्तिश्च
अलणस्पतेग्निर्नेतात्वंसोमक्रतुभिः पितृन्त्यसोमहृदिंद्रायगायततिदि
तीयनाङ्गासमानआतानः पंचमेहनिपंचमस्याङ्गोरूपमवितासिसु
न्वोत्तुक्तवर्हिषइति सूक्तं महत्यांक्तं पंचपदं पंचमेहनिपंचमस्याङ्गो
रूपमित्याहिसोमइन्मदइति सूक्तं महत्यांक्तं पंचपदं पंचमेहनिपंच
मस्याङ्गोरूपमिंद्रपिवतुभ्यंसुतोमदायेति सूक्तं महत्त्रैष्टुभंतेनप्र
तिष्ठितपदेनसवनंदाधारायतनादेवैतेननप्रच्यवतेमस्त्वाइंद्रमी श्रीः
दूइतिपर्यासेनेतिनप्रेतिपंचमेहनिपंचमस्याङ्गोरूपंताउगाय ॥१०॥
ज्यागायज्योवाऽएतस्यत्रहस्यमध्यंदिनंवहंतितद्वैतस्त्वंदोवह

तितर्देतच्छेवहवियस्मिन्निविद्दीयतेतस्माद्गायत्रीषुनिविदं दधाति ॥६॥
महानात्मीषत्रस्तुवतेशाक्षरेणसाम्नाराथंतरेहनिपंचमेहनिपंचमस्याङ्गो
रूपमिंद्रोवाएताभिर्महानात्मानंनिरमिमीततस्मान्महानात्म्योथोइमेवैलो
कामहानात्म्यइमेमहांतइमान्वैलोकान्प्रजापतिः सृष्ट्वेदंसर्वमशक्नोद्यदि
दंकिंचयदिमालोकान्प्रजापतिः सृष्ट्वेदंसर्वमशक्नोद्यदिदंकिंचतच्छक्यो
भवंस्तच्छकरीणांशकरीत्वंताऊर्ध्वाःसीमोभ्यसृजतयदूर्ध्वाःसीमोभ्यसृ
जततस्मिमाअभवंस्तस्मिमानांसिमात्वंस्वादोरिस्थाविषूवतउपनोहरि
भिः सुतमिंद्रंविश्वाअवीदृधन्तित्यनुरूपोवृषण्वान्पृश्निमान्महान्वृध
न्वान्पंचमेहनिपंचमस्याङ्गोरूपंयद्वावानेति धाय्याच्युतोभित्वाशूरनो
नुमइतिरथंतरस्ययोनिमनुनिमनुनिवर्तयतिराथंतरंत्येतदहरायतने

नमोषुत्वावाघतश्चनेतिसामप्रगाथो ध्यासवान्यशुरूपं पंचमेहनिपंचमस्याङ्कोरु
पंत्वसूषुवाजिनंदेव जूतमिति ताक्ष्योच्युतः ॥७॥ प्रदं ब्रह्म ब्रह्म त्वयैषा विथेति सू
क्तं पांक्तं पंचपदं पंचमेहनिपंचमस्याङ्कोरुपं मिंद्रोमदायवा वृध इति सूक्तं मद्र
स्यांक्तं पंचपदं पंचमेहनिपंचमस्याङ्कोरुपं सत्राभदासस्तव विश्वज न्या इति
सूक्तं मद्रैष्टुमंतेन प्रतिष्ठितपदेन सवनं दाधारायतनादेवै तेन न प्रच्यव
तेतमिंद्रं वाजयामसीति पर्यासः स वृषा वृषभो भुवदिति पशुरूपं पंचमेह
निपंचमस्याङ्कोरुपं ताउगाययोगात्र्योवा एतस्य त्र्यहस्य मध्यं दिनं वह
तितद्वैतं दौवहतियस्मिन्निविद्धीयते तस्माद्वायत्रीषु निविदं दधाति तत्
सवितुर्वृणीमहे द्या नो देव सवितरिति वैश्वदेवस्य प्रतिपदनुचरो राथं त

श्रीः

॥११॥

सी

रहनिपंचमेहनिपंचमस्याङ्कोरुपमुडुष्यदेवः सविता दमूना इति सा
वित्रमादाशुमेस्तु वितिभूरिवाममिति वामं परुरुरूपं पंचमेहनिपंचम
स्याङ्कोरुपं महीद्यावाष्टि वीरुहज्येष्ठे इति द्यावाष्टि वीर्यं रुद्रो
क्षेति परुरुरूपं पंचमेहनिपंचमस्याङ्कोरुपं मृभुर्विभवा वाज इंद्रो नो
अक्षेत्यार्नवं वाजो वैपरावः परुरुरूपं पंचमेहनिपंचमस्याङ्कोरुपं
सूक्तेजनं सुव्रतं नव्यसिरिति वैश्वदेवमध्यासवत्परुरुरूपं पंचमेहनि
पंचमस्याङ्कोरुपं हविष्यांतमजरं स्वाविदीत्याग्निमारुतस्य प्रति
पद्विष्मत्पंचमेहनिपंचमस्याङ्कोरुपं वपुर्नुतत्रिकितुषेचिद
स्त्विति मारुतं वपुष्मत्पंचमेहनिपंचमस्याङ्कोरुपं जातवेदसे सुन

ब्रा० पं० २
॥१२॥

६३

वामसोममितिजातवेदस्याच्युताग्रिर्होताग्रहपतिः सराजेतिजा
तवेदस्यमध्यासवत्पशुरूपं पंचमेहनिपंचमस्याङ्कोरूपं ॥८॥
देवक्षेत्रं वा एतद्यत्तमहर्ह्वक्षेत्रं वा एतआगच्छतियेषमहरा
गच्छंति न वै देवाः अन्योन्यस्य गृहे वसंति न तु र्क्तो गृहे वसन्तीत्या
ऊस्तद्यथायथमूलिजकलुयाजां न्यजंत्यसंप्रदांतद्यथर्त्तु यं
न्यक्त्ययंतियथायथं न तास्तदाङ्गुर्न तु प्रेषैः प्रेषितव्यं न तु प्र
षैर्वषट्कुलं वा वाक्कुतुप्रेषा आप्यते वै वाक्षष्टेहनीति यदुतुप्र
षैः प्रेषेयुर्यदुतुप्रेषैर्वषट्कुर्यवाचमेव तदाप्तांश्रान्तामृक्णावही ॥१२॥
वहराविणीमृच्छेयुर्यद्वेभिर्न प्रेषेयुर्यद्वेभिर्न वषट्कुर्युरच्युता

श्रीः

द्यज्ञस्य च्यवेंदेनाज्ञात्वाणात्प्रजापतेः पशुभ्योजित्माईयुस्तस्मा
दग्नेभ्यएवाधिप्रेषितव्यमग्नेभ्येऽधिवट्कुल्यंतन्नेवाचमा ष
सांश्रान्तामृक्णावहीवहराविणीमृच्छंति नान्युताद्यज्ञस्य च्यवं
तेन यज्ञात्वाणात्प्रजापतेः पशुभ्योजित्मायंति ॥९॥ मारुच्छेपीरु
पदधतिपूर्वयोः सवनयोः पुरस्ताद्विस्थितयाज्यानां रोहितवैना
मैतच्छंदोयत्मारुच्छेपमेतेन वा इन्द्रः सप्तस्वर्गलोकानरोहद्गो
हति सप्तस्वर्गलोकान्यएवं वेदतदाङ्गुर्यत्तंच पदा एव पंचमस्या
ङ्कोरूपं षट्पदाः षष्ठस्याथ कस्मात्सप्तपदाः षष्ठेहृच्छस्यतइति
षड्विंशपदैः षष्ठमहराश्रुवांस्मि पश्चिद्येवैतदह्यत्सप्तमंतदेव

ब्रा० पं२

१३

त

सप्तमेनपदेनाभ्यारभ्यवसंतिवाचमेवतत्पुनरुपयंतिसंतत्येसंत
तैरुच्यहेरव्यवच्छिन्नैर्यंतियएवंविद्वांसोयंति ॥१०॥ देवास्तरावा
एषुलोकेषुसमयंतंततेवैदेवाः षष्ठेनैवाङ्गेभ्योलोकेभ्योस्तरांभ्रा
एतदंततेषांयान्यंतर्हस्तीनानिस्त्रयानिस्तान्यादायसमुद्रं प्रोष्य
तएतेनैवच्छंदसानुहोन्यांतर्हस्तीनानिबस्त्रयानिस्तान्याददत्ततयदेतत्
दंपुनः पदसएवाङ्कुराआसजनायाद्विषतोवसुदत्तेनिरैभ्यः सर्वे नमे
भ्योलोकेभ्योनुदतेयएवंवेद ॥११॥ द्यौर्वैदेवताषष्ठमहर्बह श्रीः
तित्रयस्त्रिंशस्तोमोरेवतंसामातिच्छंदश्चंदोयथादेवतमे ॥१३॥
नेनयथास्तोमंयथासामयथाच्छंदसंराध्नोतियएवंवेदयंदे

समानोदर्कंतत्षष्ठस्याङ्गोरूपंयथेवतृतीयमहस्तदेतत्पुनर्यत्षष्ठंयद
श्ववयदंतवयत्पुनरावृत्तंयत्पुनर्निरुत्तंयद्वतवयत्पर्यस्तवयत्रिवय
दंतर्हस्तीनानिस्त्रयानिस्तान्यादायसमुद्रं प्रोष्य
तएतेनैवच्छंदसानुहोन्यांतर्हस्तीनानिबस्त्रयानिस्तान्याददत्ततयदेतत्
दंपुनः पदसएवाङ्कुराआसजनायाद्विषतोवसुदत्तेनिरैभ्यः सर्वे नमे
भ्योलोकेभ्योनुदतेयएवंवेद ॥११॥ द्यौर्वैदेवताषष्ठमहर्बह श्रीः
तित्रयस्त्रिंशस्तोमोरेवतंसामातिच्छंदश्चंदोयथादेवतमे ॥१३॥
नेनयथास्तोमंयथासामयथाच्छंदसंराध्नोतियएवंवेदयंदे

आ० पं२
१४

तोमेदेवासोदिव्येकादशसेयमदशद्रुमसमृणच्युतमितिप्रउगंपारुखे
पमतिच्छंदाः सप्तपदं षष्ठे हनिषष्ठस्याङ्गोरूपं सपूर्व्यो महानामिति मरु
त्तलीमस्य प्रतिपदं तो वै महदंतः षष्ठमहः षष्ठे हनिषष्ठस्याङ्गोरूपं
नय इन्द्रस्य सोमा इन्द्रनेदीय एदिहि प्रनूनं ब्रह्मणस्पतिरग्निनेता
त्वं सोमकृतुभिः पिब्यंत्यपो न किः सुदासौरथमिति तृतीयेनाङ्गा
समान आतानः षष्ठे हनिषष्ठस्याङ्गोरूपं यत्वं रथमिंद्रमेधसात
य इति सूक्तं पारुखे पमतिच्छंदाः सप्तपदं षष्ठे हनिषष्ठस्याङ्गोरूपं
पंसयो वृषा वृष्ट्यभिः समोका इति सूक्तं समानोदर्कं षष्ठे हनि
षष्ठस्याङ्गोरूपं मिंद्रमरुत्व इह पाहि सोममिति सूक्तं तेभिः साकं

श्रीः
१४॥

महति
३

कंपिबतु वृत्रवा दइत्यंतो वै स्वादोतः षष्ठमहः षष्ठे हनिषष्ठस्याङ्गोरूपं
तुडं त्रैष्टुमंतेन प्रतिष्ठितपदेन सवनं दाधारायतनादेवैतेन न प्रच्यवते
महयेन वा इदमिति पर्यासा स्वर्मरुत्वनाजितमित्यंतो वै जितमंतः ष
ष्ठमहः षष्ठे हनिषष्ठस्याङ्गोरूपं ताजगायत्र्यो गायत्र्यो वा एतस्य च्य
हस्यमध्यं दिनं वहंति तद्वै तच्छंदो वहतियस्मिन्निविद्धायते तस्मा
द्रायत्रीषु निविदं दधाति रेवतीर्नः संधमादे रेवा इदेव तस्तोतेति
रेवतं पृष्ठं भवति बार्हते हनिषष्ठे हनिषष्ठस्याङ्गोरूपं यद्वावाने
ति धाय्याच्युतात्वा मिद्धि हवां बहंतो योनिमनु निवर्तयति बार्ह
तत्येतदहरायतनेने इमिद्वनतानय इति सामप्रगाथो निवृत्त

ब्रा० पं२

१५॥

ति

वान्धवे हनिषष्ठस्याङ्गोरूपं तस्य मूषुवाजिनं देवजुतमिति तास्यैवाच्युतः ॥१२॥
एन्द्रयास्युपनः परावत इति सूक्तं पारुषेयमतिब्रह्मदाः सप्तपदं षष्ठे हनिषष्ठ
स्याङ्गोरूपं प्रधानं तस्य महतो महानीति सूक्तं समानोदकं षष्ठे हनिषष्ठस्या
ङ्गोरूपं मभूरकोरयि पतेरयीणामिति सूक्तं रथमातिष्ठतु विनृम्णभीम
मित्यंतो वै स्थितमंतः षष्ठमहः षष्ठे हनिषष्ठस्याङ्गोरूपं तदुत्रैष्टभं तेन प्रति
ष्ठितपदेन सवनं दाधाराय तना देवै तेन न प्रच्यवत्पनो हरिभिः स्तुतमि
ति पर्याप्तं समानोदकः षष्ठे हनिषष्ठस्याङ्गोरूपं ता उगाय च्योगाय
च्योवा एतस्य च्यहस्य मध्यं दिनं वहंतं देवैर्ब्रह्मं दोवहति यस्मिन्निविष्ट
यते तस्माद्रायत्री षुनिविदं दधाति भित्तं देवं सवितारमो एयोरिति

श्रीः

१५॥

अध्वर

वैश्वदेवस्य प्रतिपदतिब्रह्मदाः षष्ठे हनिषष्ठस्याङ्गोरूपं तत्सवितुर्वरेण्यं दोषो
आगादित्यनुचरो तौ वै गतमंतः षष्ठमहः षष्ठे हनिषष्ठस्याङ्गोरूपं मुदुष्यं दे
वः सविता सवायेति सावित्रं शश्वत्तमंतं देवा वाङ्मिरस्छादित्यंतो वै स्थितमंतः
षष्ठमहः षष्ठे हनिषष्ठस्याङ्गोरूपं कतरापूर्वा कतरा परा योरिति द्यावा ए
थि वीर्यं समानोदकं षष्ठे हनिषष्ठस्याङ्गोरूपं किमु श्रेष्ठः किं विष्टेन आ
जगन्नुपनोवाजा मृभुक्षा इत्याभर्वन्नाराशं संत्रिवत् षष्ठे हनिषष्ठस्या
ङ्गोरूपं मिदमित्यारो इं गृहं वचा ये यज्ञेन दक्षिणया समक्ता इति वैश्व
देव १३ नाभाने दिष्टं रासतिना भाने दिष्टं वै मानवं ब्रह्म चर्यं वसंतं
भ्रातरो निरभजन्तो ब्रवीदित्ये किं मत्स्यमभाक्तेत्येतमेव निष्ठावमेदि ॥१५॥

ब्रा० पं२

॥१६॥

तारमित्यब्रुवंस्तस्मादप्येतर्हि पितरं पुत्रानि छावो बवदिते तेवान्वक्षते सपि
तरमेत्याब्रवीत्वां हवावमत्यंततामिहुरितितं पिता ब्रवीन्मा पुत्रकतदा दृष्ट्वा
अंगिरसो वा इमे स्वर्गाय लोकाय सत्रमासते तेषां पञ्चमे वाहरां मुखंति गत्य
तानि ते सूक्तेषु हनिशंसयतेषां यत्सहस्रं सत्रपरिवेषणं तत्ते स्वर्ग्यतोदा
स्यंतीति तथेति तानुपैत्यतिगृभ्णीति मानवं सुमेधस इति तमब्रुवन्किं
कामो वदसीति दमेव वः पञ्चमहः प्रज्ञापयानीत्यब्रवीदथ यद्दत्तत्सहस्रं स
त्रपरिवेषणं तन्मे स्वर्ग्यतो दत्तेति तथेति तानेते सूक्तेषु हन्यशंसय श्रीः
ततो वै ते प्रयज्ञमजानन्स्वर्गलोकं तद्यते देसूक्तेषु हनिशंसतिय ॥१६॥
तस्य प्रज्ञात्यै स्वर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै तं स्वर्ग्यतो ब्रुवन्नेतत्ते ब्राह्म

ति

त
णसहस्रमितदेनं समाकुर्वाणं पुरुषः कृच्छशावास्युत्तरं उपोत्याया ब्रवीन्मम
वा इदं मम वैवास्तुहमिति सो ब्रवीन्मत्यं वा इदमदुरितितमब्रवीत्तद्वै नो तवै
वपितरि प्रभृदिति सपितरमेतं पिता ब्रवीन्नुते पुत्रकादुरित्यदुरेवमइत्य
ब्रवीत्तु मे पुरुषः कृच्छशावास्युत्तरं तउपोदतिष्ठन्मम वा इदं मम वैवास्तु
हमिति सादितेति तं पिता ब्रवीत्तस्यैव पुत्रकतत्तत्तु सतुभ्यं दास्यतीति सपु
नरेत्याब्रवीत्तव हवाव किल भगवद्दमिति मे पिता हेति सो ब्रवीत्तदहं तुभ्य
मेव ददामि य एव संत्यमवादीरिति तस्मादेवं विदुषा संत्यमेव वादितव्यं स ए
ष सहस्रसन्निर्मत्रो यन्नाभा नेदिच्छउपेनं सहस्रं नमति प्रषच्छेना द्वा स्वर्गं
लोकं जानाति य एव वेद ॥१४॥ तान्येतानि सहचराणि त्याचक्षते नाभा

ब्रा० पं२

॥१७॥

नेदिष्ठं वा रुखिल्या वृषा कपिमेव यामरुतं तानि सहे वसंसे धर्षामंत रियात्तद्य
जमानस्यांतरियाद्यदिनाभानेदिष्ठं रेतास्यांतरियाद्यदिवालखिल्याः प्राणा
नस्यांतरियाद्यदि वृषा कपिमात्मानमस्यांतरियाद्यद्ययामरुतं प्रतिष्ठाया
एनं च्यावयेद्देव्यै च मानुष्यै च नाभानेदिष्ठं नैव रेता सिंचत्तद्वालखिल्याभिर्व्य
करोत्सु कीर्तिना काक्षावतेन योनिं व्यहापय डुरो यथा तव शर्मन्मदेमेतित
स्माज्यायान्तस्नानार्भः कनीयांसं संतं योनिं न हिनस्ति ब्रह्मणा हि सकृत्त ए
व यामरुतेनैव करोति तेनेदं सर्वमेतवैकृतमेति यदिदं चाहं श्वकृष्णमहर्ज
नं चेत्याग्निमास्तस्य प्रतिपदहं श्वाहं श्वेति पुनरावृत्तं यत्पुनर्निवृत्तं षष्ठे ह
निषष्ठस्याङ्गोरूपं मध्वो वोनामभास्तं यजत्रा इति मास्तं बहूभिर्व्याह

ब्राः
॥१७॥

वधीया

तुल्यमंतो वै बहंतः षष्ठमहः षष्ठे ह निषष्ठस्याङ्गोरूपं जातवेदसे स्मन वामसो
ममिति जातवेदस्याच्युता सप्रलथा सह सा जायमान इति जातवेदस्य
समानोदकं षष्ठे ह निषष्ठस्याङ्गोरूपं धारयं धारयन्निति शंसति प्रसंसा
द्वा अंतस्य विभायतद्यथा पुनराग्रं यं पुनर्निग्रं यं मंतं मेयूरं वा ततो धा
रणाय निहन्यात्तादृक्तद्यद्धारयद्धारयन्निति शंसति संतत्यै संतते ख्य
व हेरव्यां हि नैर्यं तिय एवं विद्वांसो यं तियंति ॥१८॥ इति पंचमपंचिका
यां द्वितीयोऽध्यायः ॥ यद्वा एतच्च प्रतिवतत्सप्तमस्याङ्गोरूपं यध्ये
व प्रथममहस्तदेवैतत्पुनर्यत्तदेवैतत्पुनर्यत्सप्तमं यधुक्तवद्यद्वयव
द्यदाशुमद्यतिववद्यत्प्रथमे पदे देवतानि रुच्यते यदयं लोकोभ्युदि

ब्रा० पं३

॥१८॥

त

॥ ६ ॥ तोयज्जातवद्यदनिरुक्तं यत्करिष्यद्यस्य मस्याङ्गोरूपं निवेस
सप्तमस्याङ्गोरूपाणि समुद्रादूर्मिर्मधुमांजदारदितिसप्तमस्याङ्गाज्यं
भवति निरुक्तं सप्तमेहनि सप्तमस्याङ्गोरूपं वाग्नेसमुद्रो नैवे वाकृक्षा
यतेन समुद्रः क्षीयते तद्यदेतत्सप्तमस्याङ्गाज्यं भवति यज्ञादेव तद्यज्ञं
तन्वते वाचमेवं त्पुनरुपयंति संतत्यै संततैस्त्र्यहैरव्यवच्छिन्नैर्यंति य एवं वि
द्वांसो यं त्याप्यंते वै स्तोमा आप्यंते ब्रह्मांसि वच्छेह नित्यं वै वाद आज्येना
वदानानि पुनः प्रत्यभिचारयं त्यात यामताया एवमेवैतत्स्तोमांश्च
ब्रह्मांसि च पुनः प्रत्युपयं त्यात यामताये यदेतत्सप्तमस्याङ्गा
ज्यं भवति तदु त्रैष्टुभांश्चिष्टुप्रातः सवन एष च्यह आवायो भूषणं

श्रीः

॥१८॥

दि

पारपनः प्रयाभिर्यासिदाश्वांसमच्छिनो नित्युद्भिः शतिनीमिरध्वं प्रसेता
जीरोष्मध्वरेष स्थाधेनायव इन्द्रमादना सोयावांशतं नियुतोयाः सहस्रं प्रय
द्वांशतं नियुतोयाः सहस्रं प्रयद्वां मित्रावरुणा स्पर्धं भागोमताना सत्यार्थे
नानो देवशवसायादिशुभिश्च बोधेष्टेष्टुष्टो अर्च्यं अक्षोदसाधाय
सासस्त्र एषेति प्रउगमिति च प्रतिच सप्तमेहनि सप्तमस्याङ्गोरूपं तदु त्रै
ष्टुभं त्रैष्टुभिः प्रातः सवन एष च्यह आत्वारथं यथोतय इदं वसो सुतमं धइ
इनेदीय एहि त्रैष्टुभं सप्तमस्यातिरग्निर्न तात्वं सोमं क्रतुभिः प्रवइद्राय बह
त इति प्रथमेनाङ्गासमान आतानः सप्तमेहनि सप्तमस्याङ्गोरूपं कयारु
भासवयसः सनीका इति सूक्तं न जायमानो न शतेन जात इति जातवत्सप्त

पिन्वंत्यपः ३

आ० पं०
॥ १९ ॥

मेहनिसप्तमस्याङ्गोरूपंतडुकयाभुभीयमेतद्वै संज्ञानंसंतनिसूक्तं यत्कयाभु
भीयमेतेन हवा इंदो गस्त्यो मरुतस्ते समजानत तद्यत्कयाभुभीयं शंसति सं
ज्ञात्या एव तद्वायुर्धृतयोऽस्य प्रियस्या लुकर्या देवास्य कयाभुभीया तडु चैष्ट
भंतेन प्रतिष्ठित पदेन सवनं दाधाराय तनादेवैतेन न प्रच्यवते तस्य संस्रमेषं मेह
यास्व विंदमिति सूक्तमस्य नवा जं हवनस्य दं रथमिति रथवत्सप्तमेहानिस
प्तमस्याङ्गोरूपंतडु जागतं जगत्सो वा एतस्य अहस्य मध्यं दिनं वहति तद्वै
तच्छंदो वहतियस्मिन्निविद्दीयते तस्माज्जगतीषु निविदं दधाति मिथु
नानि सूक्तानि रास्यं ते त्रैष्टुभानि च जागतानि च मिथुनं वै पशवः पश
वाश्छंदो माः पशूनामवरे ध्ये ह्यामिदि हवामहे त्वं त्येहि च रव इति बृह

श्रीः

॥ १९ ॥

सृष्टं भवति सप्तमेहनियदेव षष्ठ्याङ्गो रूपं यद्दृहत्तद्वै राजंय
द्रथंतरंतकाकरं यद्दृहत्तद्वै वतंतद्यद्दृहत्तद्वै भवति बृहतेन तद्दृहत्तद्वै भव
ति बृहतेन तद्दृहत्तद्वै त्र्युत्तभुवंत्यस्तो मरुतं त्राययद्रथंतरंतस्यात्कृतं तं स्या
तस्माद्दृहदेव कर्तव्यं यद्वावानेति धाय्याच्युता भित्वा भूरनो नुम इति र
थंतरंत्यो निमनुनिवर्तयति राथंतरंत्येन दहराय तनेन पिबासुतस्य
रसिन इति सामप्रगाथः पिबवान्त्सप्तमेहनिसप्तमस्याङ्गोरूपं त्यम्
षुवाजिनंदेव जूतमिति ताक्ष्याच्युतः ॥ १६ ॥ इन्द्रस्य नुवीर्याणि प्रबोच
मिति सूक्तं प्रेति सप्तमेहनिसप्तमस्याङ्गोरूपंतडु त्रैष्टुभंतेन प्रतिष्ठि
त पदेन सवनं दाधाराय तनादेवैतेन न प्रच्यवते भित्तं मेषं पुरु रूतमृग्मि

ब्रा० पं ३
॥२०॥

यमिति सूक्तं यद्वावप्रेतिर्देते भीतिसप्तमेहानिसप्तमस्याङ्कोरूपं तदुजागतं जगत्या
वाएतस्य च हस्यमध्यं दिनं वहंतितद्वैतं होवहति यस्मिन्निविदीयते तस्माज्ज
गतीषु निविदं धातिमिथुनानि सूक्तानि शस्यंते त्रैष्टुभानि च जागतानि च
मिथुनं वै पशवः पशवश्चंदोमाः पशूनामवरुध्यैतत्सावितुर्दृणीमंहयानो देव
सवितरिति वैश्वदेवस्य प्रतिपदनुचरो राथं तरेहानिसप्तमेहानिसप्तमस्याङ्को
रूपमसित्वा देवसवितरिति सावित्र्यद्वावप्रेतिर्देते भीतिसप्तमेहानिसप्तमस्या
ङ्कोरूपं प्रेतां यज्ञस्य शंभुवेति यावाएधि वीय प्रेतिसप्तमेहानिसप्तमस्या
ङ्कोरूपं मयं देवाय जन्मन इत्यार्भवं जानवत्सप्तमेहानिसप्तमस्याङ्कोरूपं
माया हिवनसा सहेति द्विपदाः शंसति द्विपाद्वे पुरुषश्चतुष्पादाः पशवः

श्रीः
॥२०॥

मिति

पशवः चंदोमाः पशूनामवरुध्यैतद्यै द्विपदाः शंसति यजमानमेव तद्विप्रतिष्ठं चतु
ष्पात्सु पशुषु प्रतिष्ठापयत्येभिरग्नेऽवो गिर इति वैश्वदेवमेतिसप्तमेहानिसप्तम
स्याङ्कोरूपं तान्युगायत्राणि गायत्रत्तृतीयसवन एष च हो वैश्वानरो अजीज
न इत्याग्निमारुतस्य प्रतिपज्जातवत्सप्तमेहानिसप्तमस्याङ्कोरूपं यद्विप्रि
भमिषं मारुतं प्रेतिसप्तमेहानिसप्तमस्याङ्कोरूपं जातवेदसे स्तनवामसोम
मिति जातवेदस्याच्युता हूतं वो विश्ववेदसमिति जातवेदस्य मानिरुक्तं स
प्तमेहानिसप्तमस्याङ्कोरूपं तान्युगायत्राणि गायत्रत्तृतीयसवन एष च हो
१० यद्वैनेति न प्रेतियास्तिष्ठत तदष्टमस्याङ्कोरूपं यद्वैनेति न प्रेतियास्तिष्ठत
देवैतसु नर्यदष्टमं यद्वैनेति न प्रेतियास्तिष्ठत तदष्टमस्याङ्कोरूपं यद्वैनेति न प्रेतियास्तिष्ठत

प

ब्रा-पं३
॥२९॥

नम्यमेव देवतानि रुच्यते यदंतरिक्षमभ्युदितं यद्यत्रियमहं दयद्विहृतव
यत्तु नर्वयत्तु नर्वयद्वितीयस्याङ्कोरूपमेतानि वा अष्टमस्याङ्कोरूपा एव वि
वो देवमग्निभिः सजोषा इत्यष्टमस्याङ्कोरूपं भवति द्यव्यष्टमेहन्यष्टम
स्याङ्कोरूपं तदुच्चैष्टुभं त्रिष्टुष्टु प्रातः सवन एष व्यहः कुविहंगनमसायेव धा
सः पीवो अन्तरिक्षे रथः स्रमेधा उच्चक्षुषसः सुदिना भरि प्राजुरांता हूतान
दभाय गोपायावतरः स्रन्वो यावदोजः प्रतिवां सरउदिते स्रत्तुर्धेनुः प्रल
स्य काम्यं दुभाना ब्रह्माण्डं शोपया हि विद्वानूर्ध्वो अग्निः सुमतिं वस्वो अ
श्रुतस्यानः सरस्वतीं कृषाणेति अउगं प्रतिवदंतर्वद्विहृतवदूर्ध्ववद
ष्टमेहन्यष्टमस्याङ्कोरूपं तदुच्चैष्टुभं त्रिष्टुष्टु प्रातः सवन एष व्यहो विभ्राम

ब्राः
॥२९॥

रस्यवस्यति मिंद्रइत्सो मषा एकं इंदने दीय एदित्युतिष्ठ ब्रह्मणस्पतेभिर्नेतात्वं
सोमक्रतुभिः पिबंत्यपोरुहं दिंदाय गायतेति द्वितीयेनाङ्कासमान आतानी
ष्टमेहन्यष्टमस्याङ्कोरूपं रांसामहा मिंद्रयस्मिन्निष्वा इति सूक्तं महद्दष्टमेह
न्यष्टमस्याङ्कोरूपं महश्चित्म मिंद्रयत एतानि तिसूक्तं महद्दष्टमेहन्यष्टमस्या
ङ्कोरूपं पिबा सोममभियमुग्रतर्द इति सूक्तं पूर्वगव्यं महिष्टणा न इंदेति
महद्दष्टमेहन्यष्टमस्याङ्कोरूपं महा इंदो नृवदा चर्षणि प्रा इति सूक्तं म
हद्दष्टमेहन्यष्टमस्याङ्कोरूपं तदुच्चैष्टुभं तेन प्रतिष्ठितं पदेन सवनं दाधारा
यतना देवैतेन न प्रन्यवतेतमस्य द्यावा पृथिवी सचेतस इति सूक्तं यदेत
एवानो महिमानमिंद्रियमिति महद्दष्टमेहन्यष्टमस्याङ्कोरूपं तदुजा

पं० पं३

॥२२॥

गतं जगत्सोवा एतस्य ज्यहस्य मध्यं दिनं बहं तित द्वैतं दोव हति यस्मिन्निवि
दीयते तस्माज्जगतीषु निविदं दधाति मिथुनानि सूक्तानि शस्यंते त्रैष्टुभानि
च जागतानि च मिथुनं वै पशवः पशवश्चंदोमाः पशूनामवरुध्य महंति
सूक्तानि शस्यंते महद्वाभंतरिक्षमंतरिक्षस्यास्ये पंचसूक्तानि शस्यंते पंचप
दापंक्तिः पांक्तो यज्ञः पांक्ताः पशवः पशवश्चंदोमाः पशूनामवरुध्या अभिता
श्रानेनुमोभित्वा पूर्वपीतय इति रथं तरं पृच्छंति वत्यष्टमेहनियद्वावानेति धा
य्याच्युतात्वाभिदिह्वामह इति वृहतो योनिमनुनिवर्तयति बार्हतं त्येतदहरा
यतनेनाभयं शृणवन्न इति सामप्रगाथो यज्ञे दमययदुचत्य आसीदिति
बार्हतेहन्यष्टमेहन्यष्टमस्याङ्गोरूपं त्यमृषुवाजिनं देवजुतमितिताश्च्युतः ॥१८॥

श्रीः
२२

अपूर्वा पुरुतमान्यस्मादिति सूक्तं महेवीराय तव सेतुरायेति महद्दष्टमेहन्यष्टमस्या
ङ्गोरूपं तांस्ते कीर्तिं मय वन्महिलेति सूक्तं महद्दष्टमेहन्यष्टमस्याङ्गोरूपं त्वं महो
इन्द्रो ह भुधोरिति सूक्तं महद्दष्टमेहन्यष्टमस्याङ्गोरूपं त्वं महो इन्द्रो न्यहं शा इति
सूक्तं महद्दष्टमेहन्यष्टमस्याङ्गोरूपं तदु त्रैष्टुभं तेन प्रतिष्ठितपदेन सवनं दधा
रायतना देवै तेन न प्रन्यवते दिवश्चिदस्य वरिमा विपप्रथ इति सूक्तं मिंदं न मद्रे
ति महद्दष्टमेहन्यष्टमस्याङ्गोरूपं तदु जागतं जगत्सोवा एतस्य ज्यहस्य म
ध्यं दिनं बहं तित द्वैतं दोव हति यस्मिन्निविदीयते तस्माज्जगतीषु निवि
दं दधाति मिथुनानि सूक्तानि शस्यंते त्रैष्टुभानि च जागतानि च मिथुनं वै प
शवः पशवश्चंदोमाः पशूनामवरुध्य महंति सूक्तानि शस्यंते महद्वाभं

ब्रा० पं३

॥२३॥

त

तरिस्तमंतरिस्तस्यास्यैपंचपंचस्तुक्तानिशस्यंतेपंचपदापंक्तिः पांक्तोयज्ञः पांक्ताः
पशवः पशवश्चंदोमाः पशूनामवरुथैतानि द्वेधापंचान्यानि पंचान्यानि द
शसंपयंते सादृशनी विराकं न विराकं न पशवः पशवः चंदोमाः पशूनाम
वरुथै विश्वो देवस्य नेतुस्तं विनुर्वरेण्यमा विश्वदेवं सत्यमिति मिति वैश्वदेव
स्य प्रतिपदनुचरो बार्हतेहन्यष्टमेहन्यष्टमस्याङ्गोरूपं हिरण्यपाणिमू
तय इति सा वित्रमूर्ध्ववदष्टमेहन्यष्टमस्याङ्गोरूपं महोद्योः पृथिवीचन
इति यावा पृथिवीयमहदष्टमेहन्यष्टमस्याङ्गोरूपं युवाना पितरा पुन
रित्यार्भव पुनर्वदष्टमेहन्यष्टमस्याङ्गोरूपं मिमानु कं भुवना सीषधामिति
द्विपदाः शंसति द्विपादौ पुरुषश्चतुष्यादाः पशवः पशवः चंदोमाः पशूना

ब्राः

॥२३॥

मवरुथैतय द्विपदाः शंसति यजमानमेव तद्विप्रतिष्ठं चतुष्यासि शुषु प्रतिष्ठापय
ति देवानामिदं वो महदिति वैश्वदेवं महदष्टमेहन्यष्टमस्याङ्गोरूपं तान्युगायत्रा
लिगायत्रतृतीयसवन एषत्र्यहं कृतावानं वैश्वानरमित्याग्निमारुतस्य प्रति
पदप्रिवैश्वानरो महानिति महदष्टमेहन्यष्टमस्याङ्गोरूपं कीकंवः शार्दोमा
रुतमिति मारुतजं भेरसस्य बावृध इति रुधन्वदष्टमेहन्यष्टमस्याङ्गोरूपं जात
वेदसे सुनवाम सोममिति जातवेदस्याच्युताग्नेमकमहां असीति जातवेदस्य
महदष्टमेहन्यष्टमस्याङ्गोरूपं तान्युगायत्रा लिगायत्रतृतीयसवन एषत्र्य
ह एषत्र्यहः ॥१९॥ इति पंचमपंचिकायां तृतीयोऽध्यायः ॥ यद्वै समानोद
कं तं नवमस्याङ्गोरूपं यद्येव तृतीयमहस्तदेवैतत्पुनर्यनवमं यदश्ववद्यदं

ब्रा० पं ४
॥२४॥

तवद्यत्तुनराचंयत्तुनर्नित्तयइतवयत्यस्तवद्यत्रिवद्यदंतरूपयदुत्तमेप
देदेवतानिरुच्यतेयदसौलोकोभ्युदितोयद्युचिवद्यत्तत्यवद्यत्तेतिवद्यदुत्तव
द्यदोक्वद्यत्तुनयत्तुतीयस्याङ्कोरूपमेतानिवैनवमस्याङ्कोरूपाएयगन्म
हानमसायविष्टमिति नवमस्याङ्कोरूपमभवतिगतवन्नवमेहानिनवमस्याङ्कोरूप
तदुत्रैष्टुभंविष्टुप्रपातःसवनएषव्यहःप्रवीर्याभुचयोदद्विरेतेतसत्येनमन
सादीध्यानादिबिषयंतारजसःपृथिव्यामिविष्ववाराग्निनागतनोयंसोमइदु
भ्यंसुन्व आतुप्रब्रह्मालोअंगिरसोनसंतसरस्वतीदेवयंतोहवंत आनोदि
वोरहतःपर्वतादासरस्वत्यभिनेनेषिवस्यरतिप्रउगंरुचिवत्सत्यवत्तेति
वद्यदुत्तवद्यदोक्वद्यन्नवमेहानिनवमस्याङ्कोरूपंतदुत्रैष्टुभंविष्टुप्रपातःसवन

श्रीः
॥२४॥

एषव्यहस्तंतमिद्राधसेमहेत्रयइंदस्यसोमाइंदनेदीयएदिहिअनूनंब्रह्मणस्य
तिरधिनेतात्वंसोमकवुभिःपिबंत्यपोनकिःसुदासोरथमितितृतीयेनाङ्का
समानभातानेनवमेहानिनवमस्याङ्कोरूपमिंद्रःस्वाहापिबतुयस्यसोमइति
सूक्तमंतोवैस्वाहाकारोतोनवममहर्नवमेहानिनवमस्याङ्कोरूपगायत्सामिन
भन्यंयथावेरितिसूक्तमर्चामतद्वावधानंस्वर्वदित्यंतोवैस्वरंतोनवममह
र्नवमेहानिनवमस्याङ्कोरूपतिष्ठाहरीरथआयुज्यमानेति सूक्तमंतोवैस्ति
तमंतोनवममहर्नवमेहानिनवमस्याङ्कोरूपमिमाउत्वापुरुतमस्यकारो
रितिसूक्तंधियोरथेष्टामित्यंतोवैस्ति तमंतोनवममहर्नवमेहानिनवम
स्याङ्कोरूपंतदुत्रैष्टुभंतेनप्रतिष्ठितपदेनसवनंदाधारायतनादेवैतेननप्र

आ० पं४
॥२५॥

र
अवते प्रमंदिने पितु मर्चता वच इति सूक्तं समानोदर्कं नवमेहनि नवमस्याङ्कोरूपं
तदुजागतं जगत्सोवा एतस्य अहस्य मध्यं दिनं वहंति तद्वै तच्छंदो वहति यस्मिन्नि
विहीयते तस्माज्जगतीषु निविदं दधाति मिथुनानि सूक्तानि शस्यंते त्रैलुभा
नि च जागता वनिच मिथुनं वै पशवः पशवश्छंदो माः पशूनामवस्ये पंचसू
क्तानि शस्यंते पंचपदापंक्तिः पांक्तो यज्ञः पांक्ताः पशवः पशवश्छंदो माः पशू
नामवस्ये त्वामिद्विहवामहे त्वं ह्येहि चैरव इति हृत्पृष्ठं भवति नवमेहनि
यद्वा वानेति धाय्याच्युता भित्वाभूरनोनु मरुतिरथंतरस्य योनिमनुति
वर्तयति राथंतरं त्येतदहरायतनेनैन्द्रविधातुशरणमिति सामप्रगाथ
स्त्रिवाच नवमेहनि नवमस्याङ्कोरूपं तस्य मूषुवाजिनंदेन जूतमिति तास्यो

श्रीः
॥२५॥

च्युतः ॥ २० ॥ संचले जग्मुर्गिरदं द्रुपूव रिति सूक्तं गतवन्नवमेहनि नवमस्याङ्कोरूपं
कदा सुवचथ क्षयामि ब्रह्मेति सूक्तं क्षेति वदं तत्तु पक्षेतीव वा अंतंगत्वा निमेहनि
नवमस्याङ्कोरूपमा सत्यो यातु मधवांस्सुजीषाति सूक्तं सत्यवन्नवमेहनि नव
मस्याङ्कोरूपं तत्तद्विद्यं परमं पराचैरिति सूक्तं मंतो वै परममंतो नवममह
र्नवमेहनि नवमस्याङ्कोरूपं तदुत्रैषु भंतेन प्रतिष्ठितपदेन सवनं दाधारा
यतना देवैतेन न प्रच्यवते हं भुवं वसुनः पूर्यस्पतिरिति सूक्तं महंधनानि
संजया मिश्रश्च तद्व्यंतो वै जितमंतो नवममहर्नवमेहनि नवमस्याङ्कोरु
पं तदुजागतं जगत्सोवा एतस्य अहस्य मध्यं दिनं वहंति तद्वै तच्छंदो वहति
यस्मिन्नि विहीयते तस्माज्जगतीषु निविदं दधाति मिथुनानि सूक्तानि श

ब्रा० पं ४

॥२६॥

स्यंते त्रेष्टुभानि च जागतानि च मिथुनं वै पशवः पशवश्चंदोमाः पशूनामवरुध्ये पं
चपंचसूक्तानि रास्यंते पंचपदापंक्तिः पांक्तो यज्ञः पांक्ताः पशवः पशवश्चंदोमाः
पशूनामवरुध्येनानि द्वेधा पंचान्यानि पंचान्यानि दशसंपद्यंते सादृशानां विरा
ळं विराळं पशवः पशवश्चंदोमाः पशूनामवरुध्येन तत्सवितुर्वृणां महिद्या
नो देव सवितरिति वैश्वदेवस्य प्रतिपदनुचरो राथंतरे हनिनवमे हनिनवमस्या
ङ्गोरूपं दोषो आगादिति सावित्रमंतो वै गतमंतो नवममहर्नवमे हनिनवमस्या रूपं प्रवां
महिद्यां विअभितियावा एधि वीयं भुचीठ पप्रशस्तय इति शुचि वनवमे हनिनवमस्या श्रीः
ङ्गोरूपं मिंदइषे ददातु नस्तेनोरत्नानि धत्तनेत्यार्भवं विरासा मानि सुन्वत इति त्रिवन् ॥२६॥
वमे हनिनवमस्याङ्गोरूपं बभ्रुरेको विष्णुः सूनरो युवेति द्विपदाः शंसति द्विपादेषु

रूपः श्वतुष्पादाः पशवः पशवश्चंदोमाः पशूनामवरुध्ये तथा द्विपदाः शंसति यजमा
नमेव तद्विप्रलिष्ठं चतुष्पात्कपसुषु प्रतिष्ठापयति येत्रिंशति त्रयस्पर इति वै
श्वदेवा विवृण्वमे हनिनवमस्याङ्गोरूपं तान्युगायचाणि गायत्रतृतीयसव
न एष्यते वैश्वानरो नक्तय इत्याग्निमारुतस्य प्रतिपदा प्रयातु परावत इ
त्यंतो वै परावतो नवममहर्नवमे हनिनवमस्याङ्गोरूपं भरुतो यस्य हिष्ट
य इति मारुतं क्षेति वदंत रूपं क्षेती ववा मंतं गत्वा नवमे हनिनवमस्याङ्गोरूपं
जातवेदसे सूनवाम सोममिति जातवेदस्याच्युता प्राप्नयेवाचमीरयेति
जातवेदस्य समानोदकं नवमे हनिनवमस्याङ्गोरूपं सनः पर्व इति द्विषः
सनः पर्व इति द्विष इति शंसति बड्वा एतस्मिन् वरात्रे किंच किंच वारणं

आ० पं ४

॥ २७ ॥

क्रियते शांत्या एव तद्यत्सनः पर्वदति द्विपः सनः पर्वदति द्विप इति शंसं सर्वस्मा वि
देवैनां स्तदेन सः प्रमुंचति तान्युगायत्राणि गायत्रवृत्तीय सवन एष त्र्यहः ॥ २७ ॥
पृथ्यं षकहमुपयंतियथा वै मुखमेवं पृथ्यं हस्तयथांतरं मुखस्य जिह्वा ताव
दंता एव वंछं होमा अथ येनैव वाचं व्याकरोति येन स्वादु चा स्वादु च विजानाति
तद्दशममहर्ग्यथा वै नासिके एवं पृथ्यः षकहस्तयथांतरं नासिकयोरेवं वं
होमा अथ येनैव गंधान् विजानाति तद्दशममहर्ग्यथा वा अक्ष्ये वं पृथ्यः षकह
स्तयथांतरं मक्ष्णः कृष्णमेवं वंछं होमा अथ येनैव कनीनिका येन पश्यति तद्
दशममहर्ग्यथा वै कर्ण एव पृथ्यः षकहस्तयथांतरं कर्णस्थे वंछं होमा अ
थ येनैव शृणोति तद्दशममहः श्रीवैदशममहः श्रियं वा एत आगच्छंति ये

क ३

श्रीः

॥ २७ ॥

दशममहारागच्छंति तस्माद्दशममहरविवाक्यं भवति माश्रियो ववादिष्येति
उरववदं हि श्रेयसस्तेततः सर्पंति ते मार्जयंते ते पत्नीशालां संप्रपद्यंते तेषां
य एता मादुर्तिं विद्यात्स ब्रूयात्स मन्वारमध्वमिति जुहुयादिहरमेहर स
मध्वमिह धृतिरिह स्वधृतिरग्नेवाद्स्वाहा वा किति सयदिहरमेत्याहा
स्मिन्नेवैनां स्तलोके रमया तीहरमध्वमिति यदाह प्रजा मे वै पुतद्रमया ती
ह धृतिहरि स्वधृतिरिति यदाह प्रजां चैव तद्वाचं च यजमानेषु यदा ध्यास्य
मेवा किति रथंतरं स्वाहा वा किति इह देवानां वा एतन्मिथुनं यद्देह इत्येदे तरे
वानामेव तन्मिथुनेनामिथुनमवरुंधते देवानां मिथुनेन मिथुनं प्रजायते
प्रजात्यै प्रजायते प्रजया पशुभिर्य एव वेदनेततः सर्पंति ते मार्जयंते त

तरे

ब्रा० पं ४

॥२८॥

मन्म

आग्नीध्रं संप्रपद्यंते तेषां य एतामाहुतिं विद्यात्स ब्रूयात्स मन्वारभध्वमिति स
ज्जहुयादुपसृजं धरुणं मातरुं धरुणो धयन् ॥ रायस्योषमिषमूर्जमस्मासु
दीधरुस्वाहेति रायस्योषमिषमूर्जमस्मासु धरुणं आत्मने च यजमानेभ्यश्च यत्र
वंविहानेतामाहुतिं नुहोति ॥२२॥ ते ततः सर्पति ते सदः संप्रपद्यंते यथाय
थैकं बिजो व्युत्सर्पति संसर्पत्युद्रातारस्ते सर्पराज्ञाः क्रक्षुस्तु वत इयं
वै सर्पराज्ञीयं हि सर्पतो राज्ञीयं वा अलोमिके वाग्र आसीत्सोतं मंत्रमप
श्यदायंगौः पृश्निरक्रमीदिति तामयं पृश्निर्वर्ण आविशानाना रूपो श्रीः
यं यं काममकामयत यदिदं किंचौषधयो वनस्पतयः सर्वाणि रूपा ॥२८॥
णि पृश्निरेनं वर्ण आविशति नाना रूपेयं यं कामं येन य एवं वेद मनसा काम

प्रस्तौति मनसो दूयति मनसा प्रतिहरति वाचां सति वाक् च वै मनश्च देवानां मिथु
नं देवानां मेव तन्मिथुनेन मिथुनमवरुंधते देवानां मिथुनेन मिथुनं प्रजायंते प्रजास्ये
जायते प्रजया पशुमिर्य एवं वेद यच्चतुर्होतृन्हेता व्याचष्टे न देव तत्कृतमनुशंसति
देवानां वा एतद्यज्ञियं गुह्यं नाम प्रकाशं अनुहोतारस्तद्यच्चतुर्होतृन्हेता व्याचष्टे
देवानां मेव तद्यज्ञियं गुह्यं नाम प्रकाशं गमयति तदेनं प्रकाशं गतं प्रकाशं ग
मयति गच्छति प्रकाशं य एवं वेद यं ब्राह्मणमनुचानं यन्नो न वेदिति हस्माहार
ण्यं परेत्यदमस्तं बानुं यथ्यदक्षिणतो ब्रह्माणमुपवेश्य चतुर्होतृन्व्याचक्षीत दे
वानां वा एतद्यज्ञियं गुह्यं नाम यच्चतुर्होतारस्तद्यच्चतुर्होतृन्व्याचक्षीत देवा
नां मेव तद्यज्ञियं गुह्यं नाम प्रकाशं गमयति तदेनं प्रकाशं गतं प्रकाशं गम

ब्रा० पं४

॥२९॥

यतिगच्छतिप्रकाशंयएवंवेद॥ २३॥ अथोदुंबरींसमन्वारभंतइषमूर्जमन्वारभर
त्यूर्वाअन्नाद्यमुदुंबरोयद्वेतेदेवाइषमूर्जंन्यभजंततैउदुंबरःसमसवन्नस्मात्स त
त्रिःसंवत्सरस्यपच्यतेतद्यदोदुंबरींसमन्वारभंतइषमेवतदूर्जमन्नाद्यंसमान्वा
रभंतैवाच्येयच्छंतिवाग्वैयज्ञोयज्ञमेवतद्यच्छंत्यहर्नियच्छंत्यहर्वस्वर्गोलोकः
स्वर्गमेवतल्लोकंनियच्छंतिनदिवावाचंविस्मृजेरन्यद्विवावाचंविस्मृजेरन्नह
भ्रातृव्यायपरिशिंषुर्ननक्तंवाचंविस्मृजेरन्यन्नक्तंवाचंविस्मृजेरन्नात्रीभ्रा
तृव्यायपरिशिंषुःसमयाविधितःसूर्यस्यादथवाचंविस्मृजेरन्तावंतमे
वतद्विषतेलोकंपरिशिंषंत्यथोखत्वस्तमितएववाचंविस्मृजेरन्तमोक्षान् ॥२४॥
मेवतद्विषंतंभ्रातृव्यंकुर्वत्याहवनीयंपरीत्यवाचंविस्मृजेरन्यज्ञोवाहव
आ

श्राः

॥२५॥

नामःस्वर्गोलोकआहवनीयस्वर्गोलोकआहवनीयोयज्ञेनैवस्वर्गेणलोकेनस्व त
र्गोलोकंयंतियदिहोनमकर्मयदत्यरीरिचाम ॥ प्रजापतितसितरमथेतितिना
चंविस्मृजंतेप्रजापतिवैप्रजाअनुप्रजायंतेप्रजापतिनूनानिरिक्तयोःप्रतिष्ठानि
नूनानोनानिरिक्तंहिनस्तिप्रजापतिमेवानातिरिक्तान्यस्यत्यर्जंतियएवंविद्वांस
सएतेनवाचंविस्मृजंतेतस्मादेवंविद्वांसएतेनैववाचंविस्मृजेरन् ॥२५॥ अ
ध्वर्योइत्याहुयंतचतुर्होतृषुवदिष्यमाणस्तदाहावस्यरूपमोहोतस्तथाहो
तरित्यध्वर्युःप्रतिगृणात्यवसितेवसितेदशरूपदेषुतेषांचित्तिःसुगा
गासीत् ॥ चित्तमाज्यमासीत् ॥ वाग्वैदिरासीत् ॥ आधीतंबहिरासीत् ॥
केतोअग्निरासीत् ॥ विज्ञातमग्नीदासीत् ॥ प्राणोहविरासीत् ॥ सा

॥ ब्रा० पं ४ ॥
॥ ३० ॥

माध्युरासीत् ॥ वानस्पतिर्हीतासीत् ॥ मनउपवक्तासीत् ॥ तेवा एतं प्र
हमगृह्णत ॥ वाचस्पतेर्विधेनामन ॥ विधेमतेनाम ॥ विधेस्त्वमस्माकं नाम्ना
यांगह ॥ यां देवाः प्रजापतिर्गृहपतयः क्रुहि मराध्रुवंस्तामृदिरास्यामो
यप्रजापतेस्तनूरनुद्रवति ब्रह्मोद्यं चान्नादाचां न पत्नीचां नादातदग्निं
न पत्नीतदादित्योभिश्च कल्याणी च भद्रा तत्सोमः कल्याणी तत्पशवो मि
लयाचापभयाचा निलयात द्वायुर्न ह्येष कदाचने लयत्यपभयात नृ
त्युः सर्वं ह्येतस्माद्दीभायानाप्ताचानाप्याचानाप्तातत्पृथिव्यनाप्या
तद्यौरनाधृष्याचा प्रतिधृष्याचानाधृष्यातदग्निं प्रतिधृष्यातदादि
त्यो पूर्वाचा भानृष्याचा पूर्वातन्मनो भानृष्यातत्संवत्सर एतावाव द्वा

॥ श्रीः ॥
॥ ३० ॥

रिति

दशप्रजापतेस्तन्वएष हृत्स्वः प्रजापतिस्तत्कृत्स्नं प्रजापतिमाप्नोति दशममह
रथ ब्रह्मोद्यं वदं त्यग्निर्गृहपतिर्हैक आहुः सोम्यलोकस्य गृहपतिर्वायुर्गृहप
तिरिति हैक आहुः सोमं रिक्षलोकस्य गृहपतिरसौ वै गृहपतिर्यो सोमं पत्येष
पतिर्कृतवो गृहाः ॥ येषां वै गृहपतिर्देवं विद्वान् गृहपतिर्भवति रोध्रोतिस गृ
हपतीराध्रुवंति ते यजमानाः ॥ येषां वा अपहत पाप्मानं देवं विद्वान् गृहपति
र्भवत्यपस गृहपतिः पाप्मानं हते पते यजमानाः पाप्मानं धने धर्यो अरात्मा
रात्मा ॥ २५ ॥ इति पंचमपंचिकायां चतुर्थोऽध्यायः ॥ उद्धराहवनीयमिस
पराह आहयं देवाद्भासाधु करोति तदेव तस्मादुद्धृत्य तदभये निपत उद्ध
राहवनीयमिति प्रातराहयं देवरात्र्यासाधु करोति तदेव तस्मादुद्धृत्य तद

त्रा० पं० ४
॥ ३१ ॥

भयेनिधत्तैयज्ञोवाआहवनीयः स्वर्गलोकआहवनीयोयज्ञएवस्वर्गलोकेस्व
र्गलोकनिधत्तैयएवंवेदयोवाअग्निहोत्रैवैश्वदेवंषोडशकलपशुपुप्रतिष्ठि
तंवेदवैश्वदेवेनाग्निहोत्रेणषोडशकलेनपशुपुप्रतिष्ठितेनराध्नोतिरोदंगवि
सद्वायव्यमुपावसृष्टमाश्विनंदुत्यमानसोस्यंदुग्धंवारुणमधिष्ठितंषोष्ठं
समुदयंतंमारुतंविष्णुंदमानंवेश्वदेवंविंदुमन्मैत्रंशरोरुहीतयावापृथिवी
यमुद्गासितंसावित्रंप्रजातंवेष्टवंह्रियमाणंबार्हस्पत्यमुपसन्नमन्नेःपूर्वा
हुतिः प्रजापतेरुत्तरेदंहुतमितद्वाअग्निहोत्रैवैश्वदेवंषोडशकलपशुपु
प्रतिष्ठितंवेश्वदेवेनाग्निहोत्रेणषोडशकलेनपशुपुप्रतिष्ठितेनराध्नोतिमए
वंवेद॥ २६ ॥ यस्याग्निहोत्रमुपावसृष्टादुत्यमानोपविशेत्कातत्रप्राय

श्रीः
॥ ३१ ॥

श्चिन्निरितिवाभिमंत्रयेतयस्माद्गीष्वाग्निषीदसिततो नोअभयंकुधि॥ पशु
भः सर्वानोपायनमोरुद्रायमीळुषइतितामुत्थापयेदुदस्वादेव्यदितिरायुर्य
ज्ञपतावधात्॥ इन्द्रायरुक्मवतीभेगमित्रायवरुणायचैत्यथास्याउदपात्रमू
धसिचमुरेवचोपगृहीयादथैनांब्राह्मणायदद्यात्सातत्रप्रायश्चित्तिर्यस्या
ग्निहोत्रमुपावसृष्टादुत्यमानावाशयेत्कातत्रप्रायश्चित्तिरित्यशनायाहवा
एषायजमानस्यप्रतिख्यायवाश्यतेतामन्नमप्यादयेच्छांत्यैशांतिर्वाअन्नं
सूर्यवसाद्गवतीहिभूयाइतिसातत्रप्रायश्चित्तिर्यस्याग्निहोत्रमुपावसृ
ष्टादुत्यमानास्यंदेतंकातत्रप्रायश्चित्तिरितिसायन्नवस्कंदयेत्तदभिमुख्य
जपेयदधद्विष्टं पृथिवीमसृष्टयदोषधीरत्यसृष्टपद्यदापः॥ पयोऽहो

आ० पं ४

॥ ३२ ॥

पयो अघमायां पयो वत्सेषु पयो अस्तु तन्मयीति तत्र यत्परिशिष्टं स्यात्ति न जडुया
द्यद्यत्वं होमाय स्याद्यद्युवै सर्वं सितं स्यादधान्यामाहूयतां दुग्धाति न जडुया
राते वश्रहाये होतव्यं सातत्र प्रायश्चित्तिः सर्वं वा अस्य बहिर्ष्यं सर्वं पारगृहीतं
य एवं विद्वानग्निहोत्रं जहोति ॥ २७ ॥ असौ वा अस्यादित्यायूपः पृथिवी वा
दिरोषधयो बहिर्वनस्पतय इध्मा आपः प्रोक्षंण्यो दिशः परिधयो यद्वा अस्य
किंच नश्यति योश्चि यते यदपाजंति सर्वं है वै नंतदमुष्मिन्लोके यथा बहिर्षिद
त्तमा गच्छेद्देवमा गच्छति य एवं विद्वानग्निहोत्रं जहोत्युभयान्वा एष देवमनु आः
ध्याविपर्यासं दक्षिणानयति सर्वं चेदं यदिदं किंच ननु ध्यान्वा एष सायमा ॥ ३३ ॥
ऊत्यदिवेश्यो दक्षिणानयति सर्वं चेदं यदिदं किंच न एते प्रलीनान्यो कस इ

वशोरे मनुष्या देवभ्यो दक्षिणानीता देवान्वा एष प्रातराहुत्या मनुष्येभ्यो दक्षि
णानयति सर्वं चेदं यदिदं किंच न एते विविदाना इवोत्पतंत्य देहं करिष्ये देहं ग
ममिथ्या मीति बदेतो यावतं ह वै सर्वं मिदं दत्वा लोकं जयति तावतं ह लोकं जय
ति य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोत्यग्ने वा एष सायमाहुत्या भिनमुपाक
रोति तद्वा वाक्प्रतिगृणाति वाग्वगित्यग्निना हास्य रात्र्या भिनं रास्ते भ
वति य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोत्यादित्याय वा एष प्रातराहुत्या महाव्र
तमुपाकरोति तत्प्राणः प्रतिगृणात्यन्नमन्नमित्यादित्येन हास्याद्गाम
हाव्रतं रास्ते भवति य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति तस्य वा एतस्याग्निहो
त्रस्य सप्तचशतानि विंशतिश्च संवत्सरे सायमाहुतयः सप्तचो एव

ब्रा० प ५

॥ ३३ ॥

शतानि विंशतिश्च संवत्सरे प्रातराहुतयस्तावत्योमेर्यजुः प्रत्यदृष्टकाः संवत्सरे
पाहास्याभिनाचिलेनेष्टं भवति य एवं विद्वानभिहोत्रं जुहोति ॥ २५ ॥ च
षु शुभो हवा तावत उवाच जातुकल्यो वक्ता स्मोवा इदं देवस्योयं देतदभिहो
रत्र मुभयेयुर्हूयतां न्येधुर्वावत देतर्हि हूयत इत्येतदुहोवाच कुमारी गंधर्वगृहता
वक्ता स्मोवा इदं पितृस्योयं देतदभिहोत्रमुभयेयुर्हूयतां न्येधुर्वावत देतर्हि २
हूयत इत्येतद्वा अभिहोत्रमन्येयुर्हूयते यदस्तमिते सायं जुहोत्युदिते प्रा
तरथैतदभिहोत्रमुभयेयुर्हूयते यदस्तमिते सायं जुहोत्युदिते प्रातरस्तस्मा
उदिते होतव्यं चतुर्विंशो हवै संवत्सरे नुदित होमी गायत्री लोकमाप्नोति ३३
दश उदित होमी स यदा द्वौ संवत्सराव नुदिते जुहोत्यथास्ये कोऽङ्गते भव

य त्रि एवं विद्वान्यथ य उदिते जुहोति संवत्सरेणैव संवत्सरमाप्नोति य एवं विद्वानु
दिते जुहोति तस्मादुदिते होतव्यं भषहवा अहोरात्रयोस्तेजसि जुहोति योस्त
मिते सायं जुहोत्युदिते प्रातरभिनावैतेजसारा त्रिस्तेजस्वत्यादित्येन तेजसा
हस्तेजस्वदहोरात्रयोर्होस्यतेजसि द्रुतं भवति य एवं विद्वानुदिते जुहोति
तस्मादुदिते होतव्यं ॥ २६ ॥ एते हवै संवत्सरस्य चक्रे यदहोरात्रे ताभ्यामे
व नत्सं वत्सरमेति स यो नुदिते जुहोति यथैकतश्चक्रेण यायात्तादृक्तदथय
उदिते जुहोति यथोभयतश्चक्रेण यावत्क्षिप्रम धान समभुवीत तादृक्ततदे
षाभियस्तगाथागीयते ॥ एह इथंतराभ्यामिदमेति युक्तं यद्भूतं भविष्यच्चा
पि सर्वं ॥ ताभ्यामियादमीना धाय धीरो दिवैवान्यजुः कुर्यान्तक्तमन्यदिति

ब्रा० पं ५
॥ ३४ ॥

राथंतरावैराच्यहर्वाहृतमभिर्वैरथंतरमादित्योवृहदेतेहएवाएनंदेवतेब्रध्नस्य
विष्टपंस्वर्गलोकंगमयतोयएवंविद्वानुदितेजुहोतितस्मादुदितेहोतव्यतदे
षामियज्ञगाथागीयते ॥ यथाहवास्त्रूरिणेकेनयायादकृतान्यदुपयोजना
याएवंयंतितेवहवोजनासः पुरोदयाजुः कृतियोग्नोत्रमितितांवाएतांदे
वतांप्रयतीसर्वमिदमनुप्रैतियदिदंकिंचेतस्येहोदेवतायाअनुचरंसर्वं
यदिदंकिंचसेषानुचरवतीदेवताविंदतेहवाअनुचरंभवत्यस्यानुचरोय
एवंवेदसवाएषएकातिथिः सएषजुः कृतवसतितद्यदुदोगाथाभव
त्यनेनसमेनसासोभिशास्तदिनस्वतोवापहरादेनः ॥ एकातिथिमपसा ॥ ३४ ॥
यंरुणाद्विविसानिस्तेनोअपसोजहारेत्येषहवैसएकातिथिः सएषजुः

कुवसत्येतांवावसेदेवतामपरुणद्वियोलमग्निहोत्रायसन्नाग्निहोत्रंजुहोति
तमेवादेवतापरुद्धापरुणध्यस्मावक्तोकादमुष्माञ्चोभास्यांयोलमग्नि
होत्रायसन्नाग्निहोत्रंजुहोतितस्माद्योलमग्निहोत्रायस्याजुः कृत्यात्तस्मा
दाजुर्नसायमतिथिरुद्धयइत्येतदस्मवेतद्विद्वान्भगरीजानश्रुतेयउदि
तहोतिममेवाहोत्रास्माग्निनुतंतव्यमुवाचप्रजायामेनंविज्ञातास्मोय
दिविद्वान्वाजुहोत्यविद्वान्वितितस्योहेकादशाक्षेराष्ट्रमिवप्रजावभूवराष्ट्र
मिवप्रजास्यप्रजासवतियएवंविद्वानुदितेजुहोतितस्मादुदितेहोतव्य ॥ ३५ ॥
उयंनुखलुवाआदित्यआहवनीयैरग्नीन्संदध्यातिसयोनुदितेजुहोति न
यथाकुमारायवावत्सायवाजातायस्तनं प्रतिदध्यात्तादत्तदथयउदि

ब्रा० पं०
॥ ३५ ॥

तेजुहोतियथापुमारायवावत्सायवाजातायस्तनं प्रतिदध्यात्तादृक्ततमं संप्र
तिधीयमानमुभयोर्लोकयोरभाद्यमनुप्रतिधीयतेस्माच्चलोकादमुष्माच्चो
भाभ्यांसयोनुदितेजुहोतियथापुरुषायवाहस्तिनेवाप्रयतेहस्तआदध्या
तादृक्तदध्ययउदितेजुहोतियथापुरुषायवाहस्तिनेवाप्रयतेहस्तआद
ध्यात्तादृक्ततमेष एतेनैवहस्तेनोर्ध्वं हत्वास्वर्गलोकआदधातियएवंविद्व
नुदितेजुहोतितस्मादुदितेहोतव्यमुद्यन्नुखलुवाआदित्यः सर्वाणिभूता
निप्रणयति तस्मादेनं प्राण इत्यान्वक्षते प्राणेहास्य संप्रतिदुतं भवतियएवंवि
द्वानुदितेजुहोतितस्मादुदितेहोतव्यमेषहवे सत्यं वदन्सत्येजुहोतियोस्त
मितेसायंजुहोलुदितेप्रातर्भूर्भुवस्वरोमग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निरितिसायं

श्रीः
॥ ३५ ॥

ज्योति

ति

स

जुहोतिभूर्भुवस्वरोमसूर्योर्ज्योतिः सूर्य इति प्रातः सत्यं हास्य वदतः सत्येदुतं
भवतियएवंविद्वानुदितेजुहोतितस्मादुदितेहोतव्यं तं देषाभियज्ञगाथा
गीयते ॥ प्रातः प्रातरनृतं तं वदन्ति पुरोदयादुदितियेग्निहोत्रं ॥ दिवाकी
र्त्यमदिवाकीर्तयन्तः सूर्योर्ज्योर्नतदाज्योतिरषामिति ३१ ॥ प्रजापतिरका
मयतप्रजायेयमूयान्त्सपामिति सतपोतप्यतसतपस्तप्तेमांलोकान
सृजतपृथिवीमंतरिक्षादिवतांलोकानभ्यतपत्तेभ्योभितप्तेभ्यस्त्रीणि
ज्योतींष्यजायन्ताग्निरेवपृथिव्याअजायतवायुरंतरिक्षादादित्योदि
वतानिज्योतींष्यभ्यतपत्तेभ्योभितप्तेभ्यस्त्र्ययोवेदाअजायन्तर्गवेद
एवाग्नेरजायतयजुर्वेदोवायोः सामवेदआदित्यात्तान्वेदानभ्यतपत्ते

॥ ब्रा० पं ५ ॥

॥ ३६ ॥

ते

वे

स्योभितसेत्येत्वाणिशुक्राण्यजायंतभूरित्येवक्रुवेदादजायतभुवइतियजु
वेदात्स्वरितिसामवेदात्तानिभुक्राण्यभ्यतपत्तेभ्योभितसेभ्यस्त्रयोवर्णाअ
जायंताकारउकांमकारइतितानेकधासमभरत्तेदेतदोभितितस्मादोमोमि
तिप्रणोत्तोभितिवैस्वर्गोलोकओमित्यसोयोसोतपतिसप्रजापतिर्यज्ञ
मतनुततमाहस्तेनायजतसक्रुचैवहोत्रमकरोद्यजुषाध्वर्यवंसाम्नोद्गी
थंयदेतत्रैवेविद्यायैशुक्रंतेनब्रह्मत्वमकोत्सप्रजापतिर्यज्ञंदेवेभ्यःसं
प्रायच्छतेदेवायज्ञमतन्वततमाहरेततेनायजंततक्रुचैवहोत्रमकुर्वन्
जुषाध्वर्यवंसाम्नोद्गीथंयदेतत्रैवेविद्यायैशुक्रंतेनब्रह्मत्वमकुर्वन्ते
देवाअभुवन्प्रजापतिर्यदिनोयज्ञक्रुक्तआर्त्तिस्याद्यदियजुष्टायदि

॥ श्रीः ॥

॥ ३६ ॥

ह

सामतोयस्यविज्ञातासर्वव्यापद्वाकाप्रायश्चित्तिरिसप्रजापतिरब्रवीद्देवा
न्यदिबोयंक्रुक्तआर्त्तिर्भवतिभूरितिगार्हपत्येजुहवाथयदियजुशेभुवइत्या
मीधीयेन्वाहार्यपचनेवाहविर्यज्ञेषुयदिसामतःस्वरित्याहवनीयेयद्यवि
विज्ञातासर्वव्यापद्वाभूर्भुवस्वरिति सर्वानुहुत्याहवनीयएवंजुहवायत्ये
तानिहैवेवेदानामःतश्चैषणानियदेताव्याहृतयस्तद्यथात्मनात्मानंसंद
ध्यायथापर्वणापर्वयथाश्लेषणान्चर्मण्यंवांन्यद्वाविश्लिष्टंसंश्लेषयेदेवमे
वेताभिर्यज्ञस्यविश्लिष्टंसंदधातिसौषासर्वप्रायश्चित्तिर्यदेताव्याहृतयस्त
स्मादेषैवयज्ञेप्रायश्चित्तिःकर्तव्या ॥ ३२ ॥ नदाऊर्महावदाश्चयदचैवहोत्रंक्रि
यतेयजुषाध्वर्यवंसाम्नोद्गीथंवारव्यात्रयीविद्याभवत्यथकेनब्रह्मत्वंकि

॥ ब्रा० पं० ॥

॥ ३ ॥

यत इति त्रय्याविधयेति श्रूयादयं वैयशो योयं पवते तस्य वाक्च मनश्च वर्तन्यो
वाचा च हि मनसा च यज्ञो वर्तते इयं वै वाग्दो मनस्तद्वाचा त्रैयाविधये कं पक्षं
संस्कुरुवंति मनसैव ब्रह्मा संस्करोति ते हे क ब्रह्मा ण उ पा कृते प्रातरनुवाके स्तोम
भागां जपित्वा भाषमाणो उ पासते तदेतदुवाच ब्रह्म ण उ पा कृते प्रातरनुवा
के ब्रह्माणं भाषमाणं दृष्ट्वा धर्मस्य यज्ञस्यात रगुरिति तद्यथैक पात्पुरुषो यं
नेक तश्च को वारथो वर्तमानो भ्रेष न्येत्येवमेव स यज्ञो भ्रेष न्येति यज्ञस्य भ्रेष
मनु यज्ञमानो भ्रेष न्येति तस्माद्ब्रह्मो पा कृते प्रातरनुवाके वाचं यमस्यादो पां
श्वं तर्यामयो हो मा दु पा कृतेषु पवमानेषु दृष्ट्वा चोथयानि स्तोत्राणि सरास्त्रा
ण्यांतेषां वषट्काराद्वाचं यम एव स्यात्तद्यथोभयतः पात्पुरुषो यनुभव

॥ श्रीः ॥

॥ ३७ ॥

तश्च को वारथो वर्तमानो न रिष्यति सैवमेव स यज्ञो न रिष्यति यज्ञस्य रिष्यन्
यज्ञमानो न रिष्यति ॥ ३३ ॥ तदा दुर्यदूरा नेय हो स्वाचारी न्म आदुती मे होषादि
त्यध्वर्यवे दक्षिणानीयं त उ दगासी न्म इत्युद्रा नेव बोचं मे शं सी ने या क्षी न्म इति न
होत्रे किं सि देव च भुषे ब्रह्म णे दक्षिणानीयं ते कृत्वा हो सि देव त्वरता इति यज्ञस्य
होषाभिषग्य दूरा यज्ञायैव तद्देव जं कृत्वा हरति यो यद्भूयिष्ठे नैव ब्रह्म णा छंद
सारसेना त्विज्यं करोति यद्दूरा तस्माद्दूरा र्द्ध भाग्यवा एष इतरेषा मृत्विजा
मग्रभास यद्दूरा गार्द्धमेव ब्रह्म ण आसा र्द्ध मितरेषा मृत्विजां तस्माद्यदियज्ञः
कृत्वा त्तिः स्यादियं निष्ठेयदि सामं तोयद्य विज्ञाता सर्वव्याप हा ब्रह्म ण एव नि
वेदयंते तस्माद्यदियज्ञः कृत्वा त्तिर्भवति भूरिति ब्रह्मा गार्हपत्ये जुहुयाद्य

॥ ब्रा० पं॥

॥ ३८ ॥

दियलुशेभुवइत्याग्रीधीयेन्वाहार्यपचनेवाहविर्मज्ञेयुयदिसामतः स्वरि
त्याहवनीये ययविहाता सर्वव्यापद्वाभूर्भुवः स्वरितिसर्वा अनुदुत्याह
वनीयएवजुहुयात्सप्रस्तोतोपाकृतेस्तोत्रआह ब्रह्मस्तोष्यामः प्रशास्त
रितिसभूरिति ब्रह्मा प्रातः सवने ब्रूयादिं इवंतस्तु ध्वमिति भुव इति मा
ध्यंदिने सवने ब्रूयादिं इवंतः स्तु ध्वमिति स्वरिति तृतीय सवने ब्रूयादिं
इवंतस्तु ध्वमिति भूर्भुव स्वरित्युक्ते वा तिरात्रे वा ब्रूयादिं इवंतस्तु ध्व
मिति सयदा हे इवंतस्तु ध्वमित्येवं दो वै यज्ञ इयं द्यो यज्ञस्य देवता संदमे

॥ श्रीः ॥

॥ ३८ ॥

वत उद्गाथं करोतीं शान्मागादिं इवंतस्तु ध्वमित्येवं नोस्तदा हतदाह ॥ ३८ ॥
इत्येतरेय ब्राह्मणे पंचम पंचिकायां पंचमोऽध्यायः समाप्तः ॥ शके ११२९
सिद्धार्थी नाम संवत्सरे उद्गायने वसंतर्ते चेशारखे मासे शुक्ल प्रतिप
दि रवि वासरे तद्दिने दंपुस्तकं चिंचळकरोपनामक बाब जीपट्टेन लि
खितं ॥ इदं पुस्तकं हेडिं किरोपनामक जनार्दनोपाध्यायस्य दत्तं ॥
स्वार्थं परार्थं च ॥ शुभं भवतु ॥ यादृशं पुस्तकं दत्त्वा तादृशं लिखि
तं मया ॥ यदि शुद्धं शुद्धं वा मम दोषान विद्यते ॥ अर्जितं भूरि कष्टे
न पुस्तकं लिखितं मया ॥ हर्तुमिच्छतु यः पापी तस्य वंशः क्षयो भवेत् ॥

षष्ठ पंचिका

431

: Shashtha Panchika		Title
:	:	: Author
:	:	: Editor
:	:	: Year, Vols.
:	:	: Publisher
432:	:	: Remarks

अथषष्ठमपंचिकाप्रारंभोयं

ब्रा. ष.

१

श्रीमहागणाधिपतये नमः ॥ ॐ देवाहं वे सर्वचरो सत्रं निषेदुस्ते ह पाप्मानं ना
पजघ्निरेतान्हो वाचा बुद्धः कादवेयः सर्पत्रयिर्मंत्रकृदे कावेवो होत्रा कृतातां वो
हं करवाण्यथ पाप्मानमपहनिष्यध्वइति ते ह तथेत्युचुस्ते पाहस्मसमध्यं दिने
मध्यं दिन एवोपोदा सर्पद्वाव्यो भिष्टो तितस्मान्मध्यं दिने मध्यं दिन एव ग्राव्यो
भिष्टुवंति तदनुकृति सहस्मये नोपोदा सर्पद्वाप्येतर्ह्युपोदा सर्पणीनामप्रपद
स्ति तान्हराजामदयां चकार ते होचुराशी विषो वे नो राजानमवक्षते हं तास्याल्ली
षेणाक्ष्यावपिनद्यामेति तथेति तस्य होष्णी षेणाक्ष्यावपिनहस्तस्मादुल्लीष
मेव पर्यस्य ग्राव्यो भिष्टुवंति तदनुकृति तान्हराजामदयामेव चकार ते होचुः
स्वेन वे नो मंत्रेण ग्राव्यो भिष्टो ति हं तास्यान्याभिर्ऋग्भिर्मंत्रमाष्टुणचामेति त

१

थेति तस्य हान्याभिर्ऋग्भिर्मंत्रमाष्टुचुस्ततो है नानमदयां चकार तद्यदस्यान्या
भिर्ऋग्भिर्मंत्रमाष्टुचंति शान्त्या एव ते ह पाप्मानमपजघ्निरेतेषामन्वपहतिं सर्पाः पा
प्मानमपजघ्निरेत एते पहत पाप्मानो हित्वा पूर्वो जीर्णां त्वचं न वयेव प्रयंत्य पपा
प्मानं हते य एवं वेद ॥ १ ॥ ॥ तदाहुः कियतीभिरभिष्टुयादिति शतेनेत्याहुः शतायुर्वेपु
रुषः शतवीर्यः शतेंद्रियः आयुष्ये वैनंतद्दीर्यं इन्द्रिये दधाति त्रयस्त्रिंशत्या वेत्याहुः
यस्त्रिंशतो वे स देवानां पाप्मानो पाहं स्त्रयस्त्रिंशद्वै तस्य देवा इत्यपरिमिताभिरभि
ष्टुयादपरिमितो वे प्रजायतिः प्रजायते वा एषा होत्राय द्रावस्तोत्रीया तस्यां सर्वका
मा अवरुध्यंते स यदपरिमिताभिरभिष्टोति सर्वेषां कामानामवरुध्यंते सर्वान् कामा
नवरुंधेय एवं वेद तस्मादपरिमिताभिरेवाभिष्टुयात्तदाहुः कथमभिष्टुयादि

ब्रा. ष.
२ त

त्यक्षरशा ३ः॥ चतुरक्षरशा ३ः॥ पञ्चा ३ः॥ अर्धर्चशा ३ः॥ ऋकशा ३ः इति॥ तद्यदृकशोनतदव
कल्पतेथयत्यछोनोऽएवंदवकल्पतेथयदक्षरशाश्चतुरक्षरशावितथाछंदांसिलुप्ये
न्बहुनितथाक्षराणिहीयेरन्धर्चर्चशा एवाभिष्टुयात्प्रतिष्ठायाऽएवदिप्रतिष्ठोवेपुरुषः
श्चतुष्पादाः पशवोयजमानमेव तद्दिप्रतिष्ठं चतुष्पात्पुपुषुप्रतिष्ठापयतितस्माद
र्धर्चर्चशा एवाभिष्टुयात्तदाहुर्यन्मध्यंदिनेमध्यंदिन एव प्राक्कोभिष्टोति कथमस्येत
तरयोः सवनयो रभिष्टुतंभवतीति यदेव गायत्रीभिरभिष्टोति गायत्रंवे प्रातः सव
नंतेन प्रातः सवनेऽथ यज्जगतीभिरभिष्टोति जागतंवे तृतीय सवनंतेन तृतीय
सवने एवमुहास्यमध्यंदिनेमध्यंदिन एव प्राक्कोभिष्टुवतः सर्वेषु सवनेषुभि
ष्टुतंभवतिय एवंवेदतदाहुर्यदध्वर्युरेवान्यान्तृत्विजः संप्रेष्यत्यथकस्मादे

नो
पणतामसंप्रेषितः प्रतिपद्यतइतिमंवेग्रावस्तोत्रीयासंप्रेषितंवाइदंमनस्तस्मादेपणता
मसंप्रेषितः प्रतिपद्यते॥२॥ ॥वाग्नेसुब्रह्मण्यातस्येसोमोराजावत्सः सोमेराजनि
कीर्तेसुब्रह्मण्यामाहुर्यंतियथाधेनुमुपहृयेतेनवत्सेनयजमानायसर्वान्कामो
इहेसर्वान्हास्मे कामान्वाग्दुहेयः एवंवेदतदाहुः किंसुब्रह्मण्यायेसुब्रह्मण्यात्वमितिवा
गेवेतिब्रूयाद्वाग्नेब्रह्मचसुब्रह्मचेतितदाहुरथकस्मादेनंपुमांसंतस्त्रीमिवाचक्ष
तइतिवाग्धिसुब्रह्मण्येतिब्रूयात्तेनेतितदाहुर्यदंतंवेदीतरऋत्विजः आर्त्विज्यं कुर्व
तिवहिर्वेदिसुब्रह्मण्याकथमस्यांतर्वेद्यार्त्विज्यंकृतंभवतीतिवेदेवाउत्करमुत्किरं
तियदेवात्करेतिष्ठन्नाहुर्यतीतिब्रूयात्तेनेतितदाहुरथकस्मादुत्करेतिष्ठन्सुब्रह्म
ण्यामाहुर्यतीत्ययंवेमत्रमासतंतंयांयोवर्षिष्ठ आसीत्तमब्रुवन्सुब्रह्मण्यामाह

ब्रा. ष.

२

यत्तन्नोनेदिष्टादेवान्कृषिष्यसीतिवर्षिष्ठमेवेनंतत्कुर्वंत्यथोवेदिमेवतत्सर्वोप्रीणातितदाद्रुः
कस्मादस्मात्कृषसंदक्षिणामस्याजंतीतिवृषावात्ररूपसोयोषासुब्रह्मण्यातिन्मिथुनंत
स्यमिथुनस्यप्रजात्याइत्युपांशुपालीवितस्याग्नीधोयजतिरेतोवैपालीवितःउपां
श्विवैवैरेतसःसिक्किर्नानुवषङ्करोतिसंस्थावाएषायदनुवषङ्कारोनेइतःसंस्थाप
यानीत्यसंस्थितंवैरेतसःसमृद्धतस्मान्नानुवषङ्करोतिनष्टरूपस्थःआसीनोभिक्ष
यतिपत्नीभाजनंवैनेष्टाग्निःपत्नीधुरेतोदधातिप्रजात्याअग्निनेवतत्पत्नीधुरेतोदधा
तिप्रजात्येप्रजायतेप्रजयापशुभिर्यएवंवेददक्षिणाअनुसुब्रह्मण्यासंतिष्ठंतवा
ग्वेसुब्रह्मण्यानंदक्षिणान्नाद्यएवंतद्वाचियज्ञमंततःप्रतिष्ठापयंतिप्रतिष्ठा
पयंति॥३॥ ॥इतिषष्ठमपंचिकायांप्रथमोऽध्यायः॥ ॥देवावैयज्ञमतन्व

३

तत्तांस्तन्वानानसुराअभ्यायन्यज्ञंवैशसमेपांकरिष्यामइतितांदक्षिणतउपाय
न्यतएषांयज्ञस्यततिष्ठममन्यंतेदेवाःप्रतिबुध्यमित्रावरुणौदक्षिंतःपथो
हंस्तेमित्रावरुणाभ्यामेवदक्षिणतःप्रातःसवनेसुररक्षांस्यपाघ्नततथैवै
तद्यज्ञमानामित्रावरुणाभ्यामेवदक्षिणतःप्रातःसवनेसुररक्षांस्यपाघ्न
तेतस्मान्मेत्रावरुणंमेत्रावरुणःप्रातःसवनेशंसतिमित्रावरुणाभ्यां
हिदेवादक्षिणतःप्रातःसवनेसुररक्षांस्यपाघ्नततवैदक्षिणतोपह
ताःअसुरामध्यतोयज्ञंप्राविशंस्तेदेवाःप्रतिबुध्येदंमध्यतोदधुस्तःइंद्रेणेव
मध्यतःप्रातःसवनेसुररक्षांस्यपाघ्नततथैवैततद्यज्ञमानाइंद्रेणेवमध्य

ण

ब्रा. ष.

४

तः प्रातः प्रातः सवने सुररक्षां स्य प घ्नते तस्मादेदं ब्राह्मणाच्छंसी प्रातः
सवने शंसती द्वे ण हि देवा मध्यतः प्रातः सवने सुररक्षां स्य पा घ्नते तैवे
मध्यतो पहता असुरा उत्तरतो यज्ञं प्राविशंस्ते देवाः प्रतिबुध्यंदाग्नी उत्त
रतः पर्यैहं स्तदंदाग्निभ्यामेवोत्तरतः प्रातः सवने सुररक्षां स्य पा घ्नते तैवे त
द्यजमाना इंद्राग्निभ्यामेवोत्तरतः प्रातः सवने सुररक्षां स्य प घ्नते तस्मादेदं
ग्नमच्छावाकः प्रातः सवने शंसती द्वे ण हि देवाः उत्तरतः प्रातः सवने सुर
क्षां स्य पा घ्नते तैवा उत्तरतो पहता असुराः पुरस्तात्पर्यैव न्समनीकतस्ते दे
वाः प्रतिबुध्याग्निं पुरस्तात्प्रातः सवने पर्यैहं स्तेग्निनेव पुरस्तात्प्रातः सवने
सुररक्षां स्य पा घ्नते तैवे तद्यजमाना अग्निनेव पुरस्तात्प्रातः सवने सुर

४

क्षां स्य प घ्नते तस्मादाग्नेयं प्रातः सवने मपपाप्मानं हते य एवं वेद ते वै पुरस्तादपहता अ
सुराः पश्चात्परीत्य प्राविशंस्ते देवाः प्रतिबुध्य विश्वान्देवानात्मानं पश्चात्तृतीयसवने
पर्यैहं स्ते विश्वेरेव देवैरात्मभिः पश्चात्तृतीयसवने सुररक्षां स्य पा घ्नते तैवे तद्यजमा
ना विश्वेरेव देवैरात्मभिः पश्चात्तृतीयसवने सुररक्षां स्य प घ्नते तस्माद्वै श्वदेवं तृतीयस
वने मपपाप्मानं हते य एवं वेद ते वै देवाः असुरानेव मपाघ्नत सर्वस्मादेव यज्ञात्ततो वै
देवाः अभवन्परासुरा भवत्यात्मना परास्य द्विषन्त्याप्याभ्रातृव्याभवतिय एवं वेद
ते देवा एवं कृपेन यज्ञनापासुरान्याप्यानमघ्नता जयन्त्स्वर्गलोकमपहं वै द्विषंतपा
प्मानं भ्रातृव्यं हते जयति स्वर्गलोकं य एवं वेद यश्चैवं विद्वान्सवनानि कल्पयति
॥४॥ ॥ स्तोत्रियं स्तोत्रियस्यानुरूपं कुर्वति प्रातः सवनेऽहरेव तदङ्गो नुरूपं कुर्व

ब्रा.प.

५

त्यवरेणैवतदङ्गापरमहरभ्यारभन्तेथतथानमध्यंदिनेश्रीवैष्टानितानितस्मेनतत्
स्थानानियत्तत्रियंस्तोत्रियस्यानुरूपंकुर्युस्तथैवविभक्त्यातृतीयसवनेनस्तोत्रि
यंस्तोत्रियस्यानुरूपंकुर्वेति॥५॥ ॥अथातःआरंभणीयाएवःऋजुनीतीनोव
रुणइतिमैत्रावरुणस्यमित्रोनयतुविद्वानितिप्रणेतवाएषहोत्रकाणांयन्मैत्राव
रुणस्तस्मादेषाप्रणेतृमतीभवतीद्वंविश्वतस्यरीतिब्राह्मणाच्छंसिनोहवामह
वामहेजनेभ्यइतीदमेवैतयाहरहर्निद्वयंतेनहेषांविहवेन्यइंदंइदंयत्रैवंवि
द्वान्ब्राह्मणाच्छंस्येतामहरहःशंसतियत्सोमआनरइत्यच्छावाकस्येंद्राग्नीः
अजोहवुरितींद्राग्नीएवैतयाहरहर्निद्वयंतेनहेषांविहवेन्यइंद्राग्नीचृद्धेयत्रै
वंविद्वानच्छावाकएतामहरहःशंसतितावाऽएताःस्वर्गस्यलोकस्यनावःसंपारि

सुते३

ण्यःस्वर्गमेवैताभिर्लोकमभिसंतरंति॥६॥ ॥अथातःपरिधानीयाएवतेस्यामंदेव
वरुणेतिमैत्रावरुणस्येषंस्वश्चधीमहीत्ययंवलोकइषमित्यसौलोकःस्वरित्यु
भावंवैतयालोकावारभन्तेव्यंतरिक्षमतिरदितिब्राह्मणाच्छंसिनोविवत्तचंस्वर्ग
मेवैभ्य एतयालोकंविष्टृणोतिमंदेसोमस्यरोचना॥इंद्रोयदभिनद्वलमिति सि
षासवोवाऽएतेयद्दीक्षितास्तस्मादेषावलवतीभवत्युद्गाआजदंगिरोभ्यःआ
विष्टृण्वन्मुहासतीः॥अर्वांचनुचुदेवलमिति सनिमेवैभ्य एतयावरुंधंइंद्रो
रोचनादिवइतिस्वर्गोवलोकइंद्रोणरोचनादिवोदृक्कानिद्वंहितानिच॥स्थिरा
णिनपराणुदइतिस्वर्गएवैतयालोकेहरहःप्रतितिष्ठंतोयत्याहंसरस्वतीवतो
रित्यच्छावाकस्यवाग्वेसरस्वतीवाग्वतोरितिहेतदाहेंद्राग्न्यारवोष्टृणइत्येतद्व

ब्रा. ष.

६

वाइंद्राग्न्योः प्रियंधामयंगिति प्रियेणेवैनोतद्वाग्नासमर्धयति प्रियेण धाग्ना समृध्य
तिय एवं वेदा ॥ ७ ॥ ॥ उभयः परिधानीया भवन्ति होत्रकाणां प्रातः सवने च माध्यं
दिने चाहीनाश्चैकाहिकाश्च तत एकाहिकाभिरेव मैत्रावरुणः परिदधाति तेनास्मा
ल्लोकान्न प्रच्यवते हीनाभिरच्छावाकः स्वर्गस्य लोकस्यास्या उभयीभिर्ब्राह्मणा
ल्लंसीति नो स उभौ व्यन्वारभमाण एती मंचा मुंचलोक मथो मैत्रावरुणं चाच्छा
वाकं चाथोऽअहीनं चैकाहं चाथो संवत्सरं चाग्निष्टोमं चैव मुस उभौ व्यन्वारभ
माणऽएत्यथ तत एकाहिका एव तृतीय सवने होत्रकाणां परिधानीया भवन्ति प्र
तिष्ठावा एकाहः प्रतिष्ठाया मेव तद्यं मंततः प्रतिष्ठापयं त्यनवानं प्रातः सवने य
जेदेकां द्वेन स्तोममतिशंसेत्तद्यथाभिहेषते पिपासते क्षिप्रं प्रयच्छेत्तादृक् दथो

श्रु

६

क्षिप्रं देवेभ्यो न्नाद्यं सोमपीथं प्रयच्छानीति क्षिप्रं हास्मिन्लोके प्रतितिष्ठत्यपरिमिता
भिरुत्तरयोः सवनयो रपरिमितो वै स्वर्गो लोकः स्वर्गस्य लोकस्यास्यैकामंतद्वाता
शंसेद्यद्वात्रकाः पूर्वद्यः शंसेयुर्यद्वा होता तद्वात्रकाः प्राणो वै होता गानि होत्र
काः समानो वाऽअयं प्राणो गान्यनु संचरति तस्मात्तत्कामं होता शंसेद्यद्वात्र
काः पूर्वद्यः शंसेयुर्यद्वा होता तद्वात्रकाः सूक्तांते होता परिदधेत्यथ समान्य
एव तृतीय सवने होत्रकाणां परिधानीया भवन्त्यात्मा वै होता गानि होत्रकाः
समाना वा इमे गाना मंतास्तस्मात्समान्य एव तृतीय सवने होत्रकाणां परिधा
नीया भवन्ति भवन्ति ॥ ८ ॥ ॥ इति षष्ठमपंचिकायां द्वितीयोऽध्यायः ॥ ॥
आत्वावहंतु हरय इति प्रातः सवन उन्नीय मानेभ्यो न्वाह वृष ण्वतीः पीत

ब्रा.प.

७

इ.

वतीः सुतवतीर्मद्वतीरूपसमृद्धा ऐं दी रन्वा है द्रो वे यज्ञो गायत्री रन्वा ह गायत्रं वै प्रातः
सवनं नवन्यूनाः प्रातः सवने न्वाहन्यूने वैरेतः सिच्यते दशमध्यं दिने न्वाहन्यूने वैरेतः
सिक्तं मध्यं स्त्रिये प्राप्य स्थविष्ठं भवति नवन्यूनास्तृतीयसवने न्वाहन्यूना द्वे प्रजाः
प्रजायंते तद्यदेतानि केवलसूक्तान्यन्वाहयजमानमेव तदुभयं भूतं प्रजनयति यज्ञो हि
वयोन्ये ते हे के सप्त सप्तान्वा सप्त प्रातः सवने सप्तमध्यं दिने सप्तत्यसवने यावत्या ती
वै पुरो पुरोनु वाक्यास्तावत्या याज्याः सप्त वै प्रांचो यजंति सप्तवषट् कुर्वंति तासां मे
ताः पुरोनु वाक्या इति वदंतस्ततथान कुर्याद्यजमानस्य ह तेरे तो विलुपंत्यथो यजमा
नमेव यजमानो हि सूक्तं नवभिर्वा एतं मैत्रावरुणोऽस्माच्छोकादंतरिक्षलोकमभिप्र
वहति दशभिरंतरिक्षलोकादमुं लोकमभ्यंतरिक्षलोको हि ज्येष्ठो नवभिरमुष्मान्

७

लोकात्स्वर्गलोकमभिनहं वै ते यजमानं स्वर्गलोकमभिवोक्षुमर्हंति ये सप्त सप्तान्वा
इस्तस्मात्केवलशएव सूक्तान्यनुब्रूयात् ॥ ६ ॥ ॥ अथाहयं दे द्रो वे यज्ञो थकस्मा
द्वावेव प्रातः सवने प्रस्थितानां प्रत्यक्षा दिं दीभ्यां यजतो होता चैव ब्राह्मणाच्छंसी
चेदं ते सोम्यं मध्विति होता यजती इत्वा वृषभं वयमिति ब्राह्मणाच्छंसी नाना देव
त्याभिरितरे कथं तेषां मै द्रो भवंतीति मित्रं वयं हवामह इति मैत्रावरुणो यजति व
रुणं सोमपीतय इति यं द्वे किंच पीतवत्पदं तदे इं रूपं ते नें इं प्रीणाति मरुतो यस्य
हि क्षय इति पोता यजति ससु गोपात मे इती द्रो वे गोपा स्तदे इं रूपं ते नें इं प्रीणा
त्यग्ने पत्नी रिहावहेति नेष्टाय जति त्वष्टारं सोमपीतय इती द्रो वे त्वष्टा तदे इं रूपं
ते नें इं प्रीणात्युक्षान्नाय वशान्नायेत्याग्नीध्रो यजति सोमष्टाय वेधस इती

जन

ब्रा. ष.

इंवेवेधास्तैर्देइं रूपं तेनेंइं प्रीणाति प्रातर्यावभिरागतं देवेभिर्जेन्यावस्मृ ॥ इंद्राग्नीसो
मपीतय इति स्वयं समृद्धा छावाकस्यैव मुह्ये ता एं द्यो भवंति यन्नानां देवत्यास्तैना
न्या देवताः प्रीणाति यदु गायत्र्य स्तेनाग्नेय्य एतदु हेताभिस्त्रयमुपाप्नोति ॥ १० ॥
असाविदेवं गोक्रजीकमंध इति मध्यं दिनं उन्नीयमानेभ्यो न्वाहृषण्वतीः पीतव
तीः सुतवतीर्मद्वतीरूपसमृद्धाऽं इंद्राग्नीसो इंद्रो वेयज्ञस्त्रिष्टुभो न्वाहृषेष्टुभं वै माध्य
दिनं सवनं तदा कुर्यत्तृतीयसवनस्यैव रूपं मध्वदथ कस्मान्मध्यं दिने मध्वतीरनुचा
हयजंति चाभिरिति माद्यंती वै वै मध्यं दिने देवताः समेव तृतीयसवने मादयंते त
स्मान्मध्यं दिने मध्वतीरनुचाहयजंति चाभिस्ते वै खलु सर्व एव माध्यं दिने प्रसि
तानां प्रत्यक्षां दें इंद्राभिर्यजंत्यभितृण्वतीभिरेकैपि वा सोममभियमुग्रतर्द इति

होता यजति स ईं पाहियक्रजीपीतरुच इति मेत्रावरुणो यजत्येवापाहि प्रत्नथा मंदतुले
ति ब्राह्मणाच्छीयजत्यर्वां देहि सोमकामं त्वाङ्कुरिति पोता जतितवायं सोमस्त्वमेह्यर्वा य
डिति नेष्टाय जतीं द्रायसोमाः प्रदिवो विदाना इच्छावाको यजत्या पूर्णोऽस्य कलश त्य
स्वाहेत्याग्नीध्रो यजति तासां मेता अभितृण्वत्यो भवंती इंद्रो वै प्रातः सवनेन व्यज
यत स एताभिरेव माध्यं दिनं सवनं मभ्यतृणद्यदभ्यतृणत्तस्मादेता अभितृण्व
त्यो भवंति ॥ ११ ॥ ॥ इहोपयातश वसोन पात इति तृतीयसवनं उन्नीयमानेभ्यो
न्वाहृषण्वतीः पीतवतीः सुतवतीर्मद्वतीरूपसमृद्धास्ता एं द्यो भवंति तदा क
र्यन्ना र्भवीषु स्तुवंते थ कस्मादा र्भवः पवमान इत्या चक्षत इति प्रजापतिर्वै पितः
क्रभून्मर्त्यान् त्सतो मर्त्यान् कृत्वा तृतीयसवनं आसजत्तस्मान्ना र्भवीषु स्तुवंते थार्भ

आ. ष.

९

वः पवः पवमान इत्याचक्षते याहयद्यथा छंदसं पूर्वयोः सवनयोरन्वाह गायत्रीः प्रा-
तः सवने त्रिष्टुभो माध्यंदिने थकस्माज्जागते सति तृतीयसवने त्रिष्टुभो न्वाहेति धी-
तरसं वै तृतीयसवनमथैतदधीतरसं शुक्रियं छंदो यत्रिष्टुभवनस्य सरसताया
इति ब्रूयादथो इन्द्रमेवैतत्सवने न्वाप्तजतीत्यथाहयेदं द्राक्षं वं वै तृतीयसवनम-
थ कस्मादेष एव तृतीयसवने प्रस्थितानां प्रत्यक्षा देवा द्राक्षं व्यायजती इः क्रुभु-
भिर्वाजवद्भिः समुक्षितमिति होतैर्वनानां देवत्याभिरितरे कथं तेषां मे द्राक्षं व्या-
भवन्तीतींद्रावरुणा सुतपाविमं सुतमिति मे त्रावरुणाय जतियुवोरथो अध्व-
रं देववीतय इति बहूनि वाहत दृभूणां रूपमिन्द्रश्च सोमं पिबतं बृहस्पति इति
ब्राह्मणा छंसीयजत्या वां विशं त्विंदवः स्वाभुव इति बहूनि वाहत दृभूणां रूपं

९

मावो वहं तु सप्तयोरघुष्यदइति पोता यजति रघुपत्नानः प्रजिगातवा-
हुभिरिति बहूनि वाहत दृभूणां रूपममेवनः सुहवा आहि गंतनेति नेष्टाय
जति गंतनेति बहूनि वाहत दृभूणां रूपमिन्द्रा विष्णुपिबतं मध्वो अस्येत्यच्छा-
वाको यजत्या वामं धांसि मदि राण्यग्मन्निति बहूनि वाहत दृभूणां रूपमिमं
स्तोममर्हते जातवेदस इत्याग्नीध्राय जतिरथमिव संमहे मामनीषेयेति ब-
हूनि वाहत दृभूणां रूपमेव सुहेता ऐंद्राक्षं व्यासवंतियन्नानां देवत्यास्तना-
न्या देवताः प्रीणाति यदुजगत्प्रासाहा जागतं वै तृतीयसवनं तृतीयसवन-
स्येव समृद्ध्यै ॥ १२ ॥ ॥ अथाहयदुक्थिन्या न्या होत्रा अनुक्था अन्याः क-
थमस्येता उक्थिन्य सर्वाः समाः समृद्धा भवन्तीति यदेवेनाः संप्रगीर्येहा

ब्रा. ष.

१०

त्रादृत्याचक्षते तेन समा यदु किं न्योन्या होत्रा अनुकथा अन्यास्तेनो विषमाः
एवमुहास्येता उक्थिन्यः सर्वाः समाः समृद्धा भवन्त्यथा हशं संति प्रातः सव
ने शं संति माध्यंदिने होत्रकाः कथं मे षां तृतीय सवने शं संति सवती तियं देवमा
ध्यंदिने द्वे द्वे सूक्ते शं संतीति ब्रूयात्तेनेत्यथा हयद्वय कथो होता कथं हो काद्यु
क्छा भवन्ती तियं देव द्विदेवत्याभिर्यजन्तीति ब्रूयात्तेनेति ॥१३॥ ॥ अथाहयं देता
स्ति स्रउक्थिन्यो होत्राः कथं मितरा उक्थिन्यो भवन्तीत्याज्यमेवाग्नीध्रीयाया
उक्थं मरुत्वतीयं पोत्रीयायै वैश्वं देवं नेष्ट्रीयायै तावा एता होत्राः एव न्यंगा ए
व भवन्त्यथा हयदेकं प्रेषाः अन्ये होत्रकाः अथ कस्माद्विं प्रेषः पोता द्विं प्रेषोने
ष्टेति यत्रादो गायत्री सुपर्णा भूत्वा सोममाहरन्त देतासां होत्राणामिन्द्र उक्था

त्र

१०

निपरिलुप्य होत्रे प्रददौ यूयं मास्यद्वयध्वं यूयमस्यावेदिष्टेति ते होचुर्देवा वाचे मे
होत्रे प्रभावयामेति तस्मात्तद्विं प्रेषे भवतः ऋचाग्नीध्रीयां प्रभावयां च क्रुस्तस्मा
त्तस्यैकयर्चा भूयस्योयाज्या भवन्त्यथा हयद्वेतायस्रद्वेतायस्रदिति मेत्रावरु
णो होत्रे प्रेष्यत्यथ कस्माद होतृस्रः सद्भ्यो होत्राणां स्यो होतायस्रद्वेतायस्र
दिति प्रेष्यतीति प्राणो वै होता प्राणः सर्व ऋत्विजः प्राणायस्रत्प्राणायस्रदि
ह्येव तदा हाथांस्त्युक्ता तृणां प्रेषाः ॥ नाडं इति ॥ अस्तीति ब्रूयाद्यदेवैतत्प्र
शास्ता जपं जपित्वास्तु ध्वमित्याह सः एषां प्रेषोथा हास्त्युक्ता वाकस्य प्रवराः
॥ नाडं इति ॥ अस्तीति ब्रूयाद्यदेवैतन्मध्वर्युराहा उक्ता वाकवदस्वयं च वाद्य
मित्येषास्य प्रवरोथा हयदे इन्द्रावरुणं मेत्रावरुणस्तृतीय सवने शं सत्य

सि

ब्रा. ७

११

× स्तोत्रियानुरुूपोभवत इत्यग्निना वेभुखेन देवा असुरानुक्थेभ्यो निर्ज
थकस्मादस्याग्नेयौ स्तोत्रियानुरुूपोभवतोथाहयंदेवावाहं स्पत्यं ब्राह्मणाच्छ
सीतृतीयसवनेशं सत्येन्द्रावेष्टवमच्छावाकः कथमेनयोरैन्द्रास्तोत्रियानुरु
पाभवतीतींद्रोहस्मवाः असुरानुक्थेभ्यः प्रजिगायसो ब्रवीत्कश्चाहंचेत्य
हंचाहंचेतिहस्मदेवताः अन्ववयंति सयदिंद्रः पूर्वः प्रजिगायतस्मादेनयो
रैन्द्रास्तोत्रियानुरुपाभवंतियद्वहंचाहंचेतिहस्मदेवताः अन्ववयुस्तस्मा
न्नानादेवत्यानिशंसतः ॥१४॥ ॥ अथाहयंदेवदेववैतृतीयसवनमथ
कस्मादेतान्येन्द्राणि जागतानि सूक्तानितृतीयसवनः आरंभणीयानिश
स्यंत इतींद्रमेवैतैरारभ्ययंतीति ब्रूयादथोयज्जागतं वैतृतीयसवनं तज्ज
गत्काम्येव तद्यत्किंचात ऊर्ध्वं छंदः शस्यते तद्वसर्वं जागतं भवत्येतानि च

देन्द्राणि जागतानि सूक्तानितृतीयसवनः आरंभणीयानिशस्यंतैथेतत्रैष्टुभ
मच्छावाकैततः शंसति संवाकर्मणेति यदेव पनाय्यं कर्म तदेतदभिवदति स
मिषेत्यन्नं वा इषो न्नाद्यस्यावरुध्याः अरिष्टैर्नः पथिभिः पारयंतेति स्वस्तिता
या एवैतदहरहः शंसत्यथाहयद्यज्जागतं वैतृतीयसवनमथ कस्मादेष्टोत्रि
ष्टुभः परिधानीया भवन्तीति वीर्यं वै त्रिष्टुष्टीर्य एव तदंततः प्रतितिष्ठंतो यंती
यमिंद्रं वरुणमष्टमं गीरिति मेत्रावरुणस्य बृहस्पतिर्नः परिपातु पश्वादि
ति ब्राह्मणाच्छंसिनः उभा जिग्यथुरित्यच्छावाकस्यो भोहितो जिग्यतुर्न
पराजयेथेन पराजिग्य इति न हितयोः कतरश्च न पराजिग्यः इंद्रश्च विष्णो
यदपस्पृधेया त्रिधा सह स्वं वितंदे रयेथा मित्तींद्रश्च हवै विष्णुश्चासुरैर्युयु

ब्रा. ष.
१२

मेरयेथा

धातेतान्हस्माजित्वोचतुः कल्पामहाइति तेह तथेत्यसुराऽकुचुः सो ब्रवीदिदं
थावदेवायं विष्णुस्त्रिर्विक्रमते तावदस्माकमथ युष्माकमितरदितिसऽइमां
कान्विचक्रमेथो वेदानथो वाचं तदाहुः किं तत्सहस्रमिती मे लोकाऽइमे वेदाऽ
अथो वागिति ब्रूयादैरयेथोमित्यछावाकऽउक्थेयभ्यस्यतिसहितत्रांत्योभव
त्यग्निष्टोमे होतोतिरात्रे च सहितत्रांत्योभवत्यभ्यस्येत्यल्लोकाशिनी ३॥ नाभ्य
स्ये इति ॥ अभ्यस्येदित्याहुः कथमन्येष्वहः स्वभ्यस्यतिकथमत्र नाभ्य
स्येदिति तस्मादभ्यस्येत् ॥ १५ ॥ ॥ अथाह यन्नाराशां संवेत्तृतीयसवनमथ
कस्मादछावाको ततः शिल्मे घनाराशांसीः शांसतीति विकृतिर्वेन्नाराशां संकि
मिव च वै किमिव चरेतो विक्रियते तत्तदा विकृतं प्रजातं भवत्यथेतन्मृद्विवहं

१२

त्यो

दः शिथिरं यन्नाराशां समथे यो यदछावाकस्तद्वृद्धतायै दृक्के प्रतिष्ठास्यामऽइ
ति तस्मादछावाको ततः शिल्मे घनाराशांसीः शांसतीति दृक्कतायै दृक्के प्रतिष्ठास्या
मऽइति दृक्के प्रतिष्ठास्यामऽइति ॥ १६ ॥ ॥ इति तृतीयोऽध्यायः ॥ ॥ यः श्वः
स्तोत्रियस्तमनुरूपं कुर्वति प्रातः सवने हीन संतत्येयथावाऽएकाहः सुतऽएव
महीनस्तद्यथेकाहस्य सुतस्य सवनानि संतिष्ठमानानि यंत्येव मेवाहीनस्या
हानि संतिष्ठमानानि यंतितद्यच्छुः स्तोत्रियमनुरूपं कुर्वति प्रातः सवने हीन सं
तत्याऽअहीनमेव तत्संतन्वंति ते वेदेवाश्च ऋषयश्चादियंत समानेन यज्ञं संत
नवामेति तः एतत्समानं यज्ञस्यापश्यन्त्समानान्प्रगाथान्त्समानीः प्रतिपदः
समानानि सूक्तान्योकः सारीवाऽइंदो यत्र वाऽइंदः पूर्वगच्छत्येव तत्रापरंगच्छति

यज्ञस्यैव संदताये ॥ १७ ॥ ॥ तान्वाऽएतान्संयातान्निश्वाभिन्ः प्रथममयस्य तान्नि
 श्वाभिन्नेण दृष्टान्वा मदेवो सृजते वात्वाभिन् इव जिन्तत्र यन्त इन्द्रो जुषेयश्च वष्टि
 कथामहामवृधत्कस्य हेतुरिति तान्नि प्रसमयत दक्षि प्रसमयत तत्संयातानां
 संयातत्वं सहेक्षां चक्रे विश्वामित्रो यान्वा अहं संयातान पश्यन्तान्वा मदेवो सृ
 ष्टकानि न्वहं सृक्तानि संयातांस्तत्प्रतिमां सृजेयेति सऽएतानि सृक्तानि
 संयातांस्तत्प्रतिमान सृजत सद्यो ह जातो वृषभः कनीनऽइन्द्रः पूर्विदा
 तिरदा समं कैरि मा मृषु प्रभृतिं सातये धाऽइच्छंति त्वा सोम्यासः स
 रवायः शासद्वक्त्रिर्द्विहितुर्न स्यंगादक्षितष्टे वदीधया मनीषामिति यऽएक इद्व्य
 श्वर्षणीनामिति सरदा ज्ञेयस्तिग्मशृंगो वृषभो नक्षीमऽउडु ब्रह्माण्यैरतश्रव

स्येति वसिष्ठोऽस्माऽइदु प्रतवसे तुरायेति नो धास्तऽएते प्रातः सवनेष क हस्तोत्रि
 यान्छस्त्वामाध्यं दिने हीनसृक्तानि शंसंति तान्येतान्यहीनसृक्तान्यासत्योयातुम
 घवाऽऽक्रजीषीति सत्यवन्मेत्रावरुणोऽस्माऽइदु प्रतवसे तुरायेति तुरायेन्द्रो ब्र
 ह्माणिराततमा ॥ इन्द्र ब्रह्माणिरातमा सोऽक्रनिति ब्रह्मण्वद्वा ह्मणा छंसी शास
 द्वक्त्रिर्जनयंत वक्त्रि मिति वक्त्रि वदच्छावाकस्तदाहुः कस्मादच्छावाको वेदतस्व
 क्तमुभयत्र शंसति परां चिषु चैवाहः स्वभ्यावर्तिषु चेति वीर्यवान्वाऽएष बहु चे
 वक्त्रि वेदतस्व क्तं वहति हं वे वक्त्रि धुरो यासु युज्यते तस्मादच्छावाको वक्त्रि वेदतस्व क्तं
 मुभयत्र शंसति परां चिषु चैवाहः स्वभ्यावर्तिषु चतानि पंचस्वहः सुभवंति चतु
 र्विंशेभिर्जिति विषुवति विश्वजिति महाव्रंते हीनानि हवाऽएतान्यहानि न ह्येषु

ब्रा.ष.
१४ ये

नि

ते
किंच नदी यपरांची निहवाऽ एतान्यहान्येन न्यावत्तर्शितस्मादेनान्येते घटः सु-
शंसंति यदेनानिशंसंत्यहीनान्स्वर्गाद्धोकां सर्वरूपान्त्सर्वसमृद्धानवाप्तवामिति
यदेवेनानिशंसंतीदमेवेतैर्निक्षयंते यथऋषभं वा शिताये यं देवेनानिशंसंत्यही-
नान्स्वसंत्या अहीनमेव तत्संतन्वन्ति ॥१८॥ ॥ ततो वाऽ एतां स्त्रीन्संपातान्मेव
वरुणो विपर्यासं मेकैकमहरहः शंसंत्येवात्वा मिंदवज्जिन्नत्रेति प्रथमे ह नित्य-
न्न इंदोऽनुषेयश्च वष्टीति द्वितीये कथामहामृधत्कस्य होतुरिति तृतीये त्री-
नेव संपातान्ब्राह्मणाच्छंसी विपर्यासं मेकैकमहरहः शंसंतीदः पूर्णिदातिरहा-
समं कैरिति प्रथमे ह यऽ एक इद्व्यश्वषणीनामिति द्वितीये यस्मिन्मशृंगावृष-
भो न भीम इति तृतीये त्रीनेव संपातान्छावाको विपर्यासं मेकैकमहरहः शंस-

१४

४ स्तोमा

तीमामृषु प्रकृतिं सातयेधा इति प्रथमे ह नीच्छंतित्वा सोम्यासः सर्वायऽ इति द्वितीये श-
सद्भिर्दुहितुर्नष्ट्यंगादिति तृतीये तानि वाऽ एतानि नव त्रीणि चाहरहः शस्यानितानि
द्वादशसंयद्यंते द्वादशं वै मासाः संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तत्सं-
वत्सरं प्रजापतिर्यज्ञमाप्नुवंति तत्संवत्सरे प्रजापतौ यज्ञे हरहः प्रतितिष्ठंतो यंति ता-
न्यंतरेणावापमावं परन् नन्यूरव्याविराजो वै मदीश्वचतुर्थे ह निपंक्तीः पंचमे पारु-
छिपीः षष्ठे थयान्यहानिमहानि स्युः कोऽ अद्य नर्यो देवकामऽ इति मेत्रावरुणऽ
आवपेत्तवं न नवायोन्यधाथिचाक निति ब्राह्मणाच्छंस्यायाद्यर्वा दुःपवंधुरेष्ठा
इत्यछावाकऽ एतानि वाऽ आवपनान्यंते र्वाऽ आवपनं देवाः स्वर्गलोकमजय-
न्ते ते ऋषयस्तथैवेतद्यजमानाऽ एते रावपनेः स्वर्गलोकं जयन्ति ॥१९॥ ॥ सद्यो

हजातो वृषभाः कनीनः इति मेवावरुणः पुरस्तात्सूक्तानामहरहः शंसति तदेतत्सू-
क्तं स्वर्ग्यमेतेन वै सूक्तेन देवाः स्वर्गलोकमजयन्ते तेन ऋषयस्तथेवेतद्यजमा-
नाः एतेन सूक्तेन स्वर्गलोकं जयन्ति तदुवेश्वामित्रं विश्वस्य हवे मित्रं विश्वामि-
त्रः आस विश्वं हास्मे मित्रं भवति य एवं वेद येषां चैवं विद्वानेतन्मेवावरुणः पु-
रस्तात्सूक्तानामहरहः शंसति तद्वृषभवत्पशुमद्ववति पशूनामवरुध्येतस्य
चर्चं भवति यंच पदायंक्तिः पंक्तिर्वाऽन्नमन्नाद्यस्यावरुध्याः ऋदुब्रह्मा-
प्येय रतश्रवस्येति ब्राह्मणाच्छीब्रह्मण्वत्समृद्धं सूक्तमहरहः शंसति
तदेतत्सूक्तं स्वर्ग्यमेतेन वै सूक्तेन देवाः स्वर्गलोकमजयन्ते तेन ऋषयस्त-
थेवेतद्यजमानाः एतेन सूक्तेन स्वर्गलोकं जयन्ति तदुवासिष्ठमेतेन वै वसि-

ष्ठः इन्द्रस्य प्रियं धामोपागच्छत्सपरमं लोकमजयदुपेन्द्रस्य प्रियं धाम गच्छति ज-
यति परमं लोकं य एवं वेद तद्वै पृच्छं पृच्छाऽस्तव ऋतूनामास्त्येतदुपरिष्ठात्सं-
पातानां शंसत्यास्तेव तत्स्वर्गलोकं यजमानाः अस्मिन्लोके प्रतितिष्ठन्त्यभि-
तद्वदधीध्यामनीयामित्यच्छावाको हरहः शंसत्यभिवन्नत्ये रूपेभिः प्रियाणि
मर्मशत्पराणीति यान्येव पराण्यहानि तानि प्रियाणि तान्येव तदभिर्मर्मशतो-
यंत्यभ्यारभमाणाः परोवाऽअस्माच्छ्लोकात्स्वर्गलोकस्तमेव तदभि वदति क-
वीऽरिच्छामि संदृशे सुमेधाऽइति यं वेतेन ऋषयः पूर्वे प्रेतास्ते वै कवयस्तानेव
तदभ्यतिवदति तदुवेश्वामित्रं विश्वस्य हवे मित्रं विश्वामित्रः आस विश्वं हा-
स्मे मित्रं भवति यः एवं वेद तदनिरुक्तं प्राजापत्यं शंसत्यनिरुक्तो वै प्रजापतिः

ब्रा. ७.
१६

प्रजापतेराष्ट्येसकृदिदं निराहते नैन्द्राद्रुपांनप्रच्यवतेतद्वेदशर्चदशाक्षरावि
राकन्नविराकन्नाद्यस्यावरुध्येयदेवदेशर्चा३॥ दशवे प्राणाः प्राणानेवतु
दाप्नुवंति प्राणानात्मदधतेतदुपरिष्ठात्संपातानां शंसत्याध्वेवतत्स्वर्गलोक
यजमानाऽअस्मिंल्लोकेप्रतितिष्ठन्ति॥२०॥ ॥ कस्तमिंदृत्वावसुंकंनव्योऽ
अतुसीनां॥ कइन्वस्याकृतमितिकइंतः प्रगाथाऽआरंभणीयाऽअहरहः
शस्यंतेकोवे प्रजापतिः प्रजापतेराष्ट्येयदेवकइंता३ः॥ अन्नंवेकमन्नाद्य
स्यावरुध्येयदेवकइंता३ः॥ अहरहर्वाऽएतेशांतान्यहीनसूक्तान्युपयु
जानायंतितानिकइद्रिः प्रगाथैः शमयंतितान्यभ्यः शांतानिकंभवन्तिता
न्यभ्यः शांतानिकंभवन्तितान्यनान्छांतानिस्वर्गलोकमपिवहन्तित्रिष्टुभः

१६

यं

सूक्तप्रतिपदः शंस्युस्ताहेके पुरस्तात्प्रगाथानां शंसन्ति धाय्याऽइतिवदंतस्तत्रथान
कुर्यात्सत्रंवे होताविशोहोत्राशंसिनः सत्रायेवतद्विशंप्रत्युद्यामिनीकुर्युः पापवस्य
संत्रिष्टुषोमइमाः सूक्तप्रतिपदऽइत्येवविद्यात्तद्यथासमुद्रं प्रपुवेरन्नेवहैवतेप्र
पुवंतेयसंवत्सरंवाद्वादशाहंवासतेतद्यथासेरावतीनावंपारकामाः समारोहेयुर
वमेवेतास्त्रिष्टुभः समारोहंतिनहवाऽएतच्छंदोगमयित्वास्वर्गलोकमुपावर्त
तेवीर्यवृत्तमंहिताभ्योनव्याकुरीतसमानंहिच्छंदोथोनेद्राय्याः करवाणीतिथेद
नाः शंसन्तिप्रजाताभिः सूक्तप्रतिपदिः सूक्तानिसमारोहामेतिथेदेवेनाः शं
सन्तीदमेवेताभिर्निद्रतेयथऋषयश्वाशितायेयदेवेनाः शंसन्त्यहीनस्यसंत
त्याऽअहीनमेवतत्संतन्वन्ति॥२१॥ ॥ अपप्राचऽइंद्रविश्वऽअभित्रानितिमे

ब्रा. ष.
१७

वावरुणः पुरस्तात्सुक्तानामहरहः शंसत्यपापाचोऽभिभूतेनुदस्व॥ अपोदीचेऽ
पशूराधराचउरोयथातवशर्मन्मदेमेत्यस्यस्यरूपमभयमिवहियन्निष्ठतिब्र
ह्मणातेब्रह्मयुजायुनज्मीतिब्राह्मणाछंस्यहरहः शंसति युनज्मीतियुक्तवती
युक्तऽइवह्यहीनोहीनस्यरूपमुरुनोलोकमनुनेषिविद्वानित्यछावाहरहः
शंसत्यनुनेषीत्येतीवह्यहीनोहीनस्यरूपमनेषीतिसत्रायणरूपंतावाऽएताऽ
अहरहः शस्यंते समानीभिः परिदध्युरोकः सारीहेषामिंद्रोयज्ञंभवती
यथऽऋषमोवाशितांयथावांगोः प्रज्ञातंगोष्ठमेवंहैषामिंद्रोयज्ञमेवगच्छ
तिनश्वनं कुवीययाहीनस्यपरिदध्यास्त्रियोहराष्ट्राच्यवतेयोहैवपरोम
वतितममिद्वयति॥२२॥ ॥ अथातोहीनस्ययुक्तिश्चविमुक्तिश्चव्यंतरि

को

१७

क्षमतिरदित्यहीनंयुक्तऽएवेदिंद्रमिति विमुंचल्याहं सरस्वतीवतोर्नूनंसात
इत्यहीनंयुक्तं तस्यामदेववरुणनृष्टुतऽइतिविमुंचत्येषहवाऽअहीनंतंतुमह
तियऽएनंयोक्तुंचविमोक्तुंचवेदतद्यच्चतुर्विंशेहन्युज्यंतेसायुक्तिरथयत्पु
रस्तादुदयनीयस्यातिरात्रस्यविमुच्यंतेसाविमुक्तिस्तद्यच्चतुर्विंशेहनेका
हिकाभिः परिदध्युरत्राहैवयज्ञंसंस्थापयेयुर्नाहीनकर्मकुर्युरथयदहीन
परिधानीयाभिः परिदध्युर्यथाश्रांताविमुच्यमानऽउत्कृत्येतवयजमानाऽ
उत्कृत्यरन्तुमयीभिः परिदध्युस्तद्यथादीर्घाध्वऽउपविमोक्तयायात्तादृक्त
संतताहैषायज्ञाभवती॥ व्यमुंचतऽएकादेनद्वयोः सवनयोः स्तोममतिश
मदीघारण्यानिहैवभवंतियत्रबद्धाभिः स्तोमातिशस्यंतेपरिमिताभिस्तुति

ब्रा. ७.
१८

यसवनेपरिमितोवेस्वर्गोलोकः स्वर्गस्थलोकस्याह्ये संततोहास्याभ्यारब्धो
विस्त्रस्ताहीनोभवतियः एवंविद्वानहीनंतनुते ॥२३॥ ॥ देवावलंगाः पर्यप
श्यंस्तायज्ञेनैवेष्टाः षष्ठेनङ्गापुर्वंस्तेप्रातः सवनेनभाकेनवलमनभ
यंस्तंयदनभया ३ न ॥ अथययन्नेवेनंतत्तः उत्तृतीयसवनेवज्जणवाल
खिल्याभिर्वाचः कूटेनैकपदयावलं विरुज्यगाः उदाजंस्तथैवेतद्यजमानाः
प्रातः सवनेनभाकेनवलं नभयंतितंयन्नभयंती ३ ॥ अथययन्नेवेनंतत्त
स्माद्वात्रकाः प्रातः सवनेनाभाकास्तृचान्छंसंतियः ककुभोतिधारयः
इतिमैत्रावरुणपूर्वीष्टः इंद्रेयमातयइतिब्राह्मणाच्छंसीताहिमध्यंभ
राणामित्यछावाकस्त उत्तृतीयसवनेवज्जणवालखिल्याभिर्वाचः कू

वे

१८

टंनैकपदयावलं विरुज्यगाः आपुर्वंतिष्ठः प्रथमंषड्वालखिल्यानां सूक्तानिविहर
त्यर्धचंशोद्वितीयमृकशस्तृतीयं सपछोविहरन्प्रगाथं प्रगाथः एवंकपदादध्या
सावाचः कूटस्ताः एताः पंचैकपदाश्चतस्रोदशमादङ्गः एकामहाव्रतादथाः
ष्टाक्षराणिमहानामनानिपदानितेषांयावद्भिः संपद्येत्ततावंतिशंसेनेतराण्या
द्वियेताथार्धचंशोविहरंस्ताश्चैवेकपदाः शंसेत्तानिचैवाष्टाक्षराणिमहाना
मनानिपदान्यथक्रकृशोविहरंस्ताश्चैवेकपदाः शंसेत्तानिचैवाष्टाक्षराणि
महानामनानिपदानिसयत्प्रथमंषड्वालखिल्यानां सूक्तानिविहरतिप्राणं
चतद्वाचं चविहरतियद्वितीयं चसुश्रुतन्मनश्चविहरतियत्तृतीयं श्रोत्रं च दं त
त्मानं चविहरति तदुपांशोविहारकामः उपांशेवज्जणवालखिल्यासूपांशोवाचः

ब्रा. ष.

१५

क

कूट एक पदाया मुपाप्तः प्राणकृष्यामविद्वतानेव चतुर्थं प्रगाथान्छंसति यशवोवे
प्रगाथाः पशूनामवरुध्यैनात्रैकपदाव्यवदध्याद्यदत्रैकपदाव्यवदध्याद्वाचः कू
टेन यजमानात्पशूनिर्हणयाद्यः एनंतत्रब्रूयाद्वाचः कूटेन यजमानात्पशूनि
रवधीरपशुमेनमकारति शश्वत्तथास्यात्तस्मीत्तत्रैकपदान्नव्यवदध्याद्वाचोवात्तमसृ
क्तेपर्यस्यति सः एव तयोर्विहारस्तदेतत्सोबलायमपरिर्वीत्तिः शशंसमहोवाच भू
यिष्ठानहं यजमाने पशून्पर्यग्रहेषमनिष्ठाः उमा मागमिष्यतीति तस्मै ह यथाम
ह इहः क्रत्विग्न्यः एवं निनायते दत्तत्पशव्यं च स्वर्ग्यं च शस्त्रं तस्मादेतच्छंसति ॥
॥२४॥ ॥ इराहणं रोहति तस्याक्तं ब्राह्मणं मे दे पशुकामस्य रोहं दे दं वा वै पश
वस्तज्जागतं स्याज्जागतां वै पशवस्तन्महासूक्तं स्याद्भूयिष्ठे वै तत्पशुषु य

१५

जमानं प्रतिष्ठापयति वरं रोहे तन्महासूक्तं च जागतं चैंद्रावरुणे प्रतिष्ठाकामरोहे
देतदेव तावाः एषा होत्रे तत्प्रतिष्ठापयेदं द्रावरुणा तदेनत्वाया मेव प्रतिष्ठापयामंततः
प्रतिष्ठापयति यदेव द्रावरुणा ३६ ॥ एषाह वाः अत्र निविन्निविदां वै कामा आयं
ते स यद्येन्द्रावरुणरोहं सोपणे रोहे तदुपाप्तं एन्द्रावरुणे कामः उपाप्तः सोपणे
॥२५॥ ॥ तदाहुः संशं मे तव षष्ठे हा ३७ ॥ न संशं मे ३८ इति ॥ संशं मे दित्याहुः
कथमन्येषहः सु संशं सति कथमत्र न संशं मे दित्यथो रवत्त्वाहुः नैव संशं
मे त्वर्गो वै लोकः षष्ठमहरसमायी वै स्वर्गो लोकः कश्चिद्वै द्वे स्वर्गलोके समे
तीति स यत्संशं मे तस्मान्न तत्कुर्यादथ यन्न संशं मती ३९ ॥ तत्स्वर्गस्य लोकस्य
रूपं तस्मान्न संशं मे द्यदेवन संशं मती ४० ॥ आत्मा वै स्तोत्रियः प्राणावाल्

स्य

ब्रा. ष.

२०

खिल्याः सयत्संशंसं देताभ्यां देवताभ्यां यजमानस्य प्राणान्वीयाद्यः एनंतत्र ब्रूयदेता
भ्यां देवताभ्यां यजमानस्य प्राणान्वीयाद्यः एनंतत्र ब्रूयदेता
संशंसं सयदीक्षेतां शंसिषं वालखिल्याहंत पुरस्ताद्गोहणस्य विवद्वन्तरत्नासं
शंसानीति नोऽएव तस्याशामियात्तं यदिदं यः एव विदेदुपरिष्ठाद्गोहणस्य अपि व
ह्निनाशानि शंसं स्यात्तत्कामाय तथा कुर्यादत्रैव तदुपात्तं मेन्द्रो वालखिल्या
स्तासां द्वादशाक्षराणि यदानि तत्र सकामः उपोष्यायऽएंडे जागते यदेमेन्द्रावरु
णं सूक्तं मेन्द्रावरुणी परिधानीयात्तस्मान्न संशंसं तदा कुर्यात्थावावस्तोत्रमेवं श
स्त्रं विहता वालखिल्याः शस्यंते विहतांस्तोत्रा ३ म विहतमिति ब्रूयाद्ष्टाक्षरेण
द्वादशाक्षरमिति तदा कुर्यात्थावावशस्त्रमेवं याज्यातिस्त्रो देवताः शस्यंते ग्निरि
अविहतां इति ॥

२०

द्रोवरुण इत्येवं द्रावरुण्या यजति कथमग्निरनंतरितऽइति यो वाऽअग्निः सवरु
णस्तदप्येतदृषिणोक्तं त्वमग्नेवरुणो जायसे यदि तितद्येदेवं द्रावरुण्या यजति त
नाग्निरनंतरितो नंतरितः ॥ २६ ॥ ॥ इति षष्ठमर्षचिकायां चतुर्थोऽध्यायः ॥ ॥
शिल्पानि शंसंति देवशिल्पान्येतेषां वै शिल्पानामनुकृती ह शिल्पमधिगम्यते
हस्तीकं सोवा सोहि रण्यमश्वतरी रथः शिल्पं शिल्पं हास्मिन्नधिगम्यते य ए
वं वेदयं देवशिल्पानी ॥ आत्मसंस्कृतिर्वाव शिल्पानि छंदो मयं वाऽएते यजमा
न आत्मानं संस्कुरुते नाभा नेदिष्टं शंसति रेतो वें नाभा नेदिष्टो रेतस्तस्मिं चति
तमनिरुक्तं शंसत्यनिरुक्तं वै रेतो गुहायां न्यांसि च्यते सरेतो मिश्रा भवति क्षमया
रेतः संजग्मानो निषिं चदि तिरेतः समृध्याऽएव तं स नाराशंसं शंसति प्रजा

वैनरोवाकशंसः प्रजास्वेवतदाचंदधातितस्मादिमाः प्रजावदत्यो जायंतंतं हेके पुर
स्ताछंसंतिपुरस्तादायतनावागिति वदंतः उपरिष्ठादेकः उपरिष्ठादायतनावा
गिति वदंतो मध्यः एव शंसं नमध्यायतनावा इयं वा गुपरिष्ठान्ने दीयसीवो परि
ष्ठान्ने दीयसीववाः इयं वा क्तं होतारे तो भूतं सित्कां मेत्रावरुणाय संप्रयस्यत्ये
तस्य त्वं प्राणान्कल्पयेति ॥ २१ ॥ ॥ बालरिवल्याः शंसंति प्राणां वै बालरिव
ल्याः प्राणाने वास्यत कल्पयति ता विहृताः शंसंति विहृता वाः इमे प्राणाः
प्राणे नापानोपानेन व्यानः सपछः प्रथमे सूक्ते विहृत्यर्धशो द्वितीयेः ऋक्
शस्तृतीये सयत्प्रथमे सूक्ते विहरति प्राणं चतुर्धा च च विहरति यद्वितीये
चक्षुश्च तन्मनश्च विहरति यत्तृतीये श्रोत्रं चतुर्धा त्मानं च विहरति तं हेके स

र व
२२

हृहृत्यो महसतो बृहृत्यो विहरंति तदुपाप्नो विहारे कामो नेचु प्रगाथाः कल्पं
तेति मशं मेव विहरेत्तथा वै प्रगाथाः कल्पंते प्रगाथा वै बालरिवल्यास्तस्माद
तिमशं मेव विहरेद्यदेवातिमर्शा ३ म ॥ आत्मा वै बृहती प्राणाः सतो बृहती स
बृहती मशं सीत्सः आत्माथ सतो बृहती ते प्राणाः अथ बृहती मथ सतो बृहती तदा
त्मानं प्राणैः परिवृहन्नेति तस्मादतिमशं मेव विहरेद्यदेवातिमर्शा ३ म ॥ आत्मा
वै बृहती पशवः सतो बृहती स बृहती मशं सीत्सः आत्माथ सतो बृहती ते पशवो
थ बृहती मथ सतो बृहती तदात्मानं पशुभिः परिवृहन्नेति तस्मादतिमशं
मेव विहरेद्यदेवाते मसूक्ते पर्यस्यति सः एव तयो विहारे स्तस्ये मेत्रावरुणः
प्राणान्कल्पयित्वा ब्राह्मणा छं सिने संप्रयत्यंतं प्रजनयेति ॥ २२ ॥ ॥

सुकीर्तिं शंसति देवयोनिर्वै सुकीर्तिं स्तद्यज्ञाद्देवयोन्येयजमानं प्रजनयति वृषा
 कपिशं सत्यात्मा वै वृषा कपिरात्मानमेवा स्यतत्कल्पयति तन्न्यूरवयत्पन्नं वै न्यूर
 रवस्यन्नं च स्तदस्मै जातायां न्नाद्यं प्रतिदधाति यथा कुमाराय स्तनं स पांक्तो
 भवति पांक्तो यं पुरुषः पंचधा विहितो लोमानि त्वङ्मांसमस्थिमज्जासया वा
 नेव पुरुषस्तावंतं यजमानं संस्करोति तं ब्राह्मणाच्छीजनयित्वा छावाकाय
 संप्रयच्छत्येतस्य त्वं प्रतिष्ठां कल्पयेति ॥ २६ ॥ ॥ एवयामरुतं शंसति प्रतिष्ठा
 वाऽएवयामरुत्प्रतिष्ठा मेवा स्यतत्कल्पयति तन्न्यूरवयत्पन्नं वै न्यूरवा
 न्नाद्यं मेवास्मिंस्तदधाति स जागतो वाति जागतो वासर्वं वाऽइदं जागते
 वाति जागते वास उमारुतऽआपो वै मरुतऽआपो नमभि पूर्वमेवास्मिंस्त

दन्नाद्यं दधाति तान्येतानि सह चराणीत्याचक्षते नाभानेदिष्टं वालरिव ल्या वृषा कपि
 मेवयामरुतं तानि सह वाशं सैत्सहवानशं सैद्यदेनानि नानाशं सैद्यथा पुरुषं वा
 रेतो वा विच्छिंघात्तादृक्तं तस्मादेनानि सह वाशं सैत्सहवानशं सैत्सहबुलिलऽ
 आश्वतरऽआश्विर्वै श्वजितो होता सन्नीक्षां चक्रऽएषां वा एषां त्रिल्यानां वि
 श्वजितिसां कर्त्सरिके द्वे मध्यं दिनमभि प्रत्येतो हंता हर्मिथं मेवयामरुतं शंस
 यानीति तद्वत्तथाशं सयां चकार तद्वत्तथाशस्य माने गोश्रुऽआजगाम स हो
 वाच होतः कथाते शस्त्रं विचक्रं पुवत इति किं ह्यभूदित्येवयामरुदयमुत्तर
 तः शस्यत इति स होवाचेंद्रो वै मध्यं दिनः कथेंद्रं मध्यं दिनानि नीषसीति ने
 द्रं मध्यं दिनानि नीषामीति होवाच छंदस्त्विदममध्यं दिनसा च्ययं जाग

ब्रा. ६

२३

तोवातिजागतोवासावैवाऽइदं जागतंवातिजागतंवासउमारुतोमेवशंसिष्टे
तिसहोवाचारमाच्छावाकैत्यथहास्मिन्ननुशासनमीषेसहोवाचेंद्रमर्षविष्टु
न्यंगंशंसत्वथत्वमेतं होतरुपरिष्टादोद्देधाय्यायेपुरस्तान्मारुतस्या
यस्याथाइतितद्वतथाशंसयांचकारतदिदमप्येतर्हितंथैवशस्यते॥३०॥ ॥
तदाङ्कुर्यदस्मिन्विश्वजित्यतिरात्रऽएवंषष्ठेहनिकल्पतेयज्ञःकल्पतेयजमानस्य
प्रजातिःकथमत्राशस्तऽएवनाभानेदिष्टोभवत्यथमेत्रावरुणोवालरिवल्याः
शंसतितेप्राणारेतोवाऽअग्रेथप्राणाएवब्राह्मणाछंस्यशस्तएवनाभानेदि
ष्टोभवत्यथवृषाकपिशंसतिसऽआत्मारेतोवाऽअग्रेथात्माकथमत्रयज
मानस्यप्रजातिःकथंप्राणाऽअविकृष्टाभवतीतियजमानंहवाऽएतेनस

२३

र्वेणयज्ञक्रतुनासंस्कुर्वीतिसयथागर्भोयोन्यामंतरंवंसंभवच्छेतेनवंसकृदेवाग्रेस
र्वःसंभवत्येकैकंवाअंगंसंभवतःसंभवतीतिसर्वाणिचेत्समानेहन्क्रियेरन्कल्प
तऽएवयज्ञःकल्पतेयजमानस्यप्रजातिरथेतहोतेवयामरुतंतृतीयसवनेशं
सतितद्यास्यप्रतिष्ठातस्यामेवेनंतदंततःप्रतिष्ठापयति॥३१॥ ॥छंदसांवैषष्टेना
ज्ञाप्तानारसोत्यनेदत्सप्रजापतिरबिषेतपराडःयंछंदसांरसोलोकानत्येष्यतीति
तंपरस्ताछंदोभिःपर्यगृह्णान्नाराशस्यागात्र्योरेष्यात्रिष्टुप्पःपारित्तित्याजगत्याः
कारव्ययानुष्टुप्स्तत्पुनश्छंदःसुरसमदधात्सरसैर्हास्यंछंदोभिरिष्टंभवतिसर
संश्छंदोभिर्येजंतनुतेयएववेदनाराशंसीःशंसतिप्रजावेनरोवाकशंसःप्रजा
स्ववतद्वाचंदधातितस्मादिमाःप्रजावदत्यो जायंतयऽएववेदयंदवनाराशंसीः॥

ब्रा. घ.

२४

ऋषयश्च

शंसंतो वेदे वाश्च स्वर्गलोकमायंस्तथैवेतद्यजमानाः शंसंतः एव स्वर्गलोकं यंति ताः
प्रग्राहं शंसति यथा वृषाकपिं वार्षाकपं हि वृषाकपेस्तन्यायमेतिता सुनन्यूरवयेन्ती
वीवनं देत्सहितासान्यूरवो रेप्तीः शंसति रे संतो वेदे वाश्च ऋषयश्च स्वर्गलोकमा
यंस्तथैवेतद्यजमाना रिभंत एव स्वर्गलोकं यंति ताः प्रग्राहं शंसति यथा वृषाकपिं
वार्षाकपं हि वृषाकपेस्तन्यायमेतिता सुनन्यूरवयेन्ती वीवनं देत्सहितासान्यूरवः पा
रिक्षितीः शंसति त्यग्निर्वे परिक्षिदग्निर्हीमाः प्रजाः परिक्षित्यग्निर्हीमाः प्रजाः परि
क्षियं त्यग्ने रेवसायुज्यं सरूपतां सलोकतामश्नुते यः एवं वेद यदेव पारिक्षितीः शं
संवत्सरं वे परिक्षित्संवत्सरं हीमाः प्रजाः परिक्षित्संवत्सरं हीमाः प्रजाः परिक्षियं
तिसंवत्सरस्यैवसायुज्यं सरूपतां सलोकतामश्नुते यः एवं वेद ताः प्रग्राहं शंस

२४

ति यथा वृषाकपिं वार्षाकपं हि वृषाकपेस्तन्यायमेतिता सुनन्यूरवयेन्ती वीवनं देत्स
हितासान्यूरवः कारव्याः शंसति देवा वै यत्किंच कल्याणं कर्म कुर्वंस्तत्कारव्याभिर
वाप्नुवंस्तथैवेतद्यजमाना यत्किंच कल्याणं कर्म कुर्वंति तत्कारव्याभिराप्नुवंति ताः
प्रग्राहं शंसति यथा वृषाकपिं वार्षाकपं हि वृषाकपेस्तन्यायमेतिता सुनन्यूरव
येन्ती वीवनं देत्सहितासान्यूरवो दिशां कुप्तीः शंसति दिशः एव तत्कल्पयति ताः
पंचशंसति पंचवाः इमा दिशाश्च तस्मास्तिरश्चाऽएको धर्वा ता सुनन्यूरवयेन्ते वैवच
नि नंदन्ते दिमा दिशो न्यूरवयानीति ता अर्द्धचंद्रशः शंसति प्रतिष्ठायाः एव जनकल्पाः
शंसति प्रजां वै जनकल्पादिशः एव तत्कल्पयित्वा ता सुप्रजाः प्रतिष्ठापयति ता सु
नन्यूरवयेन्ते वैवचनि नंदन्ते दिमाः प्रजान्यूरवयानीति ताः अर्द्धचंद्रशंसति प्रति

शः

छायाऽएवं द्रगाद्याः शंसती द्रगाद्याभिर्वै देवाऽअसुरानभिगाद्याथेनानत्या
यंस्तथैवैतद्यजमानाऽइंद्रगाद्याभिरेवाप्रियंश्चातव्यमभिगाद्याथेनमतिर्यंति
ताऽअर्धर्चः शंसति प्रतिष्ठायाऽएव ॥ ३२ ॥ ॥ एतश प्रलापं शंसत्येतशोह
वैमुनिरग्नेरायुर्ददर्शयज्ञस्यायातयाममिति हैक आहुः सो ब्रवीत्युत्रान्युत्रका
अग्नेरायुरदर्शतदभिलपिष्यामि यत्किंच वदामितन्मे मा परिगांतिस प्रत्य
पद्यंते ताऽअश्वाऽआप्लवंते प्रतीपं प्रातिसत्वनमिति तस्याभ्यग्निरेतशायन
एत्याकाले सिहाय मुखमप्यगृह्णाददृपं नः पितेतितं होवाचापे ह्यल सो भू
र्यो मे वाचमवधीः शतायुं गामकरिष्यं सहस्रायुं पुरुषं पापिष्ठांते प्रजां करो
मियो मे त्यमसक्था इति तस्मादाहु रभ्यग्नय एतशायनाऽओर्वाणां पापि

ष्ठा इति तं है के भूयांसं शंसंति स न निषेधे द्यावत्कामं शंसंत्येव ब्रूयादायुर्वा एत
श प्रलापऽआयुरेव तद्यजमानस्य प्रतारयति यऽएवं वेदयं देवैतश प्रलापाऽ३ः ॥
छंदसां हे षरसायं देतश प्रलापश्छंदस्ववत इ सं दधाति सरं सैर्हास्य छंदो
भिरिष्टं भवति सरं सैश्छंदोभिर्यज्ञं तनुते यऽएवं वेदयं देवैतश प्रलापाऽ३ः ॥ अ
यातयामावाऽअक्षितिरेतश प्रलापो यातयामामेयज्ञे सदक्षितिर्मेयज्ञे सद
दिति तं वा एतमेतश प्रलापं शंसति पदावग्राहं यथानि विदंत स्यात्तमेन प
दनं प्रणोति यथानि विदः प्रवह्लिकाः शंसति प्रवह्लिकाभिर्वै देवाऽअसुरान्
प्रवह्ल्याथेनानत्यायंस्तथैवैतद्यजमानाः प्रवह्लिकाभिरेवाप्रियंश्चातव्यं
प्रवह्ल्याथेनमतिर्यंति ताऽअर्धर्चः शंसति प्रतिष्ठायाऽएव जिज्ञासे

ब्रा.ष.

२६

न्याः शंसत्याजिज्ञासेन्याभिर्वेदेवाऽअसुरानाज्ञायथैनानत्यायंस्तथैवेतद्यजमा
नाऽआजिज्ञासेन्याभिरेवाप्रियंभ्रातृव्यमाज्ञायथैनमतिथंतिताऽअर्धर्चशः
शंसतिप्रतिष्ठायाऽएवप्रतिराधंशंसतिप्रतिराधेनवेदेवाऽअसुरान्प्रतिरा
ध्याथैनानत्यायंस्तथैवेतद्यजमानाः प्रतिराधेनेवाप्रियंभ्रातृव्यं प्रतिरा
ध्याथैनमतिथंतिवादंशंसत्यतिवादेनवेदेवाऽअसुरानत्युद्याथैनान
त्यायंस्तवथैवेतद्यजमानाऽअतिवादेनेवाप्रियंभ्रातृव्यमत्युद्याथैनम
तिथंति तमर्धर्चशः शंसतिप्रतिष्ठायाऽएव॥३३॥ ॥देवनीथंशंसत्या
दित्याश्वहवाअंगिरसश्चस्वर्गलोकेस्पधंतवयंपूर्वएष्यामोवयमिति
तेहांगिरसःपूर्वेद्वःसुत्यांस्वर्गस्यलोकस्यददृशुस्तेग्निंप्रजिघ्युरं

२६

गिरसांवाएकोग्निःपरेह्यादित्येभ्यःश्वःसुत्यांस्वर्गस्यलोकस्यप्रब्रूहीतितेहा
दित्याऽअग्निमेवदृष्ट्वासद्यःसुत्यांस्वर्गस्यलोकस्यददृशुस्तानेत्याब्रवीद्वः
सुत्यावःस्वर्गस्यलोकस्यप्रब्रूमइतितेहोचुरथवयंतुभ्यंसद्यःसुत्यांस्वर्गस्य
लोकस्यप्रब्रूमस्त्वयेववयंहोत्राःस्वर्गलोकमेष्यामइतिसतथेत्युक्ताप्रत्युक्तः
पुनराज्ञगामतेहोचुःप्रावोचा३ःइति॥प्रावोचमितिहोवाचाथोमप्रतिप्रावो
चन्निति नोहिनप्रत्यज्ञास्था३ःइति॥प्रतिवाअज्ञासमितिहोवाचयशसावा
एषोभ्येतियःआर्त्विज्येनतंयःप्रतिरुंधेद्यशःसप्रतिरुंधेतस्मान्नप्रत्येरो
त्सीतियदित्वस्मादपोज्जिगांसेद्यज्ञेनास्मादपोदियात्॥यदित्वयाज्यस्वय
मपोदितंतस्मात्॥३४॥ ॥तेहादित्यानंगिरसोयाजयंस्तेष्यायाजयद्व

ब्रा. ष.

२७

३ न्नेन्माशुचाविद्वाशुचाविध्यादित्यदित्वेनांप्रतिगृहीया ३

इमां पृथिवी पूर्णादि क्षिणानामदुस्तानियं प्रतिगृहीता तपत्तान्यवृं जन्त्सासिंहीभू
त्वा विजृम्भंती जनानचरत्तस्याः शोचत्याऽइमे प्रदराः प्रादीर्यंतये स्याऽइमे प्रदराः
समेव हे वतः पुरातस्मादाहुर्न निवृत्तदक्षिणां प्रतिगृहीयाद् प्रियायेनां फ्रातृव्या
यदद्यात्परां हे वभवत्यथ यो सोतपती ३॥ एषोश्चः ब्रूवतां रूपं कृत्वाश्वाभिधान्यपि
हितेनात्मना प्रतिचक्रमइमं वोनयामऽइति सऽएषंदेवनीथो नूच्यतऽ आदित्या
हजरितरंगिरोभ्योदक्षिणामनयन् ॥ तां हजरितर्न प्रत्यायन्निति न हितऽइमां प्र
त्यायंस्तां मुहजरितः प्रत्यायन्निति प्रतिहिते सुमायंस्तां हजरितर्न प्रत्यगृण्णिति
न हित इमां प्रत्यगृभ्णंस्तां मुहजरितः प्रत्यगृभ्णन्निति प्रतिहिते सुमगृभ्णन्नहा
नेतसंन विचेतनानीत्येषहवाऽ अङ्गां विचेतयिता जज्ञानेतसन्न पुरोगवासऽइति

भा

२७

दक्षिणां वैयज्ञानां पुरोगवीयथा हवा इदमनो पुरोगवं रिष्यत्येवं हे वयज्ञो दक्षिणोरिष्यति त
स्मादाहुर्दातव्ये वयज्ञो दक्षिणा भवत्यप्यल्पिकाप्युत श्वेत आशुपत्वा ॥ उतो यद्याभिर्ज
विष्टः ॥ उते माशुमानं पिपति ॥ आदित्यारुद्रावसवरस्त्वेकते ॥ इदं राधः प्रतिगृष्णीह्य
गिर इति प्रतिग्रहमेव तद्राधसं ऐच्छन्निदं राधो बृहत्पथु ॥ देवाददत्वावरं ॥ तद्वा अस्तु
सुचेतनं ॥ युष्म अस्तु दिवेदिवे ॥ प्रत्येव गृभ्णायतेति प्रत्येवेनमेतदजग्रं भेषंतं वा एतं
देवनीथं शंसति पदावग्राहं यथानि विदंतस्योत्तमेन पदेन प्रणोतियथानि विदः ॥
३५ ॥ भूते छदः शंसति भूते छद्मि वैदेवा असुरा नृपा सचंतो ते वयुद्वेनो ते वमा
यायाते पां वैदेवा असुराणां भूते छद्मिरेव भूतं छादयित्वाथेनानत्यायंस्तथैवैतद्य
जमाना भूते छद्मिरेवा प्रियस्य फ्रातृव्यस्य भूतं छादयित्वाथेन मतिर्यंतिता अर्धर्च

ब्रा. ष.

२८

शः शंसति प्रतिष्ठाया एवाहनस्याः शंसति त्याहनस्या द्वेरेतः सिच्यते रेतसः प्रजाः प्र
जायते प्रजातिमेव तद् धातिता दशा शंसति दशाक्षरा विरा विराळं न विराळं नादितः
सिच्यते रेतसः प्रजाः प्रजायते प्रजातिमेव तद् धातिता न्यूरवयत्यन्नं वै न्यूरवाजा
इतः सिच्यते रेतसः प्रजाः प्रजायते प्रजातिमेव तद् धातिद धिक्कावो अकारिषमिति
दाधिक्रीं शंसति देवपवित्रं वै द धिक्का इदं वा इदं व्याहनस्या वाचमवादीत्त देवपवि
त्रेण वाचं पुनीते सानुष्टु भवति वाग्वाऽ अनुष्टु प्रतस्त्वेन छंदसा वाचं पुनीते सुता
सोमधुमत्तमा इति पावमानीः शंसति देवपवित्रं वै पावमान्य इदं वा इदं व्याहनस्या
वाचमवादीत्त देवपवित्रेणैव वाचं पुनीते ताऽ अनुष्टु भो भवति वाग्वा अनु
ष्टु प्रतस्त्वेनैव छंदसा वाचं पुनीते वद्रप्सो अंशुमती मतिष्ठदित्येडा बार्हस्पत्यं च शंसति

२८

ब्रा. ष.

२९

विशो अदेवीरभ्या चरंती बृहस्पतिना युजं इः समाह इत्यसुरविशं ह वै देवानभ्युदाचार्य आसीत्स
इदो बृहस्पतिनेव युजासुर्यवर्णमभिदा संतमया हस्तैश्चैतद्यजमा इडा बृहस्पतिमेव युजासु
र्यवर्णमभिदा संतमय धृतं तदाहुः संशंसे त्रषष्ठे हा ३ न ॥ न संशंसे ३ व इति ॥ संशंसे दित्याहुः
कथमन्यथ हः सुसंशंसति कथमत्र न संशंसे दित्यथो रवत्वाहुः नैव संशंसे त्वर्गो वै लोकः य
सुमहर समाया विस्वर्गो लोकः कश्चिद्वै स्वर्गो लोकः समेतीति सयत्संशंसे त्समानं तत्कुर्याद
थ यन्न संशंसती ॥ तत्स्वर्गस्य लोकस्य रूपं तस्मान्न संशंसे द्यदेवन संशंसती ३ ॥ एतानि वा
अत्रोक्ता निनामाने दिष्टो वालरिव ल्या वृषा कपिरेव यामरुत्सयत्संशंसे देवैव स एतेषु क
मंग ध्रुयो दिदो वृषा कपिः सर्वाणि छंदस्येतश प्रलापस्तत्र सकाम उपाप्नोय एं दे जागते
थेदं मे डा बार्हस्पत्यं सूक्तं मे डा बार्हस्पत्या परिधानीया तस्मान्न संशंसे न संशंसे त् ॥
३६ ॥ इति षष्ठ्यं पंचिकायां पंचमाध्यायः ॥ शके १७३७ युवामार्गशुकु १ प्रतिपदिसंपूर्ण
हि पोथी जनाद नहरडी कर वस्तीते वर्ष ॥

२९

सप्तम पंचिका

432

432	:	Saptama Panchika	:	Title
:	:	:	:	Author
:	:	:	:	Editor
:	:	Saka 1737	:	Year, Vols.
:	:	:	:	Publisher
433	:	:	:	Remarks

अथसप्तमपंचिकाप्रारंभोऽयम्

433

स. पं.
१

श्रीगणेशायनमः हरिः ॐ ३म् अथातः पशोर्विभक्तिस्तस्यविभगां वक्ष्या
मोहनसजिद्वेप्रस्तोतुः त्रयेन वक्षः उद्गातुः कंठः काकुडः प्रतिहर्तुर्दक्षिणा श्रो
णिर्होतुः सव्या ब्रह्मणोर्दक्षिणं सक्थिमेत्रावरुणस्य सव्यं ब्राह्मणां हंसिनो
दक्षिणं पार्श्वं सांसमध्वर्योः सव्यमुपगान्धर्वाणां सव्योऽसः प्रतिप्रस्थातुर्दक्षिणं
होर्नेष्टुः सव्यं पोतुर्दक्षिणः ऊरुरछावाकस्य सव्यः आग्नीध्रस्य दक्षिणो बा
हुरात्रेयस्य सव्यः सदस्यस्य सहंचानूकंचगृहपतेर्दक्षिणो पादो गृहपते
र्व्रतप्रदस्य सव्यो पादो गृहपतेर्भार्यायै व्रतप्रदस्योष्ठ एनयोः साधारणो भ
वति तंगृहपतिरेव प्रशिष्या ज्जाघनी पत्नीभ्यो हरन्ति तां ब्राह्मणाय दद्यात्
स्कीध्याश्च मणिकां स्ति स्त्रश्च कीकसाग्रावस्ततस्ति स्त्रश्चैव कीकसाः अ

१

र्देवैर्वेकर्तस्यो न्नेतुरर्ध्वैर्वेकर्तस्य कुमाचशमितुस्तद्ब्राह्मणाय दद्याच्च
ब्राह्मणः स्याद्विरः सुब्रह्मण्यायैयः श्वः सुत्यां प्राहृतस्याजिनमिच्छा सर्वेषां होतु
र्वातावाः एताः षट् त्रिंशत्तमेकपदाय जं वहन्ति षट् त्रिंशदक्षरा वै दृहती बार्हताः
स्वर्गलोकाः प्राणाश्चैव तत्स्वर्गोश्च लोकानां भुवंति प्राणेषु चैव तत्स्वर्गेषु च
लोकेषु प्रतितिष्ठन्तो यन्ति स एषः स्वर्ग्यः पशुर्य एनमेवं विभजं त्यथयेतो न्यथा
तद्यथा संलग्ना वा पापकृतो वा पशुं विमश्नीरं स्तादृक्तां वा एतां पशोर्विभक्तिं
श्रोतृ ऋषिर्देवता गोविदांचकारतामुहा प्रोच्ये वास्मां लोका दुश्चक्रामन्तामुह
गिरिजाय वा भ्रव्यायामनुष्यः प्रोवाच ततो हें नामेतद्वर्द्धिनुष्याऽअधीयते
धीयते ॥ १ ॥ ॥ इति सप्तमपंचिका प्रथमोऽध्यायः ॥ ॥ तदा ऊर्यः आहिता

स.पं.
२

ग्निरुपवसथे म्रियेत कथमस्य यज्ञस्यादिति नैनं याजयेदित्यादुरनमि प्राप्तो हि
यज्ञं भवतीति तदा दुर्यः आहिताग्निरधि श्रिते ग्निहोत्रे सान्नाय्ये वा हविष्यु वा म्रि
येत का तत्र प्रायश्चित्तिरित्यत्रैवेनान्यनुपर्यादध्याद्यथा सर्वाणि संदेह्ये रन्त्सा
तत्र प्रायश्चित्तिस्तदा दुर्यः आहिताग्निरासन्नेषु हविष्यु म्रियेत का तत्र प्रायः
श्चित्तिरिति याभ्यः एव तानि देवताभ्यो हवीं षिगृहीतानि भवन्ति ताभ्यः स्वाहे
त्येवेनान्या हवनीये सर्वं कुंति जुहुयात्सा तत्र प्रायश्चित्तिस्तदा दुर्यः आहिता
ग्निः प्रवसन्म्रियेत कथमस्या ग्निहोत्रं स्यादित्यभिवाच्यवत्सायाः पयसा जु
हुयात् अन्यद्वि वेतस्यो यदभिवाच्यवत्सायाः अन्यद्वि वेतदग्निहोत्रं यत्वेत
स्यापि वायत एव कुतश्च पयसा जुहुयुरथाप्यादुरे वमेवेनानजस्मान जुहुतः इ

धीरन्नाशरीराणामाहर्त्तोरित्यदि शरीराणि न विद्येरन्पर्णशरः षष्ठिस्त्रीणि च
शतान्याहृत्य तेषां पुरुषरूपकमिव कृत्वा तस्मिंस्तामावृतं कुर्युरथेनां दुरीरे राह
तेः संस्पर्शो द्वासयेयुरध्यर्धशतं काये सक्थिनी द्विपंचाशौ च विंशौ चोत्तु द्विपंच
विंशौ चोत्तु शिरस्युपरि दध्यात्सा तत्र प्रायश्चित्तिः ॥ २ ॥ ॥ तदा दुर्यस्याग्निहो
त्र्युपावसृष्टा दुह्यमानोपविशेत्का तत्र प्रायश्चित्तिरिति नाममिमंत्रयेत यस्मा
द्दीपानि षीदसिततो नोऽअप्सयंकुधि ॥ पशून् नः सर्वानोपायनमोरुशायमी
ष्कुषः इति तामुत्थापयेदुदस्थादेव्यदिति रायुर्यज्ञपतावधात् ॥ इंशाय कृण्वती
क्षागं मित्राय वरुणा यचेत्यथास्याः उदयात्र मूधसिचं सुरवे चोपगृहीयाद
थेनां ब्राह्मणाय दद्यात्सा तत्र प्रायश्चित्तिस्तदा दुर्यस्याग्निहोत्र्युपावसृष्टा दु

स.पं.
३

ह्यमानावाश्येतकातत्र प्रायश्चित्तिरित्यशनायां हवा एषा यजमानस्य प्रतिख्या
यवाश्यतेतामन्नमप्यादयेच्छां त्येशांतिर्वा अनं सूर्यवसाद्गवती हिमूयाऽ इति
सातत्र प्रायश्चित्तिस्तदा दुर्यस्याग्निहोत्र्युपावसृष्टा दुह्यमानास्येतकातत्र
प्रायश्चित्तिरिति सायत्तत्र स्कंदयेत्तदभि मृश्यजपेद्यदुग्धं पृथिवीमसृष्ट
यहोषधीरित्यसृष्टा दपः ॥ पयोगृहेषु पयो अघ्यायां पयो वत्सेषु पयो अस्त
तन्मयी तितत्र यत्परिशिष्टं स्यात्तेन जुहुयाद्यद्यलं होमाय स्याद्यद्युर्वे सर्वसि
क्तं स्यादथान्यामाहुयतां दुग्धं तेन जुहुयादात्वेव श्रद्धाये होतव्यं सातत्र प्रा
यश्चित्तिः ॥ ३ ॥ ॥ तदा दुर्यस्य सायं दुग्धं सान्नाय्यं दुष्येद्वापहरेद्वाकातत्र प्रा
यश्चित्तिरिति प्रातर्दुग्धं द्वैधं कृत्वा तस्यान्यतरां पक्तिमातन्यते नयजेत् सात

३

त्र प्रायश्चित्तिस्तदा दुर्यस्य प्रातर्दुग्धं सान्नाय्यं दुष्येद्वापहरेद्वाकातत्र प्रायश्चित्ति
रित्येदं वामाहेदं वा पुरोकात् तस्य स्थाने निरुप्यते नयजेत् सातत्र प्रायश्चित्तिस्त
दा दुर्यस्य सर्वमेव सान्नाय्यं दुष्येद्वापहरेद्वाकातत्र प्रायश्चित्तिरित्येदं वामाहेदं वा
समानं सातत्र प्रायश्चित्तिस्तदा दुर्यस्य सर्वाण्येव हवीषि दुष्येयुर्वापहरेयुर्वाकात
त्र प्रायश्चित्तिरित्याज्यस्येनानियथा देवतं परिकल्प्य तयाज्यहविषेष्ट्या यजेता
तो न्यामिष्टि मनुल्लवणां तन्वीत यज्ञो यज्ञस्य प्रायश्चित्तिः ॥ ४ ॥ ॥ तदा दुर्यस्या
ग्निहोत्रमधि श्रितं ममेध्यमापद्येतकातत्र प्रायश्चित्तिरिति सर्वमेवेन त्नुच्य कि
पर्यासिच्य प्रादुहेत्याहवनीये हेतां समिधमभ्यादधात्यथोत्तरतः आहवनीय
स्योच्छंभस्म निरुह्य जुहुयात्तन्मसावाप्राजापत्ययावर्चातधुतं वाहुतं च सय

सं.पं.
४

द्येकस्मिन्नुन्नीतेयदिद्वयेरेषः एवकल्मस्तच्चेद्यपनयितुंशक्नुयान्निष्पिन्येत
दुष्टमदुष्टमपिपर्यासिन्यतस्ययथोन्नीतीस्यात्तथाजुहुयात्सातत्रप्रायश्चित्ति
स्तदाहुर्हस्याग्निहोत्रमधिश्रितंस्कंदतिवाविष्यंदनेवाकातत्रप्रायश्चित्तिरिति
दद्विरुपनिनयेछांत्यैशांतिर्वाऽआपोथेनदक्षिणेनपाणिनाभिमृश्यजपतिदि
वंतृतीयंदेवान्यज्ञोगात्ततोमाद्विणमाष्टांतरिहंसंतृतीयंपितृन्यज्ञोगात्ततोमा
द्विणमाष्टपृथिवीतृतीयंमनुष्यान्यज्ञोगात्ततोमाद्विणमाष्टययोरोजसा
स्कामितारजांसीतिवैष्णुवारुणीमृचंजपतिविष्णुर्वैयज्ञस्यदुरिष्टंपातिवरुण
स्विष्टंतयोरुभयोरैवशांत्यैसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्हस्याग्निहोत्रमधिश्रि
तंप्राहुदायन्स्वरुतेवापिवाक्त्रंशतेकातत्रप्रायश्चित्तिरितिसयद्युपनिवर्तये

४

ये

त्सर्गलोकाद्यजमानमावर्तयेद्देवेवास्माऽउपविष्टायेतमग्निहोत्रपरीशेषमा
हरेयुस्तस्ययथोन्नीतीस्यात्तथाजुहुयात्सातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्हस्ययदि
सुग्नियेतकातत्रप्रायश्चित्तिरित्यन्यांस्तुचमाहृत्यजुहुयादथैतांस्तुचंसिंना
माहवनीयादध्यात्प्राग्दंडांप्रत्यक्षुकरांसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्हस्याहवनी
येहाग्निर्विद्येताथगार्हपत्यउपशाम्येत्कातत्रप्रायश्चित्तिरितिसयदिप्रांचमुक्ष
रेत्प्रायतनान्यवेतयत्प्रत्यंचमसुरवद्यंजंतवीतयनमथेद्रातृव्यंयजमानस्य
जनयेद्यदनुगमयेत्प्राणायजमानंजह्यात्सर्वमेवैनंसहस्रस्मानंसमोप्यगार्ह
पत्यायतनेनिधायथप्रांचमाहवनीयमुक्षरेत्सातत्रप्रायश्चित्तिः॥५॥ ॥
तदाहुर्हस्याग्नावग्निमुक्षरेयुःकातत्रप्रायश्चित्तिरितिसयद्यनुपश्येदुह्यपूर्वमप

रिति

स.पं.
५

रंनिदध्याद्यनानुपश्येत्सोऽग्नयेऽग्निवर्तेष्टाकपालं पुरोकाशं निर्वपेत्तस्य याज्या
नुवाक्येऽग्निनाग्निः समिध्यते त्वं ह्यग्नेऽग्निनेत्याहुतिं वाहवनीये जुहुयाद्
ग्नयेऽग्निवर्ते स्वाहेति सातत्र प्रायश्चित्तिस्तदाहुत्यस्य गार्हपत्याहवनीये यो मिथः सं
सृज्येयातां कातत्र प्रायश्चित्तिरिति सोऽग्नये वीतयेष्टाकपालं पुरोकाशं निर्वपेत्त
स्य याज्यानुवाक्येऽग्नेऽग्निना आयाहि वीतये योऽग्निदेव वीतये इत्याहुतिं वाह
वनीये जुहुयाद्ग्नये वीतये स्वाहेति सातत्र प्रायश्चित्तिस्तदाहुत्यस्य सर्व एवाग्ने
यो मिथः संसृज्येरन्कातत्र प्रायश्चित्तिरिति सोऽग्नये विविचयेष्टाकपालं पुरोकाशं
निर्वपेत्तस्य याज्यानुवाक्येऽस्वर्णवस्तोरुषसाभरोचित्वाग्नेमानुषीरीकते वि
शः इत्याहुतिं वाहवनीये जुहुयाद्ग्नये विविचये स्वाहेति सातत्र प्रायश्चित्तिस्त

५

दाहुत्यस्य ग्नयो न्येऽग्निमिः संसृज्येरन्कातत्र प्रायश्चित्तिरिति सोऽग्नये क्षाम
वर्तेष्टाकपालं पुरोकाशं निर्वपेत्तस्य याज्यानुवाक्येऽअक्रंददग्निस्तनयान्निव
द्यौरधायथानः पितरः परास इत्याहुतिं वाहवनीये जुहुयाद्ग्नये क्षामवर्ते स्वा
हेति सातत्र प्रायश्चित्तिः ॥ ६ ॥ ॥ तदाहुत्यस्य ग्नयो ग्राम्येणाग्निना संद
ह्येरन्कातत्र प्रायश्चित्तिरिति सोऽग्नये संवर्गायाष्टाकपालं पुरोकाशं निर्वपे
त्तस्य याज्यानुवाक्येऽकुवित्सुनोगविष्टये मानोऽस्मिन्महाधनः इत्याहुतिं
निवाहवनीये जुहुयाद्ग्नये संवर्गाय स्वाहेति सातत्र प्रायश्चित्तिस्तदाहुत्य
स्याग्नेयो दिव्येनाग्निना संसृज्येरन्कातत्र प्रायश्चित्तिरिति सोऽग्नये शुभते
ष्टाकपालं पुरोकाशं निर्वपेत्तस्य याज्यानुवाक्येऽअश्वग्ने सधिष्टवमयोद

स.पं.
६

धेमेधिरः पूतदक्षइत्याहुतिंवाहवनीये जुहुयादग्नये शुभते स्वाहेति सातत्र प्रा
यश्चित्तिस्तदाहुयस्याग्नयः आवाग्निना संसृज्येरन्कातत्र प्रायश्चित्तिरिति सो
ग्नये शुचयेष्ठाकपालं पुरोकाशं निर्वपेत्तस्यथा ज्यानुवाक्येऽग्निः शुचिव्रत
तमऽउदग्ने शुचयस्तवेत्याहुतिंवाहवनीये जुहुयादग्नये शुचये स्वाहेति सा
तत्र प्रायश्चित्तिस्तदाहुयस्याग्नयः आरण्ये नाग्निना संसृज्येरन्कातत्र प्रायः
श्चित्तिरिति समे वारोपयेदरणीवोल्मुकं वामोक्षयेद्यद्याहवनीयाद्यदिगार्हप
त्याद्यदि नशक्नुयात्सो ग्नये संवर्गायाष्ठाकपालं पुरोकाशं निर्वपेत्तस्योक्तेया
ज्यानुवाक्येऽआहुतिंवाहवनीये जुहुयादग्नये संवर्गाय स्वाहेति सातत्र प्राय
श्चित्तिः ॥ ७ ॥ ॥ तदाहुयऽआहिताग्निरुपवसथेश्चुकुर्वत्तकातत्र प्रायश्चि

६

त्तिरिति सो ग्नये व्रतभृतेष्ठाकपालं पुरोकाशं निर्वपेत्तस्यथा ज्यानुवाक्ये त्व
मग्ने व्रतभृच्छुचिर्व्रतानि विभ्रद्रुतपाऽअदध्यइत्याहुतिंवाहवनीये जुहु
यादग्नये व्रतभृते स्वाहेति सातत्र प्रायश्चित्तिस्तदाहुयऽआहिताग्निरुपव
सथे व्रत्यमापद्येत्तकातत्र प्रायश्चित्तिरिति सो ग्नये व्रतपतयेष्ठाकपालं पु
रोकाशं निर्वपेत्तस्यथा ज्यानुवाक्ये त्वमग्ने व्रतपा असि यद्देवयं प्रमिना
मव्रतानीत्याहुतिंवाहवनीये जुहुयादग्नये व्रतपतये स्वाहेति सातत्र प्रा
यश्चित्तिस्तदाहुयऽआहिताग्निरुमावास्यां पौर्णमासी वातीयात्कातत्र प्रा
यश्चित्तिरिति सो ग्नये पथि कृतेष्ठाकपालं पुरोकाशं निर्वपेत्तस्यथा ज्यानु
वाक्ये वेत्याहि वेधो अध्वन आदेवानामपि पंथामगन्मेत्याहुतिंवाहव

स.पं.
७

नीये जुहुयाद्ग्नये पथि कृते स्वाहेति सातत्र प्रायश्चित्तिस्तदा दुर्यस्य सर्व एवा
ग्नय उपनाम्ये रन्कातत्र प्रायश्चित्तिरिति सो ग्नये तपस्वते जनद्वने पावकवर्ते
ष्टाकपालं पुरोकाशं निर्वपेत्तस्य याज्यानुवाक्येऽआयाहितपसा जने धानो
याहितपसा जने धित्याहुतिं वाहवनीये जुहुयाद्ग्नये तपस्वते जनद्वने पावक
वर्ते स्वाहेति सातत्र प्रायश्चित्तिः ॥ ८ ॥ ॥ तदा दुर्य आहिताग्निराग्रयणेना
निष्पानवान्नं प्राश्नीयात्कातत्र प्रायश्चित्तिरिति सो ग्नये वैश्वानराय द्वादशक
पालं पुरोकाशं निर्वपेत्तस्य याज्यानुवाक्ये वैश्वानरो अजीजन सृष्टो दिविष्ट
ष्टो अग्निः पृथिव्यामित्याहुतिं वाहवनीये जुहुयाद्ग्नये वैश्वानराय स्वाहेति
सातत्र प्रायश्चित्तिस्तदा दुर्य आहिताग्निर्यदिकपालं नश्येत्कातत्र प्रायश्चित्ति

ये

७

क

रिति सोश्चिभ्यां द्विपालं पुरोकाशं निर्वपेत्तस्य याज्यानुवाक्ये अश्विनावर्तिर
स्मद्गोमताना सत्यारथेनेत्याहुतिं वाहवनीये जुहुयाद्ग्नये अश्विभ्यां स्वाहेति सात
त्र प्रायश्चित्तिस्तदा दुर्य आहिताग्निर्यदि पवित्रं नश्येत्कातत्र प्रायश्चित्तिरिति
सो ग्नये पवित्रवर्तेष्टाकपालं पुरोकाशं निर्वपेत्तस्य याज्यानुवाक्ये पवित्रं ते वित
तं ब्रह्म ण स्पते तपोष्य पवित्रं विततं दिवस्पद इत्याहुतिं वाहवनीये जुहुयाद्ग्नये
पवित्रवर्ते स्वाहेति सातत्र प्रायश्चित्तिस्तदा दुर्य आहिताग्निर्यदि हिरण्यं नश्ये
त्कातत्र प्रायश्चित्तिरिति सो ग्नये हिरण्यवर्तेष्टाकपालं पुरोकाशं निर्वपेत्तस्य
याज्यानुवाक्ये हिरण्यकेशोरजसो विसार आते सुपर्णा अमिनंतं एवैरित्याहु
तिं वाहवनीये जुहुयाद्ग्नये हिरण्यवर्ते स्वाहेति सातत्र प्रायश्चित्तिस्तदा दुर्यऽआ

स.पं.
८

हिताग्निर्यदि प्रातरस्नातो ग्निर्होत्रं जुहुयात्कातत्र प्रायश्चित्तिरिति सोऽग्नये वरुणा
याष्टाकपालं पुरोळाशं निर्वपेत्तस्य याज्यानुवाक्ये त्वं नो अग्ने वरुणस्य वि
द्वान्त्स त्वं नो अग्ने वमो भवोतीत्याहुतिं वाहवनीये जुहुयाद्ग्नये वरुणाय स्वा
हेति सातत्र प्रायश्चित्तिस्तदाहु र्य आहिताग्निर्यदिसूतकान्नं प्राप्नीयात्कात
त्र प्रायश्चित्तिरिति सोऽग्नये तंतुमतेष्टाकपालं पुरोळाशं निर्वपेत्तस्य याज्यानु
वाक्ये तंतुं तन्वन्न जसो भानुमन्विद्यक्षानहोन ह्यतनो तसोम्या इत्याहुतिं वा
हवनीये जुहुयाद्ग्नये तंतुमते स्वाहेति सातत्र प्रायश्चित्तिस्तदाहु र्य आहिता
ग्निर्जश्वे मृतशब्दं श्रुत्वा कातत्र प्रायश्चित्तिरिति सोऽग्नये सुरभिर्मतेष्टाकपालं
पुरोळाशं निर्वपेत्तस्य याज्यानुवाक्ये अग्निर्होतान्यसीदद्य जीयान्त्साध्वीमक

८

देववीतिं नो अद्येत्याहुतिं वाहवनीये जुहुयाद्ग्नये सुरभिर्मते स्वाहेति सातत्र
प्रायश्चित्तिस्तदाहु र्य आहिताग्निर्यस्य सार्यो गोर्वायमौ जनयेत्कातत्र प्रायश्चि
त्तिरिति सोऽग्नये मरुत्वनेत्रयो दशकपालं पुरोळाशं निर्वपेत्तस्य याज्यानुवाक्ये
मरुतो यस्य हि क्षये राद्वेदवरमाऽअहेवेत्याहुतिं वाहवनीये जुहुयाद्ग्नये मरु
त्वने स्वाहेति सातत्र प्रायश्चित्तिस्तदाहु रपत्नीकोप्यग्निर्होत्रमाहरेत् ३ त् ॥ नाहरेत्
त् ३ त् ॥ आहरेदित्याहु र्यदि नाहरेदन ध्यापुरुषः कोन ध्यापुरुष इति न देवान्पि
तुन्नमनुष्या इति तस्मादपत्नीकोप्यग्निर्होत्रमाहरेत्तदेषाभियज्ञगाथागीय
ते ॥ यजेत्सोत्रामण्यामपत्नीकोप्यसोमपः ॥ मातापितृभ्यामनुष्ठानार्थाद्यजेति
वचनाहुतिरिति तस्मात्सोम्यथाजयेत् ॥ ९ ॥ ॥ तदाहु र्वाचापत्नीकोग्निर्हो

स. पं.

९

त्रंकथमेव जुहोति निविष्टे मृतापत्नी नष्टा वाग्निहोत्रं कथमग्निहोत्रं जुहोति पुत्रा
न्योत्रान्नसृजित्याङ्गुरास्मिंश्चलोके मुष्मिंश्चास्मिं लोके यं स्वर्गो स्वर्गेण स्वर्गं लोकमा
रुहो हेत्यमुष्यैवलोकस्य संततिं धारयति यस्मै षण्मासा पत्नी नैष्ठेन स्मादपत्नी कस्या धा
नं कुर्वत्यपत्नी कोऽग्निहोत्रं कथमग्निहोत्रं जुहोति श्रद्धापत्नी सत्यं यजमानः श्र
द्धासत्यं तदित्युत्तमं मिथुनं श्रद्धया सत्येन मिथुनेन स्वर्गं लोकां जयतीति ॥ १० ॥
तदा दुर्यदृशी पूर्णमास्यौरुपवसति न ह वा अव्रतस्य देवा ह विरभंति तस्मादुप
वसत्युत्तमे देवा ह विरभीयुरिति पूर्वा पूर्णमासी मुपवसेदिति पेंग्यमुत्तरामिति को
षीत कंथा पूर्वा पूर्णमासी सानुमतिर्योत्तरा सारा कथा पूर्वा मावास्या सा सिनीवा
ली योत्तरा सा कुडूयं पर्यस्तमिथा दभ्युदिया दिति सा तिथिः पूर्वा पूर्णमासी मुप

९

वसेदनिर्ज्ञाय पुरस्तादमावास्यायां चंद्रमसं यदुपैति यद्यजते तेन सोमं क्रीणंति ते
नोत्तरामुत्तरामुपवसेदुत्तराणि ह वै सोमो यजते सोममनु देवतमेतद्देवसोमं य
च्चंद्रमास्तस्मादुत्तरामुपवसेत् ॥ ११ ॥ ॥ तदा दुर्यस्याग्निमनुभृतमादित्योभ्यु
दिया द्वाभ्यस्तमिथा द्वाप्रणीतो वा प्राग्घोमादुपशा म्येत्कानत्र प्रायश्चित्तिरिति
हिरण्यं पुरस्कृत्य सायमुत्थरे ज्योतिर्वैश्वक्रं हिरण्यं ज्योतिः शुक्रमसौ तदेव तज्यो
तिः शुक्रं पश्यन्नुत्थरतिरजतमंतर्धाय प्रातरुत्थरे देतडा त्रिरूपं पुरा संसेदाच्छा
याना माहवनीयमुद्धरेन्मृत्युर्वैतमच्छायातेनैव तज्योतिषामृत्युंतमच्छा
यांतरति सा तत्र प्रायश्चित्तिस्तदा दुर्यस्य गार्हपत्या हवनीया वंतरेणानोवार
थो वाश्वावा प्रतिपद्येत का तत्र प्रायश्चित्तिरिति नैनं नमनसि कुर्यादित्याङ्गुरा

स.पं.
१०

त्मन्यस्य हिता भवन्तीति तच्चेन्मनसि कुर्वीत गार्हपत्यादविच्छिन्ना मुदकधारा
हरेत्तं तु तन्वन्त्रजसो भानुमन्विहीत्याहवनीयात्सा तत्र प्रायश्चित्तिस्तदाहुः
कथमग्नीनन्वा दधानो न्वाहार्यपचनमाहारयेत् ॥ नाहारयेत् इति ॥ आहा
रयेदित्याहुः प्राणान्वा एषो भ्या त्सं धत्ते योग्नीना धत्ते तेषामेषां
नादतमो भवति यदन्वाहार्यपचनस्तस्मिन्नेता माहुः निजुहोत्यग्नये न्नादा
यान्नपतये स्वाहेत्यन्नादो हान्नपतिर्भवत्यभ्युते प्रजायान्नाद्यं य एवं वेदां
तरेण गार्हपत्याहवनीयो होष्यन्त्संचरेत्तेन हवा एनं संचरमाणमग्नयो विदु
रयमस्मा सुहोष्यतीत्येतेन हवा अस्य संचरमाणस्य गार्हपत्याहवनीयो पाप्मा
नमपहतः सोपहतपाप्मो ध्यः स्वर्गलोकमेतीति वै ब्राह्मणमुदाहरन्ति तदाहुः

१०

कथमग्नीन्प्रवत्स्यन्नुपतिष्ठेत् प्रोष्य वा प्रत्येत्याहरहर्वेति तूष्णीमित्याहुः स्तूष्णी
वे श्रेयस आकांक्षन्ते थाप्याहुः हरहर्वा एते यजमानस्याश्रद्धयो दासनात्प्रप्लाव
नाद्विभ्यतिता नुपतिष्ठेत्ते वा मयं वो मयं मे स्त्वित्यमयं हे वासो भवत्यमयं हे
वासो भवति ॥ १२ ॥ ॥ इति सप्तमपंचिकायां द्वितीयोऽध्यायः ॥ ॥ हरिश्चंद्रो
हवेधसं ऐश्वराको राजा पुत्र आस तस्य हशतं जाया बभूवुस्ता सुपुत्रं न लेभे त
स्य हपर्वत नारदो गृहकृषतुः सह नारदं पप्रच्छ यन्विमं पुत्रमिच्छंति ये विजानं
ति ये च न ॥ किं स्वि सुत्रेण विदन्ते नम आचक्ष्व नारदेति स एकया पृष्टो दशभिः
प्रत्युवाच ॥ ऋणमस्मिन्त्संनयत्यमृतत्वं च गच्छति ॥ पिता पुत्रस्य जातस्य पश्ये
च्च जीवितो मुखं ॥ यावन्तः पृथिव्यां भोगा यावन्तो जातवेदसि ॥ यावन्तोऽप्युप्रा

स. पं.
११

णिनां भूयान्पुत्रे पितुस्ततः ॥ शश्वत्पुत्रेण पितरो त्यायन्बहुलंतमः ॥ आत्मा
हि जज्ञ आत्मनः स इरावत्यतिनारिणी ॥ किं नुमलं किमजिनं किमुभ्रमश्रुणि
किंतपः ॥ पुत्रं ब्रह्माण्डं च ध्वंसं वै लोको वदावदः ॥ अंनं ह प्राणः शरणं ह वासो
रूपं हिरण्यं पद्मं वा विवाहाः ॥ सखा ह जाया कृपणं ह दुहिता ज्योतिर्ह पुत्रः पर
मेव्योमनः ॥ यतिर्जायां प्रविशति गर्भो भूत्वा समातरं ॥ तस्यां पुनर्नवो भूत्वा द
शमेमा सिजायते ॥ तज्जाया जाया भवति यदस्यां जायते पुनः ॥ आभूति
रेषा भूतिर्दशमेतन्निधीयते ॥ देवाश्चैतामृषयश्चैतजः समभरन्महत् ॥ देवा
मनुष्या नृवन्नेषावोजननी पुनः ॥ नापुत्रस्य लोको स्तीति तत्सर्वं पशवे वि
दुः ॥ तस्मात्तु पुत्रो मानरं स्वसारं वाधिरोहति ॥ एष पंथा उरुगायः सुशेवोयं

११

पुत्रिण आक्रमंते विशोकाः ॥ तं पश्यंति पशवो वयांसि च न स्मान्ने मात्रापिमिथु
नी भवंतीति ह स्मा आख्याय ॥ ११ ॥ ॥ अथैनमुवाच वरुणं राजानमुपधाव
पुत्रो मे जायतां तेन स्वाय जाइति तथेति सवरुणं राजानमुपससारं पुत्रो मे जा
यतां तेन स्वाय जाइति तथेति तस्य ह पुत्रो जज्ञे रोहितो नाम तं होवाच जनिवैते पु
त्रो यजस्वमानेनेति सहोवाच यदा वै पशुर्निर्दशो भवत्यथ समेध्यो भवति निर्द
शो न्वस्त्वथ स्वाय जाइति तथेति सह निर्दश आसतं होवाच निर्दशो न्वभूद्यज
स्वमानेनेति सहोवाच यदा वै पशोर्दंता जायंते अथ समेध्यो भवति दंता न्वस्य जायं
तामथ स्वाय जाइति तथेति तस्य दंता जज्ञिरे तं होवाच जतवा अस्य दंता यज
स्वमानेनेति सहोवाच यदा वै पशोर्दंताः पश्यंते अथ समेध्यो भवति दंता न्वस्य प

ह

स.पं.
१२ख

द्यंतामथत्वाय जाइतितथेति तस्य हृदंताः पेदिरेतं होवाचापत्सतवा अस्य हंता
यजमानेनेति सहोवाच यदा वै पशोर्दंताः पुनर्जायंते तथ समेध्यो भवति हंता न्वस्य
पुनर्जायंतामथत्वाय जाइतितथेति तस्य हंताः पुनर्जिहिरेतं होवाचा जतवा अ
स्य पुनर्दंताय जस्वमानेनेति सहोवाच यदा वै क्षत्रियः सान्नाहुको भवत्यथ
समेध्यो भवति सन्नाहन्नु प्राप्नोत्वथत्वाय जाइतितथेति सह सन्नाहं प्रापत्तं
होवाच सन्नाहन्नु प्राप्नोद्य जस्वमानेनेति स तथेत्युक्त्वा पुत्रमामंत्रयामास
ततायं वै मह्यं त्वामददाद्धं तत्त्वया ह मिमं य जाइति सहनेत्युक्त्वा धनुरादाया
रण्यमपातस्थो स संवत्सरमरण्ये च चार ॥ १४ ॥ ॥ अथ हे श्वाकं वरुणो
जग्राह तस्य होदरं जज्ञे तदुहरो हितः शुश्राव सोरण्याद्भ्राममेयाय तमिंद्रः पुरु

१२

षरूपेण पर्येत्योवाच ॥ नानाश्रान्ताय श्रीरस्तीति रोहितशुश्रुम ॥ पापो नृष
हरो जन इन्द्र इन्द्र रतः सर्वाचरे वेति चरे वेति वैमा ब्राह्मणो वोचदिति ॥ द्विती
यं संवत्सरमरण्ये च चार सोरण्याद्भ्राममेयाय तमिंद्रः पुरुषरूपेण पर्येत्यो
वाच ॥ पुष्पिण्यां चरतो जंघे भूधुरात्मा फलग्रहिः ॥ शेरस्य सर्वपाप्मानः श्र
मेण प्रपथे हताश्चरे वेति चरे वेति वैमा ब्राह्मणो वोचदिति ॥ तृतीयं संवत्सर
मरण्ये च चार सोरण्याद्भ्राममेयाय तमिंद्रः पुरुषरूपेण पर्येत्योवाच ॥ आ
स्ते भग आसीनस्योर्ध्वं स्तिष्ठति तिष्ठतः ॥ शोते निपद्यमानस्य चराति चरतो
भगश्चरे वेति चरे वेति वैमा ब्राह्मणो वोचदिति ॥ चतुर्थं संवत्सरमरण्ये च चार
सोरण्याद्भ्राममेयाय तमिंद्रः पुरुषरूपेण पर्येत्योवाच ॥ कलिः शयानो भव

स.पं.
१३

ति संजिहानस्कृद्वापरः ॥ उत्तिष्ठंस्त्रेता भवति कृतं संपद्यते चरंश्चरं वेति चरं
वेति वैमा ब्राह्मणो वोचदिति ॥ पंचमं संवत्सर मरण्ये च चार सारण्या द्वा म
मेयाय तमिंदः पुरुषरूपेण पर्येत्योवाच ॥ चरन्वेम धुविंदति चरन्त्वा दुमु
दुंबरं ॥ सूर्यस्य पश्य श्रेमाणं योन तंदयते चरंश्चरं वेति चरं वेति वैमा ब्राह्मणो
वोचदिति ॥ षष्ठं संवत्सर मरण्ये च चार सो जीगर्तं सोयवसि मृषिम शनया
परीत मरण्य उपेयाय तस्य हनयः पुत्रा आसुः शुनः पुच्छः शुनः शेषः शुनो
लांगूल इति तं होवाच ऋषेहं ते शतं ददाम्यहमेषामेकेनात्मानं निष्क्रीणा इ
ति सज्येष्ठं पुत्रं निगृह्णान उवाच नन्विममिति नो एवेममिति कनिष्ठं माता
तोहमध्यमे संपादयां चक्रतुः शुनः शेषे तस्य ह शतं दत्वा सतमादाय सारण्या

१३

द्वा ममेयाय सपितरमेत्योवाच ततहं ताहमनेनात्मानं निष्क्रीणा इति सव
रुणं राजानमुपससारानेन त्वाय जा इति तथेति भूयान् वै ब्राह्मणः क्षत्रि
यादिति वरुण उवाच तस्मा एतं राजसूर्यं यज्ञं क्रतुं प्रोवाच तमेतमभिषेव
नीये पुरुषं पशुमालेके ॥ १५ ॥ ॥ तस्य ह विश्वा मित्रो होता सीज्जमहग्नि
रध्वर्युर्वसिष्ठो ब्रह्मा यास्य उद्गाता तस्मा उपाकृतार्थं नियोक्तारं न विविदुः स
होवाचा जीगर्तः सोयवसिर्मह्यमपरं शतं दत्ताहमेनं नियोक्ष्यामीति तस्मा
अपरं शतं ददुस्तं स निनियोजतस्मा उपाकृतार्थं नियुक्ताया प्रीताय पर्यग्नि
कृतार्थं विशासितारं न विविदुः सहोवाचा जीगर्तः सोयवसिर्मह्यमपरं श
तं दत्ताहमेनं विशासिष्यामीति तस्मा अपरं शतं ददुः सोसिंनिः शानं एयाया

स.पं.
१४

थहृशुनः शेषईक्षां चक्रे मानुषमिव वेमा विशासिष्यंति हंता हं देवता उपधावा
मीति सप्रजापतिमेव प्रथमं देवताना मुपससारकस्य नूनं कतमस्यामृताना
मित्येतयर्चातं प्रजापतिरुवाचाग्निर्वेदेवानां नेदिष्ठस्तमेवोपधावेति सोऽग्नि
मुपससाराग्नेर्वयं प्रथमस्यामृताना मित्येतयर्चातमग्निरुवाच सवितारवेप्र
सवानामी शेतमेवोपधावेति ससवितारमुपससाराभित्वा देवसवितरित्येते
नतृचेन तं सवितो वाचं वरुणाय वैराज्ञे नियुक्तो सितमेवोपधावेति सवरुणं
राजानमुपससारात उत्तराभिरेकत्रिंशता तं वरुण उवाचाग्निर्वेदेवानां मु
खं सुहृदयतमस्तनुस्तह्यथ त्वोत्त्रक्ष्याम इति सोऽग्निं तुष्टावात उत्तराभिर्द्वा
विंशत्या तमग्निरुवाच विश्वान्नुदेवान्स्तह्यथ त्वोत्त्रक्ष्याम इति सविश्वं

१४

सत्यः

देवांस्तुष्टावनमो महद्भ्यो नमो अर्षकेभ्य इत्येतयर्चातं विश्वेदेवा ऊचुरिंदो वै
देवाना मो जिष्ठो बलिष्ठः सहिष्ठः सन्नमः पारयिष्ठु तमस्तनुस्तह्यथ त्वोत्त्र
क्ष्याम इति स इंदं तुष्टावयच्चिद्धि सोमपा इति चैतेन सूक्तेनोत्तरस्य च पंचदशभि
स्तस्मा इंदस्तूयमानः प्रीतो मनसा हिरण्यरथं ददौ तमेतया प्रतीयाय शश्वदिंद
इति तमिंद उवाचाश्विनो नुस्तह्यथ त्वोत्त्रक्ष्याम इति सोऽश्विनो तुष्टावात उत्तरेण
तृचेन तमश्विना ऊचतुरुपसंनुस्तह्यथ त्वोत्त्रक्ष्याम इति स उषसं तुष्टावात उ
त्तरेण तृचेन तस्य हस्मर्च्य न्युक्तायां विपाशो मुमुचे कनीय ऐश्वराकस्योदरं पव
त्युत्तमस्यामेव न्युक्तायां विपाशो मुमुचे गद ऐश्वराक आस ॥ १६ ॥ ॥ तमृत्वि
ज ऊचुस्त्वमेव नो स्याद्भूः संस्थामधिगच्छेत्यथ हैतं श्रुनः शेषो जः स वंददृशति मे

सं.पं.
१५

तिहो

तामिश्रतसृभिरमिसुषावयाच्चिद्विखंगृहेगृहइत्यथेनंदोणकलशमभ्यवनि
नायोछिष्टं चम्बोभरित्येतयर्चाथहास्मिन्नन्वारब्धेपूर्वाभिश्रतसृभिः सस्वाहा
काराभिर्जुहवांचकारथेनमवभृथमभ्यवनिनायत्वेनोअग्नेवरुणस्यविद्वानि
त्येताभ्यामथेनमत ऊर्ध्वमग्निमाहवनीयमुपस्थापयांचकारशुनश्चिष्टेपनि
दितंसहस्रादित्यथहशुनःशोपोविश्वामित्रस्यांकमाससादसहोवाचाजीगर्तः
सोयवसिर्ऋषेपुनर्मपुत्रंदेहीतिनोवाचविश्वामित्रोदेवावाइमंमह्यमरासंते
तितस्येतेकापिलेयबाभ्रवाःसहोवाचाजीगर्तःसोयवसिस्त्ववेहिविद्वयाव
हाइतिसहोवाचाजीगर्तःसोयवसिरांगिरसोजन्मनास्याजीगर्तिःश्रुतःकविः
॥ ऋषेयेतामहान्ततोर्मापगाःपुनरेहिमामितिसहोवाचशुनःशोपोदशुस्वाशा
सहदेवरातोवैश्वामित्रआस

१५

सहस्तंनयदृष्टेधलपत॥ गवांत्रीणिशतानित्वमवृणीथामदंगिरसहोवाचा इति
जीगर्तःसोयवसिस्तद्वैमाताततपतिपापंकर्ममथाकृतं॥ तदहंनिद्रुवेतुष्यं
नियंतुशतागवामितिसहोवाचशुनःशोपोयःसहस्रापकंकुर्यात्कुर्यादेनततो
परं॥ नापागाःशोडान्यायादसंधेयंत्वयाकृतमित्यसंधेयमितिहविश्वामि
त्रउपपपादसहोवाचविश्वामित्रोमीमएवसोयवसिःशासेनविशिशसिषुः॥
अस्थानेमेतस्यपुत्रोऽहर्ममेवोपेहिपुत्रतामितिसहोवाचशुनःशोपःसवैयथानो
सपयाराजपुत्रतथावद॥ यथेवांगिरसःसन्नुपेयांतवपुत्रतामितिसहोवाच
विश्वामित्रोज्येष्ठोमेत्वंपुत्राणांस्यास्तवश्रेष्ठाप्रजास्यात्॥ उपेयांदेवंमेदायंते
नवैत्वोपमंत्रयइतिसहोवाचशुनःशोपःसंज्ञानानेषुवैब्रूयात्सोहाद्यायमेश्रि

स.प.
१६

ये ॥ यथा हं भरत ऋष सो पेयांत व पुत्रतामित्यथ हविश्वा मित्रः पुत्राना मंत्र
यामासमधुच्छंदाः शृणोत नः ऋष सोरे पुरष्टकः ॥ ये के च भ्रातर स्थना से ज्ये
ष्ठाय कल्मध्वमिति ॥ १७ ॥ ॥ तस्य हविश्वा मित्रस्यैक शतं पुत्रा आसुः पंचा
शदेव ज्यायां सोमधुच्छंदसः पंचाशत्कनीयां सस्तद्ये ज्यायां सोनते कुशलं मे
निरेताननु व्याजहारान्ता न्वः प्रजापक्षीष्टेति त एते भ्राः पुंड्राः शबराः पुलिंदा
मूतिबाइत्युदं त्या बहवो भवन्ति वैश्वा मित्रादस्यूनं पक्षिष्ठाः सहोवाचमधुच्छं
दाः पंचाशता सार्धं यनः पिता संजानीते तस्मिं स्तिष्ठा महेवयं ॥ पुरस्त्वा सर्वकु
र्महेत्वा मन्वंचो वयं स्मसीत्यथ हविश्वा मित्रः प्रतीतः पुत्रांस्तुष्टावर्तते पुत्राः प
शुमंतो वीरवंतो भविष्यथ ॥ ये मानं मेनुगृह्णंतो वीरवंतमकर्तमा ॥ पुर एवा

१६

वीरवंतो देवरातेन गाथिनाः ॥ सर्वे राध्यास्तु पुत्रा एषवः सद्विवाचनं ॥ एषवः
कुशिका वीरो देवरातस्तमन्वित ॥ शुष्मांश्च दायं मउपेता विद्याया मुचविभ्रसि
॥ ते सम्यंचो वैश्वा मित्राः सर्वे साकं सरातयः ॥ देवराताय तस्थिरे धृत्यै श्रेष्ठ्या
य गाथिनाः ॥ अधीयत देवरातो रिक्थयोरुभयोर्ऋषिः ॥ जङ्गनां चाधिपत्ये दे
वे देव च गाथिनां ॥ तदेतत्पर ऋक् शत गाथं शौनः शोपमारख्या नंत धोतारा जे पि
षिक्तायान् च ऐहिरण्यक शिपावासीनः आन्व ऐहिरण्यक शिपावासीनः प्रतिगृ
णान्ति यशो वैहिरण्यं यशसे नंत त्समर्धयंत्यो मित्युचः प्रतिगृह्णंत्येति गाथा
याः ओमिति वै देवं तथेति मानुषं देवं नंत न्मानुषेण च पापादेन सः प्रमुंच
ति तस्माद्यो राजा विजिनी स्यादप्ययजमान आख्यायते तै वै तद्धो नः शोपमारख्या

स.पं.
१७

नैनहास्मिन्नलं चनेनः परिशिष्यते सहस्रमारख्यात्रे दद्याच्च तं प्रतिगारित्रः एते वै
वासने श्वेतश्वाश्चतरीरथो होतुः पुत्रकामाहाप्यारख्यापयेरन्लपते ह पुत्रान्लपं
ते ह पुत्रान् ॥ १८ ॥ ॥ इति तृतीयोऽध्यायः ॥ ॥ प्रजापतिर्यज्ञमसृजत यज्ञं सृ
ष्टमनु ब्रह्मक्षत्रे असृज्येतां ब्रह्मक्षत्रे अनुद्वयः प्रजा असृज्येतां कृतादश्वाङ्ग
तादश्च ब्रह्मैवाङ्गतादः क्षत्रमन्वङ्गताद एता वै प्रजा कृतादो यद्वा ह्यणा अथेता
अङ्गतादो यद्वा जन्यो वै न्यः श्रद्धस्ताप्यो यज्ञ उदकाम तं ब्रह्मक्षत्रे अन्वेतां यान्ये
व ब्रह्मण आयुधानि ते ब्रह्मान्वेद्यानि क्षत्रस्य तेः क्षत्रमेतानि वै ब्रह्मण आयु
धानि यद्यज्ञायुधान्यथेता निक्षत्रस्यायुधानि यदश्वरथः कवच इषु धन्वतं
क्षत्रमनन्वाप्यन्यवर्तता युधेभ्यो हस्मास्य विजमानः पराङ्गे वैत्यथैनं ब्रह्मान्वे

१७

नमाप्नो नमास्त्वोपरस्ता निरुध्यातिष्ठत्स आपः परस्ता निरुद्धस्तिष्ठं ज्ञात्वा स्वा
न्यायुधानि ब्रह्मोपावर्तत तस्मात्प्राप्येता हि यज्ञो ब्रह्मण्येव ब्राह्मणेषु प्रतिष्ठितो
थेन तस्स क्षत्रमन्वागच्छत ब्रवीदुपमास्मिन्यज्ञे क्वयस्वेति तत्तथेत्यब्रवीत्तद्वे निधा
य स्वा न्यायुधानि ब्रह्मण एवायुधैर्ब्रह्मणोरूपेण ब्रह्मभूत्वा यज्ञमुपावर्तस्वे
तितथेति तस्स क्षत्रं निधाय स्वा न्यायुधानि ब्रह्मण एवायुधैर्ब्रह्मणोरूपेण ब्रह्म
भूत्वा यज्ञमुपावर्तत तस्मात्प्राप्येता हि क्षत्रियो यजमानो निधायैव स्वा न्यायु
धानि ब्रह्मण एवायुधैर्ब्रह्मणोरूपेण ब्रह्मभूत्वा यज्ञमुपावर्तते ॥ १९ ॥ ॥ अ
थातो देवयजनस्येव याज्यस्तदा कुर्यद्वा ह्यणो राजन्यो वैश्यो दीक्षिष्यमाणः
क्षत्रियं देवयजनं याचति कं क्षत्रियो याचेदिति देवं क्षत्रं याचेदित्याहुः राहित्ये वै

स.पं.
१८

ना

स्य

देवंक्षत्रमादित्येषांभूतानामधिपतिः सयदहर्दृष्टिष्यमाणो भवति तदहः पू
र्वीह एवोद्यंतमादित्यमुपतिष्ठेत्तदंश्रेष्ठं ज्योतिषां ज्योतिरुत्तमम् ॥ देवसवितर्देवयज
नं मे देहि देवयज्याया इति देवयजनं याचति स यन्न त्रयाचिन उन्नरां सर्पत्यो तथा
ददामीति हेवतदाह तस्यहनकाचनरिष्टिर्भवति देवेन सवित्रा प्रसूतस्योन्नरोत्त
रिणीह श्रियमश्नुते श्रुतेह प्रजा मे स्वर्गमाधिपत्यं य एवमुपस्थाय याचित्वा देव
यजनमध्यवसायं दीक्षते क्षत्रियः सन् ॥ २० ॥ ॥ अथात इष्टापूर्तस्यापरिज्या
निः क्षत्रियं यजमानस्य सपुरस्तादीक्षाया आहुतिं जुहुयाच्चतुर्गृहीतमाज्य
माहवनीयं इष्टापूर्तस्यापरिज्या न्यै पुनर्न इंदोमघवाददातु ॥ ब्रह्मपुनरिष्टं पूर्त
दात्वा हेत्यथानूबंध्या ये समिष्टयजुषामुपरिष्ठात्पुनर्नो अग्निर्जातवेदाददातु ॥ १८

क्षत्रं पुनरिष्टं पूर्तदात्वा हेति सैषेष्टापूर्तस्यापरिज्या निः क्षत्रियस्य यजमानस्य
यदेते आहुती तस्मादेते होतव्ये ॥ २१ ॥ ॥ तदुहस्माहसौ जात आराक्छिरजी
तपुनर्वर्ण्यं वा एतद्यदेते आहुती इति यथाह कामयेत तथैते कुर्याद्य इतो नु शा
सनं कुर्यादिती मेत्वेव जुहुयाद्ब्रह्मप्रपद्ये ब्रह्ममाक्षत्राद्रोपायतु ब्रह्मणे स्वाहेति
तत्तदिति ॥ २२ ॥ ब्रह्मवा एष प्रपद्यते यो यज्ञं प्रपद्यते ब्रह्मवै यज्ञो यज्ञादुहवा ए
ष पुनर्जायते यो दीक्षते तं ब्रह्म प्रपन्नं क्षत्रं न परिजिनाति ब्रह्ममाक्षत्राद्रोपाय
त्वित्याह यथै नं ब्रह्म क्षत्राद्रोपायेद्ब्रह्मणे स्वाहेति तदेन त्मीणाति तदेन त्मीतं क्ष
त्राद्रोपायस्यथानूबंध्या ये समिष्टयजुषामुपरिष्ठात्क्षत्रं प्रपद्ये क्षत्रं मा ब्रह्मणो गो
पायतु क्षत्राय स्वाहेति तत्तदिति ॥ २३ ॥ क्षत्रं वा एष प्रपद्यते यो राष्ट्रं प्रपद्यते क्षत्रं हिरा

स.पं.
१९

इतं क्षत्रं प्रपन्नं ब्रह्म न परिजिनाति क्षत्रं मा ब्रह्म णो गोपाय त्वित्याह यथेनं क्षत्रं
ब्रह्म णो गोपाये क्षत्राय स्वाहेति तदेन त्प्रीणाति तदेन त्प्रीते ब्रह्म णो गोपायति से
षेष्टा पूर्तस्येवापरिज्यानिः क्षत्रियस्य यजमानस्य यदेते आहुती तस्मादेते ऽ एव
होतव्ये ॥ २२ ॥ ॥ अथैदो वै देवतया क्षत्रियो भवति त्रैष्टुभश्छंदसा पंचदशस्तो
मै न सोमो राज्ये न राजन्यो बंधुना सह दीक्षमाण एव ब्राह्मणता मभ्युपेतियत्कृत्वा
जिनमध्यूहति यद्दीक्षितव्रतं चरति यदेनं ब्राह्मणा अभिसंगच्छंते तस्य ह दीक्ष
माणस्येदं ऐवेंदियमादत्ते त्रिष्टुबीर्यं पंचदशस्तोमऽ आयुः सोमो राज्यं पितरो य
शस्कीर्तिमन्यो वा अयमस्मद्भवति ब्रह्म वा अयं भवति ब्रह्म वा अयमुपावर्तत
इति वदंतः स पुरस्ताद्दीक्षाया आहुतिं कृत्वा हवनीयमुपतिष्ठेत्तनें द्वा देवताया एभि

१९

न त्रिष्टुभश्छंदसो न पंचदशस्तोमान्न सोमा द्वाज्ञो न पित्र्या हंधोर्मा मइदं इंदिय
मादितमा त्रिष्टुबीर्यं मा पंचदशस्तोम आयुर्मा सोमो राज्यं मा पितरो यशस्कीर्ति
सहेंदियेण वीर्येणा युषा राज्ये न यशसा बंधुनाग्निं देवता मुपैमि गायत्री छंदस्त्रि
वृतं स्तोमं सोमं राजानं ब्रह्म प्रपद्ये ब्राह्मणो भवामीति तस्य हनें द्वा इंदियमादत्तेन
त्रिष्टुबीर्यं न पंचदशस्तोम आयुर्न सोमो राज्यं न पितरो यशस्कीर्ति एव मेतामा
हुतिं कृत्वा हवनीयमुपस्थाप्य दीक्षते क्षत्रियः सन् ॥ २३ ॥ ॥ अथाग्नेयो वै देव
तया क्षत्रियो दीक्षितो भवति गायत्रश्छंदसा त्रिवृत्स्तोमै न ब्राह्मणो बंधुना सहो
दवस्यन्नेव क्षत्रियता मभ्युपेतितस्य होदवस्यतोऽग्निरेव ते जे आदत्ते गायत्री
वीर्यं त्रिवृत्स्तोम आयुर्ब्राह्मणा ब्रह्म यशस्कीर्तिमन्यो वा अयमस्मद्भवति क्षत्रं

ब्रा-स-पं.

20

वा अयं भवति क्षत्रं वा अयमुपावर्तत इति वदन्तः सो नूतं ध्यायेत् समिष्टयजुषामु
परिष्ठाधुत्वाङ्गुतिमाहवनीयमुपतिष्ठेत् नाग्नेर्देवताया एमि न गायत्र्या भृङ्गह सो न
त्रिवृतस्तोमो न्न ब्रह्मणो बंधोर्मामे ग्निस्तेज आदितमा गायत्री वीर्यमा त्रिवृतस्तो
म आयुर्मो ब्राह्मणा ब्रह्मयशस्कीर्तिमहतेजसा वीर्येणा युषा ब्रह्मणा यशसा की
र्ये इंदेवतामुपैमि त्रिष्टुभं छंदः पंचदशं स्तोमं राजानं क्षत्रं प्रपद्ये क्षत्रियो भवामि ॥
देवाः पितरः पितरो देवा योस्मि सस न्यजे ॥ स्वं मद्रुहमिष्टं स्वं पूतं स्वं श्रान्तं स्वं द्रुतं ॥
तस्य मे यमग्निरुपइष्टायं वायुरुपश्रोता सावादित्यो नुख्याते दमहं य एवास्मि सोस्म
तितस्य ह नाग्निस्तेज आदत्ते न गायत्री वीर्यं न त्रिवृतस्तोम आयुर्न ब्राह्मणा ब्रह्मयश
स्कीर्तिय एव मेतामाङ्गुतिं द्रुत्वाहवनीयमुपरुषायो हवस्यति क्षत्रियः सन् ॥ २४ ॥ ॥

સામે

30

अथातो दीक्षाया आवेदनस्यैव तदाङ्गुर्यद्वा ह्यणस्य हीक्षितं ब्राह्मणो दीक्षिष्टेति
 हीक्षामावेदयेति कथं क्षत्रियस्यावेदयेदिति यथैवेतद्वा ह्यणस्य हीक्षितस्य ब्राह्म
 णो दीक्षिष्टेति हीक्षामावेदयेत्येवमेवेतत्क्षत्रियस्यावेदयेत्पुरोहितस्यार्षयेणेति
 तत्तदिती ३ ॥ निधाय वा एष स्वान्यायुधानि ब्रह्मण एवायुधैर्ब्रह्मणो रूपेण ब्र
 ह्मभूत्वा यज्ञमुपावर्तत तस्मान्नस्य पुरोहितस्यार्षयेण हीक्षामावेदयेयुः पुरोहित
 स्यार्षयेण प्रवरं प्रवृणीरन् ॥ ३५ ॥ ॥ अथातो यजमानभागस्यैव तदाङ्गुर्यद्वा प्राश्नी
 यात्क्षत्रियो यजमानभागं ॥ न प्राश्नीयात् ३६ इति ॥ यत्प्राश्नीयाद्दङ्गतात्पुनर्प्रा
 श्नीयात्प्राश्नीयान्तस्याद्यन्नप्राश्नीयाद्यज्ञादात्मानमंतरियाद्यज्ञो वै यजमानभागः
 स ब्रह्मणे परिहृत्यः पुरोहिताय तनं वा एतत्क्षत्रियस्य यद्ब्रह्मा धात्मा ह वा एष क्ष

स्य

स.पं.
२९

त्रियस्ययस्युरोहितउपाहपरोक्षेणैवप्राशितरूपमाप्नोतिनास्यप्रत्यक्षंमक्षितो
भवति यज्ञउहवाएषप्रत्यक्षंयद्ब्रह्माब्रह्मणिहिसर्वायज्ञःप्रतिष्ठितोयज्ञेयज
मानोयज्ञएवतद्यज्ञमप्यत्यर्जतियथास्वापोयथाग्नावग्निंतदेनातिरिच्य
तेतदेनंनहिनस्ति तस्मात्सब्रह्मणेपरिहृत्योर्गोहैकेषु कृतिप्रजापतेर्विमान्ता
मलोकस्तस्मिंस्त्वादधामिसहयजमानेनस्वाहेतितत्तथानकुर्याद्यजमानो
वेयजमानभागोयजमानंहसौर्गोप्रवृणक्ति यएनंतत्रब्रूयाद्यजमानोप्रावा
क्षीः प्रास्याग्निः प्राणांधक्ष्यतिमरिष्यति यजमानइतिशश्वत्तथास्यात्तस्मा
त्तस्याज्ञानेयादाज्ञानेयात् ॥ २६ ॥ ॥ इति सप्तमपंचिकायांचतुर्थोऽध्यायः ॥
॥ ॥ विश्वंतरोहसौषध्नः श्यापर्णान्यरिचक्षाणो विद्यापर्णयज्ञमाजडेतथा

मर्गो

२९

नुबुध्यश्यापर्णास्तंयज्ञमाजग्मुस्तेहतदंतर्वेद्यासांचक्रिरेतान्हृद्भ्योवाचपापत्र
स्यवाइमेकर्मणः कर्तार आसते पूतायेवाचोवदितारो यच्छ्यापर्णा इमानुस्था
पूयते मेमेतर्वेदिमा सिषते तितथेति तानुस्थापयान्चक्रुस्तेहोथाप्यमानारुरुवि
रेयेतेभ्योभूतवीरेभ्यो सितमृगाः कुर्यपानांसोमपीथमपि जिग्युः पारिक्षि
तस्यजनमेजयस्य विकुर्यपेयज्ञेनेस्तेतत्रवीरवंत आसुः कस्वित्सोस्माका
स्तिवीरोयइमंसोमपीथमपि जेष्यतीत्ययमहमस्मिवोवीरइतिहोवाचरामो
मार्गवेयो रामोहासमार्गवेयो नृचानश्यापर्णरियस्तेषांहोतिष्ठतामुवाचापि
नुराजन्ति स्थंविदंवेदेरुस्थापयंतीति यस्त्वं कथंवेथ ब्रह्मबंधविति ॥ २७ ॥ ॥
यत्रेदं देवताः पर्यवृजन्विश्वरूपं त्वाष्ट्रमभ्यमंस्तद्वन्नमस्तु तयतीन्त्सालावृके

ब्रा. स. पं.
२२

भ्यः प्रादादरुर्मघानवधीदृहस्पतेः प्रत्यवधीदितितत्रेदः सोमपीथेनव्याध्यते
इस्यानुव्यधिंक्षत्रं सोमपीथेनव्याध्यतापीदः सोमपीथेनवत्त्वपुरामुष्यसोमं
तद्युधमेवाद्यापि क्षत्रं सोमपीथेनसयस्तंमक्षंविद्याद्यः क्षत्रस्यसोमपीथेन
व्युधस्ययेनक्षत्रं समृध्यतेकथंतवेदेरुथापयंतीतिवैथब्राह्मणत्वंतंमक्षं
वेदहीतितंवेनोब्राह्मणब्रूहीतितंमेवेतेराजन्नितिहोवाच॥ २८ ॥ ॥ त्रया
णांमक्षाणामेकमाहरिष्येति सोमंवादधिवापोवासयदिसोमं ब्राह्मणानां स
मक्षो ब्राह्मणांस्तेनमक्षेणजिन्विष्यसि ब्राह्मणकल्मस्तेप्रजायामाजनिष्य
त आदाध्यापाय्यावसायीयथाकामप्रयाप्योयदावेक्षत्रियायपापंभवति ब्रा
ह्मणकल्मोस्यप्रजायामाजायत ईश्वरोहास्माद्वितीयोवातृतीयोवा ब्राह्मण

२२

तामभ्युपेतोः सब्रह्मबंधवेनजिज्युषितोथयदिदधिंवेश्यानांसमक्षोवेश्यांस्ते
नमक्षेणजिन्विष्यसि वेश्यकल्मस्तेप्रजायामाजनिष्यतेन्यस्यबलिहृदंन्य
स्याद्योयथाकामज्येयोयदावेक्षत्रियायपापंभवति वेश्यकल्मोस्यप्रजाया
माजायत ईश्वरोहास्माद्वितीयोवातृतीयोवा वेश्यतामभ्युपेतोः सवेश्यत
याजिज्युषितोथयद्यपः शूद्राणांसमक्षः शूद्रांस्तेनमक्षेणजिन्विष्यसि शू
द्रकल्मस्तेप्रजायामाजनिष्यतेन्यस्यप्रेष्यः कामोत्थाप्योयथाकामवध्योय
दावेक्षत्रियायपापंभवति शूद्रकल्मोस्यप्रजायामाजायत ईश्वरोहास्मा
द्वितीयोवातृतीयोवा शूद्रतामभ्युपेतोः सशूद्रतयाजिज्युषितः॥ २९ ॥ ॥
एतवेतेत्रयोमक्षाराजन्नितिहोवाच येषामाशान्नेयात्क्षत्रियोयजमानो

स.पं.
२३

आस्येषस्वोभक्षो न्यग्रोधस्यावरोधाश्च फलानि चोदुंबराण्याश्च स्थानिष्ठाक्षा
र्यमिषुण्याना निभक्षयेत्सोस्यस्वोभक्षोयतोवा अधिदेवायज्ञेनेष्टास्वर्ग
लोकमायंस्तत्रैतांश्चमसान्युद्धंस्तेन्यग्रोधा अभवन्पुत्रा इतिहायेनानेत
ह्यी चक्षते कुरुक्षेत्रे ते ह प्रथमजां न्यग्रोधानां तेष्यो हान्येधिजातास्तेयन्यचो
रोहंस्तस्मान्यद्बोहतिन्यग्रोहो न्यग्रोहो वैनाम तं न्यग्रोहं संतं न्यग्रोध इत्या
चक्षते परोक्षेण परोक्षप्रिया इव हि देवाः ॥ ३० ॥ ॥ तेषां यश्चमसानां रसो वा
डेः ते वरोधाः अभवन्तथ य ऊर्ध्वस्तानि फलान्येषहवा वक्षत्रियः स्वाद्भक्षान्ने
तियो न्यग्रोधस्यावरोधांश्च फलानि च भक्षयत्युपाह परोक्षेणैव सोमपीथमा
प्नोति नास्य प्रत्यक्षं भक्षितो भवति परोक्षमिव हवा एष सोमो राजाय न्यग्रोधः प

२३

रोक्षमिवैष ब्रह्मणोरूपमुपनिगच्छति यस्तत्रियः पुरोधयेव दीक्षयेव प्रवरेणैव
क्षत्रं वा एतद्वनस्पतीनां यन्यग्रोधः क्षत्रं राजन्यो नितत इव हीह क्षत्रियो राष्ट्रे वस
न्भवति प्रतिष्ठित इव नितत इव न्यग्रोधो वरोधैर्भूम्यां प्रतिष्ठित इव तद्यस्तत्रियो य
जमानो न्यग्रोधस्यावरोधांश्च फलानि च भक्षयत्यात्मन्येव तस्त्रवं वनस्पती
नां प्रतिष्ठापयति क्षत्रः आत्मानं क्षत्रेह वै स आत्मनि क्षत्रं वनस्पतीनां प्रतिष्ठा
पयति न्यग्रोध इवा वरोधैर्भूम्यां प्रतिराष्ट्रेतिष्ठत्युग्रं हास्य राष्ट्रमव्यथ्य भवति
य एवमेतं भक्षं भक्षयति क्षत्रियो यजमानः ॥ ३१ ॥ ॥ अथ यदोदुंबराण्यूर्जो वा
एषो नाद्याद्वनस्पतिरजायत यदुदुंबरोऽयं वा एतद्वनस्पतीनां मूर्जमेवास्मिंस्त
दन्नाद्यं योऽयं वनस्पतीनां क्षत्रे दधात्यथैदाश्च स्थानि ते जसो वा एष वनस्पति
य

स.पं.
२४

था

च

रजायतयदश्वत्थः साम्राज्यं वा एतद्दनस्पतीनां तेज एवास्मिंस्तत्साम्राज्यं च वन
स्पतीनां क्षत्रे दधात्यथ यत्साक्षापियज्ञा सोवा एष वनस्पतिरजायतयत्सुक्षः स्वा
राज्यं च हवा एतद्देराज्यं च वनस्पतीनां यज्ञा एवास्मिंस्तत्त्वाराज्यं वैराज्यं च वनस्प
तीनां क्षत्रे दधात्येतान्यस्य पुरस्तादुपकुप्ता निभवंत्यथ सोमं राजानं क्रीणंति ते
राज्ञ एवावृत्तोपवसां प्रतिवेदोश्चरं त्यथोपवसथ्यमहरेतान्यध्वर्युः पुरस्तादुप
कल्पयेताधिषवणं चर्माधिषवणे फलकैर्दोणकलत्रां दशापवित्रमङ्गी न्यूतम्
तं चाधवनीयं च रुजालीमुदं च न च मसं तद्यदेतद्वाजानं प्रातरभिषुष्वंति तदेना
निदेधा विगृह्णीयादभ्यन्यानि सुनुयान्माध्यंदिनायान्यानि परिशिष्यात् ॥
॥ ३३ ॥ ॥ तद्यत्रैतांश्च मसानुन्नयेयुस्तदेतं यजमानं च मसमुन्नयेत्तस्मिन्देद

२४

र्षतरुणके प्राप्ते स्यातां तयोर्वषट्कृतं तः परिधिपूर्वं प्रास्येद्दधिका ऋ० अकारि
षमित्येतयर्चासः स्वाहा कारयानुवषट्कृतं परमादधिकाः शिवसापंचकृष्टीरिति
तद्यत्रैतांश्च मसानाहरेयुस्तदेतं यजमानं च मसमाहरेत्तान्यत्रोद्गृह्णीयुस्तदे
नमुपोद्गृह्णीयात्तद्यदेकां होतोपद्वयेतयदा च मसं सस्येदथैनमेतया सस्ये
द्यदत्र शिष्टं रसिनः सुतस्य यदि हो अपि बलुचीभिः ॥ इदं तदस्य मनसा शिवेन सो
मं राजानमिह सक्षयामीति शिवो हवा अस्मा एष वानस्पत्यः शिवेन मनसा
सक्षितो भवत्युग्रं हास्यराष्ट्रमव्यथ्यं भवति य एव मेतं सक्षं सक्षयति क्षत्रियो
यजमानः शान्त एधि हृदे पीतः प्रण आयुर्जरिवसे सोमतारी रित्यात्मनः प्रत्यभि
मर्श ईश्वरो हवा एषो प्रत्यभिमुष्टो मनुष्यस्यायुः प्रत्यवहते रिनर्हन्मा सक्षय

स.पं.
२५

तीर्तितद्यदेतेनात्मानमसिमृशत्यायुरेवतत्प्रतिरत'आप्यायस्वसमेतुते संतेप
यांसिसमुयंतुवाजाइतिवमसमाप्याययत्यभिरूपाभ्यांयद्यज्ञेभिरूपंतत्स
मृधं॥ ३३॥ ॥ तद्यत्रैतांश्वमसांत्सादयेयुस्तदेतंयजमानचमसंसादयेत्तान्य
त्रप्रकंपयेयुस्तदेनमनुप्रकंपयेदथैनमाहृतंभक्षयेन्नराणांसपीतस्यैवसो
मतेमतिविदुर्मैःपितृभिर्भक्षितस्यभक्षयामीतिप्रातःसवनेनाराणांसोभक्ष
ऊर्वैरितिमाध्यंदिनेकाव्यैरितितृतीयायसवनऊमावैपितरःप्रातःसवनःऊ
र्वामाध्यंदिनेकाव्यास्तृतीयसवनेतदेतत्पितृनेवामृतान्सवनभाजःकरोति
सर्वोहैवसोमृतइतिहस्माहप्रियव्रतःसोमापोयःकश्चसवनभागित्यमृताह
वाअस्यपितरःसवनभाजोभवंत्युग्रंहास्यराष्ट्रमव्यथ्यंभवतियएवमेतंभक्षं

२५

क्षयतिक्षत्रियोयजमानःसमानऽआत्मनःप्रत्यभिमर्शीःसमानमाप्यायनंव
मसस्यप्रातःसवनस्यैवावृताप्रातःसवनेचरेयुर्माध्यंदिनस्यमाध्यंदिनेतृती
यसवनस्यतृतीयसवनेतमेवमेतंभक्षंप्रोवाचरागोमार्गवेयोविश्वंतरायसोष
धनायतस्मिन्होवाचप्रोक्तेसहस्रमुहब्राह्मणतुभ्यंदध्रःसरयापर्णउमेयज्ञइ
त्येतमुहैवप्रोवाचतुरःकावषेयोजनमेजयायपारिक्षितायेतमुहैवप्रोचतुःपर्व
तनारदोसोमकायसाहदेव्यायसहदेवायसाज्ज्यायबभ्रवेदेवावृधायमीमा
यवैर्धर्मायनग्नजितेगांधारायेतमुहैवप्रोवाचाग्निःसनश्रुतायारिंदमायकतु
विदेजानकयएतमुहैवप्रोवाचवसिष्ठःसुदासेपेजवनायतेहतेसर्वएवमहज्ज
गुरेतंभक्षंभक्षयित्वासर्वेहैवमहाराजाआसुरादित्यइवहस्मश्रियांप्रतिष्ठिता

स.पं.
२६

स्तपन्ति सर्वाभ्यो दिग्भ्यो बलिमावहन्तः आदित्य इव हवैः श्रियां प्रतिष्ठितस्तप
ति सर्वाभ्यो दिग्भ्यो बलिमावहन्त्युग्रं हास्यराष्ट्रमव्यथ्यं भवति य एव मेतं भ
क्षं भक्षयति क्षत्रियो यजमानो यजमानः ॥ २४ ॥ ॥ इति सप्तमपंचिकायां पं
चमोऽध्यायः ॥ सप्तमपंचिका समाप्तः ॥ श्रीगजाननार्पणमस्तु ॥ श्री ॥ ॥
शके १७३७ युवानामसंवत्सरे भाद्रपद कृष्ण षष्ठ्यां रविवासरे तद्दिने इदं पुस्तकं
समाप्तं ॥ काञ्चेकरोपनामक नारायण भट्टेन लिखितं ॥ हड्डिकर इत्युपनाम
क जनार्दनोपाध्यक्षेण पुस्तकं ॥ ॥ तैलाक्षे जलाक्षे रक्षे छिथिल बंधनात्
॥ मूर्खहस्तेन दातव्यं एवं वदति पुस्तकं ॥ १ ॥ भग्नपृष्ठिकटिग्रीवस्तब्धदृष्टीर
धोमुखं ॥ कष्टेन लिखितं ग्रंथं यत्नेन प्रतिपालय ॥ श्री ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

२६

अष्टम पंचिका

: Ashtama Panchika		Title
:	:	: Author
:	:	: Editor
:	: Saka 1723	: Year, Vols.
:	:	: Publisher
434:	:	: Remarks

॥ अथ अष्टम पंचिका प्रारंभः ॥

॥ब्रा०८॥

॥१॥

श्रीगणेशायनमः॥हरिः॥ॐम्॥अथातस्तुतशस्त्रयोरेवैकाहिकं
प्रातःसबन्नेकाहिकं तृतीयसवनमेतेवैशांतैकृत्प्रतिष्ठितैस
वनेयदेकाहिकेशांतैकृत्प्रतिष्ठित्या॥अप्रच्युत्या॥उक्तो
माध्यंदिनःपवमानोय॥उभयसाम्नोबृहत्स्पृष्ट्योभेहिसाम
नीक्रियेत॥आत्वारथंयथोत्तरय॥इदं वसोस्तुतमंधइति राथं तृती
प्रतिपदार्थंतरोनुचरःपवमानोक्थंवा॥इतद्यंनरुत्तृतीयं पवमा॥राम्॥
नेवा॥अत्ररथंतरंकुर्वीतबृहत्स्पृष्टं सवीवधतायै तदिदं ॥१॥

रथंतरंस्तुतमाभ्यां प्रतिपदनुचराभ्यामनुशंसत्यथो ब्रह्मवैरथंतरं
क्षत्रं बृहद्ब्रह्मखलु वैक्षत्रात्पूर्वब्रह्मपुरस्तान्म॥उत्तराक्षमव्यथम
सदित्यथानं वैरथंतरं मंतमेवास्मै तत्पुरस्ता कल्पयत्यथयं वै
पृथिवी रथंतरं मियंखलु वै प्रजिष्ठा प्रतिष्ठा मेवास्मै तत्पुरस्त
कल्पयति समान॥इदं निहो विभक्तः सोहामुद्वात्राह्मणस्य
यः॥उभयसाम्नो रूपं मुभेहिसामनीक्रियेतसमान्यो धार्या अ
विभक्तीस्ता॥अन्हामैकाहिको मरुत्तृतीयः प्रगाथः॥ १ ॥

पं. ८

॥ २ ॥

निष्ठाऽग्नः सह सेतुरायोतसूक्तमुग्रवत्सहस्वतक्षत्रस्य रूपं
मंदऽओजिष्ठऽइत्योजस्वतक्षत्रस्य रूपं बहुलाभिमानऽइ
त्यभिवदभिभूत्यै रूपं तदेकादशार्चभवत्येकादशाक्षरावैत्रि
ष्टुष्टुत्रैष्टुष्टो वैराज न्यऽओजोवाऽइत्यंवीर्यं त्रिष्टुष्टो जः
क्षत्रं वीर्यं राजन्यस्तदेन सो जसाक्षत्रेण वीर्येण समर्धयति
तद्गौरि वीलं भवत्येतद्गै मरुत्वीयं समृद्धं यद्गौरि वीलं तस्यो ॥ राम ॥
क्तं ब्राह्मणं त्वामिद्विह वा महऽइति हृत्पृष्ठं भवति क्षत्रं वै ॥ २ ॥

बृहत्क्षत्रेणैव तक्षत्रं समर्धयत्यथोक्षत्रं वै बृहदात्मा यजमानस्य
निष्क्रेवल्यं तद्यद्बृहत्पृष्ठं भवति क्षत्रं वै बृहत्क्षत्रेणैव नंतत्समर्द्ध
यत्यथोज्येष्ठं वै बृहज्ज्येष्ठे नैवै नंतत्समर्द्धयत्यथोश्रैष्ठं वै बृह
ज्ज्येष्ठे नैवै नंतत्समर्द्धयत्यभित्वाशूरनो नुम इति रथंतरमनुरू
पंकुर्वत्ययं वै लोको रथंतरमसौ लोको बृहदस्य वै लोका स्या
सौ लोको नुरूपो मुष्य लोका स्या यं लोको नुरूपस्तद्यद्रथंतर
रमनुरूपंकुर्वत्युभावेव तल्लोको यजमानाय संभोगिनो कु

॥ पंचि. ८ ॥ वीत्यथो ब्रह्मवैरथं तं रंक्षत्रं ब्रह्म हृदि स्थितं वीर्यं तं प्रतिष्ठितं क्षत्रं ब्र
 ॥ ३ ॥ ह्माथो साम्ना एव स यो नितो ये यदा वानेति धाय्या तस्या उक्तं
 ब्राह्मणमुभयं शृणु व श्वन इति साम प्रगाथ उभय साम्ना रू
 पमुभेहि सामनी क्रियेते ॥ २ ॥ तमुष्टु हियो अभिभूत्यो जा
 इति सूक्तमभि वदभिभूत्यै रूपं मया कुरु मुनें सह मानमोक्षि
 त्यग्नवत्सह मानवत्क्षत्रस्य रूपं तत्पंचदशैर्भवत्यो जा वा ॥ राम् ॥
 इन्द्रियं वीर्यं पंचदश ॥ ओजः क्षत्रं वीर्यं राजन्यस्तदेन मोक्षसा ॥ ३ ॥

क्षत्रेण वीर्येण समर्धयति तद्गारदाजं भवति भारदाजं वै बृहदार्षे
 येण सलोमेषह वा वक्षत्रिय यज्ञः समुद्योयो बृहत्पृष्ठस्तस्माद्य
 त्रक्वक्षत्रियो यजेत बृहदेव तत्र पृष्ठं स्यात्तत्समर्धं ॥ ३ ॥ ऐ
 काहिका होत्रा एता वैशांताः कृसाः प्रतिष्ठिता होत्रा यदैका
 हिकाः शांत्यै कृत्यै प्रतिष्ठित्या अप्रच्युत्यै ताः सर्वरूपा भव
 तिसर्वसमर्धाः सर्वरूपतायै सर्वसमर्ध्यै सर्वरूपाभिर्होत्रा
 भिः सर्वसमर्धाभिः सर्वान्कामानवाप्नुवामेति तस्माद्यत्रक्

॥पंचि.८॥

॥४॥

वैकाहाऽअसर्वस्तोमाऽअसर्वष्टाऽऐकाहिकाऽएवतत्रहोत्रा
स्युस्तत्समद्वमुक्थ्यऽएवायंपंचदशस्यादित्यादुरोजोवाऽद्वे
द्वियंवीर्यंपंचदशऽओजःक्षत्रंवीर्यंराजन्यस्तदेनमोजसा
क्षत्रेणवीर्येणसमर्धयंतितस्यत्रिंशस्तुतशस्त्राणिभवं
तित्रिंशदक्षरावैविराद्विराकं नाद्यंविराज्येवैनंतदं नाद्येप्रति
ष्ठापयंतितस्मात्तद्वुक्थ्यःपंचदशस्यादित्याद्व्योतिष्टोमाम्
मि एवाग्निष्टोमस्याद्ब्रह्मवैस्तोमानांत्रिद्वक्षत्रंपंचदशो ॥४॥

असखलुवैक्षत्रात्पूर्वब्रह्मपुरस्तान्मऽउग्रंराष्ट्रमव्यथ्यमसदितिवि
शःसप्तदशःशोद्वौवर्णऽएकविंशोविंशंचैवास्मैतछौद्वंचवर्णम
नुवर्त्मानो कुर्वत्यथोतेजोवैस्तोमानांत्रिद्वीर्यंपंचदशःप्रजातिः
सप्तदशःप्रतिष्टेकविंशस्तदेनंतेजसावीर्येणप्रजात्याप्रतिष्ठयां
ततःसमर्धयंतितस्माज्योतिष्टोमस्यात्तस्यचतुर्विंशतिःस्तुत
शस्त्राणिभवंतिचतुर्विंशत्यर्धमासोवैसंवत्सरःसंवत्सरेकृत्स्न
मंनाद्यंकृत्स्नऽएवैनंतदं नाद्येप्रतिष्ठापयंतितस्माज्योतिष्टो

॥ श्री ०८ ॥
॥ ५ ॥

मण्डवाग्निष्टोमस्यादग्निष्टोमस्यात् ॥ ४ ॥ इति प्रथमोऽध्यायः ॥
अथातः पुनरभिषेकस्यैव सूयते ह वाऽअस्य क्षत्रयो दीक्षते क्षत्रि
यः सन्त्यदावभृथा दुदेत्या नूबन्ध्य येष्टोदवस्यत्यथेनमुदवसानी
यायां संस्थितायां पुनरभिषिचंति तस्येते पुरस्तादेव संभारा उप
कृता भवन्त्यौ दुंबयो संदीतस्यै प्रादेशा मात्राः पादास्युररत्नि मात्रा
णि शिर्षण्या नूच्यानि मौजं विवचनं व्याध्रचर्मो स्तरणमौ दुंबर
श्वमस उपदुंबर शारवा तस्मिन्नेतस्मिंश्च मसेष्टातयानि निषु ॥ रामू
तानि भवन्ति दधि मधु सर्पिरातपवर्ष्याऽआपः शष्पाणि च लोकमा ॥ ५ ॥

निचसराहवीतद्ये पादक्षिणा स्फ्यवर्तनिर्वेदेर्भवति तत्रेतां प्राचीमासं
दीं प्रतिष्ठापयति तस्याऽअंतर्वेदि द्वौ पादौ भवतो बहिर्वेदि द्वाविंश
वैश्रीस्तस्याऽएतत्परिमितं रूपं यदंतर्वेद्यथैष भूमा परिमितो यो ब
हिर्वेदि तद्यदस्याऽअंतर्वेदि द्वौ पादौ भवतो बहिर्वेदि द्वाऽउभयोः
कामयो रूपास्येयश्चांतर्वेदि यश्च बहिर्वेदि ॥ ५ ॥ व्याध्रचर्मणा स्त
णास्युत्तरलोम्ना प्रचीनग्रीवेण क्षत्रं वाऽएतदारण्यानां पशूनां य
ध्याध्रः क्षत्रं राजन्यः क्षत्रेणैव तत्क्षत्रं समर्ह्यति तां पश्वात्प्रादुः पवि
श्याच्यता नुदक्षिणमभि मंत्रयत उपभाभ्या पाणिभ्या मालभ्या

॥ ब्रा० ८ ॥
॥ ६ ॥

अग्निदागायत्र्यासयुक्छंदसारोहतुसवितोष्णिहासोमोनुष्टुभाबृह
स्पतिर्हृहत्यामित्रावरुणोपंचेत्यंद्रस्त्रिष्टुभाविश्वेदेवाजगत्यातान
हमनुराज्यायसाम्नाज्यायभोज्यायस्वाराज्यायवैराज्यायपारमे
ष्ठ्यायराज्यायमाहाराज्यायाधिपत्यायस्वावश्यायातिष्ठायारोहा
मीत्येतामासंदीमारोहेदक्षिणेनाग्नेजानुनाथसव्येनतत्तदिती३॥
चतुरस्रत्तरैर्वैदेवाश्छंदोभिःसयुग्मत्त्वैतांश्रियमारोहन्यस्यामेत
एतर्हिप्रतिष्ठिताऽअग्निर्गायत्र्यासवितोष्णिहासोमोनुष्टुभाबृह
हस्पतिर्हृहत्यामित्रावरुणोपंचेत्यंद्रस्त्रिष्टुभाविश्वेदेवाजगत्या ॥ ६ ॥

॥ राम ॥

॥ ६ ॥

तेऽएतेऽअभ्यनूच्येतेऽअग्नेर्गायत्र्यभक्तसयुग्वेतिरूप्यतेहवाऽअस्मैयो
गक्षेमऽउत्तरोत्तरिणींहश्रियमश्नुतेश्नुतेहप्रजानामेश्वर्यमाधिपत्यं
यऽएवमेताऽअनुदेवताऽएतामासंदीमारोहतिक्षत्रियःसंनथैन
मभिषेक्ष्यनपांशांतिंवाचयतिशिवेनमाचक्षुषापश्यतापःशिव
यातन्वोपस्पृशतत्त्वचंमे॥सर्वाअग्नींरक्षषदोदुवेवोमयिवचोबल
मोजोनिधत्तेतिनेतस्याभिषिषिचानस्याशांताऽआपोवीर्यनिर्हणं
निति॥ ६ ॥अथैनमुदुंबरशारवामंतर्धीयाभिषिचतीमाऽआपःशि
वतमाऽइमाःसर्वस्यभेषजीः॥इमाराष्ट्रस्यवर्द्धनीरिमाराष्ट्रभृतो

॥ ब्रा. ८ ॥ मृताः ॥ माभिरिंद्रमभ्यषिंचलजापतिः सोमं राजानं वरुणं यमं मनुं ॥
 ॥ ७ ॥ ताभिरिंद्रमभ्यषिंचलमितामहं राजां त्वमधिराजो भवेह ॥ महो तं त्वा
 महीनां सम्मालं च वर्षणीनां देवेजनिं व्यजीजनद् राजानि व्यजीजन
 देवस्य त्वासवितुः प्रसवे शिवनोर्वाङ्मयां पूष्णो हस्ताभ्यामग्नेस्ते
 जसासूर्यस्य वर्चसेंद्रस्येंद्रियेणाभिषिंचोमि ॥ वलायश्चिथेयश
 सेनाद्यायभरितयः इहोदिममेव प्रत्यं न मद्यादिस्थयः इहोदि
 पुरुषं भूभर्तुवः इत्यथ य इहोदि पुरुषं वा प्रतिमं वा भूभर्तुवस्त्वारि ॥ रा मू ॥
 तिततद्वै कः आहुः सर्वातिर्वाः एषा यदेला व्याहृतयोति सर्वेण ॥ ७ ॥

हास्यपरस्मैकृतं भवतीति तमेतेनाभिषिंचेद्देवस्य त्वासवितुः प्रसवे शिवनो
 र्वाङ्मयां पूष्णो हस्ताभ्यामग्नेस्ते जसासूर्यस्य वर्चसेंद्रस्येंद्रियेणाभिषिंचोमि ॥ वलायश्चिथेयश
 सेनाद्यायभरितयः इहोदिममेव प्रत्यं न मद्यादिस्थयः इहोदि पुरुषं भूभर्तुवः इत्यथ य इहोदि
 पुरुषं वा प्रतिमं वा भूभर्तुवस्त्वारि ॥ रा मू ॥ तिततद्वै कः आहुः सर्वातिर्वाः एषा यदेला व्याहृतयोति सर्वेण ॥ ७ ॥
 हास्यपरस्मैकृतं भवतीति तमेतेनाभिषिंचेद्देवस्य त्वासवितुः प्रसवे शिवनो
 र्वाङ्मयां पूष्णो हस्ताभ्यामग्नेस्ते जसासूर्यस्य वर्चसेंद्रस्येंद्रियेणाभिषिंचोमि ॥ वलायश्चिथेयश
 सेनाद्यायभरितयः इहोदिममेव प्रत्यं न मद्यादिस्थयः इहोदि पुरुषं भूभर्तुवः इत्यथ य इहोदि
 पुरुषं वा प्रतिमं वा भूभर्तुवस्त्वारि ॥ रा मू ॥ तिततद्वै कः आहुः सर्वातिर्वाः एषा यदेला व्याहृतयोति सर्वेण ॥ ७ ॥

॥ श्री ० ८ ॥
॥ ८ ॥

चामि॥ बलाय श्रिये यशसेनाद्याय भर्तु वस्वरित्यथे तानि ह वै क्षत्रियादी जाना
व्यक्तां तानि भवंति ब्रह्मक्षत्रेऽर्गन्नाद्यमपामोषधीनां रसो ब्रह्मवर्च
समिरा पुष्टिः प्रजातिः क्षत्ररूपं तदथोऽनं स्य रसऽओषधीनां क्षत्रं
प्रतिष्ठा तद्यदेवाम्पु रस्तादा दुर्ती जु होति तदस्मिन् ब्रह्मक्षत्रे दधाति
॥ ७ ॥ अथ यदौदुंबरी संदीभवत्योदुंबरश्च उदुंबर शारवो ग्वीऽअन्ना मस
द्यमुदुंबरऽर्जमेवास्मिंस्तदन्नाद्यं दधात्यथ यदधि मधुष्टं भवत्यपा
मऽओषधीनां रसो यामेवास्मिंस्तदोषधीनां रसं दधात्यथ यदा तपव राम्
व्याऽआपो भवंति ते जश्च ह वै ब्रह्मवर्चसं चा तपव व्याऽआपस्ते जः ॥ ८ ॥

एवास्मिंस्तद्ब्रह्मवर्चसं च दधात्यथ यच्छाणि च लोकमानि च भवंती राये त
सुष्टेय रूपमथो प्रजात्याऽदुरामेवास्मिंस्तस्युष्टिं दधात्यथो प्रजाति मथ य
त्स रा भवति क्षत्ररूपं तदथोऽनं स्य रसः क्षत्ररूपमेवास्मिंस्तदधा ल
थोऽनं स्य रस मथ यदूर्वा भवति क्षत्रं वाऽएतदोषधीनां यदूर्वा क्षत्रं रा
जन्यो नित तऽद्वही ह क्षत्रियो राष्ट्रे व सन्भवति प्रतिष्ठितऽद्वी नित ते
वदूर्वा वरोधैर्भूम्यां प्रतिष्ठिते वतद्यदूर्वा भवत्योषधीनामेवास्मिंस्तत्
क्षत्रं दधात्यथो प्रतिष्ठा मेतानि ह वै यान्यस्मादी जाना व्यक्तां तानि भ
वंति तान्येवास्मिंस्तदधाति ते रैवै नंतत्स मद्रयत्यथास्मै सुराकं संह

ब्रा०८॥

९॥

हि

स्त० आदधाति स्वादिष्ठयामिदिष्ठयापवस्वसोमधारया॥ इन्द्राय पातवेस्त
त० इत्याधाय शान्तिं वाचयति नानाहि वां देवाहितं सदस्कृतं मासं स्रक्षा
थां परमेव्योमनि॥ सुरात्वं मसि शुष्मिणी सोम० एष राजा मे न हिंसिष्टं स्वं
योनिमाविशं ताविति सोमपीथस्य चैषा सुरापीथस्य च व्यावृत्तिः पीत्वा
यं रतिं मन्येत तस्मा० एनां प्रयच्छेत्तद्धि मित्रस्य रूपं मित्र० एवैनां तदंततः
प्रतिष्ठापयति तथा मित्रे प्रतितिष्ठति प्रतितिष्ठति य० एवं वेद॥ ८॥
अथोदुंबरशारवामभिप्रत्यवरोहत्युपविज्जिनाद्यमुदुंबर० उज्जमेव तदं राम॥
नाद्यमभिप्रत्यवरोहत्यपर्येवासीनोभूमौ पादौ प्रतिष्ठाप्य प्रत्यवरो ९॥

हमाह प्रतितिष्ठामि धावा एधि व्योः प्रतितिष्ठामि प्राणापानयोः प्रतितिष्ठा
म्यहोरात्रयोः प्रतितिष्ठाम्यन्नपानयोः प्रतिब्रह्मन् प्रतिक्षेत्रे प्रत्येषु त्रिषु लो
केषु तिष्ठामीत्यंततः सर्वेणात्मना प्रतितिष्ठति सर्वस्मिन् ह वा० एतस्मिन्
अतितिष्ठत्युत्तरोत्तरिणी ह श्रियमश्नुते श्रुते ह प्रजानां भैश्वर्यमाधि
पत्यं य० एवैमेतेन पुनरभिषेकेणाभिषिक्तः क्षत्रियः प्रत्यवरोहत्येते
न प्रत्यवरोहेण प्रत्यवरूढोपस्थं कृत्वा प्राङ्गसीनो न मो ब्रह्मणे न मो
ब्रह्मणे न मो ब्रह्मण इति त्रिष्वृत्त्वो ब्रह्मणे न मस्कृत्य वरंददां मिजित्या

ब्राह्म० ८ अभिजित्ये विजित्ये संजित्याः इति वाचं विस्तृते सयन् नमो ब्रह्मणे नमो ज
 ॥ ९० ॥ ब्रह्मणे नमो ब्रह्मण इति त्रिष्टुत्वे ब्रह्मणे नमस्करोति ब्रह्मणः एव त
 क्षत्रं वशमेति तद्यत्र वै ब्रह्मणः क्षत्रं वशमेति तदाष्टं समुद्धृतं दीरव
 दाहास्मिन्वीरो जायते थयं ददामि जित्याः अभिजित्ये विजित्ये
 संजित्याः इति वाचं विस्तृतं एतद्देवाचो जितं यद्ददामीत्याह यदे
 व वाचो जितं ॥ तन्मद्ददामनु कर्मसंतिष्ठाताः इति विस्तृत्य वाचम् ॥ राम्
 पोथायाहवनीये समिधमभ्यादधातिसमिदसि सन्वेक्ष्वेन्द्रियेण वी ॥ ९० ॥

र्येण स्वाहेतीन्द्रियेण वतरीयेणात्मानमंततः समर्धयत्याधाय समिधं त्रीणि
 पदानि प्रादुर्दुःभ्युक्ता मतिक्लृप्तिरसिदिशां मयि देवेभ्यः कल्पत ॥ क
 ल्पतां मे योगक्षेमो भयं मे स्त्वित्यपराजितां दिशमुपतिष्ठते जितस्ये
 वा पुनः पराजयाय तत्तदिती ॥ ९१ ॥ देवा सुरावाः एषु लोकेषु संयेति
 रेत एतस्यां प्राच्यां दिशयेति रेतोस्ततो सुराः अजयं स्ते दक्षिणस्यां ण
 दिशयेति रेतोस्ततो सुराः अजयं स्ते प्रतीच्यां दिशयेति रेतोस्ततो
 सुराः अजयं स्ते उदीच्यां दिशयेति रेतोस्ततो सुराः अजयं स्ते एत

॥ ब्रा० ८ ॥

॥ ११ ॥

३

स्मिन्नवान्तरदेशेयेतिरेयः एषप्रादुः ददुः तेहततो जिग्युस्तं यदिक्ष
त्रियः उपधावेत्सेनयोः समा ययोस्तथा मेकुरुयथाह मिमांसेनां ज
यानीतिसयदितथेति ब्रूयाद्दन्त्यतेवीडुं गोहिभूयाऽइत्यस्यरथो
परुठमभि मृश्याथैनं ब्रूयादातिष्ठस्वैतां तेदिशमभिमुखः संन
थोरथोभिप्रवर्ततां सऽउदुः सप्रदुः सदक्षिणासप्रादुः सास्यमित्रमि
त्यभीवर्तेनहविषेत्येवैनमावर्तयेदथैनमन्वीक्षेताप्रतिरथेनशा रामू
सेनसौपर्णेनेतिजयतिहतांसेनांयद्यवाऽएनमुपधावेत्संग्रामं॥११॥

य सैतिष्यमाणस्तथा मेकुरुयथाह मिमं संग्रामं संजयानीत्येतस्यामेव
नंदिशियातयेऽजयतिहतं संग्रामं यद्यवाऽएनमुपधावेद्राष्ट्राद
परुध्यमानस्तथा मेकुरुयथाह मिदं राष्ट्रं पुनरवगच्छानीत्येतामेव
नंदिशमुपनिष्क्रमयेत्तथाह राष्ट्रं पुनरवगच्छत्यपरुठायामित्राणां
व्यपनुत्तिं ब्रूनाहानभ्येत्यपप्राचऽइंद्रविश्वांऽअमित्रानितिसर्व
तोहास्माऽअनमित्रमभयं भवत्युत्तरोत्तरिणीं हश्रियमश्नुते
श्नुतेहप्रजानामैश्वर्यमाधिपत्यं यऽएवमेताममित्राणां व्यपनु

ब्रा० ८ ॥
१२ ॥

सिंजुवना हानभ्येत्येत्यगहान्यश्वाङ्गुल्यस्याग्नेरुपविष्टायान्वार
ध्यायः सत्विगंततः कंसेन चतुर्गृहीतास्ति स्म आज्याङ्गुलीरैर्द्वीः
प्रपदं जुहोत्यनार्त्याऽअरिष्ट्याऽअज्याऽन्याऽअभयाय ॥ १० ॥ प
र्युषु प्रधन्वे वाजसा तये परिधन्वा भूः ब्रह्म प्राण मम तं प्रपद्यते य
मसौ शर्मवर्माभयं स्वस्तये ॥ सह प्रजया सह पशुभिर्णि सक्षीण
र्हिषस्तरध्याऽक्षयानऽइयसे स्वाहा ॥ अनुहित्वा स तं सोमम् राम
दामसि महे समभुवो ब्रह्म प्राण मम तं प्रपद्यते यमसौ शर्मव ॥ १२ ॥

र्माभयं स्वस्तये ॥ सह प्रजया सह पशुभिर्चराज्ये वाजाऽअभिषवमान
प्रगाहसे स्वाहा ॥ अजीजनो हि पवमान सूर्ये विधारे शस्त्रं ब्रह्म प्राण म
म तं प्रपद्यते यमसौ शर्मवर्माभयं स्वस्तये ॥ सह प्रजया सह पशुभिः
क्षमनापयोगी रयारं हः माणः पुरंध्या स्वाहेत्यनार्तीह वाऽअरिष्टो
जीतः सर्वलो गुप्तस्त्रय्ये विधाये रूपेण सर्वादिशो नु सं चरत्येदे लोके
प्रतिष्ठितो यस्माऽएताऽसत्विगंततः कंसेन चतुर्गृहीतास्ति स्म
आज्याङ्गुलीरैर्द्वीः प्रपदं जुहोत्यथा ततः प्रजातिमाशास्ते गवामश्वा

॥ ब्रा० ८ ॥
॥ १३ ॥

नां पुरुषाणां मिह गावः प्रजा मध्वी मिहाश्वाः इह पुरुषाः ॥ इहो सहस्रदक्षि
णो वीरस्नातानि षीदत्विति बहुरहं वै प्रजयां पशुभिरर्भवति यः ए
व मेतामंततः प्रजातिमाशास्ते गवामश्वानां पुरुषाणां मिह गाव
क्षत्रियो विहृष्टो यमेवंविदो याजयंत्यथ हतं व्येव कर्षते यथा हवोरु
निषादा वासेलगा वा पापकृतो वा वित्तवतं पुरुषमरण्ये गृहीत्वा
कर्तमन्वस्य वित्तमादाय द्रवंत्येव मेव तः सति जोयजमानं क
र्तमन्वस्य वित्तमादाय द्रवंति यमनेवंविदो याजयंत्ये तद्भस्मवे ॥ १३ ॥

तद्विद्वानाह जनमेजयः पारिक्षितः एवंविदं हि वै मा मेवंविदो याजयंति
तस्मादहं जयाम्यभीतुरीं सेनां जयाम्यभीतुरीं सेनयानमादि
व्यानमानुष्यः इषवः स्रुं त्येष्यामि सर्वमायुः सर्वभूमिर्भविष्य
ष्यामीति न हवाः एनं दिव्यानमानुष्यः इषवः स्रुं त्येति सर्वमा
युः सर्वभूमिर्भवति यमेवंविदो याजयंतियाजयंति ॥ ११ ॥ द्विती
याध्यायः ॥ अथातः एतद्गोमहाभिषेकस्ते देवाः अब्रुवन्त प्रजा
पति काः अयं वै देवानामोजिष्ठो बलिष्ठः सहिष्ठः सत्तमः पारि

॥ ब्रा० ८ ॥

॥ १४ ॥

ष्णुतमः इममेवाभिषिंचामहाऽइति तथेति तद्देतदिंद्रमेव तस्माऽ
एतामासंदीप्तमभरं नृचं नाम तस्यैह ह्रस्व रथं तं च पूर्वोपादाव
कुर्वन्वै रूपं च वैराजं चापरोशाक्षरैव ते शीर्षण्ये नोधसं च कालेयं
चानूच्येऽस चः प्राचीना तानास्तामानिति रश्मीनवायान्यजंष्य
तीकाशान्यराऽआस्तरं श्रियमुपबर्हणं तस्यै सविता च बृहस्प
तिश्च पूर्वोपादावधारयतां वायुश्च पूषा चापरो मित्रावरुणौ शीर्षण्ये राम्
अश्विना वनूच्ये सऽएतामासंदीप्तमारोह ह्रस्वस्त्वा गायत्रेण च ॥ १४ ॥

दसात्रिवृतास्तोमेन रथं तरेण साम्नारोहंतु तानन्वारोहामि साम्राज्या
यरुद्रास्त्वात्रैष्टुमेन च्छंदसा पंचदशेन स्तोमेन बृहता साम्नारोहंतु
तानन्वारोहामि भोज्यायादित्यास्त्वाजागतेन च्छंदसा सप्तदशेन
स्तोमेन वै रूपेण साम्नारोहंतु तानन्वारोहामि स्वाराज्याय विश्वेत्वा दे
वा आनुष्टुमेन च्छंदसे कविंशेन स्तोमेन वैराजेन साम्नारोहंतु तानन्वा
रोहामि चैराज्याय साध्याश्चत्वाष्ट्याश्च देवाः पांडुतेन च्छंदसात्रि
णवेन स्तोमेन शाक्षरेण साम्नारोहंतु तानन्वारोहामि राज्याय मरु

ब्री० ८

१५

तश्चत्वांगिरसश्चदेवाऽअतिछंदसां त्रयस्त्रिंशन्नस्तोमेनैरेवते
नसाम्नारोहंतुतानं न्वारोहामिपारमेष्ठ्यायमाहाराज्यायाधि
पत्यायस्वावेद्यायातिष्ठायारोहामीत्येतामासंदीमारोहन्त
मेतस्यामासंद्यामासीनं विश्वेदेवाऽअबुन्नवाऽअनभ्युत्कुष्टं द्वा
वीर्यं कर्तुमर्हत्यभेनमुत्क्रोशामेति तं थ तितं विश्वेदेवाऽअभ्युद
क्रोशानिमं देवाऽअभ्युत्क्रोशतसम्राजं साम्राज्यं भोजं भोजपि
तरं स्वराजं स्वाराज्यं विराजं वैराज्यं राजानं राजपितरं परमे

छंदसा

राम

१५

दसात्रिंशत्तास्तोमेन रथं तरेण साम्नारोहंतुतानं न्वारोहामिसाम्राज्या
यस्तदास्वात्रेष्टभेन छंदसापंचदशेनस्तोमेन बृहता साम्नारोहंतुत
न न्वारोहामिभोज्यायादित्यास्वाजागतेन छंदसासप्तदशेनस्तो
न वै रूपेण साम्नारोहंतुतानं न्वारोहामिस्वाराज्याय विश्वेत्वा देवा
आनुष्टुभेन छंदसेकं विंशेनस्तोमेन वैराजेन साम्नारोहंतुतानं
न्वारोहामिवैराज्याय साध्याश्चत्वाष्ट्याश्चदेवाः प्रादुतेन छंदसात्रि
णवेनस्तोमेन गाधेरेण साम्नारोहंतुतानं न्वारोहामिराज्याय म

ब्रा० ८८ ॥ रतश्चत्वांगिरसश्चदेवाऽअति छंदसा छंदसा त्रयस्त्रिंशो नस्तोमेन
 ॥ ९५ ॥ रेवतेन साम्ना रोहंतु तानं न्वा रोहा मिपार मेष्ट्या यमा हारा ज्या याधि
 पत्या यस्वा वश्या यातिष्ठाया रोहा मीत्येता मासंधी मा रोह तमेत
 द म्या मासंधा मा सीनं विश्वे वाऽअब्रुन्न वाऽअनभ्युक्नुष्टुं द्रोवी
 यै कर्तुमर्हत्यभ्यन मुक्कोशा मेति तथेति तं विश्वे देवाऽअभ्युद
 कोशान्नि मं देवाऽअभ्युक्कोशा तसम्ना जं साम्ना ज्यं भो जं भोज ॥ रा म्
 पितरं स्वराजं स्वाराज्यं विराजं वैराज्यं राजानं राजपितरं परमे ॥ १५ ॥

ज ॥ छिनं पार मेष्ट्यं क्षत्रमज निक्षत्रियो जनि विश्वस्य भूतस्याधिपतिरजनि वि
 शामत्तौ निपुरां भेत्ता जन्यसुराणां हंतौ निब्रह्मणो गोप्ता जनिधर्मस्य गो ॥ ज
 साजनीति तमभ्युक्नुष्टं प्रजापतिरभिषेक्ष्यन्ते तयर्चाभ्यु मंत्रयत ॥ १२
 निषसादधत ब्रह्मो वरुणः पत्या स्वा ॥ साम्ना ज्याय भोज्या यस्वारा ज्याय
 वैरा ज्याय पार मेष्ट्या यरा ज्याय माहारा ज्यायाधिपत्या यस्वा वश्याया
 तिष्ठा यस्तु कर्तुरिति तमेतस्या मासंधा मा सीनं प्रजापतिः पुरस्तात्ति
 ष्मत्यर्मु खं ओ दुं वर्या र्द्रया शारवया सपला रा या जात रूप मयेन

ब्रा० ८
॥१६॥

चपवित्रेणांतर्ध्याभ्युषिंचिदिमाऽआपःशिवतमाइत्येतेनतचेनदे
वस्यत्वेतिचयजुषाभूर्भुवश्चरित्येताभिश्चव्याहृतिभिः ॥१३॥ अ व
थेनंप्राच्यादिशिवसवोदेवाः षड्भिश्चैवपंचविंशैरहोभिरभ्युषिंच
नेतेनचतचेनैतेनचयजुषेताभिश्चव्याहृतिभिः साम्राज्यायतस्मा
देतस्यांप्राच्यादिशियेकेचप्राच्यानाराजानः साम्राज्याथैवतेभि
षिच्यंतेसम्राट्कित्येनानभिषिक्तानाचक्षतऽएतामेवदेवानांविहि
तिमन्वथैनंदक्षिणस्यादिशिरुद्रादेवाः षड्भिश्चैवपंचविंशैरहोभि ॥१६॥

ना

रभ्युषिंचनेतेनचतचेनैतेनचयजुषेताभिश्चव्याहृतिभिर्भोज्यायत
स्मादेतस्यांदक्षिणस्यादिशियेकेचसत्त्वताराजाभोज्याथैवतेभिषि नो
च्यंतेभोज्येनानभिषिक्तानाचक्षतऽएतामेवदेवानांविहितिमन्वथै
मंप्रतीच्यादिश्यादित्यादेवाः षड्भिश्चैवपंचविंशैरहोभिरभ्युषिंचने
तेनचतचेनैतेनचयजुषेताभिश्चव्याहृतिभिस्वाराज्यायतस्मादे
तस्यांप्रतीच्यादिशियेकेचनीच्यानाराजानोयेपाच्यानांस्वाराज्याथै
वतेभिषिच्यंतेस्वराट्कित्येनानभिषिक्तानाचक्षतऽएतामेवदेवा

॥ ब्रा० ८ ॥ नां विहितमन्वथेन मुदीच्यां दिशि विश्वे देवाः षड्भिश्चैव पंचविंशै र हो
 ॥ १७ ॥ भिरभ्यषिंचंने तेन च तच्चैने तेन च यजुषे ताभिश्च व्याहृतिभिर्वैराज्या
 यतस्मादेतस्या मुदीच्यां दिशि ये के च परे ण हि मवंतं जनपदाऽउत्त
 रकुरवऽउत्तरमद्राऽइति वैराज्या ये व ते भिषिच्यंते विराजित्येना
 नभिषिक्ताना च क्षतऽएता मे व देवानां विहितमन्वथेन मस्यां ध्रु
 वायां मध्यमायां प्रतिष्ठायां दिशि साध्याश्चास्याश्च देवाः षड्भिश्चैव पंचविंशै र हो
 भिरभ्यषिंचंने तेन च तच्चैने तेन च यजुषे ताभि ॥ १७ ॥

श्रव्याहृतिभीराज्या यतस्मादस्यां ध्रुवायां मध्यमायां प्रतिष्ठायां दिशि
 ये के च कुरुपंचालानां राजानः सवशोऽशीनराणां राज्या ये व ते भिषिच्यं
 ना ते राजेत्येनानभिषिक्ता च क्षतऽएता मे व देवानां विहितमन्वथेन
 मूर्ध्वायां दिशि मरुतश्चांगिरसश्च देवाः षड्भिश्चैव पंचविंशै र हो
 भिरभ्यषिंचंने तेन च तच्चैने तेन च यजुषे ताभिश्च व्याहृतिभिः
 पारमेष्ठ्या यमाहाराज्या याधिपत्या यस्वावश्या यातिष्ठार्योति सपर
 मेष्ठा प्राजापत्या भवत्सऽएतेन महाभिषेके णाभिषिक्तऽइंद्रः स

॥ श्री० ८ ॥ वीजितीरजयत्सर्वलोकान्विंदत्सर्वेषां देवानां श्रेष्ठमतिष्ठां परम
 ॥ १८ ॥ तामगच्छताम्राज्यं भौज्यं स्वाराज्यं वैराज्यं पारमेष्ठ्यं राज्यं माहाराज्यं
 माधिपत्यं जित्वा स्मिं लोके स्वयं भूः स्वराज्यं मृतो मुष्मिन् स्वर्गलोके
 सर्वान् कामान्नास्वामृतः समभवत्समभवत् ॥ १४ ॥ तृतीयोऽध्यायः
 ॥ स य इच्छेदेवं विंक्षत्रियमयं स वीजितीर्जयेतायं सर्वलोकान्विंदेता
 यं सर्वेषां राज्ञां श्रेष्ठमतिष्ठां परमतां गच्छेत्साम्राज्यं भौज्यं स्वाराज्यं
 वैराज्यं पारमेष्ठ्यं राज्यं माहाराज्यं माधिपत्यमयं समंतपरीय ॥ १८ ॥

स्यात्सर्वभौमः सार्वयुषः आं तादा परार्धात्पृथिव्ये समुद्रपर्यं तादा
 कराकिलितमेतेनैन्द्रेण महाभिषेकेण क्षत्रियं शापयित्वा भिषिं चैधा
 चरात्री मजायेथायां च प्रेतासितदुभयमंतरेणेष्टा पूर्तं तेलोकं सु
 कृतमायुः प्रजां हंजीयं यदि मेद्रुह्ये रितस य इच्छेदेवं विंक्षत्रियो हं
 स वीजितीर्जयेय महं सर्वलोकान्विंदेय महं सर्वेषां राज्ञां श्रेष्ठम
 तिष्ठां परमतां गच्छेयं साम्राज्यं भौज्यं स्वाराज्यं वैराज्यं पारमेष्ठ्यं
 माहाराज्यं माधिपत्यमहं समंतपरीय ॥ स्यात्सर्वभौमः सार्वयुषः

॥ ब्रा० ॥ आं तादा परार्थं स्थितिं ये समुद्र पर्यं ताया एकराविति स न विचिंसेत्स ब्रूयात्स कि
 ॥ १९ ॥ हश्च धयायां च रात्री मजा ये हं यां च प्रेतास्मि तदुभय मंतरेणेष्टा पूते मे लोकं सुक
 तमायुः प्रजां वृं जीथा यदि ते दुह्येयमिति ॥ १५ ॥ अथ ततो ब्रूयाच्च तुष्टया निवान
 स्यत्यानि संभरत नैयगोधो न्यौ दुंबराण्याश्वथानि क्लाक्षाणीति क्षत्रं वा एत
 दनस्पतीनां यन्यगोधो यन्यगोधानि संभरंति क्षत्रमेवास्मिंस्तदधाति
 भोज्यं वा एतदनस्पतीनां यदुदुंबरो यदौदुंबराणि संभरंति भोज्यमेवास्मिं राम ॥
 स्तदधाति साम्राज्यं वा एतदनस्पतीनां यदश्वथो यदाश्वथानि संभरंति १९

साम्राज्यमेवास्मिंस्तदधातिस्वाराज्यं च ह वा एतद्वैराज्यं च वनस्पतीनां यत्सुक्षो
 यत्क्लाक्षाणि संभरंति स्वाराज्यं वैराज्ये एवास्मिंस्तदधात्यथ ततो ब्रूयाच्च तुष्ट
 यान्यौषधानि संभरत लोकमकृतानि ब्रीहीणां महाब्रीहीणां प्रियंगूनां यवाना
 मिति क्षत्रं वा एतदोषधीनां यद्ब्रीहयो यद्ब्रीहीणां लोकमसंभरंति क्षत्रमेवास्मिं
 स्तदधाति साम्राज्यं वा एतदोषधीनां यन्महाब्रीहयो यन्महाब्रीहीणां लोकम
 संभरंति साम्राज्यमेवास्मिंस्तदधातिभोज्यं वा एतदोषधीनां यत्प्रियंगवो
 यत्प्रियंगूनां लोकमसंभरंति भोज्यमेवास्मिंस्तदधातिसेनान्यं वा एतदोष

॥ ब्रा० ८ ॥ धीनायद्यद्यद्यवानां लोकमसंभरंति सैनान्यमेवास्मिंस्तदधाति ॥ १२ ॥ अ
 ॥ २० ॥ थास्माद्धौदुंबरीमासंदीं संभरंति तस्यागुक्तं ब्राह्मणमौदुंबरश्च मसोवापा
 त्रीवौदुंबरशाखातानेतान्संभारान्संभृत्यौदुंबर्यापाभ्यां वाचमसेवासमा
 वपेयुस्तेषु समोत्तेषु दधिमधुसर्पिरांतयवर्ष्याऽआपोभ्यानीयप्रतिष्ठा
 च्येतामासंदीमभि मंत्रयेत्तद्वहश्चले रथंतरं च पूर्वोपादौ भवतां वै रूपं
 च वैराजं चापरोशाकरैरेव तेशीर्षण्ये नोधसंचकोलेयं चानूच्येत्तचः ॥ राम् ॥
 प्राचीनातानाः सामानितिरश्चीनवायायज्युष्यतीकाशायशो आस्तर २० ॥

णं श्रीरूपबर्हणं सविता च ते ह हस्पतिश्च पूर्वोपादौ धारयतां वायुश्च पूषा
 चापरोमित्रावरुणोशीर्षण्येऽश्विनावनूच्येऽइत्यथैनमेतामासंदीमा
 रोहयेद्दसवस्त्वागायत्रेण छंदसा त्रिवृतास्तोमेन रथंतरेण साम्ना रोहं
 तुतानन्वारोहसाम्ना ज्यायस्दास्त्वात्रैष्टुभेन छंदसा पंचदशेन स्तोमे
 न बृहता साम्ना रोहं तुतानन्वारोहो ज्यायादित्यास्त्वाजागतेन छंदसा
 सप्तदशेन स्तोमेन वै रूपेण साम्ना रोहं तुतानन्वारोहस्वाराज्याया वि
 शेत्वा देवाऽआनुष्टुभेन छंदसैकविंशेन स्तोमेन वैराजेन साम्ना रोहं

॥ ब्रा० ८ ॥ तुलानन्वारोहवैराज्याय मस्तु तश्वत्वांगिरसश्वदेवा अति छंदसा छंदसा
 ॥ २३ ॥ त्रयस्त्रिंशेन स्तोमेनैव तेन साम्नारोहंतु तुलानन्वारोह पारमेष्ठ्याय सा
 ध्याश्वत्वास्याश्वदेवाः पांडु तेन छंदसा त्रिणावेन स्तोमेन शाक्रेण
 साम्नारोहंतु तुलानन्वारोहरोज्याय माहाराज्यायाधिपत्याय स्वावश्या
 यातिष्ठाया रोहयेता मासंदीमारोहयेत्तमे तस्या मासंध्या मासी
 नं राजकर्तारो ब्रूयुर्न वा अनभ्युक्लुष्टः क्षत्रियो वीर्यं कर्तुं महत्यभ्येन राम् ॥
 मुक्तोशामेति तथैति तं राजकर्तारो भ्युक्लुष्टो शंती मंजनाऽअभ्युक्लुष्टो २३ ॥

शतसम्नाजं साम्नाज्यं भोजं भोजपितरं स्वराजं स्वाराज्यं विराजं वैराज्यं परमे
 ष्ठिनं पारमेष्ठ्यं राजानं राजपितरं क्षत्रमजनि क्षत्रियो जनि विश्वस्य भू
 रजनि तस्याधिपतिं विशामत्ताजन्यमित्राणां हंता जनि ब्राह्मणानां गोप्ता जनि
 धर्मस्य गोप्ता जनीति तमभ्युक्लुष्टमेवं विदभिषेक्ष्यं नेतयर्चाभि मंत्र
 येत ॥ १७ ॥ निषसादधत्तत्र तो वरुणपस्या स्वा ॥ साम्नाज्याय भोज्याय
 स्वाराज्याय वैराज्याय पारमेष्ठ्याय राज्याय माहाराज्यायाधिपत्याय स्वा
 वश्यायातिष्ठाय सुकर्तुरिति तमे तस्या मासंध्या मासी नमेवं विसुर

॥ ब्रा० ८ ॥ स्तातिष्ठन्प्रत्यङ्मुखः ओडुंबर्याद्रयाशरवयासपलाशयाजातरूपमुखे
 ॥ २२ ॥ नचपवित्रेणांतर्ध्यायाभिषिंचतीमाऽआपःशिवतमाऽइत्येतेनचनैदे
 वस्यत्वेतिचयजुषाभूक्तवस्वरित्येताभिश्चव्याहृतिभिः ॥ १८ ॥ प्रा
 च्यांत्वादिशिवसवोदेवाः षड्भिश्चैवपंचविंशैरहोभिरभिषिंचत्वेते
 नचतृचैनेतेनचयजुषेताभिश्चव्याहृतिभिः साम्राज्यायदक्षिण
 स्यांत्वादिशिरुद्रादेवाः षड्भिश्चैवपंचविंशैरहोभिरभिषिंचत्वेते रासु ॥
 नचतृचैनेतेनचयजुषेताभिश्चव्याहृतिभिर्भोज्यायप्रतीच्यांत्वा २२ ॥

दिश्यादित्यादेवाः षड्भिश्चैवपंचविंशैरहोभिरभिषिंचत्वेतेनचतृचै
 नेतेनचयजुषेताभिश्चव्याहृतिभिः स्वाराज्यायोदीच्यांत्वादिशिव
 रवेदेवाः षड्भिश्चैवपंचविंशैरहोभिरभिषिंचत्वेतेनचतृचैनेतेन
 चयजुषेताभिश्चव्याहृतिभिर्वैराज्यायोर्ध्यांत्वादिशिरुद्रादेवाः
 षड्भिश्चैवपंचविंशैरहोभिरभिषिंचत्वेतेनचतृचैनेतेन
 चयजुषेताभिश्चव्याहृतिभिः पारमेष्ठ्यायास्यांत्वाध्रुवायांमध्य
 मायांप्रतिष्ठायांदिशिसाध्याश्चास्याश्चदेवाः षड्भिश्चैवपंचविंशैर

॥ब्रा०८॥

॥२३॥

होभिरभिषिचंत्वेतेन चत्वेनैतेन चयजुषेताभिश्चव्यादृतिर्भीराज्याय
माहाराज्यायाधिपत्यायस्वावश्यायातिष्ठायैतिसपरमेष्ठीप्राजापत्यो
भवति स एतेनैद्रेण महाभिषेकेणाभिषिक्तः क्षत्रियः सर्वाजिती ज
यति सर्वान्लोकान्विंदति सर्वेषां राज्ञां श्रेष्ठमतिष्ठां परमतांगहति
साम्राज्यं भौज्यं स्वाराज्यं वैराज्यं पारमेष्ठ्यं राज्यं माहाराज्यमाधिपत्यं
जित्वास्मिन्लोके स्वयं भूस्वराकमलौ मुष्मिन्स्वर्गलोके सर्वान्कामान् ॥ रा म् ॥
त्वा मृतः संभवति यमेतेनैद्रेण महाभिषेकेण क्षत्रियं शापयित्वाभिषि ॥ २३ ॥

वति ॥ १९ ॥ इन्द्रियं वा एतदस्मिन्लोके यदधियदध्याभिषिचतीन्द्रियमेवास्मिं
स्तदधातिरसो वा एष ओषधिवनस्पतिषु यन्मधुयन्मध्वाभिषिचति
रसमेवास्मिंस्तदधातिरजो वा एतत्पशूनां यदुत यदुतेनाभिषिचति
तेजः एवास्मिंस्तदधात्यमृतं वा एतदस्मिन्लोके यदापो यदाद्भिरभिषि
चत्यमृतं तमेवास्मिंस्तदधातिरसोभिषिक्तोभिषेक्ते ब्राह्मणाय हि रण्यं
दद्यात्सहस्रं दद्यात्क्षेत्रं चतुष्पादद्यादथाप्यादुरसं रव्या तमेवापरिमितं द
द्यादपरिमितो वै क्षत्रियोपरिमितस्यावसथ्या इत्यथास्मै सुराकं संह

॥ब्रा०८॥ स्तः आदधाति स्वादिष्ठया मदिष्ठया पवस्व सोमधारय ॥ इन्द्राय पातवे सु
 ॥२४॥ तः इति तां पिबेद्यदत्र शिष्टं रसिनः सुतस्य यदिंद्रोऽपि बद्धचीभिः ॥
 इदं तदस्य मनसा शिवेन सोमं राजानमिह भक्षयामि ॥ अभितादृषभा
 सुते सुतं स्तुजामि पीतये ॥ तं पाव्यशुही मदीमिति यो हवाव सोमपी
 थः सुरायां प्रविष्टः सहे वै ते नैन्द्रेण महाभिषेकेणाभिषिक्तस्य क्षत्रिय
 स्य क्षितो भवति न सुरातां पीत्वाभि मंत्रयेता पा म सोमं शनो भ ॥ राम् ॥
 वेति तद्यथैवा दः प्रियः पुत्रः पितरं प्रिया वा जाया पतिं सुखं शिवमुप ॥ २४ ॥

स्पृशत्या विस्रसः एवं हे वै ते नैन्द्रेण महाभिषेकेणाभिषिक्तस्य क्षत्रियस्य
 सुरावासो मोवान्यहां नाद्यं सुखं शिवमुप स्पृशत्या विस्रसः ॥ २० ॥ ए
 तेन हवा ऐन्द्रेण महाभिषेकेण तुरः कावषे योजन मेजयं पारिक्षितमभि
 षेवे च तस्मादुज न मेजयः पारिक्षितः समं लं सर्वतः पृथिवीं जयन् पृथि
 याया श्वेन च मेध्येने जेत देषा क्षियज्ञगाथा गीयते ॥ आसंदी कतिधा
 न्या दं सुक्मिणं हरितस्त्रजं ॥ अश्वं बंधसारं गंदेवेभ्यो जन मेजय इत्ये
 तेन हवा ऐन्द्रेण महाभिषेकेण च्यवनो भार्गवः शार्या लं मानवमभि

॥ ब्रा० ८ ॥ विषे च तस्मादुशार्या तोमानवः समंतं सर्वतः पृथिवीं जयन्परीयायाश्वेन
॥ २५ ॥ च मेध्येने जे देवानां हापि सत्रे गृह पतिरासै तेन हवा ऐं देण महाभिषेके
ण सोमशुष्मा वाजरत्नायनः शोतानीकं सात्राजितमभिषिषे च तस्मा
दुशतानीकः सात्राजितः समंतं सर्वतः पृथिवीं जयन्परीयायाश्वे
न च मेध्येने ज एतेन हवा ऐं देण महाभिषेके ण पर्वत नारदावां वा
क्षमभिषिषि चतुस्तस्माद्वां वा ष्यः समंतं सर्वतः पृथिवीं जयन्परीयायाश्वेन च मेध्येने ज एतेन हवा ऐं देण महाभिषेके ण पर्वत ना ॥ २५ ॥

रदौ युधां श्रोष्टि मोग्नसै न्यमभिषिषि चतुस्तस्मादुयुधां श्रोष्टि रोग्न
सै न्यः समंतं सर्वतः पृथिवीं जयन्परीयायाश्वेन च मेध्येने ज एतेन
हवा ऐं देण महाभिषेके ण कश्यपो विश्वकर्माणो वनमभिषि
षे च तस्मादु विश्वकर्माणो वनः समंतं सर्वतः पृथिवीं जयन्परी
यायाश्वेन च मेध्येने ज भूमिर्हजगावित्युदाहरंति नमामर्त्यः क
श्चन दातुमर्हति विश्वकर्माणो वनमांदिदासिथ ॥ निमंक्ष्ये हंस
लिलस्य मध्ये मोघस्त एष कश्यपायास संगर इत्येतेन हवा ऐं

॥ब्रा०८॥

॥२६॥

द्रेण महाभिषेके ण वसिष्ठः सुदासं पेजवनमभिषिषे च तस्मादुक्त
दाः पेजवनः समंतं सर्वतः पृथिवीं जयन्परीयायाश्वेन च मेध्येने
जएतेन हवा ऐंद्रेण महाभिषेके ण संवत् ॥ आंगिरसो मरुत्तमा
विक्षितमभिषिषे च तस्मादुमरुत्त आविक्षितः समंतं सर्वतः पृ
थिवीं जयन्परीयायाश्वेन च मेध्येने जेत दप्येष रलोको भिगीतो
मरुतः परिवेष्टारो मरुत्तस्यावसन्तहे ॥ आविक्षितस्य कामप्रेर्विराम् ॥
श्वेदेवाः सभा सदः इति ॥ २३ ॥ एतेन हवा ऐंद्रेण महाभिषेके ॥ २६ ॥

णोदमयः आत्रेयो गमभिषिषे च तस्माद्वंगः समंतं सर्वतः पृथिवीं जयन्प
रीयायाश्वेन च मेध्येने जेत स होवा चालो पांगो दशनाग सहस्राणि दशदा
सी सहस्राणि ददामि ते ब्राह्मणे पमास्मि नृयज्ञे हयस्वोति तदप्येते स्तो
काः अभिगीताः ॥ याभिर्गीभि रदमयन्प्रेयमेधाः अयाजयन् ॥ देहे
सहस्रे बधानामात्रेयो मध्यतो ददातु ॥ अष्टाशीतिः सहस्राणि श्वेता
न्वेरो च नो हयान् ॥ प्रष्टीनि श्वत्य प्राय छद्य जमाने पुरोहिते ॥ देशादे
शात्समोक्तानां सर्वासामाख्यदुहितृणां ॥ दशाददात्सहस्राण्यात्रेयो

॥ ब्रा० ८ ॥ निष्ककुंठ्यः ॥ दशनागसहस्राणि दत्वा त्रेयोवचनके ॥ श्रान्तः पारिकुठान्
 ॥ २७ ॥ प्रेषदनेनांगस्य ब्राह्मणः ॥ शतं तुभ्यं शतं तुभ्यमिति स्मै वप्रताम्य
 ति ॥ सहस्रं तुभ्यमित्युक्त्वा प्राणांस्मप्रतिपद्यत इति ॥ २२ ॥ एतेन
 ह वाऽऐंद्रं महाभिषेकेण दीर्घतमामामते यो भरतं दौष्यंति मभि
 षेच तस्मादुभरतो दौष्यंतिः समंतं सर्वतः पृथिवीं जयन्परीयाया
 स्वेव च मेध्येरीजे तदप्येतैस्ते का अभिगीताः ॥ हिरण्येन परीवृता राम ॥
 नृणां नृकुलं दत्तं मृगान् ॥ मृणारे भरतो ददाच्छतं बहानि सप्त च ॥ २७ ॥

भरतस्यैष दौष्यंते रग्निः साचीगुणे चितः ॥ यस्मिं सहस्रं ब्राह्मणा बहू शो गा वि
 भेजिरे ॥ अष्टासप्ततिं भरतो दौष्यंतिर्यमुना मनु ॥ गंगायां वृत्रघ्ने बभ्रा संवपंचा
 शतं हयान् ॥ त्रयस्त्रिंशच्छतं राजा श्वान्वधौ यमेध्यान् ॥ दौष्यंतिरत्यगाद्राज्ञो
 मायां मायवत्तरः ॥ महाकर्म भरतस्य न पूर्वनापरे जनाः ॥ दिवं मर्त्यं बहस्ता
 भ्यां नो दातुः पंचमानवा इत्येतं ह वा ऐंद्रं महाभिषेकं बृहदुक्थं तपिर्दुर्मुखा
 य पांचालाय प्रोवाच तस्मादुदुर्मुखः पांचालो राजा सन्विद्यया समंतं सर्वतः
 पृथिवीं जयन्परीयायेतं ह वा ऐंद्रं महाभिषेकं वासिष्ठः सात्यहव्यो त्यरात

॥ ब्रा० ८ ॥ ये जानंत वये प्रोवाच तस्मादत्यरातिर्जानंतपिरराजा संन्विद्यया समंतं सर्वतः
 ॥ २८ ॥ पृथिवीं जयन्परीयाय सहोवाच वासिष्ठः सात्यहव्यो जेषीर्वै समंतं सर्वतः
 पृथिवीं महन्मागमयेति सहोवाचात्यरातिर्जानंतपि र्यदा ब्राह्मणोत्तरकुं
 जयेय मथ त्वमुहैव पृथिव्यै राजा स्याः सेनापतिरवतेहं स्यामिति सहो
 वाच वासिष्ठः सात्यहव्यो देवक्षेत्रं वै तन्न वै तन्मर्त्यो जेतुमर्हत्य दुक्षी
 वैमऽआत इदं ददऽइति ततो हात्यरातिर्जानंतपि मात्तवीर्यनिःशुक्रः ॥ रामः ॥
 ममित्रतपनः शुष्मिणः शौव्यो राजा जघान तस्मादेवं विदुषे ब्राह्मणो वै ॥ २८ ॥

वंचक्रुषे न क्षत्रियो द्रुह्ये न्नेद्रा द्वा दवपद्येयं नेद्रा मा प्राणो जहदिति जह
 दिति ॥ २३ ॥ चतुर्थेऽध्यायः ॥ अथातः पुरोध्यायाऽएव न ह वा अपुरो
 हितस्य राज्ञो देवा अंनमदंति तस्माद्राजा यक्ष्यमाणो ब्राह्मणं पुरोद
 धीतदेवामेनमदं नित्यग्नीन्वा एष स्वर्ग्यान् राजोद्धरते यस्य पुरोहि
 तं तस्य पुरोहित एवाहवनीं भवति जायगार्हपत्यः पुत्रोन्वाहार्यो
 पचनः स यत्पुरोहिताय करोत्याहवनीय एव तज्जुहोत्यथ यजु
 जायायेकरोति गार्हपत्य एव तज्जुहोत्यथ यजुः सुत्राय करोत्यन्वाही

॥ब्रा०८॥ ०॥२५॥ र्यपचनएवलज्जहोतितएनंशांततनवोभिदुलाअभिप्रीताःस्वर्ग
 लोकमभिवहंतिक्षत्रंचबलंचराष्ट्रंचविशंचतएवैनमशांतत
 नवोनभिदुलाअनभिप्रीताःस्वर्गल्लोकांनुदंतेक्षत्राचबला
 चराष्ट्राचविशश्चाग्निर्वाएषवैश्वानरःपंचमेनिर्यसुरोहित
 स्तस्यवाच्येवैकामेनिर्भवतिपादयोरेकात्वच्येकाहृदयःएके
 पस्थःएकाताभिज्वलंतीभिर्दीप्यमानाभिरुपोदेतिराजानं राम॥
 सयदाहकभगवोवासीस्तृणान्यस्माआहरतेतितेनास्यतां २५॥

शमयतियास्यवाचिमेनिर्भवत्यथयदस्माउदकमानयंतियाद्युतेना
 स्यतांशमयतियास्यपादयोर्मेनिर्भवत्यथयदेनमलंकुर्वतितेना
 स्यतांशमयतियास्यत्वचिमेनिर्भवत्यथयदेनंतर्पयंतितेनास्यतां
 शमयतियास्यहृदयेमेनिर्भवत्यथयदस्यानारुहोवैश्वमस्रवसति
 तेनास्यतांशमयतियास्योपस्थेमेनिर्भवतिसएनंशांततनुर
 भिदुलोभिप्रीतःस्वर्गल्लोकमभिवहंतिक्षत्रंचबलंचराष्ट्रंचविं
 शंचसएवैनमशांततनुरनभिदुलोभिप्रीतःस्वर्गल्लोकांनुदतेन

॥ब्रा०८॥ क्षत्राच्चबलाच्चराष्ट्राच्चविशश्च॥२४॥ अग्निर्वाएषवैश्वानरःपंच
 ॥३०॥ मेनिर्यस्युरोहितस्ताप्तीराजानं परिगृह्यतिष्ठतिसमुद्रइवभूमि
 मयुवमार्यस्यराष्ट्रंभवतिनेनंपुरायुषःप्राणोजहात्याजरसंजी
 वतिसर्वमायुरेतिनपुनर्म्रियतेयस्यैवंविद्वान्ब्राह्मणोराष्ट्र
 गोपःपुरोहितःक्षत्रेणक्षत्रंजयतिबलेनबलमश्नुतेयस्यैवंवि
 द्वान्ब्राह्मणोराष्ट्रगोपःपुरोहितस्तस्मैविशःसंजानतेसंमुखाराम्॥
 एकमनसोयस्यैवंविद्वान्ब्राह्मणोराष्ट्रगोपःपुरोहितः॥२५॥ ३०॥

तदप्येतदृषिणोक्तंसइद्राजाप्रतिजन्यानिविश्वशुष्मेणतस्मावसि
 वीर्येणेति सपत्नावैद्विषंतोभ्रातृव्याजन्यानि तानेव तच्छुष्मेण
 वीर्येणाधितिष्ठतिबृहस्पतिंयःसुभृतंविभर्तीतिबृहस्पतिर्ह
 वैदेवानांपुरोहितस्तमन्वन्यमनुष्यराज्ञांपुरोहिताबृहस्पतिंयः
 सुभृतंविभर्तीतियदाहपुरोहितंयःसुभृतंविभर्तीत्येवत
 दाहवत्तायतिवंदतेपूर्वभोजमित्यपचितिमेवास्माएतदाह
 सइक्षेतिस्तुधितओकसिस्वइतिगृहावाओकस्वेष्वेवतकृहे

॥ ब्रा० ८ ॥ पुस्तुहितो वसतितस्माद्वापि न्वते विश्वदानीमित्यन्नं वा इका न्तमे
 ॥ ३१ ॥ वास्मा एतद्दर्जस्वच्छं श्वद्भवतितस्मै विश्वयमेवानमंत इति रा
 राष्ट्रणि वै विशो राष्ट्रण्यै नंतस्वयमुपनमंतियस्मिन्ब्रह्मारा
 जनियूर्वएलीति पुरोहितमेवैतदाहा प्रतीतो जयति संधना
 नीति राष्ट्रणि वै धनानि तान्यप्रतीतो जयति प्रतिजन्या न्युत
 यासजन्येति सपत्न्या वै द्विषंतो भ्रातृव्या जन्यानि तानप्रती राम् ॥
 तो जयत्यवस्य वै यो वरिवः कृणोतीति यदाहा वसीयसे यो व ३१ ॥

सीयः करोतीत्येव तदाह ब्रह्मणे राजा तमवन्ति देवा इति पुरोहितमे
 वै तदं भिवदति ॥ २६ ॥ यो ह वै त्री न्युरोहितां स्त्री न्युरोधा त्वन्वे
 दसः ब्राह्मणः पुरोहितः स वदेत पुरोधाया अग्निवो वपुरोहितः
 पृथिवी पुरोधाता वायुर्वीवपुरोहितां तरिक्षं पुरोधातादि
 त्यो वा वपुरोहितो द्यौः पुरोधातैष देवै पुरोहितो य एवं वेदाथ
 सति रोहितो य एवं वेद तस्य राजा मित्रं भवति द्विषंतम
 पबाधते यस्यैवं विद्वा ब्राह्मणो राष्ट्रगोपः पुरोहितः क्षत्रे

॥ब्रा०८॥

॥३२॥

णक्षत्रं जयति बले न बलमश्नुते यस्यैवं विद्वान्वात्मणो राष्ट्रगोपः
पुरोहितस्तस्मै विशाः संजानते संमुखा एकमनसो यस्यैवं विद्वान्
वात्मणो राष्ट्रगोपः पुरोहितो भूर्भुवस्वरो ममोहमस्मि सत्वं
सत्वं मस्य मोहद्वोरहं पृथिवीत्वं सामाहमृक्त्वं तावेह संवहा
वहे ॥ पुराण्यस्मान्महाभयात् ॥ तनूरसितन्वं मे पाहि ॥ या ओ
षधीः सोमराज्ञीर्विद्धीः शतविचक्षणाः ॥ तामह्यमस्मिन्नास ॥ राम ॥
नेच्छिद्रंशर्मयत्तल ॥ या ओषधीः सोमराज्ञीर्विष्टिताः पृथि ३२

वीमनु ॥ तामह्यमस्मिन्नासनेच्छिद्रंशर्मयत्तल ॥ अस्मिन्नाष्ट्रेऽग्निप्रमावेश
याम्यतो देवीः प्रतिपश्याम्यापः ॥ दक्षिणं पादमवने निजेस्मिन्नाष्ट्रं
इंद्रियं दधामि ॥ सव्यं पादमवने निजेस्मिन्नाष्ट्रं इंद्रियं वर्धयामि ॥ पूर्वम
न्यमपरमन्यं पादाववने निजे ॥ देवाराष्ट्रस्य गुप्त्या ॥ अभयस्यावरु
ध्ये ॥ आपः पादावने जनीर्द्विषंतं निर्दहंतु मे ॥ २७ ॥ अथातो ब्रह्म
णः परिमरो वेदपर्येनं द्विषंतो भ्रातृव्याः परिसपत्नाभिर्यंते यं वै
ब्रह्म यो यं पवते तमेताः पंच देवताः परिम्रियंते यं विद्युदृष्टिश्चंद्र
यो ह वै ब्रह्मणः परिमरं

॥ ब्रा० ८ ॥

॥ ३३ ॥

मा आदित्योऽग्निर्विद्युर्देविद्युत्स्य हृष्टि मनु प्रविशति सां तर्धयिते तान् न
निर्जानंतियदा वै म्रियते थां तर्धयिते थे नं न निर्जानंतिस ब्रूयाद्दि
द्युतो मरणे द्विषन्मे म्रियतां सों तर्धयितां तं मानि ज्ञांसि पुरितिक्षि
प्रह्वै नं न निर्जानंति हृष्टिर्वेदृष्टा चंद्रमसमनु प्रविशति सां तर्ध
यिते तां न निर्जानंतियदा वै म्रियते थां तर्धयिते थे नं न निर्जानं
तिस ब्रूयाद्दृष्टेर्मरणे द्विषन्मे म्रियतां सों तर्धयितां तं मा ॥ राम ॥
निर्ज्ञांसि पुरितिक्षि प्रह्वै नं न निर्जानंति चंद्रमा वा अमा वा स्या ॥ ३३ ॥

या मादित्यमनु प्रविशति सां तर्धयिते तं न निर्जानंतियदा वै म्रियते थां
तर्धयिते थे नं न निर्जानंतिस ब्रूयाच्चंद्रमसो मरणे द्विषन्मे म्रियतां सों
तर्धयितां तं मानि ज्ञांसि पुरितिक्षि प्रह्वै नं न निर्जानं स्यादित्यो वा अ
स्तं यं नग्निमनु प्रविशति सां तर्धयिते तं न निर्जानंतियदा वै म्रियते
थां तर्धयिते थे नं न निर्जानंतिस ब्रूयादादित्यस्य मरणे द्विषन्मे म्रिय
तां सों तर्धयितां तं मानि ज्ञांसि पुरितिक्षि प्रह्वै नं न निर्जानं त्यग्नि
वीज उद्वा न्वायु मनु प्रविशति सां तर्धयिते तं न निर्जानंतियदा वै मि

॥ ब्रा० ८ ॥ यत्तेथां तर्धयितेथे नं ननिर्जी नंतिस ब्रूयादग्ने मरे णि द्विषन्ते म्रियतां
 ॥ ३४ ॥ सो तर्धयितां तं मानिर्ज्ञासिषुरिति क्षिप्रं हे वै नं ननिर्जी नंति ता वाऽ
 ता देवताऽअतऽएव पुनर्जीयते वा यो रग्निर्जीयते प्राणा द्विबलान्
 मथ्यमानो धिजायते तं दृष्ट्वा ब्रूयादग्निर्जीयतां मामे द्विषं जन्यत ए
 ३ व परां प्रजिध्यत्वित्यतो हे वै व परां प्रजिध्यत्यग्ने वा आदित्यो जायते तं
 दृष्ट्वा ब्रूयादादित्यो जायतां मामे द्विषं जन्यत एव परां प्रजिध्यत्वित्य ॥ राम ॥
 तो हे वै व परां प्रजिध्यत्यादित्यो हे वै चंद्रमा जायते तं दृष्ट्वा ब्रूयाच्चंद्रमा ३४ ॥

जायतां मामे द्विषं जन्यत एव परां प्रजिध्यत्वित्यतो हे वै व परां प्रजि
 ध्यति चंद्रमसो वै वृष्टिर्जीयते तां दृष्ट्वा ब्रूयाद्वृष्टिर्जीयतां मामे द्विषं जन्य
 तऽएव परां प्रजिध्यत्वित्यतो हे वै व परां प्रजिध्यति वृष्टे वै विष्कृज्जा
 यते तां दृष्ट्वा ब्रूयाद्विष्कृज्जायतां मामे द्विषं जन्यत एव परां प्रजिध्य
 त्वित्यतो हे वै व परां प्रजिध्यति सऽएष ब्रह्मणः परिमरस्तमेतं ब्रह्म
 णः परिमरं मे त्रेयः कोषारवः सुत्वनैकैरिशं ये भार्गो यथा यराज्ञे प्रो
 वाचतं ह पंचराजानः परिममुस्ततः सुत्वा महज्जगाम तस्य व्रतं न

॥ ब्रा० ८ ॥

॥ ३५ ॥

द्विषतः पूर्व उपविशेद्यदितिष्ठं तं मन्येत लिखेत्तैव न द्विषतः पूर्वः संवि
शेद्यद्यासीनं मन्येतासीतैव न द्विषतः पूर्वः प्रस्वप्याद्यदि जाग्रतं मन्येत
जाग्रियादेवापि हयद्यस्याश्नमूर्धाद्विषं भवति ॥ क्षिप्रं हे वै नं स्तुणु
ते स्तुणुते ॥ २८ ॥ इति अष्टमोऽध्यायः समाप्तः ॥
शके १७२३ दुर्मतीनामसंवत्सरे उत्तरायणे माघमासे शुक्ल पक्षे
तृतीयां तिथौ भृगुवासरे तदिनी इदं पुस्तकं बांधे करोपनीम्ना वा ॥ राम ॥
सुदेवात्मजविरुलेन लिरिव तं परोपकारार्थं जनार्दनपाध्ये हृडकिरयां ॥ ३५ ॥

सदिले असे ॥ श्रीजोगेश्वरी प्रसन्न ॥ श्रीराम जय राम जय जय राम

434

॥ इति अष्टमपंचिका समाप्ता ॥